

WWW.BIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ
И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 12 Година 54	Редакциони одбор: Лушан С. Николајевић, Богдан Крекић, Павле Кара-Радовановић Уредник: Слободан Ж. Видаковић	Децембар 1936 године
----------------------	---	-------------------------

Децембар 1936

Из социјалног сџарања Општине града Београда — Влада Илић, председник Општине града Београда 831

Већничка трибина:

Санитарско-хигијенски проблеми Београда (III) — Д-р. Тихомир Симић, проф. универзитета и већник града Београда 834

Наш хлеб насушни — Д-р Милорад Станојевић, начелник Министарства у пензији и градски већник 841

Чланци и студије:

Надзор државе над општинама (I) — Никола С. Стјепановић, референт Главне контроле 845

Проблеми уређења Београда и његове околине (II) — Инж. Александар Крстић, шеф Отсека за паркове и пошумљавање Београда 851

Слободно присијанишће на Дунаву — Др. Јурај Томичић 855

Шест година рада Централног уреда за заштитиу мајера, деце и младежи града Београда (I) — Др. Марија Гајић, шеф Централног уреда за заштиту матера, деце и младежи П. г. Б. 857

Значај туризма за Београд и наше градове — Слободан Ж. Видаковић 862

Прилози за историју Београда:

Немачки досељеници у сџаром Београду и Србији — Др. Божидар С. Николајевић, књижевник 876

Развој здравствених и хигијенских прилика Београда и градова Србије (на сџавак) — Др. Стеван З. Иванић, директор Централног хигијенског завода у Београду 882

Турски споменици за историју Београда и Собије (на сџавак) — Проф. Глиша Елезовић, начелник Министарства у пенз. 886

Избор Кмејова у Београду 1845 год. — *Смена првог деловође Општине града Београда* — *Калдрма београдска у 1866 год.* — Драг. Ј. Ранковић 890

Неколико успомена о раду одбора Општине београдске у времечу од априла 1888 до краја 1890 године — Коста Д. Главинић, б. председник Београдске општине 893

Наша предавања :

Француска и Југославија — Предавање г. Душана С. Николајевића, већника и претседника Културног одбора града Београда 898

Правна хроника:

Одлуке државног савета: Ошпуси из службе — Самоуправни прирез — Учешће грађана код доношења градског буџета — Александар Давинић, референт Државног савета 901

Одлуке Државног савета: Плаћа прејседника градске опшћине — О забрани грађења по § 118 грађ. закона — Надзор министра грађевина по закону о недржавним пуштовима — Љубомир Ж. Јевтић, секретар Државног савета 905

Друштвена хроника:

Чесћићка прејседника града Београда и Владе Илића о слави Њ. В. Краља Пејра II и Њ. Кр. Вис. Кнеза — Намесника Павла 909

Београд је свечано прославио Дан Уједињења 909

Њ. В. Краљица Марија ошворила је Свесловенски вашар Кола српских се- сћара 912

Доброшворну продају друшћва „Српска мајка“ свечано је ошворила Њ. Кр. Вис. Кнегиња Ола 913

Мајерице у Двору 914

Комунално-политичка хроника:

Комеморачивна седница Градског већа града Београда поводом десетогоди- шњице смрћи Николе Пашића 916

Социјална хроника:

Акција за зимску помоћ у Београду у шоку прошле и на почетку ове зиме 924

Скупшћина Уније за зашћићу деце 927

Урбанистичка хроника:

Г. проф. Херман Јанзен у Београду — Арх. Драг. Поповић 930

Културна хроника:

Осма изложба нових књига Библиошћекe и Музеја Опшћине града Београда 931

Дани књиге 937

Основна школа Св. Саве у Београду — Д-р М. Ст. 942

Комунална хроника:

Седница Прејседнишћва Савеза градова 942

Књижевна хроника:

Михаило Пејровић: „По забаченим осћирвима“; Жил Верн: 20.000 миља испод мора — Владимир Ђ. Бабић 943

Самоуправа Југословенских градова 944

Комуналне весћи и белешке — Манојло Озеровић 945

Приваћни огласи

Слика на корицама:

Чесма Кнеза Милоша и црква Св. Пејра и Павла у Топчидеру.

„Београдске опшћинске новине“ излази једанпут месечно као часопис за комунално-социјални, прибрдни и културни живот Београда и једанпут недељно као службене новине Опшћине града Београда.

Претплата износи:

за годину дана 150 динара.

за пола године 80 динара.

Чесћовни рачун код Поштанске штедионице бр. 54.300. — Уреднишћтво и администрација налазе се у ул. Кнегиње Љубице бр. 111П. Телефон 26-242. — Рукописи се не браћају.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Влада Илић,

претседник Општине града Београда

Из социјалног старања Општине града Београда

На молбу претставника Југословенској новинарској удружења, секције Београд, господина Влада Илић, претседник Општине града Београда, прочитао је, као уводник „Усмених новина“, 29 новембра т.г. на Коларчевом универзитету овај чланак:

„Од уводничара вечерашњег броја „Усмених новина“ очекује се свакако далеко више него што је могуће дати у ограниченом времену које ми стоји на расположењу. Област је тако велика и разноврсна, проблеми су тако многобројни, да је се збиља тешко одлучити са чиме пре да се почне. У једноме граду који је тако рећи преко ноћ порастао од 90.000 становника на град од 250.000 становника и проширио се на простору не мањем од простора који обухвата Париз, има безброј проблема о којима се може говорити. Можемо комотно рећи да су сви ти проблеми који се односе на унапређење града у ма коме правцу у основи социјалног карактера. Ја сам то нарочито подвукао пред Градским већем примајући дужност претседника општине и то може схватање досадашње искуство није ниуколико изменило.

У овоме чланку хоћу да свратим вашу пажњу на социјалну делатност градске општине у ужем смислу и да укажем само на нека питања која заслужују пуну пажњу не само оних који су позвани да их решавају него и целокупног београдског грађанства.

Позната је чињеница да је Београд град малог човека. Дужност је свих нас да га учинимо градом велике индустрије, велике трговине, великих пословних и финансијских трансакција. У томе се правцу већ ради, али док се циљ постигне, треба доста времена. Ми морамо водити рачуна о стању у коме живимо и решавати проблеме које нам стварност поставља.

Појавом економске кризе број малих људи, нарочито број оних који су лишени сретства и заната, почео се нагло повећавати. Остављени сами себи ко зна у коме селу или у којој вароши у унутрашњости они су привучени дахом великог центра, појурили у Београд. Увек се чини да ће се у средишту др-

жаве наћи неко запослење или бар доћи до неке помоћи да се одржи голи живот. Преко лета, док има посла, некако се саставља крај с крајем, али кад зима дође, кад сви по слови стану, многи се од њих не враћају кући. Они остају ту где су. Гладни и без посла, они куцају на врата Општине и свих хуманих и добротворних установа. Узалуд ће се доказивати томе свету да не припада Престоничкој општини, да Београд по слову закона, није дужан да се о њему стара... Он чека на помоћ коју најзад и добија.

Г. Влада Илић, претседник Општине града Београда

Није потребно истицати да помоћ није лек злу него сретство да се одржи живот сиротиње. Против незапослености постоји један једини лек, а то је запославање. Али док сиротиња гладна стоји ту и чека, она се мора помоћи. Редовна буџетска сретства за социјално-здравствену акцију која у овој години износе без мало 14 милиона динара, нису довољна. Преко зиме се од увек прибегавало сарадњи са грађанством и хуманим и добротворним друштвима.

Од краја 1932 г. у Београду се организују кујне за незапослене. На овом послу по-

ред Општине сарађивале су и друге јавне и приватне установе. Овакав рад имао је ту рђаву страну што се целокупна акција на исхрани сводила на раднике у најужем смислу. Мајке са децом, породице лишене могућности зараде, стари и изнемогли нису могли у принципу добити храну. С друге стране, поред помоћи у исхрани Општина је одвојено помагала сиротињу у новцу и огреву, а хумана и добротворна друштва тако исто. Да се изведе пуна централизација хумане акције преко зиме и да се не прави разлика између оних које треба помоћи, створен је прошле јесени Акциони одбор за зимску помоћ коме се благоизволела ставити на чело као активна претседница Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга.

Нова организација дала је задивљавајуће резултате у првој сезони своје делатности. Само неколико бројева показаше вам како се направио осетан напредак како у прикупљању сретстава тако и у њиховој подели:

Хране је подељено 431.000 оброка — говорим у округлим бројевима, што претставља 147.000 оброка више него годину дана раније и 224.000 оброка више него две године раније.

Прикупљање прилога показало је такође велики пораст. Само од грађанства добивено је 505.000.— дин. што значи 266.000.— дин. више него годину дана раније и 311.000.— дин. више него две године раније.

Укупно примање Акционог одбора достигло је суму од 1,371.000.— дин.

Да би се у овој зими дали још бољи резултати Градско поглаварство извршило је преко лета попис сиротиње у Београду и на тај начин припремило солидну базу за пуно и ефикасну колаборацију свих хуманих и добротворних друштава. Али поред те сарадње хуманих организација, Акционом одбору је потребна сарадња свег грађанства Престонице коме животни услови дозвољавају да притекне у помоћ своје ближњему у невољи. Не треба се оглушити о апел Акционог одбора за зимску помоћ који ће за који дан изаћи. Свако ко има може нешто да одвоји, нарочито они који имају доста. Да би се тачно знало ко је колико приложио и како се ко одужио сиротињи, уз извештај о зимској помоћи штампана су и имена приложника. Ја се надам да ће ове зиме поправити грешку они који су прошле зиме заборавили да се сете зимске помоћи или су мање дали него што су могли и требали да даду.

Да пређемо на једну другу појаву која толико није везана за зиму али свакако у току зиме добија свој трагичан израз. Мислим на оне безпризорне које срећемо на улици и по јавним локалима где просе продајући неке предмете да би милостиња добила карактер зараде. Међу том децом има правих безпризорних, али и деце коју експлоатишу родите-

љи, старатељи или најближи сродници. Због те трговине помоћу деце сама Општина није била у могућности да реши проблем безпризорних, јер се ради о дужностима родитеља и старатеља. Пре неоклико месеци нађена је солуција овоме питању у споразуму са Управом града Београда. Општина је преузела на себе да организује један дом за напуштenu децу, а Управа града има да се брине о онима који пренебрегавају своје родитељске, старалачке или сродничке дужности. У току децембра месеца овај новостворени апарат на који ће Општина трошити до пола милиона годишње почеће да ради. Тако ће и ово питање добити најзад своје решење.

Брига о беспризорним је само један део дечије заштите којој се код нас у Општини поклања специјална пажња. У поређењу са другим великим градовима ми смо свакако у застоју по количини сретстава која се троше на децу, али зато можемо слободно рећи да је организација наше градске дечије заштите постављена на сасвим модерну основу. Већ сада се под њеном контролом налази нешто испод 5000 деце, што наравно не значи да су сва деца, којима је потребна заштита стављена под контролу Градског уреда за заштиту матера, деце и младежи.

Најважнија установа дечије заштите у Београду — Дечије прихватиште, које се подиже више Ауто-команде, биће отворено у току идуће године. За изградњу и намештај овога прихватишта утрошиће се укупно око 7 милиона динара. Прихватиште је тако замишљено да ће моћи да пружи уточиште сиромашној и напуштеној деци у свако доба дана и ноћи.

Циљ је ове дечије установе да прихвати дете док се не испита његово здравствено стање, духовне и моралне способности како би га после Општина збринула у родитељској породици ако има родитеље, или специјалном дечијем дому или туђој породици ако нема ко о њему да се стара. —

Само за одржавање ове дечије установе мораће се трошити из редовних сретстава око милион динара годишње.

Збрињавање деце у туђим породицама до сад је дало врло добре резултате. Општина троши на ту децу у овој години на пр. 600.000.— дин.

Збрињавање деце општина спроводи такође и у сарадњи са приватном иницијативом која је сконцентрисана у 19 друштава која уживају годишње 914.000.— дин. општинске субвенције. Међу тим установама приватне иницијативе, чији посао заслужује нарочиту пажњу, спомињем 11 обданишта у којима је збринуто 600 деце и којима се даје годишње из општинског буџета по 48.000.— дин., што укупно чини 528.000.— дин. Друштво ђачких склоништа које се успешно бави исхраном школске сир-

машне деце прима у овој години 100.000.— дин. општинске субвенције.

Ако би се сад окренули здравственој заштити деце дошли би до ових интересантних бројева: Општина је организовала у разним крајевима града 2 дечија диспанзера и 6 саветовалишта за одојчад и малу децу у којима се годишње обави просечно 30.000 прегледа и саветовања. Ове установе се у сарадњи са државом и приватном иницијативом, успешно боре против смртности одојчади. Пре 8 година смртност одојчади износила је 18% да би се у 1935 г. спустила на свега 11%. За коју недељу отвориће се градско породилиште кроз које може годишње да прође 1000 породиља. Ради климатског лечења и опорављања послато је овога лета 1.100 сиромашне деце у разна дечија опоравилишта и климатска места. У пројекту је изградња у току идуће године 1 сталног опоравилишта за сиромашну децу Београђана. Вредно је споменути поред осталог, да Општина даје бесплатно млеко школским кухињама за слабуњаву школску децу док се из Завода за стерелизацију млека дају за одојчад специјална лековита млека.

Заштита деце мора се ширити из године у годину. На њу морају обратити пуну пажњу сви фактори, у првом реду позвани градски органи, јер не треба губити из вида истину да је најбоље инвестиран онај новац који се улаже за подизање, снажење и васпитање нашег националног подмлатка.

Убрзани темпо изградње Београда није скинуо с дневног реда станбено питање. Још увек постоје разне Јатаган мале, још увек се бесправно зида и земуније проглашују за станове, још увек нема довољно малих, јевтиних и хигијенских станова. Општина је од скора предузела врло енергичне мере да онемогући бесправно зидање у Београду. Она има законске могућности да уклони све Јатаган мале и да приступи рушењу нехигијенских станова у маси. Али са том законитом мером не би се постигао циљ. Пре него се приступи рушењу мора се обратити пажња на социјални

моменат овога питања и мислити како да се обезбеди становање породица које би морале да напусте своје досадашње нехигијенске станове.

Зато смо узели у рад и проучавање подизања јевтиних, малих и хигијенских станова. Искуство већих европских градова указује нам не само на сложеност овога питања, него и на више могућности његовог решења. Ови станови могу се подизати колективно у великим зградама, а могу се подизати и појединачно као засебне мале куће. Осим тога њих може градити Општина па их издавати или продавати на отплату или их могу подизати нарочито за то створена друштва или појединци под специјалним кредитним условима. Који ће систем у том месту бити прихваћен зависи од локалних прилика, менталитета становништва и кредитних могућности. Слични фактори одлучују и о начину техничке обраде оваквих станова.

Питање је, као што видите, толико опсежно да се оно успешно може решити само на широкој основи која се не да замислити без једне унапред смишљене државне станбене политике у којој градске општине имају своју истакнуту улогу.

Али док се не утврди та широка станбена политика ми смо предузели да у границама наших могућности спремимо подизање малих колонија са јевтиним становима. Обим ових насеља, природно, зависиће од сретстава која будемо у могућности да обезбедимо. Већ су наши архитекти израдили неколико типова малих кућа и јевтиних станова, који ће служити за образац приликом подизања поменутих насеља. Сем тога ови обрасци моћи ће корисно послужити и појединцима који би хтели да са мало сретстава обезбеде свој кров.

Да завршим: без исправног решења станбеног питања у Београду не може социјална и здравствена акција Градске општине дати оне резултате који се од ње с правом морају очекивати.

У
Н
И
В
Р
С
К
А
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Већничка трибина

Д-р Тихомир Симић
проф. Универз. и већник града
Београда

Санитетско-хигијенски проблеми Београда

III

Када је Уређивачки одбор „Б.О.Н.“, као секција Градског већа за штампу, одлучио да устави рубрику Већничка трибина он се с правом надао да ће се јавити много већи број већника који ће по својој спремности и на своју одговорност расправљати толика комунална питања Београда. Уређивачки одбор „Б.О.Н.“ још једном апелује на све градске већнике града Београда да се и преко органа града Београда баве питањима која шапирају интересе свих грађана југословенске пресионице. Уређивачки одбор сматра да би писање већника града Београда и њихова смелост, да се за своја гледишта и пуштем штампе залажу наило најбоље одјека код широких маса југословенске пресионице.

Уређивачки одбор

са седнице од 15 децембра 1936 год

Београд тешко подноси и материјалне жртве наметнуте досадашњим експропријацијама, које су учињене ради исправки ранијих урбанистичких грешака, но које се лако могу правдати обзиром да у предратном Београду нико није могао ни сањати какве ће и колике размере узети његов послератни развитак. Данашње наше грешке су међутим много теже, јер оне гурају Београд у једну ситуацију чије ће се тешке последице тако рећи вечито осећати. Њихова тежина је у толико већа што оне претстављају несумњиве и жалосне доказе да многе општинске управе нису имале ни довољно разумевања ни довољно интересовања за животна питања Београда. Да се имало само мало љубави, да се посветило само мало времена систематском проучавању стварних комуналних проблема Београда и да се је при томе имало само мало идеализма многе се од ових грешака сигурно не би догодиле. Није потребно ни много памети ни много стручности да би се знало, да се данашње ледине преко којих треба евентуално да пређу улице и булевари могу тако рећи купити у бесцење и да ће се за исте већ сутра, када буду изграђене, морати дати тешке паре.

О пласирању већих нарочито јавних грађевина, резервисању места и постављању спо-

меника, о естетским моментима који долазе у обзир при изграђивању појединих блокова и улица, могле би се такође читаве студије писати. Но та питања остављамо позванијима од нас. Напоменућемо једино ради бољег схватања стања у каквом се налазе та питања код нас, још толико, да се у последње време у многим земљама (као Немачкој, Енглеској) нарочито инсистира на подели вароши у зоне, при чему се у свакој зони спроводе нарочити системи грађења. Неравни терени појединих вароши (на пр. Хајделберга у Немачкој, нови варошки делови Рима, Прага итд.) искоришћују се при томе згодно за задовољење не само урбанистичко-хигијенских већ нарочито и естетских захтева. У Хајделбергу на пр. постоји нарочити правилник скоро за сваку улицу који регулише не само систем грађења читавих блокова већ и висину и фасаду појединих зграда. Код нас међутим о естетским принципима изгледа да се исто толико водило рачуна колико и о хигијенским, урбанистичким итд.

На рђаве резултате овакве грађевинске политике није требало дуго чекати. Они се почињу све јасније оцртавати у колико већ до данас нису дошли до пуног изражаја. Неке смо већ и навели у току ових наших излагања, овда ћемо изнети још неке обзиром да они још једном потврђују тачност наших напред изнетих тврђења.

Велики послератни прилив маса, који се осећа скоро у свим већим градовима, као и примена нових урбанистичких, хигијенских и естетских принципа при грађењу вароши приморавала је скоро све варошке управе да приступе како реконструкцији већ постојећих тако и подизању нових варошких крајева. При извођењу ових радова поједини градови се тако рећи утркују у примени најновијих научних и практичних искустава и на тај начин стварају варошке крајеве, које они с поносом показују јер заиста претстављају примерне хигијенске узоре у којима је стваралач-

ки човечји дух дао последњу реч на пољу урбанистичке и грађевинске хигијене и естетике.

Како је то међутим сасвим друкчије у Београду! Урбанистички добра, хигијенски здрава и естетски колико-толико лепа решења могу се још једино наћи у *предратним деловима Београда*. Нови Београд мора се међутим добро крити и од очију лаика а и да не говори-

Булевари новог Београда.

мо о критички расположим стручњацима. Мора се добро крити, јер је нови Београд наша срамота и жалосни доказ наше оријенталске индолентности. Неспособни да му дамо једно здраво, корисно и органски добро повезано и проучено решење, радили смо ситничарски на парче и у највећем броју случајева *преиштали смо његово подизање ћуди случаја и вољи појединаца*. Тиме се једино и може објаснити једна заиста јединствена и само нама својствена појава да докле многе вароши улажу надчовечанске напоре и подносе огромне материјалне жртве да би дошли ма и на вештачки начин до погодних водених путова од којих у много случајева стварају главну базу за многа решења својих урбанистичких, хигијенских и естетских проблема, дотле Београд на сливу две велике и *пловне реке, у идеалном, тако рећи Бојом даном положењу*, у место да од тих река створи један од главних извора и свога богатства и своје лепоте, бежи од њих, пење се у тешко приступачна брда и оставља да блатњаве и напуштене обале тих *његових река* и даље покрива жабокречина, главно легло комараца.

Ако сада покушамо да пронађемо тачније узроке свим овим појавама, видећемо, да су они многобројни а при том и доста сложени. Многе смо већ и додирнули у току наших излагања, овде ћемо се само мало детаљније њима позабавити.

Почећемо са самим општинским управама, на које се обично баца сва кривица за почињене грешке, и ако онз носе истина доста велику али не и највећу одговорност.

Београдска општина претставља неоспорно једно велико газдинство чији *напредак* и

успех у раду зависи пре свега од тога, да ли су томе раду постављени јасни и одређени циљеви, да ли се тај рад спроводи плански и рационално као и да ли је томе раду обезбеђен потребан континуитет. Полазећи са овог становишта, ако сада аналишемо грађевинску политику досадашњих општинских управа, моћи ћемо тако рећи на први поглед утврдити

да њој недостају баш они основни елементи без којих нема прогреса и успеха у раду.

Један од главних недостатака те политике састоји се несумњиво у томе *што ни до данас није донето једно решење које би обухватило све најосновније урбанистичке проблеме Београда третирајући их као делове једне недељиве органске целине*. Јасне и прецизне одредбе једног таквог решења донетог у облику закона или уредбе претстављале би солидну основу за једну здраву и корисну грађевинску политику. На основу ових одредаба давале би се тачне директиве и одређена упутства у раду оним општинским органима чија је дужност да воде рачуна да се постављени принципи општинске грађевинске политике стриктно примењују.

На жалост и поред јасне одредбе грађевинског закона од 1931 г. да се таква уредба донесе, и поред постављеног рока од 2 године за доношење исте, уредба ипак није донета. Недостатак тих одређених и јасних директива уноси неодлучност, лутање и ситничарско пословање односно рад на парче. То се најбоље осећа у раду грађевинског одбора. Без ослонаца на јасне законске одредбе тешко је управо немогуће спроводити здраву и по опште интересе корисну грађевинску политику. Стручна знања и убеђивања као и добра воља слаба су оруђа у борби са личним интересима и егоистичним схватањима појединаца, нарочито, када једино тим оруђем и тим аргументима треба бранити опште интересе од људи који имају сасвим нејасне појмове о урбанистичким принципима а још магловитија схватања о хигијенским потребама, естетским за-

хтевима и колективним интересима једног модерног града.

На изграђивање Београда утрошене су огромне суме. Оне већ данас достижу неколико милијарди. Пред том чињеницом мора се заиста застати и запитати како је могуће да су се уложили и улажу толики капитали у подизање Београда, који би истина требао да поетставља једно узорно газдинство, али у коме се ради без икаквог плана и одређеног циља. То је питање већ више пута постављано и увек се добијао одговор: потребан закон од-

Једна улица у отменом крају Београда (Делиње-Villn-city).

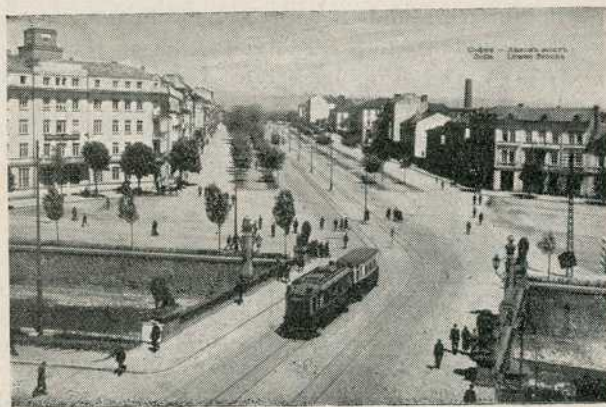
носно уредба која треба да најзад постави грађевинску политику Београда на здраве ноге, већ се одавно ради. После тог одговора а пред чињеницом да она није готова ни после пет година по доношењу поменутог закона, човек и нехотице добије утисак, да се та уредба заиста ради али не да постави јасне циљеве и донесе прецизне директиве, здраве и корисне принципе грађевинској политици Београда, већ да једино утврди страховито жалосне грешке које су почињене и које се више не могу поправити.

Но, погрешно би било бацити сву кривицу искључиво на Општину. И држава носи исту толику ако не и већу одговорност за ситуаци-

ју у којој се ово питање још увек налази! Најбољи доказ за ово тврђење пружа нам чињеница, да више власти захтевају доношење целокупне а не парцијалне Уредбе. Целокупна Уредба обухвата међутим и извесна питања чија решења спадају у надлежност виших управних власти на пр. питање жељезничког чвора. Како ова решења нису ни до данас донета јасно је да се овим пружа сјајан изговор и даје пуно извињење оним општинским органима, који су шаржирани изразом уве Уредбе.

Но држави и њеним органима могле би се учинити и много теже замерке. При тачнијем проучавању државне делатности у овом правцу мора се са изненађењем и жалошћу констатовати да је држава поконила мање пажње овим и економски и социјално и културно важним питањима него ли и сама општина. Шта више она није прискочила у помоћ градовима ни у тренутку када су се ови проблеми тако рећи сами наметнули у свој својој величини и тежини и приморали поједине општинске управе да им поклоне сзу своју пажњу. Оскудица те дужне државне потпоре нарочито се је јако осећала и још увек осећа у ратом порушеној и поробљеној престоници. Кажемо дужне помоћи јер је несумњиво била дужност државе да помогне једном ратом опустошеном граду не у збрињавању његових грађана, већ оне огромне масе Југословена који су попут бујице нагрнули у Београд да у њему покушају срећу и започну своју нову егзистенцију. Држава је била дужна да укаже своју помоћ нарочито Београду, ако не ради њега а оно ради угледа и достојанства земље, јер Београд, престони град државе треба и мора да буде огледало економског, политичког, духовног и друштвеног живота и прогреса целог нашег народа.

На жалост држава не само што није одговорила овој својој дужности него је шта више све учинила да и онако тешку ситуацију Београда још више отежа. Одузимање општинског земљишта за државне потребе без накнаде, узимање воде и електричне енергије за др-

Булевари у после рата изграђеној Софији

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

јавне установе без отштете, продавање по скупе паре општинског земљишта општини, постављање и подизање државних грађевина без консултовања надлежних општинских органа, императивно тражење да се ови или они крајеви улепшају обзиром на углед и интересе државе а без обзира на општинске потребе и материјалне могућности, биле су и на жалост још увек су најобичније тако рећи свакодневне појаве.

Но и то није било све. Да би могао одговорити својим нормалним као и овим поглавито наметнутим обавезама Београд се је морао на једној страни задуживати а на другој резимирати огромне намете на своје становнике. Тиме се је само кочила свака привредна делатност у престоници. Јер пред перспективама које су стварале ове несносне дажбине застајао је застрашен и напредуимљивији дух и губио вољу за предузимање ма какве веће и шире акције. Ово у толико више што се је под теретом овакве ситуације гасио и изумирао и онај до тада с муком одржавани привредни живот и Београд се све више редуцирао у једну чисто чиновничку варош.

Све ове чињенице као и многе друге у које је немогуће улазити овде, морале су бити познате одговорним факторима и према томе је заиста тешко објаснити како се је могло преко њих тако олако прелазити? Ово неинтересовање државе за поједина питања од великог значаја нарочито се јасно манифестује код социјално-хигијенских проблема у опште, градова понаособ. А та су баш питања у најтешњој вези са у овом чланку изложеним проблемима урбанизма и хигијене станова по селима и градовима. Јер само добро и корисно решење тих питања омогућава солидан и нормалан рад на подизању здравствене стања народа, као и на социјалном збрињавању сиромашних грађана. О значају ових питања може се најбоље судити према озбиљности мера и величини материјалних жртава које су поједине државе поднеле ради њиховог решавања. Напред смо изнели да су у службу урбанизма и хигијене станова стављени разноврсни стручњаци, многобројне државне и приватне институције, да је у многим земљама изграђено читаво законодавство које упоошћава и олакшава доношење хитних и по опште интересе корисних одлука, а изнад свега дошла је и снажна новчана помоћ од стране државе која се у појединим земљама пење и на милијарде. При томе се је у свима државама без изузетка поклањала нарочита пажња решавању ових питања у градовима у опште престоници понаособ. У Аустрији, Немачкој, Чехословачкој, а у последње време и у Бугарској (о другим нарочито северним државама и да не говоримо) издате су стотине милиона на подизање јевтиних-серијских станова за сиромашне радничке породице. У Ита-

лији је држава не само изградила специјално законодавство којим фаворизира и омогућава брзо изграђивање градова по савременим урбанистичким принципима него је шта више и доделила нарочиту новчану помоћ престолоном граду Риму ради што бољег побољшавања хигијенских станбених прилика. Ова је помоћ износила до 1931 г. шездесет, а од тога доба деведесет милиона лира годишње. У образложењу ове изузетне мере наглашено је: да је она инспирисана идејом да добро решење станбеног питања и правилно функционисање јавне службе не користи само становницима Рима већ и угледу и потребама целе нације, којој је много стало да се сви започети радови тачно и на време сврше како би главни град Италије могао и у будућности одговарати својим високим задацима и циљу који му је додељен.

Тако у Италији и у другим земљама али на жалост не и код нас. Наша држава исто тако као и Београдска општина није нашла за потребно да следује овом здравом примеру и ако су јој то акутне и горуће потребе диктовале више него ли можда и једној другој земљи.

Издаци који су у томе циљу учињени код нас тако су незнатни и мали у поређењу са издацима других држава да о њима не би требало ни говорити. И то обзиром на издатке учињене у томе циљу за целу земљу, појединачну помоћ градовима да и не помињемо.

Београд је при томе, и ако престоница Југославије најгоре прошао. Поред горе побројаних тешкоћа, он је имао и друге са којима се је морао борити. Највеће су међутим биле оне које су долазиле од државе и њених органа. Од ових напоменућемо само, да је и Београд као и сви већи градови у Југославији све до 1931 г. био третман, у административном погледу, тако рећи као најобичнија сеоска општина. Без обзира на сложеност проблема које је морао да решава, без обзира на важност задатака који су му додељени, без обзира на ауторитет и углед који би требао да има као престоница једне државе, остварење сваке његове одлуке и оне најхитније па пре тога и најнеопходније као и оне најмање зависило је врло често од разумевања, добре воље а не ретко и ћуди појединих државних функционера.

Раније изнети пример који је само један из огромне серије сличних, а који се односи на поништавање одлука Градског пољазства о забрани грађења на једном градилишту од свега 115 м² површине и 6 м. ширине је најбољи и непобитни доказ који говори у прилог ових излагања. Овај пример нам пре свега доказује, обзиром на мотивацију одлуке више власти како се у врло много случајева поступа кабинетски а поједини предмети разматрају с једног уског и једностраног гледишта и с тога се врло често доносе погрешне одлуке. Оба-

рање одлуке градског поглаварства мотивисано је чланом устава према коме сваки грађанин има право слободног располагања својом имовином. То је међутим скроз нетачно. У центрима већих агломерација као што су на пр. градови мислимо да је свако јасно да се не смеју, из хигијенских разлога, подизати штале и свињци; сем тога постоје и законски прописи који из истих разлога не само изрично забрањују подизање нехигијенских станова него шта више дају право надлежним органима да их и поруше. Станови подигнути на тако малом градилишту (а таквих има врло много) немају (нарочито ако су углавњени између високих суседних зграда) ни довољно сунга ни светлости а ни ваздуха *лакше скроз нехигијенски*. Према томе овом једностраном и погрешном интерпретацијом једног члана устава *омогућава се подизање модерних туберкулозних јазбина у једној ваточи, који се одликује жалосним рекордом, да стоји на челу градова у Европи у погледу процента смртности од туберкулозе.*

Но овај и њему слични примери указују на још једну чињеницу, а то је да апсолутно не постоји никаква уска сарадња између општине и виших управних власти, нарочито у погледу рача на издрживању Београда. И при доношењу горње као и при доношењу многих других сличних одлука добија се јасан утисак, да одлучујући фактори мало воде рачуна о основним линијама грађевинске политике општине као и о хигијенским потребама и естетским захтевима не једне мале варошице већ једне многољутне престонице која би требала да буде понос свију нас.

У вези са овим што смо напред рекли, потребно је изнети још једну чињеницу на име, да извесне корисне законске одредбе могу веома често тешко погодити гоагозе поглазито с тога, што су питања која су обухваћена тим одредбама решена само делимично, односно у законској одредби изостављен је најбитнији део а то је материјални. То се најбоље види баш у овим случајевима, у којима је законодавац, желећи да заштити малу сопственост, унео један члан у грађевински закон којим се оглашавају као градилишта сва имања која имају тапију од пре 1896 г. без обзира на њихов облик и величину. — Намера, нарочито с гледишта социјалног, несумњиво добра и корисна али у своме данашњем облику изводљива на штету не само општих интереса већ и појединаца. У великим градовима као што је Београд, у коме има оелативно доста малих имања која могу искоришћавати ову одредбу, поавилно и здраво решење многих урбанистичких и хигијенских питања — о естетским и да не говоримо — овим је управо онемогућено. Доказе за ово не треба нарочито тражити, они нам се већ сами намећу. Треба само погледати оне мале тесно при-

љубљене кућице у Краљице Марије ул., на Сењаку и у многобројним другим улицама новог и старог Београда па ће се добити јасна слика о тачности наших тврђења. Те ниске, нехигијенске и неуледне кућице, са тако тесним двориштима да се човек тако рећи у њима гуши, подигнуте од малих сопственика на малом и недовољном градилишту, са малим и недовољним средствима, претстављају извор свих могућих опасности не само по здравље њихових становника већ и саме средине. Раствурене по целом Београду, претстављајући скоро искључиви тип грађевина у појединим улицама и квартовима, оне коче, управо онемогућавају подизање Београда на савременим принципима урбанистике, хигијене и естетике. То се нарочито осећа и све ће се више осећати у крајевима који би, обзиром на свој положај и на своју намену, требали бити грађени у облику ретког или бар полуретког насеља, јер мислимо, свакоме мора бити јасно, да се на тим малим градилиштима са једва 6—10 м. ширине не може ни мислити на подизање тип кућа, које прописује једно такво насеље (тип вила или двојних зграда). А и у крајевима где се већ примењује или у којима ће се вероватно применити систем пуног издрживања ова мала градилишта још више онемогућавају доношење здравих решења (нарочито када се подижу блокови вишеспратница). Искуство које већ имамо у старом Београду, то нам јасно доказује.

Сасвим би друга ситуација међутим била, да је држава, бранећи ту малу сопственост, истовремено створила и могућност да тај мали сопственик дође и до једног здравог и корисног решења не само обзиром на своје личне већ и опште интересе целине. На који би се начин могло то спровести мислимо није потребно много разбијати главу. Напред смо навели да се је већ одавно у многим европским и балканским земљама приступило озбиљном решавању ових урбанистичких и социјално-хигијенских станбених проблема. Обзиром на искуство које те земље већ имају, нама би могла бити уштеђена многа лутања па према томе и многе непотребне жртве. Из њиховог искуства могло би се извући само оно што је за наше прилике најпогодније и најкорисније и од тога створити солидна база за наш даљи рад.

Ово би била не само потреба већ и дужност државе, и то не само из урбанистичких, социјалних и хигијенских већ и из економско-финансијских разлога. *Грђевинска индустрија* узима и код нас великог замаха. За последњих десет година само у Београду инвестирано је у приватне грађевине преко *чегири милијарде динара*. Преко те чињенице држава не би смела да пређе, јер тај на тржиште бачени капитал омогућио је и у овим тешким данима кризе егзистенцију толиким радницима и ма-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBL.BS

ванатлијама, одржао и подигао толике мале и велике индустрије. Држава би била дужна да још јаче потстакне ову приватну иницијативу. Фаворизирајући ову иницијативу она би требала да је истовремено и дисциплинује и координира али не и угуши, како би донела максимум користи и по државу и по општину и по појединца.

Да би се овај циљ могао постићи, а водећи рачуна о изнетим чињеницама и гледиштима, мишљења смо да данашња ситуација Београда императивно захтева:

1) да се одмах донесе грађевинска уредба која треба да да основне линије урбанистичке политике Београдске општине. До садашњи рад на овом важном питању од кога тако рећи зависи судбина Београда био је и спор и неозбиљан. Како се је рјаво разумео и како се је неозбиљно схватио значај ове уредбе најбољи је доказ тај, што се на њој ради већ годинама и то само поред редовних послова. Дакле као нешто споредно и не толико важно. Без обзира на материјалне жртве нела се израда мора не само форсирати већ и позерити људима чији ауторитет и стругност пружају довољне гаранције да ће она бити добро стручно проучена и брзо донета. Ако би се овако поступило уредба би се могла несумњиво донети обзиром на већ прикупљени и сређени материјал у року од 2—3 месеца.

2) Истовремено са доношењем уредбе мора се приступити радикалној реорганизацији садашњег грађевинског одбора, нарочито обзиром на огромну важност посла који врши и углед који треба да има. Напореда са њим неопходно би било потребно извршити и реорганизацију појединих отсека и одбора техничке дирекције. Отсеке би требало оспособити за бржи и ефикаснији рад а при попуњавању појединих одбора тежити да у њих уђу млади одлучнији људи јасних погледа и широких схватања.

3) Исто је тако потребно да општина а још више држава најзад приступи решавању социјалних и станбених питања. Да побољшање хигијенских услова у своме престолном граду држава би требала да одреди једну субвенцију која мора одговарати уједињеној трјанству држави којој треба Београд да припадња. Када могу већ из рађени Рим, Лондон, Берлин, Париз (само за изложбу добио преко сто милиона франака) добијати од својих држава помоћ за ове циљеве, може се у толико пре дати извесна субвенција и неизграђеном Београду, који поред својих брига, мора данас да брине бригу и око збрињавања толико незбринутих Јуословена-досељеника. Истовремено би морала доношењем потребних закона (н.пр. о етапној својини), давањем јефтиних кредита (са највише 2—3% интереса) или стварањем субвенциони-

раних организација омогућити не само решавање многих и многих данас скоро нерешљивих урбанистичких проблема већ тиме припомоћи и збрињавању оних многобројних малих сопственика, који немоћни да сами реше питање крова над главом претстављају несавладљиву сметњу сваком здравом решењу било урбанистичком, било хигијенском, било социјалном.

4) Градовима, на првом месту престоници, треба дати већу слободу акције нарочито у решавању урбанистичких, хигијенских и естетских проблема обзиром на задатке који су им постављени као и улогу коју имају да играју у нашој земљи и нашем народу.

5) Треба најзад најхитније тако рећи одмах законским путем исправити ону злиста јединствену неправду, која се још у ек чини само Београду а то је да се његова земљишта експропришу и узимају за државне потребе без икакве накнаде. Једна неправда од које су поштеђени сви остали већи градови у Јуославији као на пр. Загреб, Љубљана итд. Када би држава врагала општину само ону што јој до сада дузује, то би већ претстављало један капитал, са којим би се несумњиво могло започети нешто озбиљније у овом правцу.

Претседник данашње владе г. др. Милан Стојадиновић у сјеме недавно одржаном говору у Београду, је рекао: „да од Београда треба створити једну лепу, једну чисту, хигијенску, угледну и уређену престоницу, која ће са поносом заузимати место које јој припада међу осталим градовима Јуославије. Бог је дао доста, али на жалост људска рука још није учинила све што је била дужна да учини. Туберкулоза коси Београђане, маларични комарци легу се по њиховој околини, прашина нас гуши по оближњим путевима, радничких станова недовољно, деца немају школских зграда, трговина је у њему заостала, присаништа на Сави и Дунаву иста су као и у доба Евгенија Савојског.

Ми желимо да томе стању ствари учинимо крај и да у будуће и за Београд и за Београђане настану бољи дани. Краљевска влада већ је нешто учинила за Београд, али је то само почетак од онога што још има да се уради.”

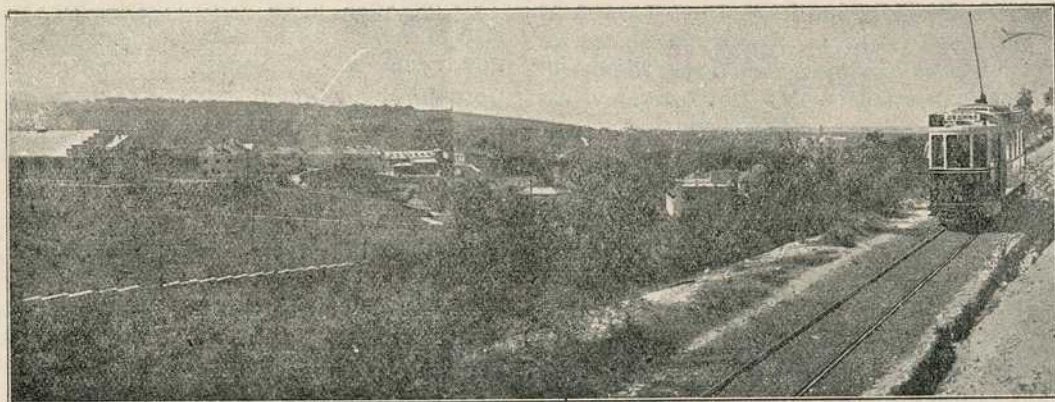
„Једну лепу, чисту, хигијенску престоницу... Туберкулоза коси Београђане, маларични комарци се легу по његовој околини, прашина нас гуши итд. итд.” — Како чудно и изненађујуће звуче ове речи када долазе са тако високо-одговорног места. Чудно звуче ове речи јер наше уши ретко су имале прилику да их чују и из уста ресорних министара а скоро никада из уста министра Претседника. Ми их поздрављамо и радујемо се да их је изговорно човек који припада оној истој генерацији којој припадамо и ми, и која је са толико идеја

лима и лудог и безпримерног пожртвовања жртвовала све што је могла и имала а то је своју младост и своје животе за добро свога народа и своје отаџбине, о чијој је слави и величини од колевка сањала. Топло их поздрављамо, и верујемо и надамо се, да ће оне заиста бити весници новог доба. Надамо се да ће се одмах прећи са речи на дело и да ће се и у политику државе према Београду унеги новији, здравији и кориснији елементи и то са истом оном одлучношћу са којом се је приступило проучавању и решавању тешких економско-привредних проблема који притискују и потресају не само нашу земљу већ и цео свет.

Данашња општинска управа је и поред тешког наследства и тешких услова за рад ипак успела да среди општинске финансије као и прикупи и припреми материјала за реорганизацију скоро целокупне, несумњиво веома сложене комуналне политике. Терен припремљен овим напорним радовима претставља доиста солидну базу на којој се већ може нешто озбиљније створити и урадити у Београду.

Па ипак све то није још увек довољно. Све су то само припреме, само увод у акцију која би тек требала да дође. А за њу су потребна колико материјална средства, одлучни потези, несаломљива воља и континуитет у раду, толико исто ако не и више и јасни погледи на циљеве, потребе и задатке ближе и даље будућности.

Краљевска влада као и Београдска општина (у колико се односи на Београд) требале би нарочито после усмених изјава, да приступе најзад озбиљном решавању напред изложених проблема, који су диктовани колико неопходним интересима њихових грађана, толико и угледом целе земље. Само једном брзом, смишљеном и координираном акцијом у овом правцу свих одговорних фактора могло би се тако рећи у последњем часу учинити нешто *за леицу будућност Београда тако да он заиста постане престони град, који ће увек моћи достојно претстављати нашу младу и леицу земљу на свим пољима њеној културној, политичкој и економској живота.*

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Др. Милорад Станојевић

начелник Министар. у пенз. и
градски већник

Наш хлеб насушни

Недавни привредни сукоб између пекарских радника и мајстора у Београду био је у ствари сукоб двеју беда. То није сукоб радника са богатим и великим фабрикантима који су својим сјајем и начином живота и сувише удаљени од својих радника. И београдски радници и београдски послодавци ове привредне гране скоро се не разликују једни од других. Овде се може говорити не само о беди радника већ и о мизерији послодаваца. Према осталим привредним гранама хлебарски занат у Београду је у ужасно бедном стању. Све привредне гране су се колико толико усавршиле и попеле на виши ступањ, само је производња хлеба остала примитивна као што је и била. Све су београдске пекарнице једнога типа. Ако прегледате једну или две, остале вам не треба ни да видите, па ћете знати какве су и какви услови рада и живота владају у њима. Оно што важи за једну, важи *en general* за све остале. У колико су извесне пекарнице у последње време преправљене и модернизоване то се више односи на спољни изглед или продавнице хлеба, док је радионица — амурлук — остао исти. Продајни услови у овој привредној грани су се незнатно поправили, док су производне прилике остале као и пре — старе турске фурунице.

Општина београдска од вајкада се занимала питањем хлеба, махом проблемом цене хлеба. У 1932 год. образована је и једна стална комисија која је себи поставила задатак да проблем хлеба дубље простудира и да га евентуално и реши. Али од свега тога најзад није било ништа, сем што смо добили две одличне студије по овом питању.¹⁾ Иначе је остало све по старом. И сам недавни штрајк пекарских радника није ништа битно изменио, сем што је за који проценат повисио надницу радника. Стари производни услови, услови рада, стари амурлуци, начин справљања хлеба, исте тезге и рафови где се хлеб држи, исти „кревети” где радници спавају, исте чесме, клозети и шупе, све је остало као од памти века. Кроз ову привредну грану пирнуо је

веома слаб поветарац новотарења, поправљања и усавршавања производње.

Ако се запитамо од куда то долази и какви су узроци томе, мислим да се нећемо преварити ако речемо, да томе лежи узрок у психичким особинама самих носиоца ове привредне гране — радника и послодаваца — који су махом пореклом из Јужне Србије. Наш живаљ из Јужне Србије врло је марљив, радан и самопожртвован. Уз то још тај елеменат је врло штедљив и без икаквих жеља и прохтева у животу. Једина му је радост и задовољство у животу да ради и скупатори коју цркавицу за старе дане. Ако којом срећом напорним радом и стече нешто више него што му је потребно за живот и издржавање његово и његове породице, и на тај начин постане газда, он је проживео живот, не видевши ништа лепог у њему и не осетивши никакву радост. Срећан је, ако га је срећа послужила, да своју децу изведе на пут. Наклоност према напорном раду, штедљивости и животу без жеља и прохтева створила је код ових примитивних људи упориште сваком напретку и новотарењу. Јужно-Србијанци — београдски пекари — су врло жиливи и издржљиви и у стању су да напрегну све своје снаге, са безграничним радним временом, да чак издрже конкуренцију са фабричном производњом хлеба. Све те лепе особине морала и карактера, које иначе красе човека, постале су код ових људи снажна препрека да се у производњу хлеба уведе нов начин рада, који би и за пекаре мајсторе и њихове раднике, значио један културан напредак, једна олакшица у животу. Јужно-Србијанац привезује за свој привредни рад и своју радњу и целу своју породицу. Сви његови чланови породице раде неуморно и без предаха. То је се најбоље могло видети за време последњег штрајка. И ако радници нису радили, мајстори су напрегли све своје снаге и снаге својих чланова породице, само да би могли да произведу потребну количину хлеба. Скоро се није ни осетила оскудица у хлебу, и ако је штрајк релативно дуго трајао. Чак и мајстори-пекари, који нису из Јужне Србије, не могу да издрже конкуренцију са онима из Јужне Србије.

Овај психолошки моменат мора се узети у обзир при решавању проблема производње хлеба. Сасвим је природно, да онај који при

¹⁾ Види о томе: „Београдске Општинске Новине” 1933 г. бр. 2 Слободан Ж. Видаковић: „Питање хлеба” и Др. Ст. Павловић: „Које крив за ову неоправдану скупоћу хлеба!?”

раду не штеди себе и чланове своје породице још мање ће бити склон да штеди оне око себе — своје раднике.

Још један моменат пада у очи код ове привредне гране. У овој производњи влада систем малог константног (стално уложеног) капитала, док је варијабилни (променљиви) део капитала већи. Отуда појава да се са врло малим укупним капиталом од 8—10.000 динара може водити пекарска радња која прави годишњи обрт 300—400.000 динара. У колико је константан капитал уложен у зграде, машине и алате мањи у толико ће морати бити већи напор радне снаге да би се постигла сразмерно иста производња. Са малим константним капиталом иде упоредо непроизводност дотичне гране, али истовремено и јача експлоатација радне снаге. Место на машине и алате главни терет производње пада на људе упослене у тој грани. Пекарске радионице у Београду су типичне у том погледу.

II

Ми ћемо овде навести нешто мало података о приликама у београдским пекарницама старог типа. Ови подаци немају везе са подацима оне анкете која је 1932 год. радила у Београдској општини.

1) У пекарској радњи М. Л. у центру града, ради се од 6 часова у вече па до 7 или 8 часова у јутру. После овог временаа проведеног у ноћном напорном раду, радници свршавају друге ситније послове. Шегрт те радње, који је почео рад у 6 часова у вече, сутра дан у 10 часова пре подне још је имао посла — цепао је дрва спремајући их за наредно ложење пећи. Кад је легао да спава непознато је. Имао је 18 година, а родом је био из Голупца. Плата му је била 80 динара месечно. Стан и храну добијао је од мајстора. Сем овог шегрта у овој радњи је било запослено још три одрасла радника. Сва тројица су била родом из Јужне Србије. Један од њих је био жењен, али му жена не живи овде већ „дома”, у селу одакле је. Плата је ових радника била по 200 дин. месечно, а добијали су стан и храну од послодавца. — Радионица — амурлук — је ове пекарнице једна врло прљава изба, која се држи доста чисто, али је она такве врсте да се не може очистити. Ово одељење би било потпуно неупотребљиво и за друге врсте послова, који по својој природи не изискују чистоћу и хигијенске услове. Једно мало преграђено одељење амурлука је „спаваћа соба” за раднике и шегрта. У овом одељењу као и у амурлуку влада паклена врућина.

2) Пекар М. Б. такође у центру Београда има 6 радника који раде по 12 часова дневно, и то у две смене по 3 радника. Плата им је била од 200—300 динара месечно са станом

и храном. Храна им је била врло рђава. „Спаваћа соба” им је била одвојена од амурлука, али је тако бедна да би се једва могла употребити за шталу. У тој „соби” је било 3 „постеље”, које су биле конструисане од обичних дасака, покривене џаковима од брашна. Празни џакови од брашна служили су као постељне ствари — као простирачи и покривачи. У ова 3 „кревета” спавају ових 6 радника на смену тј. ноћна смена спава дању, а дневна ноћу. Ова одаја за спавање налази се у дворишту, које је врло прљаво, пуно блата и ђубрета, проузрокујући врло тежак задах у ваздуху. Циркулација радника између „клизета”, одаје за спавање и радионице — амурлука, врло је неподесна и прљава.

3) Мајстор Н. И. такође у центру града има пекарницу и амурлук као и остали. На раду има 3 радника, и то: један стар 40 година, а друга двојица су стари по 18 година. Један од ова два дечка је родом из Слатине (Славонија) а други дечко и онај старији радник су из Темишвара. Одељење за спавање — један подрум најгоре врсте — налази се удаљено од амурлука у дворишту. Ова „спаваћа соба” гора је од сваке јазбине, и пре личи на „дуждеву тамницу” из „Горског Венца” у којој „неби човек своје пашче свезо, а камо ли чојка несретнога”. Ту су подигнута три лежишта од дасака преко којих су прострти џакови од брашна који служе као постељне ствари. Поред постеља води једна цев, то је одводник нечистоће с горњег спрата. Захваљујући томе што су стакла на прозорима била полупана, није се осећао задах у оној мери, у којој би се осећао да су прозори били исправни. То одељење за спавање веома је мрачно. Спаваће ствари, како за простирање тако и за покривање, биле су само џакови од брашна. Радно време је од 7 часова у вече па до 8—9 часова у јутру. Преко дана морају радници да устају ради замесивања маје за тесто.

Како у овим тако и у осталим пекарницама, владају исти услови рада и живота за раднике. Данас су се услови нешто и поправили, али суштина је остала иста као и раније. Томе нису криви само мајстори-пекари, већ ту постоји кривица и до општих прилика. Пекарнице су махом тако зидане, (па се дозвољава да се и данас на исти начин зидају.) У оваквим пекарницама не може се ништа солидно изменити у смислу хигијене и естетике. Обично се кривица баца на бездушност мајстора, који раднике експлоатишу и продају скупо хлеб у циљу што бржег богаћења. Међутим, брашнарски картел несумњиво врши снажан притисак на пекаре, а ови онда због тога пребацују терет на раднике с једне стране, а с друге стране на потрошаче продајући им скупо хлеб. Много пута је вршена анализа цепа на пшенице, брашна и хлеба, али се слабо узимао у обзир просечни производни капацитет

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

тет једне овакве пекарнице. Свакако да је диспаритет између цена пшенице и брашна и брашна и хлеба тако велики да се то не би смело даље трпети. Тај нездрав однос не ствара ништа доброг у нашем привредном животу, а међутим иде на уштрб наше земљорадње. Али да се вратимо на наше пекарнице! Просечни дневни производни капацитет једне пекарне старог типа је 300—350 кг. хлеба. Ако један пекар заради и један динар од 1 кг. хлеба т.ј. ако има 300—350.— дин. бруто зараде дневно, ипак он једва да може да се одржи, *јер је режија радње несразмерно велика према капацитету производње.* То наравно не даје право пекарима да тај терет пребацују на раднике и потрошаче и да се, због оваквих рађивих услова рада и производње, смеју на овај начин компезирати. Те рђаве околности и ти страшни услови под којима се данас врши производња хлеба само доказују да су односи у овој привредној грани нездрави и да се не могу и не смеју даље одржавати.¹⁾ Просечна потрошња хлеба од 300—350 кг. дневно од једне пекарне, не даје маха да се уведу бољи услови рада и да се ова, тако рећи, најважнија грана производње годигне на виши ступањ и да се модернизује. Треба узети у обзир и саме кућевласнике оних зграда у којима се пекарне налазе. Зар не постоји и њихова кривица за овакве услове у овој грани производње? Зар не постоји кривица и до саме Општине што толерира овакве пекарнице и даје дозволе за зидање „нових“? Где је санитар? Где су надзорне власти? Зашто се не пође новим путем и не почне са зидањем модерних парних пекара мањег обима? Зашто се не наредe преправке и модернизовање постојећих пекара које се још даду направити? И, најзад, зашто се постепено не затварају и не руше старе пекарне којима лека нема? Ове би требале да поделе судбину „Албаније“.

Овакве пекарнице могу да буду легло разних заразних болести. Нека се претпостави да пекари не врше никакве недозвољене радње при мешању хлеба и нека се замисле и мајстори и њихови радници да су иначе врло чисти људи, па ипак се не може, у овим старим и дотрајалим зградама, без икаквих хигијенских инсталација, без вентилације, без купатила, без чистих модерних клозета, без довољно одељења и одаја за рад и спавање, да одржи чистоћа и да се у њима произведе чист хигијенски хлеб. Кад се данас тражи да све радионице, где се прерађује и израђује гвожђе, дрво, хартија и т. сл., морају бити чисте и светле, зашто да радионице где се производи хлеб не морају да буду такве, и ако се у

њима производи најважнији артикал људске исхране.

Слични односи, као сад код нас, морали су владати у Енглеској половином прошлога века, када је Доњи дом био приморан, да, и поред принципа слободне трговине, напусти гледиште немешања државе у приватне послове (*laissez faire, laissez passer*). Створен је један Комитет о фалсификовању животних намирница (1855—1856 год.), и кад је овај утврдио страховите ствари донет је о томе специјалан закон (1860 год.). У години 1863 стављене су пекарнице под непосредан надзор стручних привредних инспектора. Слично је поступљено доцније и у другим европским државама док се није дошло до санације односа у овој привредној грани.

Две су битне ствари које се могу код ових старих пекарница утврдити: а) бездушна експлоатација радника, која не преза ни од експлоатације чланова породице самога мајстора и б) крајња нечистоћа која у њима влада са страшним условима под којима се хлеб производи. С тога сматрамо да се одмах мора оботити највећа пажња на производњу хлеба. Неби се смело даље толерирати овакве прилике у пекарској производњи, јер доводимо у питање живот и здравље становника услед рђавих санитарних прилика у радионицама и страшних хигијенских услова под којима радници раде. Рад радника под оваквим околностима има за обичну последицу огрубелост, прерану старост и рану смрт. Тиме се дегенерише не само садашње покољење пекарских радника, већ и њиховог подмлатка. Дегенерисани организми родитеља могу дати само умно, физички и морално дегенерисану децу. Сем тога овакви специјални услови под којима пекарски радници раде и живе, онемогућавају им заснивање брака, а онима који су их и засновали, онемогућава им породичан живот. Махом одвојени од својих породица они пренебрегавају своје дужности мужа и оца. Тиме се изазива код њихових породица морално падање, а код радника слаби дух заједнице и осећања правде и правичности. У њиховим душама ствара се отпор и револт против морала, закона и јавног реда и поретка. Оваквом стању ствари мора се стати на пут, јер то захтевају дубљи интереси наше земље. Нама треба здрав и јефтин хлеб, али и задовољан радник, који ће са песмом на устима производити хлеб наш насушни. Први услов за то је стварати нове модерне пекарне у којима су прилике куд и камо боље него што је то данас случај, у овим гробницама пекарских радника.

III.

Као што смо из ранијег излагања видели, проблем производње хлеба не састоји се само у односу пекарских радника према пекарима-

¹⁾ Кад смо са једним Јужно-Србијанцем о томе разговарали и изложили му рђаве прилике у томе занату он нам рече: „Па није само то! То ми личи на ону камиљу коју су питали зашто јој је врат крив, а она је одговорила: па шта ми је остало право“.

послодавцима. Тај је проблем много шири и дубљи и тангира све слојеве наше престонице. Хлеб, као најбитнији део наше исхране, саставни је део нашега живота од колевке па до гроба. Проблем исхране је за једну велику варош најважнији проблем, а хлеб је централни предмет тога проблема. Зашто се најважнијем делу нашега живота обраћа најмање пажње? Откуда долази то, да ми у Београду имамо много боље решене проблеме, који су, и ако важни за живот културног човека, ипак секундарног значаја? Ми имамо луксузну калдрму, добре болнице, једну од најбољих и најмодернијих електричних централа која нас кошта „као Светог Петра кајгана“, али питање исхране, а посебно питање справљања хлеба је заостало као да се налазимо још у доба мрачног Средњег века или Римских цезара! Ми много више полагамо и много више трошимо на улепшавање живота, него на сам живот. Чак и за смрт се много више даје него за живот, те због тога имамо сјајних споменика и модерне мртвачнице на јеврејском и хришћанском гробљу. Можда су то рудименти инстиката човека из доба дивљаштва и варварства, када је човек много полагао на кићење и кићурење, у шта је трошио много труда, времена и блага, а при том се исхрањивао на начин који се није много разликовао од осталих животиња. Зашто су нам гробља уређенија и луксузнија од пијаца за животне намирнице? Зашто су у Београду аутомобилске гараже, штале за коње, па и саме гробнице уређеније него пекарнице?

Ми смо већ раније истакли да се ово питање не поставља сад први пут. Оно је старо као и Београд. Пре четири године, као што смо рекли била је одређена и једна анкетна комисија која је имала задатак да се тим питањем позабави. Али како је та комисија сигурно наишла на „несавладљиве“ тешкоће она је обуставила рад. Ми сматрамо да се Београдска општина мора поново, и то што пре вратити на ово питање, и у интересу грађана решити га што боље и што рационалније. У ту сврху, мислим, да би било потребно да се при Општини понова образује један одбор који би ово питање хлеба испитао и предложио мере за његово решење. Несумњиво је да је проблем производње хлеба врло компликован, али се ипак мора решити. То захтевају чак и интереси земље у случају одбране од непријатеља.

Тај одбор би имао за задатак да испита:

а) Питање подизања модерних пекарница. Зидање њихово требало би фавори-

зирати, а чим се у ком крају Београда подигне модерна пекара, требало би, на основу грађевинског Закона, старе и нехигијенске присилно затворити евентуално и порушити;

б) Мешење и справљање хлеба да буде машинско. Ручно мешење да буде забрањено или да се спроведе врло строг преглед радника и прописати бели чист веш при мешењу;

в) Утврдити врсте хлебног брашна према хранљивости, које се смеју употребљавати за справљање хлеба. Остале врсте брашна могу се употребљавати за бело пециво и за израду бисквита;

г) водити контролу над ценама хлеба у односу на цене пшенице и брашна;

д) водити рачуна о положају пекарских радника. Ово нарочито у вези са питањем штрајкова. У двој грани као и код водовода и електричне централе морају се створити такви услови да радници и не ступају у штрајк;

ђ) водити строг и редован санитарски надзор над пекарницама и хигијенску контролу над пекарским радницима и мајсторима, као и надзор над производњом хлеба;

ж) Стварање једне веће комуналне машинске парне пекаре која би служила не само за углед, већ и као контрола цена код приватних пекара. Или, можда, још и боље фаворизирати стварање задружних пекара и

з) У вези са државним органима водити контролу над ценама брашна које се продаје у Београду за справљање хлеба.

Смишљена комунална политика по овом питању ускоро би довела циљу. Надамо се да бисмо, уз припомоћ Општине, ускоро добили, које приватних које задружних, комуналних, болничких или војних довољан број модерних парних пекара те да на тај начин ликвидирамо старе прљаве пекаре из турског феудалног доба. Када их Гази Кемал у својој држави одбацује, зашто бисмо ми имали толико сентименталности према овим пекарама старе Турске. Нисмо изнели све рђаве особине старих пекара, а нисмо се упуштали ни у изношење свију добрих квалитета модерних парних пекара, али мислим да је то и иначе довољно познато читаоцима часописа „Београдских општ. новина“. Само мало добре воље и више енергије, смишљености и поштења па ће све бити добро.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Чланци и студије

Никола С. Стјепановићреферент Главне Контроле
Краљевине Југославије

Надзор државе над општинама*)

А. Појам општине као самоуправе. Надзор државе уопште и његов разлог

Општина је један социјални факт, једна заједница социјалног карактера, и то заједница на територијалној бази као и држава — заједница људи, становника истог краја истог места. У Европи је, за разлику од Америке¹⁾, држава новог века општину затекла и признала јој правну личност у јавном и приватном праву, т.ј. дала јој право заповедања у извесном обиму, с једне стране, и, с друге стране, признала јој да има имовину различиту од државе. — Дакле општина је правно — створена од државе, а социолошки — у главном спонтана творевина (изузетак чини колонизација).

Од државе се општина разликује у томе, 1) што је као њена творевина потчињена држави, 2) што има за разлику од државе право заповедања само на једном делу државне области.

Интервенција државе је широкопотезна (води рачуна само о такозваном општем интересу) па због тога не може да води рачуна о ужим територијалним, специјалним интересима. Стога се градовима и другим настањеним деловима државне територије — општинама — од државе признаје да се путем својих органа старају о својим посебним интересима, који улазе и у оквир општих интереса. Овако се дошло до идеје административне децентрализације (француски термин) односно идеје самоуправе (термин који преовлађује у немачкој и енглеској правној литератури).

Орију²⁾ узима да разлог административној децентрализацији није административни, него уставно-политички. Он сматра да са чисто административног гледишта админ. централизације даје земљи вештију, интегралнију и јефтинију управу него админ. децентрализација. Али, Вели Орију, земљи није потребна само добра управа, него она има потребу за поли-

тичком слободом, за што већим учешћем народа у управи, које учешће има даље и једно васпитно-политичко дејство при спремању народа да учествује у владању целом државом. Ми не споримо овај разлог Орију-ов, али мислимо да он није једини и да га треба само ставити поред већ споменутог административног разлога, а не њему противстављати. — Добром управом, наиме, може се назвати, по нашем мишљењу, само она управа која је у стању да задовољи што више потреба становништва и што више интереса, а да је уз то што јевтинија, — а потпуно централизована управа онај први захтев не може задовољити, јер мора да дела у широким линијама. Потпуно централизована управа јесте можда јевтинија, али није пуна — не садржи све потребе и интересе. Тако, дакле, поред овог политичког разлога самоуправе постоји и разлог чисто административне природе који смо горе истакли.

*) Литература

- 1.) Сл. Јовановић: О држави, Београд 1922;
- 2.) Др. М. Илић: Децентрализација и федерализам; „Мисао”, 1922, књ. 8, стр. 276—281;
- 3.) Др. Лаза Костић: Административно право, књ. I стр. 118—121, 242—269;
- 4.) Др. Ј. Стефановић: Централизација и децентрализација државне управе; „Архив” 1923, књ. XXIII, стр. 398—421;
- 5.) Др. Станко Мајцен: (1) Коментар закона о општинама, Београд, 1933 (једино циграно) (2) Коментар Зак. о град. општинама, Београд 1935.
- 6.) М. Hanrion: Précis du Droit administratif et Droit public; Paris, 1921, X éd., pp. 104—120, 249—294.
- 7.) R. Bounard: Précis de Droit administratif, Paris, 1935, pp. 337—356.
- 8.) H. Certhélemy: Traité élémentaire de Droit administratif, Paris, 1908, p. 179—211.
- 9.) L. Delbez: Le régime municipalité, Renne du Droit public, 1930, pp. 5—34.
- 10.) L. Duguit: Traité de droit constitutionnel, Paris, III éd., 1927—1930; 3 vol.

1) У Америци су многе општине постале после државне државни устав је опет савремених многих других.

2) op. и loc. cit.

Основна, битна одлика самоуправе, односно административне децентрализације, јесте да ове локалне јединице — самоуправе — саме и једине учествују у постављању својих органа, т.ј. централна власт нема учешћа у наименовању самоуправних органа, — и следствено томе нема учешћа у њиховом смењивању. Још је карактеристика самоуправе, да су код ње у примени принципи избора и колегијалног решавања, доношења одлука — стварања воље самоуправе као правног лица. Нарочито треба напоменути, такође као једну ознаку самоуправе, да она у модерној држави врши једино управну функцију и њу не у потпуности, јер има управних функција које се сматрају тако важне за целу државу да их води само централна власт; а то су војска и инострани послови. „Тако општини од управе остаје тако звана општа управа и финансијска управа; наравно у границама њене области”. (Сл. Јовановић.)

Од самоуправе, односно административне децентрализације, треба разликовати политичку децентрализацију, односно федерализам. По Орију у разлика је између ове две врсте организација у томе, што политичка децентрализација — федерализам — претпоставља раскинуто јединство праза у једној земљи, пошто децентрализоване јединице — државице, земље — овде имају своје законодавне органе па према томе врше и законодавну функцију у својој области. Међутим, админ. децентрализација, каже Орију, признаје јединство закона, јер децентрализоване јединице у оваквој организацији немају законодавне власти.

Диги*) је опет мислио, да битна разлика између федерализма и административне децентрализације није у ширини надлежности него у томе, што код федерализма постоји правна обавеза за владајуће — за централну власт — да поштују аутономију, а код административне децентрализације владајући могу, истим начином како су установили децентрализацију — њу и укинути. Према томе Дигијево схватање у овоме питању могло би се у краткој формули сати овако: федерализам је правно — уставом — гарантована децентрализација, пошто код федералистички уређених држава постоје државни судови који штите локалне јединице — државице, земље — од повреда њихове општим државним уставом загарантоване аутономије, учињених од стране централне т. зв. савезне власти.

Истина је, да ове разлике стоје. Код федерализма, за разлику од административне децентрализације, локалне јединице врше и законодавну власт; али овде треба напоменути, да Орију претерује кад каже да нема јединства права код федералистички уређене државе. Нема га у колико је реч о јединственом

извору, о јединственом законодавном органу, али га у крајњој линији има у толико, што право локалних јединица — земаља — државица — није равноправно са правом централне савезне власти: ово друго је јаче и сваки закон локалне јединице у савезној, федеративној држави, ако је противан савезном закону било ранијем било доцнијем овај последњи ништи.

И Дигијева разлика није нетачна. Надлежност локалне јединице у федерацији је одређена и загарантована федералним уставом, па овде локалне јединице не стоје под законодавством федералне власти него своју аутономију изводе непосредно из федералног устава и за своју аутономију имају организовану заштиту. — Али, овим дзема разликама мислимо нису исцрпљене разлике између админ. децентрализације и федерализма, политичке децентрализације. Овим дзема разликама треба додати још две, које је истакао проф. С. Јовановић** дожећи се немачке државно-правне науке, која је до крајности исцрпно обрадила теорију федерализма.

Наиме, између админ. децентрализације и федерализма разлика је још у томе што локалне јединице у федерацији имају право самоорганизовања; оне своје посебне уставе доносе у границама федералног устава, док општина, локална јединица у административној децентрализацији, ово право самоорганизовања нема, него јој организацију одређује државни закон, који номира које органе општина има и како ће до њих доћи.

Напоследку, врло важна разлика између ове две врсте организације састоји се у томе, што код федерације државице земље учествују у највишој власти државној, у законодавству, пошто су престављене у једном од законодавних фактора; њихова је реч потребна код уставних промена савезног устава. Међутим, општине као такве, ни друге локалне самоуправе код административне децентрализације не питају се ни у питању законодавства, а поготову у питању уставних промена у држави.

Рекли смо горе да општина као локална јединица, као самоуправа у границама своје области и с обзиром на своје уже, територијалне интересе врши у модерној држави једино административне функције. Али, општина преко својих органа не врши само послове који се тичу непосредно њених специјалних интереса, него у свима државама општини се дају и извесни државни послови: држава за неке нарочито означене послове употребљава општинске органе и службенике место својих службеника. Тако се код општине могу разликовати две врсте послова: т. зв. послови сопственог делокруга и послови пренесеног делокруга. Разлика између ове две врсте посло-

*) в. ор. cit. и чтацак проф. Илића.

**) О држави.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ва није у томе што су први општински — оригинерно, а други изведени. Не. Обе врсте послова даје у надлежност општини држава; а разлика је само у томе, што је код послова сопственог делокруга општина самосталнија, а код пренесеног делокруга мање самостална, чак потпуно овисна од државне централне управе.

Одлика је самоуправе још да су њени органи независни од централне власти, да у границама дате надлежности самостално делују. Али како и централна управа мора у свом деловању да се креће стално у границама закона, то важи и за самоуправу; а поред тога решавање питања локалне природе може да буде од великог интереса за државну политику и општи интерес. С тога самосталност самоуправе не може да буде апсолутна, него се државној централној власти признаје право надзора — контроле — над радом самоуправа. Контрола централне власти над самоуправама у сваком режиму административне децентрализације, односно режиму самоуправе — јесте коректив независности локалних јединица у таквој организацији. Контрола централне власти над општинама није исто што и однос вишег органа државне управе према нижем — није хијерархиски однос. Нижи орган управе, наиме, стоји у хијерархијској потчињености према вишем — што с једне стране значи да се нижи орган управе мора придржавати упутства вишег органа, а не само закона, — а с друге стране из те хијерархијске потчињености произлази да виши орган, у свако доба и у свима стварима, може одлуку нижег изменити и место одлуке нижег органа ставити своју одлуку. А код надзора — контроле — централне власти над локалном општинском самоуправом — централна власт има право и дужност, по правилу, једино да води рачуна о законитости рада општине и то у позитивном и негативном погледу: да општина не би урадила нешто противно закону, односно да не би пропустила урадити оно што јој закон наређује. Надзорна власт само одобрава или не одобрава одлуке општине, а не може да их мења; по правилу не може ни да место њихове ставља своје одлуке. И кад централна власт овде донесе некада једну одлуку место општине, то она ради у циљу извршења закона и у име закона, а не по својој дискрецији.

Треба истаћи, да се оваква контрола — надзор — централне власти над општином не врши у пословима т. зв. пренесеног делокруга, него у оваквим пословима органи општине стоје у хијерархијској потчињености према органима централне власти, јер се у пословима пренесеног делокруга општина не појављује као локална самоуправа и њени службеници ове послове раде само место државних службеника.

У разним државама разни су ступњеви јачине контроле централне власти над општинама. Ту би се могла, по нашем мишљењу, разликовати три типа: два крајња, англо-саксонски и немачки, и по средини стоји — француски.* Англо-саксонски тип карактерише се тиме што централна власт може да само цени законитост општинских одлука и у случају да је општина изашла из граница закона централна власт има само судски пут за поништај тих одлука, а не може сама директно да ништи — чак ни незаконите одлуке општине. Једино код извесних послова може централна власт, код овога типа, да посредно утиче на одлуке општине на тај начин, што ће јој ускрајити додељене субвенције, што ће у извесном случају да обустави своју финансијску помоћ општини. За овај је систем још карактеристично то, што овде послоји т. зв. систем специјалних уступака општини на основу закона.

У Немачкој, као и у осталим земљама европског континента, усвојен је у погледу надлежности општине систем поделења општих права; што значи да самоуправни послови општине нису лимитативно побројани, него на генералан начин дати. А што се тиче надзора централне власти над радом општине, он је чисто административни: централна власт може директно својом одлуком да поништи незаконите па чак и нецелиходне одлуке општине; може код буџета општине својом одлуком заменити општинску одлуку, а у извесним случајевима, према не честим, може чак и да дође до смењивања општинских органа од стране централне власти. На супрот ового, овако јаким праву надзора централне власти над општином — у Немачкој не стоји право општине да могу у сваком случају водити административни спор против одлука централне власти, које ова доноси у вршењу надзора над њом. Ово право општине имају само изузетно (у случају службеног уписа у буџет и у случају смењивања), пошто је у немачком административном судству усвојен систем набрајања а не систем генералне клаузуле. С тога је заштита општине од прекорачења власти од стране централне власти доста малена, па је је и овај немачки систем, строго узев, врло изbledели тип самоуправе.

Француски тип је врло близак немачком: систем поделења општих права, ништење, односно заустављање одлука општинских од стране централне власти и остало. Разлика је у томе, по нашем мишљењу врло карактеристична и важна разлика, што у Француској општина има много већу заштиту од прекорачења власти од стране цен-

* Опширније о овоме в. цит. чланак проф. Д-р Ј. Стојановића.

тралне управе при вршењу надзора, јер је у француском административном судству усвојен систем генералне клаузуле па општине по правилу имају права вођења спора код Државног савета против свих одлука централне власти које ова доноси вршећи надзор над општинама.

Б. Наш систем надзора над општинама

I

Кад кажемо наш систем, не мислимо на неки оригинални југословенски систем, на неку специјалну нашу творевину у овој области права. Не. Ни у једној области права ми нисмо оригинални, па ни озд. Него, под нашим југословенским системом мислимо на онај систем који је усвојен у нашем позитивном праву.

Јединствени југословенски систем створен је доношењем два упоредна закона: о општинама од 24-III-1933 год. (З.О.)¹ и о градским општинама од 22-VII-1934 год. (З.О.Г.)². Пре доношења ових закона постојало је у погледу законодавства о општинама право шаренило, — било је више правних подручја, као и у многим другим областима права.

Оба поменута закона карактеришу општину, односно град, као самоуправно тело и правно лице по јавном и приватном праву (§ 1 З.О. и З.Г.О.). Што значи: локалним територијалним јединицама — градовима, варошицама и другим насељима дато је, да извесним пословима, који су за њих од народитог ужег интереса, преко својих органа управљају са правом заповедања и са могућношћу да сами имају и преносе имовину. И да би се спровео овај принцип — одређено је, које органе општине имају и на који ће начин до њих доћи (§§ 25—76 З.О. и §§ 21—87 З.Г.О.).

Одлучујући орган код градских општина зове се градско веће. Број градских већника варира према броју становништва, али се сви чланови већа не бирају него само председник и две трећине и то општим, једнаким, јавним гласањем, по листама. Преосталу једну трећину поставља бан, а за градове Београд и Панчево — Министар унутрашњих послова, из реда лица посвећених у комунална питања. Градске општине имају само један извршан орган — председника — а то с обзиром на околност да „у граду тежиште егзекуције прелази на апарат стручно образованих чиновника”,³ услед компликованих и замашнијих послова. Одлучујући орган код општина је општински одбор, који се цео бира на начин као и 2/3 градског већа. Извршни орган је општинска управа, која се састоји од председника и 2—5 одборника.

¹ Сл. нов. од 15-IV 1933, ступио на снагу 14-VI 1933.

² Сл. нов. од 25-IV 1934, ступио на снагу 23-IX 1934.

³ Из образложења предлога закона.

Законима је обележен и делокруг општина — градова — (§§ 76—80 З.О. и §§ 83—93 З.Г.О.) — самоуправни и пренесени, а поред тога је и одређена надлежност органа општине — града. Самоуправни делокруг општина — градова одређен је најпре генералном клаузулом, а поред тога су нарочито означени извесни послови, које општине — градови морају обављати. Пренесени делокруг градских општина далеко је већи него оних других, јер је градовима поверен извешан нарочито наведен број послова опште управне власти првог степена.

II

Циљ, обим и средства надзора централне власти над самоуправним властима обележен је самим државним уставом од 3-IX-1931 г. Према чл. 92 Устава, државна централна власт стара се да самоуправне власти врше своје законске дужности у одређеним границама и да не повреде који општи државни интерес. А по ст. 1 чл. 93 Устава, бан односно законом одређени државни орган — имају право обуставити сва решења бановинских и општинских самоуправних органа, ако су ова противна уставу, закону или уредбама; против оваквих одлука централне власти устав дје самоуправним јединицама право жалбе на Државни савет.

Одредбом ст. 2 чл. 93 Устава предвиђена је могућност обустављања и оних решења и изјава самоуправних органа која су штетна по опште државне интересе; озде је општини дато право само хијерархијског призива — жалбе на Министра унутрашњих послова.

Закони о општинама и градским општинама донети су у извршењу устава и то његове одредбе ст. 3 чл. 93 по којој организација општинских управа и делокруг њиховог рада уређује се посебним законом — *по начелу самоуправе*; а ст. 4 истог члана устава дзо је овлашћење да се поједине градске општине могу законом уредити и на другој основи.

Дали смо горе, у кратким потезима, организацију општине, у колико је то потребно било да би се што боље разумео систем надзора. А сад да видимо, како изгледа, по наведеним законима — сам надзор.

Надзор је ограничење самоуправе, а његове мере и сретства према томе изузетци, те је потребно озде нагласити да све одредбе о надзору треба уже тумачити.

а) Како државна управа долази до сазнања о пословима и раду наших општинских самоуправа

Да би се омогућило надзорној власти да дозна шта и како општина ради — општина је дужна: 1) трпети присуство непосредне надзорне власти на седницама општинског одбора односно градског већа; 2) дозволити преглед од стране надзорне власти рада општинских органа и службеника и давати тражено

обавештење; 3) достављати надзорној власти препис записника сваке седнице одбора, односно већа.¹

1) Дакле, надзорна власт има право присуствовати седницама општинског одбора — градско већа. Пошто закон не прави разлику — то надзорна власт има право присуствовати овим седницама без обзира да ли су оне јавне, тајне, редовне, ванредне, обичне, свечане. Исто тако, будући да закон говори само о присуствовању, надзорна власт има право само да присуствује седницама, а нема право да говори и тим пре да гласа. Орган надзорне власти не може на лицу места, на самој седници, она права надзора која му иначе стоје на располагању овде употребљавати, јер су за вршење тих права прописане форме, које он не може испунити.

По самом закону општински одбор, односно градско веће, нису дужни да извештавају и позивају надзорну власт на своје седнице. Услед тога надзорна власт, на основу своја права надзора, треба да тражи од одбора односно већа, да га претходно извештава о својим седницама како би она знала за седнице и могла њима присуствовати.

2) Надзорна власт има право прегледати рад општинских органа и службеника и тражити сва погребна обавештења. Преглед може бити редован и ванредан. Број и објект ванредних прегледа остављају се нахођењу надзорне власти, која их може вршити по личној иницијативи или по доставима. Редован преглед предвиђен је само код општина, и то једино редован преглед општинске касе и рачуна (§ 123 З.О.). Овај преглед надзорна власт дужна је извршити најмање једанпут годишње. З.Г.О. не наређује овакав редован преглед али и не искључује истоветан ванредан преглед од стране надзорне власти.

Није потребно нарочито напомињати да ови прегледи не искључују ванредни преглед касе и рачуна од стране Главне контроле, пошто га ни З.О. ни З.Г.О. не искључују, а Закон о Главној контроли предвиђа.

Преглед рада од стране надзорне власти није законом ограничен ни лично ни стварно: надзорна власт може прегледати рад свих органа — председника, градског већа, општинског одбора, општинске управе — и свих лица у служби општине односно града; исто тако надзорна власт може прегледати сва пословања општина — градова, како она у општинском надлештву, тако и она у општинским предузећима и установама.

3) Надзорној власти мора се послати оверен препис записника сваке седнице општинског одбора, односно градског већа. Код општина ово је дужна урадити општинска управа, а код градова — председник, а у оба слу-

чаја препис потписују председник и деловођа седнице. Препис записника мора се послати без обзира каква је седница била („сваке седнице“) и да ли је њој присуствовао орган надзорне власти или не, јер на основу записником утврђених чињеница надзорна власт предузима извесне мере надзора.

б) Сретства надзора

1) Задржавање од извршења

Према § 125 З.О. односно § 134 З.Г.О. надзорна власт има дужност и право да одлуке општинског одбора — градског већа у извесним случајевима задржи од извршења. Исто тако, сходно одредбама § 130 З.О. и 139 З.Г.О., надзорна власт може задржати од извршења решења и изјаве општинског одбора, управе, председника, градског већа или потпредседника — ако су ова решења и изјаве штетна по опште државне интересе.

У првом случају задржавају се одлуке противне закону или законитим наредбама власти, односно у случају кад општина прекорачи своју надлежност. Прописан је рок од 8 дана у коме надзорна власт има да донесе одлуку о задржавању. Тај рок се рачуна од дана пријема записника од стране надзорне власти. Стога задоцњавање — да се достави записник, — одлаже полетак тога рока. Рок за задржавање прекида се и поново почиње тећи са истим трајањем у случају да надзорна власт затражи од општинске самоуправе каква акта без којих не може донети своју одлуку. — Рок од 8 дана у овом случају почиње поново тећи кад затражена акта стигну надзорној власти.

Решење о задржавању мора бити образложено и засновано на законским прописима, т.ј. мора се у њему навести, који су то законски прописи и законите наредбе власти поврћене одлуком која се задржава од извршења.

У другом случају код задржавања од извршења решења и изјава општинских органа која су штетна по опште државне интересе није прописан рок ни дужност надзорне власти да даје образложења и наводи законске прописе. Ипак, сматрамо, да надзорна власт у Озаквој одлуци мора да се позове на пропис Закона о општинама, односно градским општинама који јој даје овлашћење за овакво задржавање. Ово сходно одредбама Закона о општем управном поступку. Исто тако, иако надзорна власт није дужна у овом случају да даје нарочито образложење — ипак мора навести макар клаузулу, „противно општим државним интересима“, које она цени по свом слободном уверењу, како би се знало да је у питању задржавања од извршења ове врсте, а не оно прво.

Под „изјавом“ овде треба разумети закључке, који се не оснивају на закону нити су

¹) §§ 122—124 З. О. и §§ 131—133 З. Г. О.

везани за законску форму одлука, нити могу имати правно дејство. Стога се код изјава — пошто оне не могу постати правноснажне — задржавање од извршења односи само на њихово фактичко извршење; на пр. ојава у новинама, достављање другим општинама или установама и др.

Каква је правна природа овог средства надзора?

Др. Мајцен¹ сматра, да је овде по среди само одлагање односно забрана извршења одлуке и да је задржана одлука правноснажна, али није извршна услед оваквог задржавања.

За задржану одлуку, мислимо, да се не може рећи да је правноснажна, јер постоји могућност да она посредно буде предмет административног спора по тужби приватног лица.² Неоспорно је то, да је одлука која може бити предмет задржавања од извршења, по својој садржини и форми чим је односни општински орган донесе — дефинитивна без учешћа надзорне власти; постојање или непостојање одлуке о задржавању не утиче на посланак одлуке у питању, него само утиче на њену даљу судбину. Тако је, да постојање одлуке надзорне власти о задржавању од извршења одузима задржаној одлуци извршност, али, мислимо то није све. Одлука о задржавању може да има и јаче правно дејство, него што то на први поглед изгледа и него што то и само име одлуке казује. Јер, као што каже Жез, задржавање је само учтивији и блажи израз за ниш-

тење. Као што ћемо ниже видети, општини стоје на расположењу правна средства против одлуке о задржавању и у случају да у том поступку одлука о задржавању остане на снази — задржана општинска одлука остаје дефинитивно без празног ефекта, гаси се — може се рећи ништи. С тога је, по нашем мишљењу, законодавац у § 125 З.О. односно § 134 З.Г.О. непотпуно детерминисао правно дејство овакве одлуке надзорне власти кад је рекао да ће надзорна власт озакву одлуку „задржати од извршења.“ Ваљда је законодавац хтео рећи овде да ублажи дејство надзора. Уосталом то је законодавац и сам осетио, јер одмах у следећем параграфу, 125 З.О. односно § 135 З.Г.О., прописује: „Надзорна ће власт законитим принудним средствима спречити извршење одлука општинског одбора (градског већа) које су надлежним путем олашене за *неважеће*...“ И требало је заиста рећи да надзорна власт општинску одлуку у питању ништи и да оглашава за неважећу, пошто је то у ствари дејство расправљеног сретства надзора.

Ово сретство надзора типично је и нормално сретство надзора централне власти самоуправом. Јер, код њега надзорна власт врши само контролу било законитости било целисходности одлука самоуправног органа, па такве одлуке у целости одобрава или не — за разлику од хијерархије, где виша власт може одлуку ниже власти не само укинути или оспорити, него такође и изменити или чак мењати одлуку ниже власти оставити своју.³

¹) оп. cit. стр. 233.

²) в. чл. 16, у вези са чл. 15 и 18 зак. о Држ. Савету и Управ. Судовима (З. Д. С.).

³) в. цит. чланке проф. М. Илића.

(Наставиће се)

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Инж. Александар Крстић

шеф Одсека за паркове и
пошумљавање Београда

Проблеми уређења Београда и његове околице

Пошумљавање и улепшавање.

14) Централни варошки парк на Ташмајдану

Овде се ради о једном простору од 4 Ха. Према томе, овај парк по величини не би много значао, зато по положају он би био централни градски парк, јер се налази у најважнијем делу града, т.ј. у крају где су изграђене и у пројекту да се граде најважније јавне грађевине Београда, као центра државе. Само требало би спречити даље уступање овог земљишта за разне јавне грађевине, јер онда неће ништа остати за насаде. И без тога је простор, о коме је реч већ, скучен. Слободне површине су овде већ толико десетковане, да ће оне пре служити као зелени украси монументалним грађевинама, него ли као јавна шеталишта!

Под притиском многих актуелних потреба, Општина је увек склона, да тим потребама изађе у сусрет и додели празне просторе за разне установе, па макар то било и на штету зелених варошких површина. Међутим, таква политика ће се доцније многоструко светити. Ми имамо данас многе примере у свету, где су поједини градови морали да приступе рушењу великих грађевина и скупочених објеката, да би само добили слободне просторе за зелене обраде. Услед пренасељености, овакви се проблеми данас постваљају у многим градовима старог и новог света. Треба се користити тим туђим скупо плаћеним искуством.

Овде, и ако је у питању веома скупочено земљиште у центру града, треба без предомишљања, све што је остало још слободно резервисати искључиво за јавне насаде. То треба учинити из многих разлога. Прво, јавне грађевине (а овде их имамо неколико) увек треба да буду изграђене у слободном простору, а не у грађевинским блоковима. Јер, оне саме по себи, по својој величини и својој значају, представљају и овако усамљени грађевински блок. Њихова монументалност, архитектура и значај се тиме потенцира, а зелена обрада око њих само их улепшава и сматра се за неминовни декор, који им припада. Око њих је увек појачан саобраћај и циркулација станов-

ништва, те и из тих разлога треба што више слободног простора. Друго, ово земљиште већим својим делом и није за другу употребу већ за паркирање и то за једну зелену обраду у романтичном стилу, јер сама конфигурација терена такво решење диктира. Осим тога тако обрађена ова би површина добро послужила као спојница између центра насеља и палилулског краја, који делови града за сада нису органски везани између себе. И најзад, овај део Београда најзначајнији по својој намени, нема јавног шеталишта уопште.

15) Универзитетска Бошаничка башта (нова)

Избор места се овде предвиђа алтернативно и то: или простор на Топчидерском брду, зв. „Живинарник” у површини од 7 Ха и 40 ара, или терен код топовских шупа испод игралишта „Југославије” и општинског расадника, између улица Шумадијске и Југ. Богданове, у површини од 6 Ха. И једно и друго место по величини сасвим би отговарало помечутој сврси, а исто тако и једно и друго улазе у саставни део зеленог појаса, те следствено могу се употребити и за ботаничку башту. Пово има то преимућство што је на лепом положају, док друго је подесније у околешком погледу с обзиром на намену. Оба два су подједнако добро приступачна и удаљена од свих штетних утицаја на вегетацију. Док, међутим, садашња ботаничка башта изложена је органском дејству ветра, као што је био онај лета 1933 г., када је башта била такоређи десеткована и упропашћени многи ретки стари примерци из биљног царства.

16) Општинско огледно пољопривредно добро (економија) и расадник за екстензивне културе

Кад је у питању предвиђање овакве једне установе, стојимо пред дилемом; да ли је уопште опортуно оснивање њено као комуналног објекта, јер није задатак престоничке општине, да се бави пољопривредном производњом и да погоршава и иначе тешко стање на пи-

јаци услед хиперпродукције пољопривредних производа, или, без обзира на овај једини против-разлог да престоничка општина гледа своју рачуницу, тим пре, када то није на штету њених чланова. Па и када би само ово било у питању, Општини не би било тешко да се одлучи и да се клони, рекао бих, излишних задатака, или у најмању руку од другостепене важности, пошто је и онако преоптерећена дужностима и пречим бригама на свом врло широком комуналном пољу старања за добро својих грађана. Међутим, у нашем конкретном случају таква се алтернатива уопште не поставља, и Градско поглаварство Београда, воленс-ноленс, принуђено је да приступи пољопривредној експлоатацији својих пространих земљишта у Панчевачком рити, у чији посед није уведено искључиво својом вољом. Већи део ових земљишта резервисан је за будућу индустрију. Ретко су где тако повољне прилике за развиће индустрије, као овде. У погледу самог места и његовог односа поема насељу, стање је за ову сврху идеално. И ако у непосредном суседству града не треба се бојати кужења ваздуха, које је иначе више мање неизбежно код свих великиндустријских насеља. Оно се налази преко воде и у супротном од вароши правцу струјања ваздуха и ветрова. Ова околност чини као да је индустрија многе десетине километара од града удаљена, и ако у ствари она ће бити свега 3—4 км. од његовог центра, поред међународног воденог пута, железнице и друма.

Али док се та индустрија развије, што може потрајати и неколико деценија, земљишта у чији је посед општина уведена стичајем прилика морају доносити приход и не могу звонити празна. Наравно, најпогоднији начин би био давање земље у закуп. Али, то је баш оно чега се Општина највише клони и на основу горког искуства које је до сада имала, не сме даље чинити. Јер, то би значило ницање нових дивљих насеља Јагаган-малског типа, које би сваки наредни политички избори све више и више на том месту учвршћивали, док се не би доспело још једанпут до једног бесправног, несоцијалног и срамног стања, а проблем иселења постао услед обимности потпуно нерешљив.

Следствено, Београдска општина мора сама приступити пољопривредној обради земље. Она има и много корисних разлога за то и не би то био први случај у историји развића градова, да се и градске самоуправе базе овом врстом делатности. Напротив, таквих примера имамо много, где градови стварају и под много тежим условима своја пољопривредна добра или апровизационе економије.

Београдска општина има и специјалних разлога за то и покушаћемо да их овде резимирамо:

1) Општина издаје из свога буџета око 2,500.000.— дин. годишње за набавку разних пољопривредних производа за своје социјално-здравствене установе и др. потребе. Неке од њих она уопште не може добити у оној форми и каквоћи, каква је потребна за њене поједине хигијенско-здравствене службе (пастеризовано млеко, рано поврће итд.), јер се такав производ може са сигурношћу данас набављати само код државних или комуналних предузећа. У приватној производњи они и не постоје. Експлоатишући ова имања пољопривредном обрадом, која ће у противном зврјати празна, или, поред већ истакнуте неповољне околности, давати минимални допринос од закупа, општина ће бити у стању, без нарочитих инвестиција, да се већим делом еманципује овог издатка. Као противразлог у оваквим случајевима се увек истиче, већ по одомаћеном мишљењу и навици код нас, да се сваки нов општински потхват са скепсом прима, да ће та производња скупле коштати општину, него кад би општина те производе директно куповала на пијаци. Неоспорно, да у томе има много истине, јер није се случајно такво мишљење укоренило у широким народним масама. Али пред том жалосном скепсом, која уосталом не мора бити и није апсолутна, не треба устукнути, јер и томе има лека и то позитивног и сигурног. Све зависи од тога, како се проблем постави и предузеће организује. Да би се са сигурношћу загарантовала рентабилност ове производње, ово добро би требало поставити као предузеће на комеоцијалној основи. И дојава има сличних установа, које су на овој бази организоване.

2) Општини би се пружила прилика да многе отпатке, који сада пропадају, рационално искоришћује (стајско ђубре од 180 грла и са сенске и до. пијаца, отпатке са кланице и кафилерије, помије, сатурални креч, шут, стару грађу итд.). Сви ти отпатци имају извесну непобитну вредност, чија се висина да и математички тачно утврдити. Она није мала, нити безначајна. Па, кад би чак таква и била, не сме се код доброг газдовања неискористити.

3) Највећи значај овог имања састојао би се у томе, што би општина преко њега непосредно могла да утиче на трансформирање пољопривреде у околини Београда, а у смислу интензивније производње и развијања њених занатских грана (воћарство, повртарство, сточарство, пчеларство, живинарство итд.). На тај би се начин створило идеално сојузитоје између матичног насеља и околине, које проистиче из коњукурне околности услед близине, те погодности лакшег снабдевања и апровизације грађанства без конкуренције. На разлику од екстензивне пољопривреде, овде, услед близине града као потрошача многих пољопривредних производа, а нарочито оних, који не трпе дуг транспорт, (млеко, извесне врсте

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

воћа, поврћа и др.) могла би се и требала развијати интензивна пољопривредна производња. Наравно у доба данашње кризе и хиперпродукције у овом правцу треба ићи пажљиво, корак по корак, не пренаглити и не претеривати, већ избрати увек „златну средину”. Иначе се можемо разочарати и претрпе и неуспех. Једно је апсолутно тачно, да не можемо трпети, нити пред том чињеницом остати скрштених руку, да се пољопривреда у најближој околини Београда, у његовом атару, заштитном појасу, па чак и у грађевинском реону ни мало не разликује од начина пољопривредне обраде по најзабаченијим крајевима наше простране отаџбине. Ту се мора интервенисати не само у интересу економског јачања житеља престоничке околине, већ и у интересу самог Београда и квалитета његове апровизиције. Тако би Београд добио околину онакву, какву треба да има и какву виђамо код других великих и културних градова на страни, а себи поред директних користи и одличног снабдевања уштедела би Београдска општина многе и многе милионе. На пр. стварањем свога великог воћарског расадника, те разним олакшицама при снабдевању житеља са воћним садницама, Београдска општина би могла да фаворизира воћарство (а нарочито високо воће) у непосредној околини до те мере, да би проблем пошумљавања на тај начин сам по себи био решен, те издатак у вези са тим (од неколико десетина милиона) би сасвим отпао. А када се има у виду пошумљавање престонице, као комунални проблем, ту никакве жртве не смеју зауставити Београдску општину, да у том правцу учини све што је могуће у границама расположивих средстава, јер, пошумљавање је, не само естетски проблем за једно градско насеље, већ и социјално-здравствени, а у нашем конкретном случају, нарочито с обзиром на кошаву, питање од првокласне градске хигијенске важности. Оно има данас и свој стратешки значај с обзиром на модерну војну сутрашњицу. Најзад, то је питање и чисто техничко, кад се има у виду, да је то најбоље помоћно сретство за регулацију и асанацију вароши, те спречавање ширења дивљих насеља по типу Јатаган-мале. Ово је само један пример како општина треба да утиче на трансформирање пољопривреде у својој околини преко своје властите економије.

4) Општина би створила један велики и сигуран апровизициони извор у непосредној близини, који би имао свог нарочитог значаја за исхрану у случају рата, суше и др. недаћа. Општини би на тај начин било омогућено, да у случају потребе ефикасно интервенише и у смислу регулације цена, поред утицаја на побољшање квалитета производа за исхрану грађанства (млеко). На све се то код нас мало

обраћа пажња и ту треба следовати примеру градова културнијег запада.

5) И најзад, општина би примером показала како треба да буде израђен њен заштитни појас, т.ј. земљиште од граница ширег грађевинског реона до границе атара, што претставља површину од око 4.000 Ха. Када се већ општина сматра и по слову закона надлежном да контролише уређење сваког кв. метра свога атара, та надлежност ће је свакако изложити и извесним трошковима. И заиста, њој није свеједно да ли ће се у заштитном појасу, простору где је дозвољена и пољопривредна обрада, житељ бавити обичним ратарством (кукуруз, пшеница итд.) или ће гајити воћњак у комбинацији са сточарством) т.ј. нешто што је и за њега и за велоковарошко насеље корисније.

Ако је игде потребна диригована пољопривреда, у општем интересу како продуцентата тако и консумената, онда је у нашем конкретном случају, где је симбиоза између њих тако јасно изражена, интервенција неизбежна. Она је, понављамо, на обострану корист. У савременом развићу градова срећемо се ми са све више и више прописа који треба да регулишу однос између насеља и његове околине. И заиста, нигде нема више испреплетаности, сукоба тешкоћа и заједничког интереса, него у односима ове врсте. А ко ће други узети иницијативу за регулацију овог, рекао бих, сојузигија ако не општина? И сме ли се та иницијатива задржати једино на доношењу законских прописа, који често пута остају само мртво слово на хартији, или поред ове мере пасивног обележја, треба ићи и корак даље и примером преко свога огледног добра и разним фаворизирајућим мерама убрзати ово трансформирање пољопривреде у означеном правцу.

Ови побројани разлози за оснивање општинског пољопривредног огледног добра уједно могу послужити и као путоказ у коме смеру треба да се развија пољопривредна експлоатација општинских земљишта, као и у опште пољопривреда у околини Београда. Овим излагањем је показано и на потребу оснивања великог расадника на општинском имању.

17) Централни општински расадник на Воздовцу

За разлику од расадника са екстензивним културама, овде је реч о расаднику са интензивним културама. Другим речима: овде се производи скупценији материјал на много мањем простору. Један такав расадник треба да је у самом граду због сталног снабдевања паркова са цветним расадом и другим. Ова служба, која је скопчана са свакодневним довозом и одвозом не да се ни замислити на једном удаљенијем простору. Зато површина коју ра-

садник данас заузима од 9 Ха и 59 ара, потпуно одговара потреби, а само место је идеално у сваком погледу. Овај т. зв. „Нови општински расадник“ развија се веома добро и сада већ можемо тврдити, да је најбољи у земљи и у том погледу без такмаца. У њему су већ извршене потребне инвестиције, које узгред буди речено, нису тако мале, а биљна производња благодарећи свим потребним инвестицијама напредује одлично. Ово је уједно и радни круг Отсека за паркове и пошумљавање: радионице, магацин, штале и др. Целокупна, пак, ова површина уједно служи, пошто је у вароши, и као резервоар свежег ваздуха, а сам расадник, као парк, додуше, са ограниченим приступом публике, али ипак са могућношћу да се грађанство, шетајући његовим стазама, поучи, како се негује биљни материјал и са којим врстама растиња се ради код нас у вртарству. Расадник задовољава потребе бољих врста култура, а годишња производња биљног материјала износи у вредности око 500 000.— динара. За обичније вртурске културе, шумске саднице и воћне младике, за које нам не недостаје места овде, поедвића се један нов велики расадник од 20 Ха у Панчевачком риту при општинској економији. Овај расадник треба да омогући већу делатност на пољу пошумљавања Београда и околине. Са његовим оснивањем већ смо започели.

18) Централно или Главно варошко гробље

Да не будемо ускогрудни у својим предвиђањима, а да истовремено не претеримо, ценимо потребу простора за ову сврху око 80 ха. До ове површине дошло се на основу процена многих околности. Ту је узета у обзир данашња апсолутна смртност у Београду, његов досадашњи поаост и будући прираштај становништва са евентуалним смањењем процентуалног морталитета, који се у будућности може очекивати од општег побољшања хигијенских прилика. Јер, са не малом вероватноћом можемо поетпоставити, да ће Београд за неколико деценија достићи цифру од милион становника, а када је у питању гробље, ми морамо гледати далеко унапред. И ако може постојати могућност доцнијег проширења, ипак није опортунно на њу се ослањати, јер обично је баш због самог гробља нестане, или постане у најмању руку толико отежана, да се опет нађемо пред проблемом селења. Према томе, оснивање гробља треба да отпочне на довољно великом простору, т.ј. треба одмах резервисати ону површину, до које се оно мисли коначно ширити.

Величина потребног простора зависи много, као што ћемо доцније видети, и од система обраде, а даљина изабраног места и од начина сахрањивања. Данашњи начин сахрањивања омогућују нам да идемо даље од вароши,

нашта смо и због скупоће земљишта принуђени, а разлика у цени између ближег или даљег земљишта, када је у питању оволики простор, толика је, да ће нам само један њен незнатан део исплатити потребне инвестиције за изградњу прилаза и брзих саобраћајних средстава. Јер нека је разлика само, да не кажем већа, неколико динара по м², на 800.000 м² то чини капитал довољан за изградњу комуникација свих врста и у дужини од неколико километара. И када се имају добра превозна средства, онда удаљеност не игра улогу. Ово је исто тако један од разлога, што се данас одустило од система локалних гробља за поједине варошке квартове и претпоставља изградња једног великог централног варошког гробља. И сам закон изискује већу удаљеност од насеља а и то из хигијенских и етичких разлога. И заиста у атару Општине града Београда је немогуће наћи један комплекс слободног земљишта од 80 Ха., који би одговарао за потребе гробља. Значи, да треба ићи и ван атара.

У своје време, пре неколико година, био сам слат од стране Општине, да поред других питања, простудирам и питање гробља. Обишао сам многа гробља по Француској и Немачкој и о томе опширно писао у оно време у општинским новинама. Овом приликом потребно је само изнети неколико нових опажања. На разлику од италијанске обраде гробља, где је сва умешност и лепота сконцентрисана у изради надгробних камених споменика која често пута претстављају велика скулптурна дела, Немци обрађују гробља у виду парка, где елеменат природе и њене лепоте долазе до пуног изражаја. Таква гробља заузимају више простора, али таква гробља у урбанистичком погледу врше две функције, т.ј. служе својим простором за сахрањивање, а својом зеленом обрадом као заштита од ветрова и резервоари свежег ваздуха. И заиста, најлепше и најбогатије обрађени паркови у Немачкој, то су гробља. Култ поема мртвима и трошење новца у вези с тим Немци су тако применили, да и живима буде од користи. Најзад, тај култ је много исправнији и у етичком погледу. Јер, оно што је главно код сваке врсте култа, то је његово трајање и постојаност. И ова се пак не састоји у томе што ће се једанпут за увек изградити скупоцени споменик од камена, често пута који нема ничег заједничког са уметношћу, (као што је случај код нас у Београду), већ у томе, што ће се подићи живи споменик од зеленила и цвећа, које тражи сталну пажњу и негу, у вези са тим и сећање на покојника. Тако су Немци, на пр. у Дрездену, јелну постојећу шуму претворили у гробље. Они међутим нису ту шуму уништили, већ су је само проредили тако, да се створи места и за упоавање. На тај начин она служи и даље, као и сва остала немачка гробља, као варошке насаде. Резултат је исти, само што се је у овом конкретном случају са шумом, ишло обрнутим путем.

(Наставиће се)

Др. Јурај Томичић

Слободно пристаниште на Дунаву

Отварањем земуноског и панчевачког моста Београд је свој важни географски положај знатно увећао, јер он није данас само жељезничко и водено саобраћајно средиште на прекретници запада и истока, већ је постао јединим и услед тога најважнијим средиштем за аутомобилски особни и теретни транспортни промет, који непосредно омогућава велике превозе робе из средњо-европских држава на Балкан и са Балкана у све државе Европе.

Садашњи изглед једног дела пристаништа на Дунаву.

Нема више сумње о томе, да је са овом троструком својом важном позицијом Београд на капији истока себи осигурао предоминантни положај, који ће у свом привредном ефекту доносити све више и више користи не само нашој престоници, већ и целој нашој држави. Но са свиме овим што је до сада учињено, као и са оним што се намерава у најскоријој будућности учинити изградњом модерних кејова и одржавањем сајмова — није све исцрпљено, те се још мора узети у шири план за осигурање трајног привредног промета наше престонице.

Према статистичким подацима познато је, нажалост, да размена робе балканског порекла међу балканским државама сачињава тек 6—7%, а све друго у увозној и извозној релацији долази из осталих европских и прекоморских држава. Промет последњих само у знатном свом делу иде кроз наше прекомор-

ске луке, јер остале балканске државе имају своје доста добро уређене поморске луке, које као на пр. Солун, Атина, (Pirée), Цариград, Варна, Бургас, Констанца итд. у достатној мери апсорбују директан и транспортни робни промет.

Велики део увоза и извоза иде, међутим, жељезничким, воденим и у данас још незнатној мери копненим путем преко Београда.

Да би се могао Београд квалификовати као најважнији транзитни прометни центар, њему у првом реду требају слободне луке на Дунаву са одговарајућим магацинским постројењима, у којима би транспортна роба могла бити ускладиштена без да плаћа царину, јер само најеластичнијом применом повластица за бесцарински смештај транзитне робе можемо трговачке кругове и у средњеевропским земљама и у балканским државама привући на концентрисање њиховог робног промета на Београд, који иначе има све услове да тај огромни посао може обавити, јер му не оскудевају зато ни могућности смештаја робе, ни одлични агенти и комисионери, уз интернационална шпедитерска и осигуравајућа предузећа, а ни банке, које једва чекају да на подлози робних вараната јавних складишта могу давати предујмове на ускладиштену робу и тиме прећи на подлоге реалног кредита.

За осигурање овог важног привредног положаја Београда говори у првом реду свуда у свету признати модерни дух рационализације размене робе у међународном а у првом реду међубалканском промету.

Велике индустријске државе средње и северне Европе полажу све већу важност на задржавање и проширење могућности пласирања својих производа у балканске и преко њих у земље ближег и даљег истога. Повезивати све те земље са још отежаним приликама саобраћаја, провести организацију смештаја и продаје робе уз конкурентску борбу, значи повећати трошкове а светска трговина данас настоји, да те аквизиционе трошкове сведе на минимум. Концентрисати према томе целу балканску и левантиску транзитну трговину у једном привредно развијеном центру са свим реквизицима модерне саобраћајне технике најбоље одговара истакнутом принципу рационализације,

www.ubk.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 и када историски размотримо у сличном правцу упућене аспирације других нација, онда нам се намеће сазнање, да је у највећем интересу нашег национално привредног развитка, да оно, што друге нације систематски желе себи осигурати, сами учинимо и да тако искористимо све предности сретног географског положаја Београда за нашу привреду.

На челу наше данашње владе стоји савремен државник, који у исправном схватању потреба економског јачања наше државе види најпречи свој задатак а претседник Престонице, сам познати привредник, има и смисла и воље, да као први грађанин престонице положи темеље будућег његовог економског блаостања.

Уверен сам да градска општина београдска подиазњем слободног пристаништа на Дуна-

ву и одговарајућих јавних складишта (елеватора) за далеку будућност обезбеђује привредни процват наше Престонице и да ће њене инвестиције на том пољу бити најрентабилније уложени капитал за стварање привредног центра, који ће и политички осигурати нашој земљи примат на улазној капији Истока.

Концесија за слободно пристаниште и јавна складишта на Дунаву у рукама престоничке општине у најбољим је рукама и надлежни ће сигурно и са другим повластицама подупирати овај важни предуслов за концентрацију транзитне трговине — чије ће благодети у неколико година изменити привредни положај и развојне могућности наше Престонице, а то мора да је искрена жеља сваког исправног држављанина ове земље, нарочито сваког грађанина Београда, који воли свој град.

Др. Марија Гајић

Шеф Централног Уреда за Заштиту
матера, деце и младежи
Градског поглаварства Београд

Шест година рада Централног Уреда за заштиту матера, деце и младежи града Београда

У градовима свих културних држава води се последњих деценија снажан покрет, који се бори за духовно и телесно добро, за социјалну заштиту подмлатка. Ова се заштита односи на све функције живота младог људског бића, почевши од његовог зачетка па све до пунолетства и тако она претставља сложен и врло велики делокруг рада. Многи градови широм целог света основали су нарочите комунално-социјалне дечје уредe, који се на стручној основи баве са питањима и пословима који се односе на правилан духовни и телесни развитак деце. Примером великих културних центара пошао је Београд и Београдска општина основала је 1931 године Централни уред за заштиту матера, деце и младежи града Београда. У овој установи треба да се концентрише сав рад комуналне дечје заштите.

Развићак усћанова дечје зашћиће у Београду

У Београду, као и другим градовима света, бринули су се најпре за судбину напуштене и сиротне деце појединци својом приватном иницијативом. Страдање невинe деце изазивало је хуманитет и милосрђе тих добрих људи. Заједничко саосећање са овим невиним жртвама друштвених прилика створило је нарочита друштва са задатком: *помоћ сирочади*. Тако се први пут јавља у Београду друштво за васпитање сиротне деце 1880 године. Ово хумано друштво било је јаван израз тога доба и захтевало је да се најде могућност за збрињавање сирочади и напуштене деце. Вероватно под утицајем јавног мишљења и због стварне потребе, предвидела је ондашња мала Београдска општина у свом буџету (још 1883 године) једну знатну своту за помагање сиротиње и незашћићене деце. Најстарије београдско друштво, које се бавило помагањем сиротне школске деце, је Женско друштво, које је основано још 1875 године у Београду. Друштво за помагање и васпитање сиротне деце успело је 8 година после свог оснивања да сазида Дечји дом. У оно доба појавила се потреба за збрињавање и васпитање дефектне деце и тако је Друштво „Краљ Дечански” (основао поч.

Светомир Николајевић), примило своје прве глувонеме штићенике 1896 године.

У почетку нашег столећа констатовала је јавност у Београду потребу да се сачува од страдања одојчад-сирочад и нахочад и да се предузме нека акција против велике смртности одојчади. С тога је основано још 1904 године Материнско удружење, које је први пут примило нахочад и незбринуту одојчад у свом дому 15 јануара 1906 године. У оно доба било је на западу актуелно отварање млечних кујни, које су у вези и сарадњи са дечјим саветовалиштима водиле снажну борбу против смртности одојчади. Инспирирана овом акцијом, Београдска општина основала је 1905 године Завод за стерилизацију млека, у коме се трудила да пружи одојчади, која немају природну исхрану на мајчиној дојци, исправно спремно кравље млеко. Акција београдске приватне иницијативе, као и општинског санитета, сведоче нам да су се друштво и јавни фактори већ у оно доба забринули због велике смртности одојчади у Београду. У оно доба приступило се помагању деце са много љубави, али резултати су били релативно мали. Велики број деце, који је био примљен у Дом Материнског удружења, није се могао очувати у животу. Нити је зграда одговарала потребама Дома, нити су деца имала стручну негу. Ка заштити деце увек води прво срце и саучешће, али љубав сама не може деци помоћи, него је неопходно потребно и стручно знање.

Права заштита деце је тековина последње деценије, пошто она иде упоредо са ванредним развитком модерне науке.

Ратне године, тешке и пуне патњи, прекинуле су сваки друштвени и грађански живот. По завршетку рата биле су многе београдске улице, куће и домови разрушени, и у том времену не може се говорити о неким установима дечје заштите. Сви који су пре рата радили на том пољу били су још ван Београда. Почетком 1919 године постојало је у Београду свега једно уточиште за напуштену децу, такозвана „Дечја станица” која је примала

мале невољнике још последњих година рата која је била смештена према приликама, једном у баракама, једном у другим нехигијенским просторијама. Како је „Дечја станица” била примитивна и мала, није могла примити већи број деце, то и није претстављала неку стварну помоћ или заштиту напуштеној деци и многобројној ратној сирочади. У 1922 години почела су понова свој рад предратна београдска друштва за помоћ деци, а основан је и један цео низ државних и приватних установа којима је био циљ помоћ угроженом детету. Смишљено и стручно организован је рад школске хигијене, а од нарочитог значаја за стручан ниво рада на дечјем питању било је оснивање катедре за дечју медицину на Београдском медицинском факултету.

У послератној деценији подигле су се у Београду поједине дечје установе, које раде предано и са стручним знањем. Ипак и поред активности на овом раду и љубави појединаца за децу, не може се у овим годинама још говорити о функционисању дечје заштите. Закон о заштити деце и младежи, који је био донет још 1922 године, био је основан на раду области. Чим су области укинуте, закон није више имао извршних органа. Сем тога сви ови напори нису упоредо ишли са ванредним развојем Београда, тако да је и поред добре воље појединих друштава и власти, дечје питање у нашој престоници остало нерешено. Број незаштићене и незбринуте деце још увек је огроман. Истините су речи нашег поборника за дечју заштиту професора др. М. Амброжића: „До сада у Београду има не мали број установа дечје заштите (приватних, државних, општинских, мешовитих). Има и не мали број организација за децу. Али заштите деце нема”.

Београдска општина оценила је важност заштите њеног подмлатка и одлучила је да оснује један засебан одсек у коме ће се сконцентрисати сва питања дечје заштите. Тако је пре 6 година Централни уред за заштиту матера, деце и младежи почео свој рад.

У буџету града за 1931 годину појављују се први пут позиције, које се односе на персонал Централног уреда и за издржавање деце у туђим породицама. У мају 1931 године објављен је у службеном органу града Београда „Београдским општинским новинама” Правилник о надлежности и пословању Централног уреда за заштиту материја, деце и младежи. Овај датум је значајан за комуналну заштиту деце Београда, пошто је овом законском одредбом утврђен здрав основ комуналног рада на овом пољу. Основано је надлештво у склопу Дирекције за социјално и здравствено старање, чија је дужност заштита детета у свим животним манифестацијама. Како се одојче, новорођенче и плод пре порођаја не могу заштитити без помоћи младој мајци, спада у делокруг рада ове установе и заштита матера.

Први организаторни рад Централног уреда била је израда наведеног правилника о пословању и надлежности општинског Централног уреда за заштиту матера, деце и младежи. У томе се правилнику истиче, да „Општински централни уред за заштиту матера, деце и младежи, руководи целокупном заштитом матера, деце и младежи на територији Општине града Београда, у оквиру своје законске надлежности. Он врши јавну заштиту (пуну или делимичну) над свом децом и младежи, која у својој породици нису могла бити никако или нису довољно заштићена”! Према томе, мора Уред да развија своју делатност на здравственом, као и на социјалном пољу. Он има да прихвати дете са свим његовим потребама. Дете више не лута од установе до установе или од надлештва до надлештва, него угрожено дете, чим је пронађено са стране уредских органа, збрињава се, према постојећим приликама и захтевима дечјег организма, а сву бригу око сређивања правних и економских прилика детета спроводи ауторитативно Уред. Стога је и задатак Уреда да потпомогне старатељске власти. „У случају када се за дете не може наћи други старатељ, чиновници Општинског централног уреда могу се примити дужности старатеља, и то за једно или више деце”. Ова тачка Правилника је од нарочите важности за наше локалне прилике, јер у Београду није постојало званично старатељство, које је срж дечје заштите у опште, као и у осталим модерним земљама. Јер сав план и правилници дечјих уреда у другим градовима оснивају се на званичном старатељству и највећи део директног рада Уреда је старатељска брига око својих штићеника. Чињеница да су чиновници Уреда старатељи за једно или више деце основ је за развитак званичног старатељства код нас. Централни уред поклања велику пажњу овом проблему и вероватно ће се скупљањем драгоценог материјала и искуства знатно допринети, да се питање званичног старатељства и код нас што пре реши. Јер само онда може уложени труд и сретства, одређена за дечју заштиту, донети велику корист општинама, држави и људској заједници, ако се званично и јавно буде водило о томе рачуна, да се све што је детету намењено искористи најсавесније, да се дотично дете прати, док не одрасте и не оспособи се за самосталну животну борбу. Јер сва деца којима породица из ма кога разлога не може осигурати права на живот, морају имати уточишта где ће се званично и ауторитативно бранити дечја права. Правилник Уреда предвиђа, такође, поред смештања деце у домовима, и збрињавање деце у отвореној заштити, оснивање сопствене колоније, као и надзор над децом до 16 година смештеном у туђој породици. На овој основи Уреду је омогућено да уистини збрине дете, јер и ако би се број дечјих домовна повећао, увек постоји мо-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BE

Успешност да се Дом напуни и да је неспособан за пријем нове деце. У том случају се ипак деца могу збринуту у широј отвореној заштити. Надзором деце до 16 године смештене ван Дома, моћи ће се деца заштитити у моралном и васпитном погледу, као и спречавати искоришћавање дечјег рада. Даље, предвиђа правилник сарадњу Уреда са судијама за малолетнике, као и заштиту све морално угрожене деце. У задатке Уреда спада и заштита жене за време трудноће, порођаја и дојења. Заштитом социјално или здравствено угрожене трудне жене, осигурава се здрав подмладак и спасава се велики број дечјих живота, који се губе услед хроничних болести мајке, као што је туберкулоза, сифилис и гонореа, или услед мајчине социјалне беде. У делокруг рада Уреда спада и заштита малог детета, школског детета ван наставе и брига око опорављења деце за време школског распуста. Уред проналази, према постојећим законима, детету родитеље ако су из ма ког разлога непознати, обезбеђује детету добрим саветима или помоћу старатељске власти старање родитеља, који занемарују своје дужности према њему. И овде се опет истиче широк и значајан делокруг програма комуналне дечје заштите, који има да брани дечја права не само у друштву, него и у властитој породици.

Према програму потребно је, да се између државних органа јавне заштите и Општинског централног уреда за заштиту матера, деце и младежи развија уска сарадња, како би дечја заштита у Београду била што јединственија. Од важности је сарадња са приватном иницијативом, која је већ годинама од стране Градског поглаварства субвенционирана. Циљ је Градског поглаварства, да концентрише сав рад на пољу дечје заштите у једном Одељку, и та-

нарочито сваки покрет, који се бави духовним телесним очвршћивањем нашег подмлатка, као што су скаути, соколи, феријални савез, спортска удружења, дечје библиотеке и сличне установе. Сарађује са саветовалиштем за избор професије, са психотехничким институтом и стара се о привредном запослењу својих штићеника. Најзад, један од најзамашнијих задатака Централног уреда у нашим приликама је вођење бриге око оснивања оних установа јавне дечје заштите које ће Општина града Београда оснивати и издржавати, и које су неопходно потребне у циљу свестраног збрињавања деце.

На основу одређених задатака и дужности приступило се је изграђивању посла.

Крећање деце, која су била примљена под заштитом Централног уреда

За време од 6 година било је под заштитом Централног уреда 6909 деце. Просечно примљено је годишње 1270 нове деце. Скоро сва ова деца живе у великој материјалној беди и у угроженим социјалним приликама. Животне прилике ове деце најбоље илуструје картотека Централног уреда. Централни уред могао је просечно само за 50% ове деце позитивно интервенисати услед буџетских и техничких немогућности, а 50% деце остало је без икакве помоћи. Деца су збринута у дечјој колонији, упућена у домове, обданишта, школске кујне, у опоравилиште, помогнута материјално у оделу, храни итд. Сваке године отпало је услед селидбе, поправљеног економског стања, умирања и других разлога око 500 деце. Тако да се сада налазе у сталој евиденцији око 5.000 деце.

Раџ Уреда за заштиту, матера, деце и младежи Град. Поглаварства

ГОДИНЕ	Број деце која су била под назором Дечјег Уреда	Број деце која су се јавила уреду у току год. рад збрињ. и пом.	Број деце за коју се издејствовало збрињавање и помоћ	Број деце за коју се није могло издејствовати збрињавање и помоћ	% деце која се нису могла збринуту и помоћи	Број деце за коју је престала потребна заштита	Број деце који је остао под заштитом крајем године
1931	—	—	593	328	35 %	—	921
1932	921	1192	676	547	45.50 %	583	1530
1933	1530	1682	1014	817	48 %	820	2392
1934	2392	1211	1222	838	55.6%	690	2913
1935	2913	1340	535	817	50.2 %	837	3516
1936	3516	1484	1819	1235	40.1 %	920	5000

ко мора Централни уред да издаје помоћ сиротним мајкама и деци у природи и у новцу, према стварној потреби. Помоћи издају се под најстрожијом контролом заштитних сестара, како би одређена сретства била и искоришћена за намењени циљ. Сем тога потпомаже Уред

Картотека

Од велике важности за евиденцију рада, прегледност рада и проблема, контролу укзане или још потребне помоћи појединим штићеницима Централног уреда је савремено вођена картотека. Лист централне картотеке је глав-

ни докуменат, на коме су забележени сви подаци детета и све извршене радње. Како је у времену од 6 година било под заштитом Централног уреда 6909 деце постоје у Уреду исто толико карата. Због лакшег рада налазе се у раду само карте оне деце која су у респективној календарској години под заштитом. На свакој карти су значке у разној боји и на разним местима закачени, према томе на шта има да указују. Тако, на пример, при отварању картотеке падају у очи велики број црвених значки на десној страни, под којим знаком стоји „опасност“; то су деца за које се није још довољно интервенисало и која се налазе у опасности. Црвена значка у средини карте указује на то, да дете живи у туберкулозној средини. Бела значка је знак за беду, зелени да је дете упућено у обданиште, жута у дом, плава у школску кујну итд. Безбојне значке на крају карте показују термин, када се дете мора посетити или позвати. Један поглед на картотеку је довољан, да указује на главна питања, која се морају решити и документује сву социјалну беду и здравствену угроженост наше београдске деце. Свака карта претставља трагедију једне београдске породице и децијих живота. На пример:

1) Случај М. Ђ. незапосленог молерског радника. Отац болује од т. б. ц. и не може да напусти постељу. Мајка се лечи у Антитуберкулозном диспансеру, није способна за рад. 6 деце. Стан два бедна одељења, без намештаја са свега 2 кревета и једном клупом. Родитељи спавају засебно у једном кревету, а сва деца у другом кревету, на клупи и по поду. За ову децу учињено је са стране Централног уреда следеће: двоје најмлађе деце смештена су у децју колонију Градског поглаварства града Београда, двоје деце упућена су преко дана у обданиште, а школска деца примају храну у школској кујни. За време зимских месеци деца су помогнута у топлој одељу, за време лета упућена у летовалишта. На предлог Централног уреда, одобрило је Градско поглаварство оцу сталну месечну помоћ у износу од 80 динара месечно, зими је породица примала храну из кујне за незапослене и млеко за децу. Карта ове деце стоји под знаком „опасности“ јер и поред учињених интервенција и помоћи, живот и здравље ове деце стално су угрожени.

2) Сличан је случај Б. Д. незапосленог служитеља, отац и мајка болују од туберкулозе, неспособни за привреду. 4 деце. Станују у једном бедном одељењу, скоро без намештаја. Централни уред предложио је родитеље за сталну помоћ, осигурао за њих помоћ „Насушног хлеба“, помагао у одељу, израдио помоћ у огреву, упућивао децу на летовања. И овде је на карти знак „опасности“, јер и поред интервенција деца живе у великој опасности.

3) Инвалид М. Т. неспособан за рад, има 8 деце. Мајка је умрла. Породица живи од сталне помоћи Градског поглаварства и зараде најстаријег детета-шегрта. Једно дете болује од туберкулозног запаљења кичменог стуба. Централни уред предложио је и упутио ово дете на санаториумско лечење, једно дете смештено је у један завој, а за осталу децу издата је помоћ зими у одељу, примили су храну из кујне за незапослене и лети се упућују у летовалишта. И ова деца воде се под рубриком „опасности“ јер њихов живот услед немаштине и болести околине је стално угрожено.

4) Отац Д. Т., ћевапџија, упућен је у душевну болницу на лечење. Мајка остаје са 5 деце без сретстава и посла. Стан соба и кујна, имају нешто од ствари. Централни уред предложио је породицу за сталну помоћ Градског поглаварства града Београда. Деца су упућена у обданиште да би могла мајка да ради. Помогнута су у одељу и одређена за летовалишта. И ова деца се налазе у опасности пошто још нису осигурана материјална сретства за њихово подизање.

5) Ванбрачна мајка Б. С., незапослена служавка, напушта породилиште са малом бебом. Нема стана, ни сретстава за живот. Централни уред збрињава мајку и дете привремено у дом за одојчад и мајке.

6) Ванбрачна мајка, М. Б., служавка, има дете од годину дана, које се налази у децјем обданишту. Мајка је због детета изгубила посао и заједно са дететом је на улици. Она се обраћа Централном уреду за помоћ. Централни уред збрињава дете у децјој колонији и мајка може поново да се запосли. Од своје зараде плаћа један део за издржавање детета.

7) На Земунском пољу станују под ведрим небом незапослени вртларски радник Е. В. са женом и 10 деце. Беда огромна. Нико неће да прими ову породицу у стан због великог броја деце и немаштине. Централни уред интервенише и Градско поглаварство додељује овој породици један општински стан. Посредовањем Централног уреда добија мајка шиваћу машину и посла како би могла нешто да привреди за своју породицу. 2 најстарија детета раде као шегрти а 8 млађих упућени су у обданишта, школску кујну за помоћ у храни и млеку. Деци је издата помоћ у одељу и нека деца се предвиђају за летовалиште. Карта деце носи ознаку „опасност“ због потпуно несигурних и несрећених материјалних прилика.

8) У једној шупи нађена је незапослена радница Н. С. у кревету тешко болесна од туберкулозе. Муж је још раније умро. Поред мајке две девојчице од 8 и 10 година голе, босе и инфициране шугом. Централни уред упутио је мајку на лечење на грудно одељење.

Деца су смештена у дечју колонију Поглаварства града Београда.

9) Отац М. Ј., служитељ, има 5 деце. Мајка домаћица. Стан соба и кујна, чисто и уредно. Дванаестогодишњи син Р. неће да учи, не слуша родитеље, краде из куће и целог је дана на улици. Мајка се обраћа Уреду и моли да јој се помогне да избави своје дете од пропасти и да се изведе на пут. Централни уред пошто је извидио ствар, предлаже Дому за васпитање да прими дете, пошто породица није у стању да васпитно осигура детету повољан развитак.

10) Деца пок. А. Ј. доведена су од стране кварта у Централни уред. Отац обућарски радник умро је још раније. Пошто су деца сирочад, без икога, смешта их Централни уред у дечју колонију. Истовремено одређује се један чиновник Централног уреда за званичног старатеља ове дечице.

11) Отац је незапослен радник И. Б., хроничан алкохоличар. Мајка са 5 деце без средстава за живот и без стана. Живе од милостиње. Централни уред издејствовао је новчану помоћ како би мајка са децом могла наћи стан и упутио децу у обданишта да би мајка могла радити. Упућени су у кухињу за незапослене, и ова се деца воде под евиденцијом „опасности“ због потпуно несређених породичних и материјалних прилика.

Наведени примери речито говоре о свим пољима рада, на којима мора Централни уред према своме програму активно да интервенише. Како материјална и социјална асанација породице зависи од многих околности и како су кредити којима располаже Градска дечја заштита недовољни, разумљиво је, да се није за сву децу могло позитивно интервенисати. Стога се за сада велика пажња посвећује информативном раду, да би се што боље упознале социјалне прилике наше незаштићене деце. На основу ових објективних података могу се методе наше заштите исправно развијати.

(Наставиће се)

Уз централну картотеку организована је помоћна картотека посетних листа заштитних сестара.

Рад сестара фиксиран је поред ових листа у дневницима, који се месечно закључују.

Старатељство

Правилник Централног уреда предвиђа, да један чиновник уреда може да буде старатељ оне деце, које немају законског природног старатеља. На основу ове алинеје правилника развијао се рад старатељства Централног уреда. То је било од нарочите важности пре пет година када још није постојала друга законска одредба на званично старатељство на територији града Београда и остале предратне Србије. Централни уред ступио је у везу са старатељским судијом и на основу Закона о старатељству од 25-X-1872 год. чл. 11 и чл. 12 среског суда и назначио свог старатеља за поједину децу.

1934 године објављен је Закон о судском ванпарничном поступку и од тог времена постаје Уред на основу става 1 чл. 13 аутоматски старатељ прихваћеног детета, чим то старатељство пријављује старатељском судији и овај то потврђује.

Старатељство је одобрено за 87 деце. Од деце, која су примљена под старатељство Централног уреда, била су у 61% случајева нахоцад, у 28% случајева сирочад, а у 15% случајева напуштена деца. Централни уред престао је бити старатељ за 19 деце, пошто је 8 од ове деце дато под своје, за 6 пронађени су родитељи и деца су им враћена. Једно дете упућено је у надлежну бановину а 4 су умрла.

Поред званичног старатељства Централни уред сарађује са старатељским судијом у случајевима, где родитељи занемарују своје природне дужности и саветује их, да воде рачуна о својој деци. У вези са судијом за малолетнике, упућивао је Централни уред децу у домове за млађе малолетнике.

Слободан Ж. Видаковић

Значај туризма за Београд и наше градове

21 децембра ш. год. обнародован је у „Службеним новинама“ и озваничен Правилник о проглашењу туристичких места у Краљевини Југославији, и решењем Министра Трговине и индустрије, озваниченом 24 ов. м. (кроз „Службене новине,“) Београд је проглашен за туристичко место у ужем смислу.

Секција градског већа за штампу и културну пропаганду, (Уређивачки одбор) која је од 1935 год. својом иницијативом идеолошки руководила и туристичко-културном пропагандом Београда, савила је у дужности шефу одељка за штампу, туризам и културну пропаганду г. Видаковићу, да у вези горњих законских норми о унапређењу туризма, напише овај информативно-инструктиван чланак о значају туризма за Београд и наше градове.

Објављујући овај чланак г. Видаковића, секција гр. већа за штампу и културну пропаганду (Уређивачки одбор) нада се да ће се овом значајном питању посвећити пуна пажња у Београдској општини и убрзо остварити туристичко-културни програми, које Уредба о унапређењу туризма предвиђа као обавезне по градске општине, па и по Београдску општину.

Секција гр. већа (Уређивачки одбор) радо ће објавити у часопису Београда „Б. О. Н.“ сваки прилог по овом врло актуелном проблему“.

Уређивачки Одбор (Секција градског већа за штампу и културну пропаганду) са седнице од 29-ХП-1936 год.

Туристичка путовања леже у самој природи људској. Од најдавнијих времена људи су жудели да виде туђе државе и градове, туђе природне лепоте и културне знаменитости, туђе хоризонте неба.

Грчки филозоф Анаксагора путовао је малом и трошном галијом 118 дана и једва је изнео главу из бродолома да би само видео какве су лепоте на многобројним острвима данашњег Додеканеза. И стари свет класичне Јелашке и Рима много је путовао, и ако су ондашња путовања била напорна, релативно скупа и опасна...

Модерна саобраћајна техника ослободила је човека робовања времену и даљини. Пружила је сигурност од пирата и бриганата, порушила је старе „етнографске границе“, које су за туристе биле теже но Рубикон, и данас свет жури за туристичким лепотама, као што водени

цветови, они мали, бели лептирићи, јуре за блиставом светлошћу да на њој проживе најкраћи али и најлепши живот на земљиној кугли.

Свет интересују Исландски гајзери, Норвешки фјордови, Финска језера, Ниагарски водопад, Полинезијска острва, Калифорнијска плажа; привлачи га вечито плаво и насмејано небо Јадрана, панорама Неапоља са Везувом, Швајцарски глечери, ледени Алпијски висоци. Американци иду из Тексаса, Енглези из Канаде, Руси са Урала, Јапанци из Јокохаме — сви преваљују многобројна мора, државе, океане, по хиљаде и хиљаде километара да би са Швајцарског Риги Кулма посматрали рађање сунца! Французи са Азурне обале, Шпанци из Мадрида, Немци чак са обале Балтика, и Руси са Крима лете у ледене најсеверније крајеве да би видели Северну светлост. Живот човечији не траје дуго, а сваки граби да за живота види и духом упије лепоте непознатих крајева... Чудна је човекова природа: њему се чини да рај није у његовој рођеној кући, него негде далеко тамо, преко етнографских граница!... Све те одлике радозналости људског духа створиле су туризам, а данас туризам доминира њиховим духовним животом.

*

Да ли Југославија и њени градови, на чему са Београдом, имају услова за туризам или још правилније, да ли она има природних лепота који претстављају прави туристички шарм?

Без трукне пристрасности можемо рећи, да нема земље у Европи која има толико различитих природних лепота као Југославија и њени градови. Сигурно да има држава са много више лепота, које су дело људских руку, али је исто тако сигурно да их је врло мало, као што је Југославија, чије су лепоте дар неба!

Швајцарска има свој Риги Кулм, а ми свој Триглав, са кога је исто тако лепо и величанствено рађање сунца као и са швајцарског Риги-а. Швајцарска има своја језера којима се поноси, а и ми имамо своје Охридско, Бохињско, Бледско и друга, чија лепота није ништа мања а чија је климатска погодност знатно већа и повољнија од швајцарских. Ми

У Н И В Е Р З И Т Е Т С К А Б И Б Л И О Т Е К А

имамо своје Плитвице, неупоредиво лепе, чија је каскада од четрнаест језера нешто што по својој чари нема равнoга у Европи! Ми имамо далматинску обалу Јадрана, сјајну и богато разгранату благим лукама, заклоњеним од оштрих ветрова, имамо најлепше и природним лепотама најбогатије европско приморје. Наше су бање по лепоти природе и лековитости својих вода међу најбољим светским бањама. Њихова вредност и определила је балнеологе и климатологе целoга света да свој међународни конгрес одрже у Београду. Наши су Врњци балкански Виши; Ковиљача наш Пишћан. Наше радиактивне бање у колико имају мање Махових јединица од Маријенбада, у толико имају повољнији климат и слађи и привлачнији природни амбијент. Наш је фолклор један од најинтересантнијих. Задржимо се само на Црној Гори. На једној релативно малој површини, видимо снежне врхове Дурмитора и Ловћена, где расту лишајеви и нешто папрати, а мало даље од њих, свега неколико часова, цветају и зру у приморју поморанце, лимунови и маслине. Ту у питомом Бару, Улцињу и Боки имамо дивне плаже често и у зиму, односно имамо полутропску вегетацију док снажни ветрови витлају врховима Дурмитора! Треба видети — да поменемо бар још један пример — треба видети црногорске кланце, природом одређене за алпизам, живописније од свега, видети их са пијететом, јер су и они, поред мртве страже Шумадије и Београда, пед стотина година спасавали Европу од варварске најезде исламског завојевача!... —

Југославија, дакле, има све природне услове за туризам; али нема много вештачких. А изнад свега она нема оне расне особине, која је за комерцијални туризам неопходна, нема смисла за истицање и рекламу, нема смисла за натурање и самохвалу. Оскудева јој сав тај комерцијализам XX века. И више. Нама се чини да све што је наше, да није ништа нарочито што заслужује истицање; а све што је туђе — да је јаче и супериорније од нашега! Скромност је грех, а не врлина, када због ње сахрањујемо од свега лепоту своје земље. Туристичка реклама није нескромност, него само индикација за оне који су непосвећени у лепоте југословенског неба. Реклама је уз то неопходан инструменат нашег комерцијалног века!

Крочимо један корак по швајцарским градовима, па ће нас са свих страна обасути киша од реклама, летака, разних фотографских проспеката, бедекера, албума, и свега другог што треба да освоји туристу! А ми? Још огроман део културног света не познаје добро ни наше централне градове, па ни сам Београд, а како ли све друге туристичке лепоте Југославије!

Па ипак ми недовољно предузимамо. Хтели би да до максимума развијемо туризам, а

никоме не откривамо наше дарове неба и раскош југословенске природе. Будимо искрени. Колико су наши градови дали за планску туристичку акцију?! Врло мало! Ми за све имамо и времена, и материјалних кредита, али их немамо за националну пропаганду, била она културна, привредна или туристичка! Да се не позивамо на примере богатих западних држава, него да за пример узмемо малу и трешутно пасивну Бугарску и њене градове. Треба са дивљењем стати пред њеном иностраном пропагандом. Она је сјајно организована, богата, разноврсна.

Ми смо још далеко од свега тога. Зато се и дешава да се у многим крајевима Европе о нама врло мало зна, докле у предпериоду туристичке сезоне сви важнији биоскопи градова западних држава у своме журналу доносе живописне изгледе Варне и других климатских места, морских купалишта и туристичких лепота Бугарске. Колико су тек многобројнији случајеви, да у филмским журналима видимо чудесан положај бугарског градића Трнова, него лепоте југословенских градова!? Узмемо један пример, где би ми требали да будемо хиљаду пута јачи. То је Чехословачка, која се својом властитом иницијативом највише интересује за наш туризам, наше море, за наше градове. Недавно сам био на проучавању комунално-социјалних прилика у Прагу, Брну, Братислави, Оломоуцу, Пльзну, Моравским Остравама итд. Поред комуналних проучавања, давао сам своје скромне прилоге за туристичку пропаганду наших градова на челу са Београдом. И увидео сам да огроман број тамошњег света и не слуги о нашим туристичким лепотама. Они што знају ма колико о тим лепотама, долазе у масама тако, да је н.пр. Јадранско приморје постало за тај део Чехословака „Чешко приморје“. Али њихов је број релативно мали. Износи годишње око 67.000 туриста из чехословачких градова, од којих око 45.000 посете и наше градове, првенствено Београд, Сарајево, Дубровник или Љубљану, Загреб, Сушак и Сплит. Кад би већи број Чехословака знао за лепоте нашег Јадрана, за наше Плитвице, за наш Београд, за нашу Словеначку, наше Сарајево, за наш Југ, половина Чехословачке преправила би и наше приморје, и наше градове, и наша друга туристичка места!

*

Када проучимо статистичке цифре о нашем туризму за последњих десет година видимо ово:

1) да се промет странаца неоспорно из године у годину појачава, али да је број њихових пробављених дана у Југославији врло кратак. Нарочито у Београду и осталим већим нашим градовима, где просечно износи око

три и по дана од туристе. Због тога и привредни значај од њихових посета у наше градове није онакав какав би требао да буде.

То значи, да њих привлаче природне лепоте градова и живописна места Југославије. Странци их прегледају брзо, усхићују се њима, али се врло брзо засите, јер оно друго што је неопходно уз те дарове нџба: комфор и свеколика удобност, код нас нису довољно уређени, па како је сваки културни туриста навикао на много виши стандард удобности, он брзо оставља наше градове и нашу земљу, где тај комфор не може да добије онако како је навикао.

2) Запазили смо исто тако да број домаћих посетилаца приморја, бања и готово свих из реда туристичких места, тако рапидно скаче из године у годину. То је неоспоран факат.

Значи, да се наш домаћи просечни туристички путник налази срећним што прокивљује једно, и ако релативно кратко време, у красотама своје отаџбине, а при том се задовољава мањим али ипак солидним комфором, који му при садашњим приликама многи наши туристички градови пружају. Најзад, скупа валута других држава све му више онемогућава одлазак у иностранство, те се огуда број наших домаћих туриста повећава у једној изразитој прогресији.

Илустрације ради да пружимо и неколико статистичких цифара, службено утврђених од стране агилног Отсека за туризам при Министарству трговине и индустрије.*)

Укупан број туриста од 1932 до 1936 године:

Година	број туриста	број пробављених дана
1932	512.355	2.831.114
1933	884.446	4.398.169
1934	945.380	4.648.560
1935	1.009.728	5.117.251

Разуме се да је најзетћи број туриста из наше државе. Од иностраних туриста највише пада на Чехословачке, Аустријанце, Немце, Мађаре, Италијане, Пољаче, Французе, Енглезе, Швајцарце (у току последње две године преко 12.000 Швајцараца дошло је да се дива природним лепотама Југославије!), Румуне, Американце, Бугаре, Грке, Холанђане итд. Укупан број проведених дана страних туриста у Југославији изнео је 1.514.870 у 1935 години. Анализирањем, где су те дане (ноћивање), провели страни туристи дошло се до интересантног открића: у нашим градовима и туристичким местима 446.285 дана (ноћивања); у бањским местима 76.874 дана; у нашим планина-

*) Отсеку за туризам при Мин. трговине и индустрије, а нарочито шефу г. Грѓашевићу, гл. секретару г. Тодоровићу и другим функционерима овога отсека благодаримо на статистичким подацима.

ма т.ј. планинским местима 141.750 дана, а на Далматинском приморју сав остатак од 849.461 дан! Док се у нашим градовима и туристичким местима странаца туриста задржавао просечно по свега три и по дана, докле се у нашим планинама задржао просечно по петнаест осам (7,8) дана, а на нашем приморју по девет дана (9,1). Најмањи број странаца туриста дошао је ради наших бања, а највећи ради наших туристичких места, наших градова и нашег Јадранског мора.

Поред јединствених лепота природе, шта још привлачи страног туристу у нашу земљу и наше градове?

Има нешто специфично због чега туристичке лепоте, климатска места и наши градови могу да привуку више од свих туристичких места Европе — то је наш богат и јевтин живот, наша релативно јевтина валута, која у јевтиноћу чини баснословном према скупоћи живота и валуте Швајцарске, Италије, Енглеске, Немачке, Америке, Белгије итд.

Али и тај тако важан моменат у ово материјалистичко и меркантилно доба, ми нисмо умели довољно да искористимо. Туристички свет и даље јури у Швајцарску, Холандију, па чак и на Азијске обале, где се за једну летњу сезону троши по десетине хиљада динара (јер су тамошње валуте невероватно високе) а не долази овамо, к нама, где би се више туристичких и природних лепота могло да добије уз петину учињених трошкова! Овом значајном детаљу недостаје довољна пропаганда. Европски и амерички туриста још није обавештен о лепотама Југославије и о јевтиноћи туристичког излета по Југославији и њеним градовима!

*

Туризам се код нас развијао спонтано, као самоникло цвеће.

Пре педесет година, и наша данас најјача туристичка места на Јадранском мору нису знала за промет странаца. Прва групица, која је тих дана дошла у стару и још примитивну Црквеницу била је једна чешка породица. Од тада се туризам полако развија. Међутим, све до пре 12 година, наш промет странаца није обећавао велике наде. Тек од 1924 године почиње његов нагао пораст, из године у годину све јачи. 1925 године број туриста (и страних и домаћих) износио је свега 200.728, да би се, 10 година доцније, попео на 1.009.728! Само и тај снажан полет туристичког промета странаца био је мање више спонтан, слабо или никако диригован, у најбољем случају помаган једино од приватних туристичких друштава („Путник” и др.) уз идеолошку сарадњу врло агилног Отсека за туризам Министарства трговине и индустрије, Канцеларије Савеза градова и неколико градских општина, које су умеле боље и далековидније да сагледају важност туризма у будућности.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Прави почетак планске туристичке акције, методичне, систематске и у свим својим прегнућима координиране, почиње у нашим градским општинама тек од нормирања значајне Уредбе о унапређењу југословенског туризма, која је ове године*) ступила на снагу, као и од Правилника о проглашењу туристичких места, објављеног 21 децембра 1936 г. Тек сада, од доношења ових законских норми, које имају да туризам регулишу, да га препороче и да му пруже све услове за његов племенити полет — тек сада, велимо, може се рачунати да почиње живот праве и систематски вођене комуналне туристичке акције у Југославији и њеним градовима.

Законски прописи најбитнију и најјачу активност на унапређењу туризма везали су за општине, нарочито градске, а централи, Врховном туристичком савету, дали су углавном обележје највишег форума за дириговање акцијом на унапређењу туризма у Југославији. Конструкција туристичке акције у Југославији, прокламована овом Уредбом, овако нам се показује: на челу целокупне туристичке акције стоји Врховни туристички савет, којем претседава Министар трговине и индустрије, а иза кога, као стручно тело, стоји Отсек за туризам Мин. трговине и индустрије, у коме раде неколико наших агилних и одушевљених стручњака за проблеме туризма уопште. Врховни савет сачињава координацију рада свих фактора: претставника државе, туристичких савеза, привредних комора, градских самоуправа, приватне иницијативе итд. Озакоњено је право активног учешћа у Врховном савету и претставника Савеза градова као највишег комуналног форума наших градова. Врховни савет даје иницијативу као и стручно мишљење о законима, прописима и уредбама које се односе на туризам, као и све предлоге и стручне сугестије по свима питањима, која се односе на унапређење туризма уопште. Исто тако Врховни савет има инструктивну мисију: у погледу нормирања и програмског изграђивања планске делатности бановина и општина на пољу унапређења туризма.

Другу етапу у радној акцији за унапређење туризма чини бановина, чија је дужност (текст према Уредби): да израђује годишње програме за рад на туризму на основу предлога општина, туристичких савеза и друштва за унапређење туризма и јавноправних установа, а по претходном саслушању бановинског туристичког савета; да у бановинском буџету осигура сретства за остварење поменутог програма, уколико она нису предвиђена у државном буџету или покривена на други начин; да даје иницијативу и предузима мере за уређење туристичких места, за израду и остваре-

ње уређајних основа према Грађевинском закону, за извршење асанације, за развијање мрежа путева, за пошумљавање, за уређивање паркова, за отварање излетишта и за спортске и друге приредбе, које могу послужити као туристичке привлачности; да се стара о изради узорних нацрта за поправљање и изградњу нових зграда намењених туристичким погребима у свима туристичким местима, при чему има да се води рачуна о народном стилу с тим да зграда буду у архитектонском складу са околином; да потстиче организовање потребних установа и предузећа за снабдевање туристичких места дајући основне потребе као што су: собе, осветљење, животне намирнице, и да над таквим установама, где оне већ постоје, води надзор како би његов рад био у складу са интересима унапређења туризма; да помаже и потстиче, ради што бољег снабдевања, а по могућности на задружној основи, производњу млека, воћа, поврћа, као и подизање расадника, украсног биља и цвећа, да угиче на што већу потрошњу домаћих земаљских производа, те тиме помаже пољопривреду; да ради на унапређењу и изградњи туристичких објеката, у првом реду оних који су потребни за уконачивање странаца и усавршавање саобраћајних сретстава; да се стара о напретку свих туристичких и других организација које су својим програмом рада обухватиле рад на развијању туризма; да у границама свога подручја води надзор над уредношћу саобраћаја и саобраћајних сретстава и да ради на унапређивању аутомобилских и ваздухопловних пруга, где су оне потребне у интересу унапређења туризма на бановинском подручју; да води статистику о кретању промета пугника, који долазе у земљу ради термалног или климатског лечења, науке, ходочашћа, провода или спорта; да води евиденцију хотелских или других угоститељских радња, аутобуских и других превозних сретстава, изузев саобраћајних сретстава и саобраћајних установа које потпадају под надзор Министарства саобраћаја; да скупља и сређује погребне податке о туристичким местима као и о установама, организацијама и предузећима, важним за рад на унапређењу туризма на бановинском подручју... У свакој бановини образоваће се бановински туристички савет. Чланове савета поставља бац и у њему имају да буду заступљене привредне коморе, туристички савези, удружење угоститеља и друге привредне организације, као и општине које у већој мери доприносе унапређењу туризма на подручју бановине. За чланове бановинског туристичког савета бан ће поставити потребан број стручњака из банске управе, међу којима мора бити и техничких стручњака.

Задатак бановинског туристичког савета је: да сарађује у изради годишњег програма бановине на унапређењу туризма, као и при

*) Обнародована у државним „Службеним новинама“ бр. 44-IX од 28-11-1936 год.

одобравању програма рада општина; да даје мишљење и предлоге у вези са бановинским и општинским таксама, прирезима, наметима и дажбинама које су у вези са туризмом и угоститељском индустријом; да даје мишљење и подноси предлоге како ће се угрошити државне и бановинске дотације намењене унапређењу туризма; да даје мишљења о правилницима и одредбама за туризам које има бан да прописује; да расправља извештај појединих општина о њиховом раду на унапређењу туризма; да предлаже места која би по својим условима требало прогласити за туристичка места, ако надлежне општине то не ураде; да даје мишљење о туристичкој пропаганди за подручје бановине; да предлаже шта треба предузети и како помоћи оснивање друштава за унапређење туризма, као и друштава којима је циљ улепшавање места, пошумљавање, чување природних лепота, споменика и других објеката важних по унапређење туризма...

Са бановина прелази се на општине, нарочито градске, као најзначајније ћелије у акцији на унапређењу туризма. Подвлачећи принцип да рад на унапређењу туризма спада у дужност и надлежност општина, Уредба о туризму нормира да је нарочита дужност општине да у границама своје финансијске могућности изводи све радове јавног карактера који су потребни за унапређење туризма, да излази у сусрет приватној иницијативи за подизање објеката и предузећа намењених унапређењу туризма, и да се брине за очување свих природних, уметничких и историских објеката и предузећа намењених унапређењу туризма. За покриће свих издатака општина ће прописати таксу на боравак странаца, која ће се употребљавати искључиво за унапређење туризма на подручју општине. Овај приход, којим ће се посебно руковати, трошиће се према нацрту годишњег програма рада и предлога за финансирање рада на пољу туризма предложеног од општинског туристичког одбора.

У градским општинама које су проглашене туристичким местом одлучивање о предметица у вези са туризмом пренеће се на стални градски туристички одбор, а на основу стагуга по параграфу 95 Закона о градским општинама од 22 јула 1934 године; уз чланове Градског већа, међу којима, по могућности, треба да буде један претставник техничке струке, инжењер или архитект, у сваком туристичком одбору биће заступљени у градовима, у којима имају своје седиште туристички савези са по два претставника, затим, заинтересоване привредне коморе, друштва за унапређење туризма, угоститељска предузећа, као и важнија друштва, чији је циљ сродан циљевима ове Уредбе о унапређењу туризма, са по једним чланом који има саветодавни глас.

Стални градски туристички одбор нарочито има: да Градском већу подноси нацрт го-

дишњег програма рада, предлог за финансирање тога рада у вези са старањем за унапређење туризма; а ако веће не прихвати овај предлог, општина ће га за 20 дана упутити Бану на одлуку а са својим примедбама; да предлаже увођење максималних и минималних ценовника за исхрану у угоститељским радњама, за себе, јавне послужнике, аутобусе, аутомобиле и слично; да одобрава које се приватне собе, када и под којим условима могу изнајмити путницима; да се брине за одржавање реда, чистоће, хигијенских прописа у свим локалима, купалиштима и јавним местима; да организује приредбе корисне по унапређење туризма из сретстава, које ће одбору ставити на расположење општина по одобреном буџету; да води статистику странаца и евиденцију соба; да даје информације" и све остало што спада у туристичку акцију и пропаганду, а што се мора статумом градским нормирати!

У местима (градовима и др.) која буду проглашена туристичким местима даваће се државна и самоуправни земљишта по могућности бесплатно — а ради подизања јавних или приватних објеката потребних за туризам. За подизање јавних грађевина и извођење јавних радова у туристичким местима — а на тражење Општине, туристичког одбора или здравственог поверенства односно управе — могу се експроприсати у корист Општине, а за сврхе туризма, потребна земљишта и објекти сходно одредбама параграфа 107 до 112 и параграфа 135 Грађевинског закона или установити потребне службености, пошто се предходно за ова места израде регулациони планови, уредбе и грађевински правилници по прописима поменутог Закона. Експропријација може се дозволити и за уклањање каквог грађевинског објекта који квари естетски изглед места. До израде регулационих планова може се издати забрана подизања зграда.

Док не ступи на снагу статут донет по § 95 Закона о градским општинама, постављање градског туристичког одбора спада у надлежност градског већа."

Овако нормирана организациона мрежа у туристичкој акцији правилно је постављена.

Уредба о унапређењу туризма врло је добра, али сматрамо да је ред да поменемо, баш у интересу развоја нашег туризма, неколико малих непотпуности које смо уочили у току њеног студирања.

Пре свега Уредба не предвиђа готово никакве казнене санкције како у административно-дисциплинском погледу према државним и комуналним органима, тако и према приватним лицима. А најбољи закон без санкција — то је само зборник добрих жеља без снаге да их реализује и да другога нагна на дужно респектовање! Ни у својој организационој систему она није била конзеквентна до краја. Бирократизам је ту конзеквентност угушио. Уредба

је предвидела нешто доиста ново и у суштини сасвим демократско, напредно, предвидела је туристичке одборе и савете. Они су као туристички одбори прва инстанција код општинских и градских управа; као туристички савети саветодавна инстанција код бановинских; и као последња — Врховни туристички савет — при Министарству трговине и индустрије. Сви су ови савети — према предвиђеном устројству — читави мали парламенти, створени слично корпоративном систему. Они претстављају, можда, један од првих случајева у нашем законодавном животу, да се у одборе и савете, поред државних и самоуправних органа, са јавним правима и дужностима, уведу и приватна лица, која по положају немају никакве везе са јавном службом! Тако су у Врховни туристички савет, поред строго званичних лица, ушли као чланови истог: два претставника Савеза угоститеља; један претставник Савеза планинарских друштава; директор „Путника“, један претставник туристичких савеза итд. Читав један мали стручан туристички парламенат. Да је Уредба до краја била конзистентна у својој демократизму, она би била међу првима у нашем законодавству која место монархичког система заводи систем аутономних савета, пониклих из народа и стручних редова. Али у својој либерализму и правилном схваћању радне самоуправе она је стала на пола пута пошто је — свима туристичким саветима дала само саветодавни карактер уместо одлучујућег у оквиру пуне радне самоуправе!

У чл. 2 Уредбе пропуштено је да се нормира обавезна сарадња Савеза градова. При проглашавању појединих места за туристичка није се смела избећи колаборација Савеза градова, као најстручнијег арбитра за градове, ни Савеза организација службеника градских и сеоских општина, који, поред познавања градова, познаје до детаља и све сеоске општине и њихова туристичка добра.

Као у већини наших поратних Уредби са законском силом, ни у овај нису предвиђени извори финансиских средстава, без којих је сваки јавни посао неизводљив, а нарочито туристичка акција. Као главни финансиски извор за туристичку делатност предвиђа се приход од општинске таксе на странце (чл. 3 Уредбе). Нигде се туристичко унапређење и извођење великог комуналног програма за унапређење туризма не везује искључиво за ове општинске таксе. У целом свету у развијању туризма учествују финансиски највећим делом држава, бановине (области) и општина, која технички изводи ту акцију. О том финансиском учешћу бановине и државе, Уредба је недовољно конкретна. Члан 6 Уредбе истина нормира дужност бановине да у својој буџету осигура средства за туристичку акцију, али не нормира изворе прихода тих средстава. (Овде напомињемо као једну корисну сугестију да би се мо-

гао увести општински туристички порез на прогресивној основи, с тим да он важи само за туристичка места. Висока социјална праведност захтева, да се јаче и прогресивније оптерете сви они који од туризма имају изванредне користи, а сви они који у туристичком месту имају само голу радну снагу и врло слабу привреду да се ослободе од сваког туристичког опорезивања).

Члан 15 Уредбе предвиђа могућност да Министар трговине и индустрије оснује „Фонд за унапређење туризма“. У том се пропису вели: „фонд ће служити за покриће материјалних и личних расхода потребних за извођење годишњег радног програма на пољу туризма. У фонд ће улазити као приходи: удео Министарства трговине и индустрије на добити од прихода страних новина и часописа; приход од осигурања аутобуских предузећа по члану 82, 1 Закона о радњама; други приходи који су намењени или буду намењени унапређењу туризма... Министар трговине и индустрије, у споразуму са Министром финансија, донеће Правилник о руковању овим фондом.“

Скупна, државна туристичка акција односно државна туристичка пропаганда може се донекле финансирати овим фондом, ма да његови извори прихода не дају јемство за прибављање довољних материјалних средстава, али се локална, општинска акција на унапређењу туризма као најглавнија и непосредна може финансирати — само туристичким порезом на прогресивној основи уз помоћни приход од такса на странце.

Уредба о унапређењу туризма донела је још један новитет, који морамо као пример за углед подвући, пошто ми већ годинама пледирамо за обавезну израду петогодишњих, односно једногодишњих минималних програма из области комунално-социјалне акције. Програме су општине дужне не само да израде, него у току године још и да реализују. Уредба о унапређењу туризма предвиђа да такве, разуме се искључиво туристичке планове и програме, има да израде градски туристички одбори, као и бановински туристички савет, и да на његовом остварењу раде у току исте године.

Овде је требало предвидети казнене санкције у случају да се ти планови (програми) не ураде, да се благовремено не пошљу на одобрење, и, најзад, да се у току једне године ни мало или врло мало остваре.

То су неколико од основних недостатака ове иначе врло добре Уредбе. И пре него што би се уочене празнине у погледу унапређења туризма могле да допуне изменом Уредбе, могу се исправке нормирати Правилницима за извршење Уредбе, које је дужан да у смислу чл. 18 Уредбе донесе Министар трговине и индустрије.

Један од тих правилника, предвиђених у чл. 18 Уредбе о унапређењу туризма, пропи-

сан је и озваничен 21 децембра 1936 г. То је *Правилник о проглашењу туристичких места и начину наилаживања и расподела такса на боравак посетилаца ових места.*

Овај Правилник, пре свега, нормира појам туристичких места: то су она места, која привлаче посетиоце својом климом, или својим термалним изворима, или пак својим нарочитим историјским и уметничким споменицима, природним лепотама и појавама, флором и фауном, народном ношњом, обичајима или другим туристичким привлачностима", Сва та туристичка места, која претходно за таква морају бити проглашена, (чл. 9 Правилника) деле се на три групе: климатског и бањског карактера и туристичка места у ужем смислу. У ту трећу групу улази и Београд и већина наших градова. Њих нормира чл. 5 Правилника: „као туристичка места у ужем смислу, сматраће се оне општине или делови једне општине, или скуп делова више општина, које привлаче посетиоце својим нарочитим историјским или уметничким споменицима, природним лепотама или појавама, или народном ношњом и обичајима, или другим туристичким знаменитостима" итд.

У трећем одељку овог Правилника нормирано је и следеће:

„Проглашавање једног места туристичким местом има за циљ, да се у том месту систематски спроведе организован рад око унапређења туризма и то у циљу да се привуче и олакша посета и боравак посетилаца, те у ту сврху предузимају потребни радови јавног и приватног карактера:

1) на чувању уметничких и историјских споменика, као и оних природних лепота или појава, које претстављају туристичку привлачност;

2) на уређењу места и његове ближе околине т.ј. на утврђивању регулаторних основа, електрификацији, усавршавању техничких — метеоролошких и балнеотерапијских — инсталација које су неопходне за развој туризма, као и на увођењу и побољшању санитарских и хигијенских прилика и општекорисних санитарних и хигијенских установа (болничких, водоводних, канализационих итд. постројења);

3) на усавршавању места и његове околине т.ј. на бољем уређењу и проширењу паркова и купалишта, естетског изгледа улица и јавних локала, гајењу цвећа и подесне флоре, шумљавању и подизању потребних туристичких објеката, а све у циљу прилагођавања места савременим захтевима туристичке публике;

4) на унапређењу саобраћаја и путева, као и на подизању и вођењу угоститељских радња већег обима (хотела, пансиона, ресторана и свратишта — коначишта) према савременим потребама;

5) на културним, уметничким, привредним и спортским приредбама, као и на свима другим пословима, који посредно или непосредно могу да допринесу посети туристичког места.

Рад на унапређењу туризма у туристичким местима спада у дужност и надлежност општине (општинске управе), а непосредну контролу над њиховим радом вршиће надзорне општеуправне власти.

Нарочита је дужност општине да изводи све радове јавног карактера, који су потребни за унапређење туризма, сходно чл. 3 став 1 Уредбе о унапређењу туризма, било да их изводи у властитом делокругу или преко других туристичких стручних организација. Општина је дужна да излази на сусрет приватној иницијативи за подизање објеката и предузећа намењених унапређењу туризма, и да се брине за чување свих природних, уметничких и историјских објеката који имају важности за туризам.

У циљу унапређења туризма и спровођења једне систематске целисходне туристичке делатности на извесном туристичком подручју, градски и месни општински туристички одбори имају бити чланови туристичких савеза на чијем се подручју налазе.

Градски туристички одбори, који руководе целокупном туристичком акцијом, убираће и таксу на странце, која не сме бити већа од 10 дин. по особи на дан борава (чл. 10 Правилника). Туристички одбори имају своје засебне буџете са рачунском годином од 1 јануара до 31 децембра. Градски туристички одбори у своје самоуправном делокругу доносе своје буџете па их „шаљу општој управној власти првог степена, која одобрава буџет. Ова власт дужна је прегледати буџет и уверити се да су у буџет унесена сва потребна сретства... Ако пак у буџет није унесено све што треба и како треба, општа управна власт првог степена вратиће буџет туристичком одбору на допуну са својим приредбама”.

Правилник о проглашењу туристичких места у своје чл. 14 даје право Министру трговине и индустрије, као врховној надзорној власти за унапређење туризма, да може градским поглаварствима ставити у дужност све потребне хитне адаптације у циљу развоја туризма. Извршење ових налога биће увек везано за рок...

Овим Правилником о проглашењу туристичких места још је снажније оцртана улога општине, нарочито градске, у планској акцији на унапређењу туризма у нашој држави и нашим градовима.

Само кад се туризам површно посматра, онда изгледа да је његова улога у националној привреди врло незнатна. Међутим, кад се

дубље уђе у анализу баснословних приноса, који једној држави са добро организованом туризмом пружа туристичка акција — онда тек видимо да туризам у скали државних и националних прихода може да дође на једно од првих места.

Мада смо ми још врло далеко од пуног изражаја нашег туризма, ипак су се приноси од туризма кретали код нас у доста замашним сумама, које су се у току последње четири године удвостручиле. То се најбоље илуструје овим подацима о финансиском ефекту туризма за последње четири године:

година:	принос од туризма у дин.:
1932	492,905.310,—
1933	701,113.110,—
1934	811,106.900,—
1935	827,153.610,—

И туризам, као и свако привредно добро, треба неговати, култивисати и без умора развијати и подизати, а туризам долази у најпленитије привредне врсте, које траже релативно најмање труда, а дају релативно највише приноса. Ако би се југословенски туризам искористио онако како се он може да искористи, он би домаћој привреди могао да даје годишње — до три милијарде динара!

Да се дође до тога донета идеалног стања треба огромно труда, труда од можда две деценије, али то није ни мало дуг период у животу једног народа и његове националне економије. Уредба коју је у 1936 г. нормирао Министарски савет (на основу § 63 фин. закона за 1934—35 год.) већ је један почетни корак унапред. Она неоспорно претставља почетну основу на којој се може подизати велика палата будућег туризма у Југославији и њеним градовима.

У томе раду, једно се непрекидно мора имати у виду: да туризам тек после једног озбиљног периода рада и програмски изведених припрема има да постане онај златни рудник, чије су резерве злата неисцрпне.

Дотле, упоредо са туристичком акцијом и туристичко-културном пропагандом треба, пре свега, оспособити сав саобраћај да одговара циљевима туризма: жељезнички, паробродски, аутобуски, аутомобилски и авионски. Без добрих саобраћајних путева и јефтених саобраћајних средстава нема промета уопште, а најмање промета странаца, који су у том правцу претерано осетљиви, готово размажени цивилизацијом својих земаља. Први услов јесте да се од свих саобраћајних средстава радијално израде добри аутобуски путеви. У оквиру јавних радова**, преко којих би се усполиле и фалан-

ге неупослених радника. Мора се имати више, много више него до сада и туристичких жељезница, и аутобуских мрежа, и финикилера и сваковрсних планинских успињача и, изнад свега, што бољих туристичких путева.

незапослености и унапређења туризма, приступе извођењу великих јавних радова који ће обухватити:

а) у ресору Министра грађевина, изградњу великих модерних међународних путева и изградњу нових путева, којима ће се успоставити веза привредних центара државе са приморјем: и

б) у ресору Министра саобраћаја, изградњу жељезничких линија, ради уопштења постојеће жељезничке мреже и изградњу нових жељезничких линија, ради прикључења жељезничкој мрежи оних крајева, који до сада нису били везани жељезницом.*

Овом уредбом и доцнијим допунама исте предвиђени су кредити за јавне радове у 1.157.000.000 дин. и то за министар. грађевина 578.000.000 дин. и министар. саобраћаја 579.000.000 дин. На основу ове уредбе, Министарство грађевина одлучило је да се у сврху сузбијања незапослености и унапређења туризма изведу и ови јавни радови:

1) Израда међународног пута Београд — Нови Сад — Стари Врбас — Суботица — Хоргож — државна граница са израдом објеката и савременог коловоза за тешки саобраћај у вредности од Дин. 220.000.000;

2) Израда савременог коловоза за тешки саобраћај на државном путу Авала — Младеновац — Топола — Крагујевац — Јагодина у вредности од 90.000.000 дин.

3) Израда државног пута Београд — Панчево и мостом преко реке Тамиша у вредности од 14.000.000 дин.

4) Израда коловоза за тежак саобраћај на државном путу Загреб — Београд и то од Загреба до Дугог села у вредности од 24.000.000 дин.

5) Израда савременог коловоза за тежак саобраћај на државном путу Загреб — Љубљана и то од Загреба до Самобора у вредности од 24.000.000 дин.

6) Израда савременог коловоза за тежак саобраћај на државном путу Загреб — Сушак и то од Загреба до Ретинца у вредности од 5.000.000 дин.

7) Израда савременог коловоза за тежак саобраћај на државном путу Љубљана — Крањ у вредности од 20.000.000 динара.

8) Израда неизграђених делова приморско-туристичког пута у Савској и Приморској бановини и то: Карлобаг — Трибањ — Обровац — Сукошан — Београд; Пакоштане — Водиче — Шибеник — Приморје — Рогозница — Сегет (Трогир); Макарека — Тучани — Заострог — Колин — (Метковић) — у вредности од 30.000.000 дин.

9) Израда неизграђених делова и потребна реконструкција приморско-туристичког пута у Зетској бановини: Метковић — Дубровник — Котор — Будва — Бар — арбанска граница у вредности од дин. 8.000.000.

10) Израда површинске обраде, са потребном реконструкцијом државног пута Сушак — Бакар — Краљевица — Црквеница — Нови у вредности од 20.000.000 дин.

11) Реконструкција државног пута Ниш — Плоча — Пијот у вредности од дин. 3.000.000.

12) Израда пута са савременим коловозом за тешки саобраћај од Београда до аеродрома у Земуну (свраћење везе на путу Београд — Загреб) у вредности дин. 7.000.000.

13) Израда државног пута Пријеполје — Бијело поље у вредности од 30.000.000 дин.

14) Реконструкција државног пута: Љубљана — Шкофљанца — Кочевље — Брод и К — Делнице у вредности од 10.000.000 дин.

15) Израда пута Марибор — Шт. Иљ у вредности од 5.000.000 дин.

16) Израда неизграђених делова државног пута Скопље — Велес — Бевђелија — грчка граница у вредности од дин. 10.000.000.

17) Генерална оправка државног пута Бос. Градишка — Бања Лука (и то у правцу: Бања Лука — Бос. Градишка и Бања Лука — Јајце у вредности од 10.000.000 дин.)

18) Израда савременог коловоза за тежак саобраћај на државним путевима у околини Сарајева (и то у правцу:

** У току 1935 год донета је једна таква уредба о финансирању јавних радова у сврху сузбијања незапослености и уређења туризма у којој је подвучено:

„Овлашћује се Министар грађевина и Министар саобраћаја да, у сврху оживљења народне привреде, сузбијања

Друга мера то је гостионичарска индустрија. Код нас су гостионице врло мало одмакле од оне примитивне „раскоши“, у које су их поставили пре пола века њихови предузимљиви протагонисти из Гопеша, Гостивара и Струге.

Модерне гостионице у градовима, у бањама, у климатским местима, уопште у свима туристичким местима — то су у културном свету прави санаториуми, који допуњују утицај природног лечилишта и повећавају висок естетски осећај које респективни градови и друга туристичка места буде својим природним лепотама.

Зар је лепши Швајцарски Лак Леман, када се посматра са врха Сињала, него Охридско језеро када се посматра са каменитог платоа код малог Светојованског манастира? Није лепши! — Шта више — Леманско језеро далеко заостаје у лепоти. Али Охрид треба још најмање пет година па да створи низ модерних конфорних хотела, да реши питање пијаће воде, питање снабдевања животним намирницама и све друге комуналне проблеме, од којих апсолутно зависи промет странаца. Охрид је по месту и по природној лепоти једна од најлепших вароши у Југославији. Али шта вреди та лепота ове кћери неба када је она сва у ритаму?! Охрид је прилично учинио за последњих десетак година. Подигао је кеј, створио и нешто хотела, калдрмисао главне улице итд. Све је то довољно за нас као југословенску фамилију, која га синовски воле, која га разуме и оправдава, али је недовољно за странце и њихове осетљиве културно-естетске захтеве. Модеран и препорођен Охрид не значи само Охрид широких комуналних видика, са огромним прометом странаца и туристичким приходима, без паре општинског приреза на своје грађане, него и са богатим фондовима за високе потезе своје комунално-социјалне политике. Све то може да пружи туризам Охриду, као и стотини других наших градова и туристичких места.

Сви централни градови са Београдом на челу, а касније, уопште сва бановинска седишта треба да имају све врсте гостионичарских школа за спремање гостионичара и за школовање стручног помоћног особља. Време је да се и у нашим градовима, на првом месту у Београду, прекине са старим заблудама, да у гостионичаре може да иде сваки, који год по-

срне у којој другој привредној бранжи и своју нову комерцијалну срећу хоће да нађе у обављању гостионичарске радње. Зато су законодавна тела и надлежни фактори одлучили да једним низом закона, уредаба и правилника,* издатих у току последњих година, реше и ово најбитније питање као основни предуслов за унапређење туризма. Данас је, ваљда, свакоме јасно да модерно гостионичарство захтева много студије, и много духа, и много стручне спреме, од гастрономских вештина па до савременог хигијенског и естетског комфора.

Али није довољно само да се добије спреман гостионичарски подмладак. Једновремено треба имати и модерних гостионица и модерних хотела у свима нашим градовима и туристичким местима. У нашим градовима, варошима, и другим туристичким местима прорачунали смо да треба подићи још око 1.500 гостионица и туристичких хотела. За тај велики посао потребно је далеко изнад милијарду динара. Ма колико да је тај капитал огроман, ипак Југославија не оскудева у њему. Он је само немобилан и у већини случајева трезориран. Али док се он не би извукао из трезора, мора се помишљати и на иностране инвестиционе капитале. Ту скоро штампа је објавила да постоје повољне понуде иностраног капитала да се подигне један велики број хотела у нашим важнијим туристичким градовима. Новца, мртвог и непласираног, има у иностранству у изобиљу. Нарочито се његов пласман може очекивати после ове Француско-швајцарске девалвације.

Врховни туристички савет, уз гаранцију државе, могао би да узме на себе иницијативу за изналагање ових инвестиционих капитала. Када се ти зајмови поставе на солидну и обезбеђену основицу — онда је државна гаранција само једна формалност.

И Савез градова Краљевине Југославије могао би да се за ову ствар ангажује са својим високим ауторитетом. Те иностране капитале имао би да Савез градова обезбеди својој Комуналној банци,** која би опет примила на себе бригу, поред осталог, и за грађевински препорођај свих важнијих туристичких места и градова.

Трећи услов за развој туризма то је апсолутна безбедност. Није реч о животној безбедности туриста, него о једном идеалном кул-

* Између осталих, донети су Закони о пореским и таксеним и царинским повластицама за хотелску индустрију; Уредба о подизању и уређивању угоститељских радњи; Уредба о доказу спреме за обављање угоститељских радњи; Бановински правилници о регулисању рада угоститељских радња и о сезонском издавању соба под кирију у местима важним за туризам; итд. итд.

** Пропуштено је у своје време да се Законом о градским општинама предвиди оснивање централне Комуналне банке, коју ми већ годинама предлажемо, али остаје нада да се она нормира новим Законом о општинским штедионицама или, још природније, Законом о комуналним финансијама, ако се они додусу у идућем скупштинском заседању као што сви с правом очекујемо.

Сарајево — Мостар и Сарајево — Вишеград) у вредности од дин. 10,000,000.

19) Израда савременог коловоза за тежак саобраћај од Сплита преко Солина до Трогира, са потребном реконструкцијом, у вредности од дин. 15,000,000.

20) Израда површинске обраде са потребном реконструкцијом на државном путу око Дубровника (и то у правцу: Дубровник — Цавтат и Дубровник — Трстено) у вредности од дин. 3,000,000.

21) Израда савременог коловоза за тежак саобраћај на државним путевима око Ниша и то на деоници Црвени Крст кроз град Ниш и даље према Нишкој Бањи у вредности од дин. 10,000,000 итд. итд.

турном миру и законитости у свима туристичким местима. Код нас се у том правцу постигло много од Ослобођења до данас. Ми немамо више угрожених крајева, али још имамо крајева у којима су испади неуравнотежених појединачности могући, нарочито са гледишта политичких, локалних фашистичко-партикуларистичких испада. Мора се признати да добар део туриста — странаца нема тај идеални мир ни код „своје куће“, али га они зато траже, као постулат, тамо где желе да у миру, лепоти и опојној атмосфери проведу који месец далеко од свих трзавица свога краја.

На четврто место долази подизање целог низа атракционих предузећа, јер ни у нашим градовима, ни у нашим другим туристичким местима нема никаквих привлачнијих установа за забаву туриста. Поред природних лепота, потребно је створити и вештачке установе за забаву и разоноду. У томе чак и Београд оскудева, који у догледном времену мора створити свој „пратер“, налик на Бечки.

Најзад, долази оно што је најпресудније за развијање туризма. То је локална комунална акција како у сузбијању бандитизма у ценама животних намирница и потреба, тако и у васпитању широких маса за осећај гостопримства према туристима. Навику да туристе треба добро „ошурити“ примили су неки несавесни предузетници од факинерије и лазарона Италије и Грчке, па донекле и Швајцарске. Међутим, то је битни детаљ за одбијање туриста. Комунална акција на унапређењу туризма мора у интересу својих економско малих људи, као и у интересу туриста, да води сталну контролу о ценама и хигијенској исправности животних намирница, нарочито по гостионицама. Жеља неких наших похлепних гостионичара по туристичким местима за брзим богаћењем на рачун туриста, изазвала је једну још ружнију реакцију. То је жалостан, исто толико колико и комичан филистеризам неких туриста, чак и читавих група, које сем нашега неба, климатских места и мора, — све друго вуку из своје домовине са собом, од шатора па до конзерви хране! Њихова пара, коју треба оставити у туристичком месту ређа је него шкотланђанска напојница. Они се буне на наше високе цене — које су ипак у већини далеко од тога да буду високе — и на нехигијеничност код многих предузећа животним потребама; а наши се буне на њихов тврдичлук и филистерство, јер они код нас уживају све раскошне лепоте неба и климата, које су бесплатне; а све што се плаћа и купује довлаче из своје Отачбине! Природно је, да се овај појав, бар у погледу странаца, не да регулисати никаквом комуналном интервенцијом али се дају њоме регулисати цене и квалитет животних намирница и потреба, и тада ће нестати и овог у истини ружног обичаја неких туристичких група. Можда би се могло, слично неким швајцарским

кантонима, подићи општински хотели са јевтиним ресторацијама с тим да они који их не користе већ иду у луксузне хотеле, плаћају триплу општинску таксу на странце.

Напоменули смо већ да је потребно васпитати нашег малог и радног човека, да у туристи види пријатеља и госта, кога треба предусретљиво дочекати, угостити, обавестити, упутити и отпратити. Наш човек из масе је атавистички гостољубив, али је и груб и недовољно услужан. То је једна наша психолошка особина, штетна и по унапређење туризма, и ње треба да се лечимо из сопствених интереса. И моралних и материјалних.

*

Оправдано је што је Београд међу првим нашим градовима проглашен за туристичко место у ужем смислу и што је тако увршћен у тај списак изабраних фаворита природних лепота. Утока Саве у Дунав, посматрана са Калимегданског плато-а и онај пејсаж непрегледне сремске равнице, по мишљењу туриста и новинара из целог света, цени се као нешто што по лепоти нема ривала. Страни путописци већ су одавна дали свој суд да, сем Босфора и Неапуља, нема природно лепшег града у Европи од Београда.

Промет странаца у Београду расте једном гигантском снагом. Нарочито у току последњих осам година, када се број туриста, који посећују Београд скоро удвостручио. То је извесним делом заслуга и туристичке акције, вођене упоредо како од активне приватне иницијативе (нарочито неуморног друштва „Путник“ и других), тако и од комуналне, преко Културног отсека односно Одељка за штампу, туризам и културну пропаганду поглаварства града Београда, и државне преко Отсека за туризам Мин. трг., као и Централног пресбиороа. Комунална туристичко-пропагандистичка акција, покренута кроз општ. Одељак (формиран 1932 год.) дала је на пољу културне пропаганде Београда извесних резултата, који су признати како од јавности и стручних фактора, тако и од надлежних секција Градског већа. Али ипак сав је тај рад још у обиму појединачне и уске иницијативе и без икаквих финансиских средстава за једну ширу и планску делатност. Тако већ пуних шест година упорно предлажемо издавање најнеопходније туристичко-пропагандистичке литературе: репрезентативног албума Београда; монографије Престонице; вође кроз Београд на главнијим страним језицима; изразу пропагандистичких филмова Београда итд., али се све то губи у административној свакидашњици и отсуству потребних финансиских кредита. Прве смернице за туристичко-пропагандистичку делатност искристалисане су на седници Културног одбора Градског већа, одржаној у марту 1935 године.

Још на тој првој седници Културног одбора Градског већа, на којој је писац ових реферата поднео реферат о значају туристичко-пропагандистичке акције, констатована је потреба унапређења туризма како са гледишта национално-културне пропаганде тако и за привредно оживљавање Београда. Подвучено је, да је туристичка акција привредно корисна, а да индиректно помаже и комуналне финансије Београдске општине. Г. Душан С. Николајевић, који је претседавао и овом седницом Културног одбора, документовано и снажно је доказао, да Београд има све услове да постане туристички град јер је пун разних историских објеката и докумената прохујалих векова, а при том кроз њега се пролази и за Оплепац, као и за Авалу, где се подиже монументални храм Незнаном јунаку. На тој седници Културног одбора инж. г. Милан Нешић успешно повезује туристичку акцију Београда са питањем подизања неопходног сајмишта у Престоници, а затим детаљно истиче значај туристичког унапређења Београда који га је и руководио да, док је био Претседник Београда, оснује Одељак за штампу, туризам и културну пропаганду, чијем се развоју — подвлачи даље г. Нешић — треба да посвети што већа пажња.

На тој седници одлучено је, да се изврши координација сарадње комуналних представника са претставницима наше привреде, културних институција, као и других установа приватне иницијативе ради заједничке акције за туристичко, културно и привредно унапређење Београда.

У току 1935 и 1936 г. десетак седница секције гр. већа за штампу и културну пропаганду (Уређивачког одбора) било је посвећено и расправи овог питања, нарочито питању унапређења културне пропаганде Београда у иностраној штампи, која се из дана у дан са све ширим обимом спроводи у дело.

Отсуство сваког буџетског кредита за планску туристичку акцију учинило је, да се цела наша делатност сведе на туристички врло корисну, али недовољну новинарску пропаганду Београда, како кроз инострану штампу, тако и кроз нашу. О резултатима тога вишегодишњег културно-пропагандистичког рада Одељка за штампу и културну пропаганду, шеф Културног отсека поглаварства града Београда г. Сима Пандуровић, књижевник, подвлачи у своме извештају:

„Одељак за штампу, туризам и пропаганду г. Б. спровео је своје многобројне послове у заједници Културног отсека. Како се због тешке финансиске кризе није могла да предвиди ни најмања сума за национално-политичко и економско значајан промет странаца у Београду, то је овај Одељак своју пропагандну акцију вршио преко штампе, стране и наше, трудећи се да се бесплатно пласира што већи број чланака о Београду, нарочито у европске

и америчке листове. Ове је чланке и расправе писао у већини шеф Одељка за штампу и туризам г. Сл. Ж. Видаковић... Резултати пропагандне акције потпуно су успели, и Београд о коме се до пре три-четири године у стручној штампи писало врло мало, а и оно што се писало увек је било погрешно и неповољно — доживео је сада најснажнију промоцију и најлепша признања у великим листовима Европе и Америке, што има не само великој комуналној, него и пуној националној значаја, пошто је тако вршена у исто време и на првом месту промоцију престонице. Обим и резултати ове пропагандне акције су тако широки и многобројни, да кад би се сваки од тих чланака плаћао по уобичајеној цени, (што је Општина и радила пре 6 година и давала стотине хиљада динара на пропаганду кроз олазе европских листова) за овакву пропаганду од десетине и десетине читавих страница посвећених Београду у највећим светским листовима не би могло да се плати и највећим сумама. Дотле она није Београдску општину коштала ни паре. Организована је лично узимљивошћу шефа Одељка г. Видаковића и потписанога. Не можемо а да овде не подвучемо благотворну сарадњу и Централног прес-биро-а Претседништва Министарског савета, чији је надлежни референт у својој књижи о резултатима пропаганде Београда, истакао на првом месту резултате рада овог Одељка Поглаварства града Београда и одао му пуно признање.”

Поред ове новинарске пропаганде, о чијим резултатима пише г. Пандуровић, помогли смо организовање учешћа Београда на појединим значајнијим изложбама у иностранству, посвећеним развоју градова, спремали и пласирали предавања о Београду итд., али све то ипак није довољно, све је то још тако далеко од онога што изискује једна планска туристичка и културно-пропагандистичка акција.

На седници надлежне секције Градског већа, одржаној 20 маја 1936 год., поводом нормирања Уредбе о унапређењу туризма, поднели смо детаљан реферат о туристичкој пропаганди Београда и програмски план за што већи промет странаца у Београду.

У вези тога реферата у записнику те седнице подвучено је и:

„Услед осуства ма и најосновнијих кредита за туристичку и културну пропаганду Београда, целокупна туристичка акција овога Одељка свела се на индивидуалну делатност референта, који користи за исту нарочито своје везе са иностраном штампом, специјално са штампом Словенских земаља. У овом пропагандистичком раду нарочито нам излазе у сусрет пријатељи из Бугарске и Чехословачке, у чијој се штампи, без и најмањег издатка, спроводи једна систематска културно-туристичка пропаганда за Београд. На иницијативу о-

вога Одељка организована су предавања по чехословачким градовима о Београду. Текст предавања израдио шеф Одељка г. Видаковић. Исто тако израдио је и два предавања која се преко наших културних пријатеља одржавају са специјалним илустрованим приказима по градовима Сједињених Америчких држава. Преко дописника иностраних листова организована је, бар у извесној мери, туристичко-културна пропаганда Београда, где је о Београду као Престоници објављен цео низ пропагандистичких чланака. Преко дописника листова и сарадника француских, немачких, румунских и других европских држава објављен је већи број чланака о Београду и његовој туристичко-културној пропаганди и то без икаквих материјалних издатака. Исто тако углавним повременим публикацијама Међународне Уније градова — шеф г. Видаковић пласирао је културно-пропагандни чланак о Београду. Сваки страни новинар (у већини из словенских држава и савезничких), који дође у Београд приман је од стране овог Одељка, стављани су му на расположење сви потребни подаци о Београду, чланци, фотографије и др. Органи одељка свакоме од тих новинара лично су показивали Београд, његове институције: социјално-културне, национално-политичке и друге у сврху националне пропаганде. Сва та у главном индивидуално спровођена акција, дала је релативно врло добре резултате у току последњих година, што се види нарочито из пораста промета странаца кроз Београд, као и из све већег успеха на упућивању све већег броја чехословачких туриста преко Београда за Сарајево и Дубровник...”

На овој седници секције гр. већа донето је и низ значајних одлука у погледу даље публицистичко-пропагандистичког рада на унапређењу туризма. У тим одлукама подвучена је жеља секције: „да се омогући од стране надлежних фактора да та индивидуална културно-туристичка акција буде проширена путем једног програмски организованог плана, у коме би се координирала сарадња општине, државе и приватне иницијативе.” Подвучен је и „значај издавања албума, монографије и вође кроз Београд на страним језицима, без којих се не може наставити планска туристичко-културна пропаганда Београда.”

У духу одлука ове седнице, као и седнице исте секције од 15 јула 1936 г., на којој је обимно расправљано питање колаборације у публицистичко-туристичкој пропаганди Београда између Одељка за штампу и туристичко-културну пропаганду и друштва „Путник”, ми смо још пре шест месеци приступили изради скице конкретног програма за туристичку акцију Београдске општине.*)

*) На изради овога програма нарочито нам је сарађивао својим предлозима г. Бошко Татић, пропагандистички референт друштва „Путник”.

Уверени да одлучујући комунални фактори у Београдској општини имају пуно разумевање за културно-економски значај унапређења туризма у Београду, а имајући у виду да се питање Београдског сајма налази у фази реализовања, као и да је Уредба о унапређењу туризма ступила већ у живот — ми се надамо да ће туристичка и културно-пропагандистичка акција Београдске општине бити и материјално оживотворена уз активну сарадњу Централног пресбироса, Отсека за туризам Мин. трговине, Савеза градова, друштва „Путник” и Удружења дописника страних листова у Београду.

Упоредо са законским нормирањем акције на унапређењу туризма и истакнутог уласка града Београда у списак туристичких места, наступају аутоматски и прилично знатне обавезе по Београдску општину у погледу финансиском. Не може се више ни замислити да Београд нема свој специјалан буџет за туристичку пропаганду, јер Београдска општинска управа постаје одговорним али и свемоћним фактором у унапређењу туризма Престонице.

Београд има што пре да покрене и до максимума да развије акцију на унапређењу туризма. Треба прегледати и проучити буџете свих метропола и већих европских и америчких градова, па ће се увидети, да они троше десетине и десетине милиона франака на културно-туристичку пропаганду и друге акције на унапређењу туризма, не рачунајући огромне кредите на естетско изграђивање града. Сви ти градови имају своје специјалне сервисе за туристичку и културну пропаганду. Часописи, брошуре, плакати, летци, бедекери, албуми, туристички музеји, фотографске мапе по вагонима и вестибилима, чланци, фото-репортаже, радио-предавања, филмски туристички журнари, међународне туристичке изложбе итд. — све су то мере пропаганде које општине великих градова вешто и обилно искоришћавају у својој културној и туристичкој акцији.

Сва та сретства савремене туристичко-културне пропаганде мора искористити и Београдска општина у својој туристичкој акцији. Репрезентативни албум Београда; вођу кроз Београд, на енглеском, француском, немачком, чехословачком и италијанском језику; плакат и проспект Београда; монографију са краћом историјом Београда — све се то мора одмах уредити и штампати, јер се без тих основних пропагандистичких и информативних публикација не да даље спроводити ма каква градска пропаганда, а најмање туристичка. Издавање свих ових публикација извршио би Одељак за штампу и културну пропаганду Г.п.г. Београда уз сарадњу друштва „Путник” и уз помоћ Централног пресбироса. Упоредо са тим публикацијама, Београдска општина мора реорганизовати свој фото-архив, створити своју фото-лабораторију и фото-службу, преко које ће се организовати снабдевање иностране штампе

привлачним фотографијама Београда, као и контролисати квалитет дописница Београда, које се израђују приватном иницијативом јер многе од тих дописница (анзис-карти) таквог су изгледа да у ствари само шточе пропаганди Београда. У заједници са Централним пресбиро-ом и друштвом „Путник“, Одељак за штампу и туристичко-културну пропаганду треба да организује низ туристичко-пропагандних изложби о Београду како у земљи, тако и у иностранству. На првој седници Културног одбора г. Душан С. Николајевић предложио је, да се приреди једна изложба Београда и његовог развика, на којој би се одржало и низ предавања о Београду, а на седницама секције за штампу (Уређивачки одбор), одржаним у овој години, одлучено је, да писац ових редова спреми сав потребан статистички, графички и други материјал за једну изложбу развика Београда за последњих 15 година. Та изложба кроз графиконе, рељефе, увеличане фотографије и остала документа треба да манифестује гигантски развој Београда на пољу урбанистичком, санитарном, комуналном и другом. Добар део статистичког материјала већ је спреман и у колико финансијска сретства дозволе, та би се изложба развика Београда могла приредити у првој половини идуће године.

У низу систематске и добро организоване туристичке пропаганде не треба заборавити потребу организовања и сталне туристичке изложбе (у форми музеја) у Београду, на којој би се, поред фотографских снимака и туристичке литературе, изложили и наши национални везови, народна питорексна одећа, домаћа индустрија и производи уметничких заната итд.

Поред ове пропагандистичке службе, Београдска општина преко свога Одељка за штампу, туризам и културну пропаганду треба да предузме цео низ ситнијих али исто тако значајних мера у туристичкој акцији (н.пр. оснивање биро-а за обавештавање туриста у заједници са друштвом „Путник“; постављање планова на прометним местима за оријентацију кретања странаца по граду; уређење аутобуског саобраћаја са околином Београда; уређење излетничких места у околини Београда; уређење типичне сеоске куће*) у околини Београда где би се странци могли одвести; регулисање цена у угоститељским радњама и цена хотелских соба, као и строго контролисање хигијенских прилика у нашим хотелима итд.) Како је Београд ушао у списак туристичких места, то се мора детаљно израдити програм за туристичку акцију Београда, конституисати стални градски туристички одбор и, евентуално, створити једно Друштво за унапређење туризма у Београду, кроз које би се координирала комунална и државна туристичка акција са приватном иницијативом, која је

увек благотворна у једној оваквој делатности као што је акција за унапређење туризма. (Пример нам је друштво „Путник“, које тако агилно помаже туристички развој Београда и целе Југославије.)

Кад је реч о туризму и о привлачењу странаца и о њиховом што већем промету кроз нашу Престоницу — мора се поменути и снажнији ангажман на социјалном и културном пољу. Поред природних лепота положаја Београда, питорексног и неупоредиво лепог, странци траже и вештачке лепоте, амизман, културно развођење и у том правцу необично цене оно што је раритет, по могућству национални специјалитет земље или града кога походе. Праг, н.пр., дао је десетине милиона на развијање свога туризма и културне пропаганде, а стотине милиона чешких круна на развијање својих социјалних и културних установа („Масарикових домова“; општинских позоришта; градске библиотеке, градског репрезентативног дома итд.). И Праг не мора показати странцу само своје културне и националне антикете, ни трофеје прошлости, него и огроман низ социјалних и културних институција, па и комуналних установа за развођење јер их безброј има. У томе смислу и ми морамо радити. Београд треба да подигне своје општинско позориште, свој Дом културе и своју општинску библиотеку (за прашку општинску библиотеку дато је преко седамдесет милиона динара!), свој градски музеј, деце позориште, вештачко клизалиште итд. Општински зоолошки врт треба и даље комплетирати, и то више у погледу националне фауне.

На будуће београдско сајмиште и сталну изложбу мустара и привредних артикала мора се обратити нарочита пажња. Сајмиште је, пре свега, привредно-комерцијална институција, али ако се при његовом детаљном пројектовању и обради буду имале у виду и потребе туризма (са обрадом једног забавног дела), сајмиште Београда може и треба да буде врло лепа и привлачна установа Београда. У последње време нашег меркантилног доба примећује се да се туристички излети у великом броју спајају са комерцијалним потребама. Треба овде поменути и хитну потребу установе београдског пратера. Нема ваљда ниједног већег града у Европи који нема свој пратер, своје место за забаву и развођење широких маса. Чак их имају и Енглези, поред свог традиционалног вик-енда. Први услов за развика „пратера“ јесте да је он по месту станан. Ако би он био чергашки, као овај наш са некадашњег Малог Калемегдана за ових десетак година, он се никад не може изградити модерно и према естетским захтевима. Можда би се он најпогодније могао да изгради на једном од београдских острва, која се могу јединствено уредити и искористити, просто претворити у „острва забаве и спорта“... —

*) Предлог г. Бошка Татића, референта друштва „Путник“.

Не могу се, природно, побројати таксативно све могуће мере, потребне за унапређење ни југословенског, ни престоничког туризма. Уосталом, све овде поменуте мере, као и друге непоменуте, којих свакако још много има, вреде само у вези са локалним приликама, са социјално-политичким амбијентом. Без тога оне би имале само доктринарски значај. Било једно или друго — оне се морају поменути на првом месту ради израде туристичке идеологије, а на другом месту и ради практичне примене, у колико за њих постоје потребни услови. Овај низ наведених мера није срећен ни по каквом систему или њиховој вредности и значају. Оне су наведене просто примера ради, без икакве дубље и каузалне везе у приоритету између њих и туристичког развоја.

Београд је на најбољем путу да и он, свакако са много већим правом но многи иностранци градови без икакве природне дражи и лепоте — поведе снажну и систематски организовану туристичку акцију и пропаганду. Данас Београдска општина само од такса на странце (путнике) има нешто више од 1,200.000 динара прихода годишње, а београдска привреда (хотели, гостионичарство, саобраћајна предузећа, трговине итд.) добијају од странаца и туриста преко 50.000.000 дин. годишње. У догледном времену, после спроведене планске туристичке акције — у коју се мора сада улагати да би се доцније добијало — тај ће се приход удесетостручити, што није свакако за презирање; и Београд, метропола свих националних, културних и прогресивних стремљења Јужних Словена, биће више познат у свету, више цењен и више посећиван.

*

Ако би се координираном делатношћу државе, општина и приватне акције на унапређењу туризма успело да комплетирају напори досадашње туристичке акције и ако би се целокупна општинска*) туристичка предузимљивост

*) На основу чл. 9 Правилника о проглашењу туристичких места а по предлогу банских управа и

оживотворила са потребним темпом и потребним финансиским кредитима — Југославија би за врло догледно време могла да рачуна да се њена национална привреда појача са преко три милијарде динара. То је, нема спора, данас још сан и једна бескрајно фантастична цифра, али сутра преданим и организованим радом може да буде стварност.

Добар проценат од ове златне кише пао би на југословенске општине. Ко зна колико би општина, благодарећи туризму, биле ослобођење сваког општинског приреза!

Од развијеног и правилно искоришћеног туризма биле би још и ове користи:

1) Појачао би се развитак урбанистичке делатности, архитектуре, балнеологије, археологије, нумизматике итд.

2) Наступио би и привредни интензитет: појачала би се производња добара и јача циркулација новца и самим тим смањено у извесној мери број незапослених.

3) Саобраћај би се знатније развио. Појачала би се мрежа аутобуских и других путева и број њихових објеката знатно увећао, и, најзад,

4) Добиле би се недогледне политичко-националне користи. Више културног света знало би за Југославију, за њене уистини богате и неизрециве природне лепоте; поверење према нама порасло би, као што би порасла и љубав целога света за овај кут сунца, зеленила и природних лепота.

претходном споразуму са Министром социјалне политике и народног здравља, Министар трговине и индустрије прогласио је 23. XII. 1936 г. следеће градове туристичким: Београд, Цеље, Љубљана, Марибор, Птуј, Карловац, Сушак, Варајдин, Загреб, Сисак, Бања Лука, Бихаћ, Мостар, Сењ, Сплит, Шибеник, Стари град, Сарајево, Травник, Ужице, Ваљево, Тузла, Цетиње, Дубровник, Котор, Пећ, Подгорица, Вршац, Нови Сад, Стара Кањижа, Јагодина, Крушевац, Зажечар, Битољ, Куманово, Призрен, Приштина, Скопље, Тетово, итд. итд.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
С
К
А
Е
И
С
И
С
Т
О
Р
И
Ј
А

Прилози за историју Београда

Др. Божидар С Николајевић,

књижевник

Немачки досељеници у старом Београду и Србији

Прве две деценије Деветнаестог века испуњене су херојском борбом народа у Србији за слободу и сопствену државу. Тих двадестак устаничких година, после скоро двадесет пута толико робовања, обухватају ако не најславније, — јер од Немањинске епохе тешко је замислити славнију — а оно без сумње најузвишеније и најдирљивије поглавље Србинове историје. Наши Устанци су до дирљивости узвишена историска потврда, да је српска национална свест била увек будна и да су у Србији и кнезови и сиротиња раја били „ради кавзи“, осећајући у *подједнакој мери* душевну потребу за властитом, слободном државом. И још нешто више: они су увиђали да њихова држава има бити колико слободна толико и напредна, културна, и увек способна да се прилагоди духу времена.

И Карађорђева и Милошева Србија улагаше племените напоре, да од турског пашалука постане сувремена држава. Што се наш културни развој кретао испочетка спорим темпом, лако је разумљиво кад се има науму бура која је на Косову угулила лучу слободе, и вековна тама ропства, кроз коју једва светлущаше кандило славних предања српских. Једно остаје: Србија је одувек хтела напредак, одувек желела да се примером великих и срећних народа поучи. Зато је она усрдно прихватила и странце, који су њеном народу могли бити од користи.

Од свих Европљана имали су Немци највише смисла, разумевања и саосећања за оно што је у српској раси истински лепо и велико. Знаменити немачки историк Леополд Ранке, инспирисан српским Устанцима, написао је 1829 год. своје најлепше и најбоље историско дело »Die serbische Revolution«. Сам „Краљ песника“ Гете је препевао неколико наших народних песама, а Јакоб Грим је популарисао у немачком свету Вукове збирке народних приповедака. Све то учинило је, да се у Немачкој још пре сто и више година пробудило врло живо интересовање, са топлим симпатијама према малој али јуначкој земљи на далеком Балкану. Већ под првом

владавином кнеза Милоша појављују се неколико *немачких путописаца у Србији*; с њима почиње и *досељавање* првих Немаца у младу српску кнежевину, поглавито у Београд.

*

Као што рекосмо, било је неколико Немаца што пре читавога века пропутоваше и описаше Србију Милошева времена (Г. А. Вимер, Ф. Посарт и др.); али су међу њима тројица оставили иза себе путописе, који по својој забавности и поучности, претстављају и данас једну пријатну лектуру. Сем тога путописи ови садрже пуно драгоцених података, из оног интересантног доба када Србија од турског пашалука превираше у сувремену државу.

Први од поменуте тројице, по хронолошком реду, јесте Адам фон Вајнгартен, капетан у ћесарско-аустријском главном стану. Он је год. 1820 израдио карту Србије и саставио уз њу опширан и за своје време одличан историско-географски текст, под насловом »Über Serbien«. Проф. Радојичић каже о овој расправи, да беше изазвала велики преокрет у познавању оновремске Србије, што потврђују и тадашња два најбоља познаваоца српске земље, Вук Караџић и Јернеј Копитар. Тим својим радом је Вајнгартен унапред пружио иноземству поуздану и савесну подлогу помоћу које ће страни читалац боље разумети Ранково доцније монументално дело „Српска Револуција“ (српски превод од Ст. Новаковића).

Други је немачки путописац Ото Фрајхер фон Пирх, поручник (Premier - Lieutenant) у краљевско-пруској првој гардиској регименти. Његов „Пут по Србији у позну јесен 1829“ (на српски превео др. Драгиша Мијушковић) оставља на читаоце изванредно угодан упечат. Његов поглед је ведар, а причање занимљиво. Као војник са темељним стручним знањем, Пирх је умео да запази све што беше карактеристично у животу тадашње тек изграђиване Србије. Његова опажања су праћена увек топлим симпатијама према нашем народу и страхопоштовањем према Милошеву државотворству.

Још врло млад, у својој 33 години, Пирх је на трагичан начин изгубио живот. Изјахао је једног дана у околину Бреславе, да са мапом у руци проучи предео. При развијању мапе или са неког другог узрока, коњ му се поплаши, збаци га, али му у узенгији остане нога закачена, те га је тако коњ вукао све до вароши. У дивљем трку кроз улице буде једно дете повређено. Неколико пријатеља који су се налазили око Пирхове самртничке постеље, говораху шапатам о том несрећном случају. У тај мах се диже самртник и управи упитан поглед пријатељима. Када му ови рекоше да је дете ван опасности, он се спусти у постељу и, успокојен, растане се са животом.*)

Улица Кнеза Михаила пре ратова.

Трећи важнији немачки путописац тога доба, а при том врло агилан око насељавања Немаца у Србији, беше Сигмунд фон Хердер, саксонски рударски надкапетан. Он је иницијативом кнеза Милоша долазио к нама, да изради упутства за обнову старог српског рударства, којим су се некад, под Немањинима, бавили његови земљаци Саси. Милош је у знак свог књажевског признања подарио Хердеру почасну сабљу. Хердерова књига „Рударско путовање по Србији“, из 1835 год., много је допринела насељавању Немаца код нас.

Уопште, сви ови путописи о Србији морали су на свет у Немачкој имати врло импресивног дејства и многе потстаћи, да се исељавају у необичну балканску земљу. Колико беше немачко насеље у Београду, већ у првој четврти 19 века, види се из чињенице коју наводи проф. Тих. Ђорђевић: да је неки Паул Вернер, немачки учитељ, добио још 1829 год. одобрење, да може у Београду отворити немачку школу; а год. 1830 наштампан је у књажеско-сербској књигопечатници први немачки буквар (Deutsches ABC-Buch).

*) Држим да би Градско поглаварство престонице извршило акт заслужене пажње, када би једну београдску улицу назвало Пирховим именом.

Кнез Милош је очевидно фаворизирао до-сељавање Немаца, у првом реду измачких занатлија и вештих стручњака, како то од прилике чињаше руски Петар Велики доводећи холанђанске мајсторе. То захтеваше државна и друштвена потреба Србије која онда још беше земља искључиво земљорадничка и сточарска. Домаће занатство је било на примитивном ступњу, а поједини занати нису тада чак ни постојали код нас.

*

Кад се Сигмунд фон Хердер са пута по Србији вратио у своје саксонске Ерцгебирге, он је онда тамо, без сумње у извесном споразуму са Кнезом Милошем, пропагисао мисао о исељавању Саксонаца у Србију. Пишући једном приликом о томе Светомир Николајевић тачно каже: да су за сиромашне становнике саксонских горских крајева, имале силне привлачности приче о плодности и богатству Србије, лепоти њених предела, јевтиноћи животних намирница итд. Идеја исељавања нашла је брзо широког одзива. Људи различитих занимања и заната почеше спремати се, да путују у обетовану и сунчану земљу, у земљу дуката (Dukateland), како називаху Србију.

Најпре се помишљало на исељавање већих колонија у Србију, које би се кретале с дозволом саксонског министарства и које би у новој отаџбини живеде до неког степена засебним, аутономним животом. Неки се беху већ обраћали кнежевској канцеларији у Србији са списком људи и чељади, који би готови били да пођу. Беху поднесени и рачуни, колико би њихова експедиција коштала, и детаљан план, како да се насеље изведе и уреди. Један је од њих и лично долазио кнезу, о кнежеву трошку, да по тој ствари углави споразум. То је био Хердеров пријатељ, евангелски пастор Фридрих Херман Бер (Beer). Он је долазио у Србију 1838 год. са једним рударским инжењером кога по нарочитој жељи кнеза Милоша беше повео.

Кнез Милош и његови сарадници имали су намеру да из Саксонске привуку само рударе и рударске породице, који би земљи богатој рудним благима, као што је наша, могли бити од велике користи. Али Милош није био противан ни досељавању и људи других занимања.

Само у једном питању било се одмах с почетка у Србији начисто: да се образовање великих колонија које би имале своја засебна, независна уређења, не може допустити. У том смислу донесено је у јуну 1838 и једно „височајше решење“ којим се забрањују аутономне колоније.

Ова забрана могла је разочарати понеког од интелегентних Саксонаца који под заснивањем колонија по Србији, подразумевашу ширење немачке културе на лепим али слабо

насељеним обалама Дунава и Мораве. Али на оне људе који се беху решили да напусте своју отаџбину, зато што им је постала тескобна и што им није могла пружити хлеб насушни — та забрана није могла имати никакву утицаја.

*

Досељенички покрет није се више заустављао. Године 1839 добила је Кнежева канцеларија многобројне молбе из Немачке, како од појединаца тако и од повише породица заједно: да им се одобри настањивање у Србији. Из поменутог написа Свет. Николајевића видимо да се пријављивало по 30, 50, 70 и више немачких породица. Државни савет, који је о томе одлучивао, обично је давао дозволу. Једини су услови били да су досељеници уредни и часни људи, и да морају прећи у српско поданство; а повластице које им је наша власт чинила, састојале су се из петогодишњег ослобођења од пореза и приреза, уз дозволу да могу слободно сећи дрвену грађу ради зидања кућа и потребних нузпросторија.

Међу досељеницима било их је различног занимања: рудари, ковачи, бравари, дунђери, кројачи, књиговесци, качари (пинтери), кречари и др. Беше доста и ткача, чија судбина, како изгледа није тада у Саксонској била лакша од судбине шлеских ткача, које је велики немачки драматичар Герхард Хауптман онако дирљиво приказао у својој чувеној истоименој драми.

Треба истаћи да се међу немачким досељеницима налазио повећи број изванредно способних као и веома заслужних људи по културно и привредно поцизање Србије пре читавог столећа. Тако је н. пр. Адолф Берман, рођењем Прус, био први управник и главни фактор државне штампарије у Београду. Он је већ 1831 ову просветну установу толико унапредио, да је с обзиром на прилике онога времена могла за углед служити. Други опет Прус, именован Рудолф Винклер, усавршио је још око 1834 књиговезачки занат код нас. У Београду су дуго времена сви књиговесци по Винклеру називани *винклери!*

Од 1835—38 помиње се у Крагујевцу, другој Милошевој престоници, читав низ имена немачких мајстора-занатлија. Ту су кожари Јозеф Корман и Јохан Рајмболт, воденичар Јохан Вајнкапел, Едуард Хајн „пекарски мајстор и пређашњи краљевско-пруски поданик” итд.

•

Тим скромним немачким занатлијама који нам први дођоше, наша земља дугује не малу захвалност. Њихов удео у културном и привредном напретку Београда и Србије не може се оспорити. Они су покренули занате код

нас, научили нас да и сами радимо, и унели су извесне финоће у послове и у живот.*)

Али многи од њих нису баш најбоље прошли. Узрок томе ваља свакако тражити у економским и културним приликама наше земље. Животне намирнице беху у Србији врло јевтине, али и рад беше јевтин. Живело се задуго у 19 веку просто, без луксузних потреба. У таквој средини занати су могли само кунатирити и ретко кога огаздити.

Необично успелу слику тога старобеоградског времена дао је пок. Светомир Николајевић, оснивач Друштва „Краљ Дечански” за васпитање глуво-неме деце, у једном топлом некрологу посвећеном успомени немачког досељеника Теодора Хермана († 1888). Овај хумани Немац беше глуво-немој деци у Србији завештао десет хиљада динара, што у своје доба претстављаше замашну суму.

Међу првима који су се спремали да из Саксонске пођу у Србију — каже Свет. Николајевић — били су родитељи Херманови. Они беху из Алтенбурга, где су се бавили шеширским занатом. Али се догоди да отац умре (1838) пре поласка, те се сама срчана мајка са своје троје деце, две кћери и сином Теодором, одважи на пут. Било је то крајем 1839 или почетком 1840 год. Теодор беше најмлађи од деце и није имао више од 9 година.

У Београду, где се та мала породица зауставила, није се у оно време могло живети од шеширског заната. У целом граду сем страних путника и по неког Србина „из прека”, нико није носио шешира. Путописац Пирх прича, како у околини кнеза Милоша нико осем доктора Стејића није носио европско одело. Срби, трговци, чиновници или занатлије носили су фесове или *дињаре*, чите, какве наши попови још помало носе. Стојан Симић носио је и доцније још такву капу од црвене кадифе, са златним дугметом на врху.***) Али се млада и енергична Саксонка умела снаћи. Она је отворила гостионицу „Зелени венац”, тако да је по овој гостионици цео тај крај добио име. Вредна и уредна домаћица, мати Херманова је убрзо стекла гласа својој радњи. Њена гостионица беше за дуго, по чистоти и изврсној кујни, најбоља у Београду. Ту су одседали страни путници, трговци и раденици; а ту су свраћали редовно на каву и вино и њени земљаци, Саксонци и други Немци, који су се у Београду настанили.

*) Један из кола тих скромних немачких мајстора, чије су заслуге на буђењу уметничког укуса у староме Београду непобитне, био је Хајнрих Нокен. Он је израђивао штакаторске и друге гипсане украсе по београдским господским кућама. Ноконов шегрт је био Петар Убавкић, касније први српски модерни вајар.

**) Први цилиндер у Београду, и то још пепељаве боје, понео је дипломата Филип Христић. Његов цилиндер био је предмет вицева и досетака.

У Србији су се Немци насељавали и у доцнијим деценијама 19 века, а беше их и много раније, пре Устанака. Највише је Немаца дошло у Београд после 1718 године, када је Аустрија под принцем Јевђенијем Савојским освојила Србију од Турака. Проф. Тих. Ђорђевић вели да намера Аустрије беше, да у Србији колонизује што већи број Немаца, како би тиме не само житељство умножила, већ и унела што више културе, нарочито привредне и трговинске. Немци у Београду беху населили турски Дорћол, дакле дунавски крај вароши, који се због тога назвао Deutsche Stadt или Do-naustadt, за разлику од српског дела вароши, који је био на Сави (an der Sau) и називао се Raizenestadt или Saustadt.

Немци су се у Београду почели настањивати одмах иза освојења Србије, а неки од њих су ушли већ заједно с војском Јевђенија Савојског. После тога, постепено, наилазили су и други. Било их је из разних крајева, али

Некадашњи изглед улице Ђука Караџића (угао).

највише са Рајне, из бискупија шпајерске и вормске. Проф. Ђорђевић тврди да поред Београда беху населили и нека друга места, као н. пр. испражњено српско село Остружницу која је требало да се назове Карлсдорф, али је остављено становницима да своје место зову како хоће! Године 1720 насељавали су се немачки сељаци из Пфалца на простору између Београда и Гроцке. Они тај крај назваше Цвајбрук, по двама ђупријама које су ту онда постојале на Дунаву. У непосредној близини Београда помињу се још немачка села: Авала, Сланце, Остербах, Карлстал, Миријево. Немачких колониста, не рачунајући чиновнике и службена лица, било је још у Смедереву (Sempden), Јагдини, Руднику и Гроцки. Са изласком аустријске војске из Србије, 1739 год., отишли су из ње и немачки колонисти.

Као што се види, Немци су се тек под Кнезом Милошем, пре пуних сто година, почели насељавати заувек у Србији. Понеки се оженили Српкињама, основали домаћа огњишта, стекли потомство и додали својим презименама наше облигатно „ић”. Тако су успели да већ у другом, најдаље у трећем колену изгубе сваку везу са својим првобитним, немачким пореклом.

Томе добром, честитом и ваљаном свету није била Србија маћеха, — не, на против: они нађоше у њој праву помајку. У дугим ратовима, које је мукотрпни народ Србије водио од 1876—1918, за своју независност и уједињење с југословенском браћом — синови и унуци оних немачких досељеника пролеваху заједно са Шумадинцима крв и полагаху животе — за славу и величину наше заједничке, данас простране и свима угодне отаџбине.

Немцима је својствена особина, да се лако аклиматизирају, саживљују. Отуд земља која им укаже гостопримство, стиче у њима чврсте, кроз исправне, лојалне поданике. То је свакако сведобна душевности и високог схватања дужности, али по саму немачку нацију то је, без сумње, сува штета. Још као студент у Хајделбергу прочитао сам у неком немачком листу статистику о томе: колико је процентуално Немачки Рајх годишње губио услед исељавања, и колико је синова само у Америчкој Унији отргнуто из наручја немачке земље! Живо се сећам да су ме цифре зачудиле. Као млад и безбрижан ђак ја онда никако нисам схватио да се неко у отаџбини може осећати стешњен, макар му у њој и не цветале руже...

С вером у Бога и у себе малена Србија издржа огромне, управо надчовечанске борбе.

Немачки досељеници беху увек уз нас, у добро и злу.

Био би прилично компликован али у исто време и занимљив посао: израдити исцрпан списак насељених Немаца, преглед целокупног рада и настојања њихових, и утврдити даљу судбину како њих самих тако и потомства, уколико су га оставили. Међу овим потомцима има новинара, министара, дипломата, генерала, лекара, инжењера, професора, судија, индустријалаца, занавијца, адвоката.

Ми овде износимо један такав списак који смо саставили по личном познавању. Наравно, он није потпун, али га публикујемо кроз часопис Београда, да бисмо и друге, позваније, потстакли на рад у том правцу.

Презимена су исписана азбучним редом а уз нека су наведени и кратки биографски податци.

Јован Адамовић, даровити новинар, прератни уредник београдског листа „Правде”,

који је Адамовић учинио популарним и врло утицајним; Арер виши чиновник министарства иностраних послова.

Баганц, Бихеловић најстарији београдски пушкар; Бикловић професор. Спреман и савестан он припадаше старијој генерацији средњошколских наставника који су служили на част просветној струци у Србији. О једном његовом сину било је недавно доста говора у европској штампи: занесен комунистичким идејама млади југословенски студент Бикловић, по налогу из Русије, убио је у Бечу Семелмана, болшевичког отпадника. — Браун, стари царински чиновник; изгубио је ногу на Шуматовцу.

Стеван Вајнер, угледни београдски адвокат, син бравара Вагнера, чија радионица дуго времена беше најзорнија у Београду. Бур Вајферт индустријалац, један од оснивача Народне банке, истакнути привредник и ревносни сарадник на свима позловима милосрђа и патриогизма. Михаило Валтровић професор Велике Школе, академик, наш најстарији археолог. Валтровић је седамдесетих и осамдесетих година, у друштву са Драгишом Милутиновићем, архитектом и проф. Велике Школе (син песника Симе Сарајлије), израдио читаву серију цртежа старих манастирских цркава у границама ондашње Србије. Данас кад се у научном испитивању старе српске уметности — захваљујући Габриелу Мије-у, Стјиговском и другим одличним византолозима — отишло далеко напред, може овај Валтровићев и Милутиновићев рад изгледати застарео; али тиме он не само што не губи од своје вредности него задржава и драж првих систематско-научних прилога те врсте, о којима прави историчар уметности мора водити рачуна. — Вебер књиговезац. — Винтер инжењер, заслужни железничар који је први дао пројект за грађење железнице у Србији (објављен у Владановој „Отаџбини“). Његов удео у железничкој изградњи Србије не би смео остати заборављен, иако смо ми средина најбржег заборава и најспоријег признања. Винтеров син је др. Рајко Винтровић, виши дипломатски чиновник.

Гајзлер грађевинар, Гашпаровић, Голднер, др. Фердинанд Грамберт индустријалац висока образовања. — Мајор Гренцер, оснивач и први управник пиротехничког завода на Бумбаревом брду у Крагујевцу. Гренцер је први код нас увео у моду ракетле и вагомет. Овај оригинални доброћудни „Шваба“ није до краја живота научио добро српски. Тако је он н. пр. Бумбарово брдо називао „Бумбарадибум“; а можда му је и као стручном пиротехничару, навикнутом на прасак, овај назив звучао громкије, бомбастиче. Свога ађутанта Панту звао је Гренцер — „Банда“. Кад је једног дана заповедио да дође „Банда“, неке шаловичине му

доведеше војну музику (банду)! — Милан Грол књижевни критичар, искусни позоришни рецензент, дугогодишњи драматург и управник Народнoг позоришта а неко време и министар просвете. — Грубер са Варош-капије, први пекар — како би се данас рекло — „луксузног пецива“, ненадмашни месилац сланих кифли које су некад, уз звук нарочите трумбетице, разношене и на јагму куповане по Београду.

Дитрих, заборављени литограф београдски, творац многих еснафских диплома, владалачких ликова из лозе Немањића, славских светаца итд.

Екарт, Екеровић, Енџелхарт, књиговезац.

Калман Ахило професор гимназије у Ваљеву, где је друговао са чика Љубом Ненадовићем. Калманове досетке и вицери — Die Kalman'schen Witze — причинјавали су питомам чика Љуби нарочито задовољство, ваљда због своје простоте! — Келер, Клајн сајција, Коберле најстарији београдски „клавирштимер“; Јосиф Ковачевић-Шмит професор; Драгутин Костић-Бајлић професор, филолог, изврстан познавалац српског језика и српске књижевности. — Крикнер; Кун, познати печаторезац и гравер.

Лилер директор гимназије и један од цењених просветних трудбеника предратне Србије; доктор Лоренц старобеоградски популарни лекар. Породици Лоренца припадају неколико наших одличних суграђана, као што је др. Борислав Лоренц, филозоф и професор универзитета.

Мертл, некад омиљени капелник, чији примерно састављени гудачки оркестар беше задуго први те врсте у Београду, и, осим позоришног, једини који је „нотално“ свирао. Код Мертла је неко време био као челист „запослен“ и А. Г. Матош, у доба свог првог београдског боравка (1894—97), пре но што је ступио у позоришни оркестар.

Нетовић је био, поред госпође Церманке, први сопственик завода за васпитање девојака. Та два васпитна завода могла би својим уређењем и данас послужити за углед. Кроз њих су прошле многе кћери београдских господских породица, изневши отуд врло солидно опште образовање, знање страних језика, свирање у клавир, упућеност у домаћинство итд.

Плајел, директор реалке, Пфаф грађевински предузимач.

Рејнеровић судија и уважени правник. — Розелт, један врло предузетан београдски грађевинар, нарочито заслужан за Врачар, на чијем је регулисању и улепшавању највише радио. Он је лично садио некад густе и хладовите дрвореде на Врачару, који делимично још

постоје. Розелтов син, ратник и резервни потпуковник, био је више година у служби Општине Београдске.

Стара породица *Селесковић* потиче од Тодора Хермана, о ком је напред било опширније говора. — Ставенон, са немачког Севера, у своје доба врло реномирани београдски гостиничар.

Тунер, апотекар.

Фишер, Фогел, *Фрицман* апотекар.

Павле *Хорстић*, из Пруске, где је свршио артилериску академију, ступио у српску војску 1868 год., и умро као пензионисани артилериски пуковник. — Хутер професор.

Др. *Цермановић* лекар, *Церовић*-Ајхштет књижар.

Шмелцер. — Пера *Шрејловић*, син старог Шрепела, некадашњег главног фактора Државне штампарије. Био је испрва учитељ и писац неколико добрих основношколских уџбеника, затим један од главних сарадника у слободнотарарској ложи, и то онда када је српска масонерија, под геслом „Брат је мио, које ве-

ре био”, приносила свој обол југословенском уједињењу. Шрепловићев рано преминули син Димитрије заузимао је важан положај генералног директора железница у Краљевини Југославији и неподељено уживао глас прворедна стручњака. — *Штајнлехнер* архитект кнеза Михаила, градитељ главне зграде Народног позоришта, која и данас у нешто измењеном облику задовољава потребе престоничког театра. — Штибнер, прво гасмајстор у Народног позоришту, доцније општепознати угоститељ код „Црне мачке”, чије чувене „свињске даће” своједобно окупљаху све београдске гурмане. — Шток, родом из Хановера, грађевинар. — Генерал Павле Јуришић *Штурм*, код српских ратника омиљени „Штурма”, ступио је још као млад пруски потпоручник у нашу војску. Командовао је дивизијом и армијом. Генерал Штурм иде у ред оних српских војсковођа који сјајним победама прокрчише пут великој Југославији. Његова породица је дала нашој отаџбини неколицину одабраних људи. Међу њима је и др. Момчило Јуришић, краљевско-југословенски посланик на бугарском двору. — Шулиц, професор. — Итд. итд.

Др. Стеван, З. Иванић

директор Централног хигијенског завода
у Београду

Развој здравствених и хигијенских прилика Београда и градова Србије

(Наставак)

Даље прича: „Турци су подизали куће од бондрука и черпића. Срби су све до 40 год. становали у турским кућама“. А на другом месту вели „Онда је била ретка кућа, која је имала окна на прозорима. Тако звана „пенџерли артија“ замењивала је данашња стаклена окна“.

Исто тако писац се сећа из 1830, кад би га отац као дете водио у Остружницу, кривињара кућа у Сава-мали, Топчидеру (Рватском Селу) и Остружници.

О Београду пише Вук Караџић:¹⁾ „У Биограду има свега око 3.000 кућа, у којима од прилике живи око 25—30.000 душа.“ А даље: „Варош је сва покалдрмљена, а готово у сваком сокаку има по једна чесма које су од некуда за варош доведене с једне главе“. „Куће су обично све од дрвета т.ј. између дрвета озидане циглом — печеном или непеченом — па онда улијепљене или окречене су, покривене цријепом, но тако рђавим и рђаво, да се сваке године морају прекривати, па опег кисну, кад год удари плаха киша. А авлије су све од цигле, коју, без сумње, нијесу пекли Турци, него Нијемци, кад су оно држали Биоград“.

Шабац је био једна од првих вароши у Србији, која се под утицајем Господара Јефрема Обреновића прво по „европејски“ уређивала, па и за њу вели Ђорђе Магарашевић²⁾ у својим писмима о путовањима по Србији у 1827 години: „Опрости ми, што ти о бедноти, нечистоћи и гаду, које сам у граду видео, опширно не пишем. Чини ми се, да ти моје описање буди се како усиљавао, не би ствар, као што заиста јест, представити могло.“ А мало даље назива га „опаљеним, неоправљеним и нечистим“.

О Крагујевцу из двадесетих година 19 века налазимо ову белешку: „Крагујевац је био пре седамдесет година селанце са тако

раштрканим кућама, да се од куће до куће морало пешачити по пола сахата и по читав сахат. Тек кад се 1818 године решио руднички војвода Милош Обреновић да у Крагујевцу станује као кнез Србије, тек тада се почео Крагујевац нагло дизати.“³⁾ За Крагујевац из 1827 вели Магарашевић⁴⁾ да га „Крагујевца расположење увесељава и ублажава. Велика долина реком Лепеницом раздељена, домовима великим и мањим насељена, новима и великим здањима украшена и народом много численим оживотворена, а наоколо с ливадама и планинама опкољена, претставља умилно за путника позорје.“

Ваљево из тога доба имало је до 180 домова, између којих близу 50 „мали бедни и у једном углу без реда насељени“. У главној улици су били сами дућани којих је било више од 50. За Уб вели да ће преноћити у меани која је на два спрата „какови кућа на Убу више у реду има“ а даље вели да је место повелико прилично уређено и с црквом својом одлично.“

Стеван Милошевић⁵⁾ вели: Обште може се Србијански земљеделац слободни, имућни и шчастливи назвати, нежели онај у Молдавији и Валахији, при свем том јеште се и он на нижајшем степену просвешћенија находити. Њима су обиталишта њо већој части њод земљом устројена, или њрућем ојлетена и блатом замазана. Прозор над огњиштем служи ко уходу како ваздуха, тако и светлости. Жигнице к сакранију ране непознају, и затварају се у рови, који су на подобје левка у земљи ископани, обично се находити уз дом јошт једна стаја за два коња, и скоро у сваком селу хан или крчма, где их 12 до 20 обстат могу. Градови, варошице и села в прочем мало се чрез свој начин устројенија разликују; у онима су се

¹⁾ Даница 1827 стр. 100 Географско-статистичко описаније Србије.

²⁾ Ђорђе Магарашевић, Путовање по Србији у 1827 год.; Етнолошка књижица I путовање по Јужно-словенским земљама у XIX веку, Београд 1934.

³⁾ Од Београда до Рашке и натраг М. Живковић Летопис матице Срп. књ. 163, 1890 стр. 31.

⁴⁾ Магарашевић, путовање стр. 50.

⁵⁾ Стеван Милошевић Описаније Србије, Будим 1822 стр. 71.

находили јеште, пре нежел и гњев обитатеља сруши, доста Турски домова, који су један степен високи, из две собе састојачи трском или сламом покривени били. Токмо су неколике Церкви, Цамија и Монастира из камена и цигља устројени, који једну камену кулу или звонару имају. При већој части су села безпорјадочно намештена, често 3 до 4 дома токмо броје, и многи су от њи у време последњи ратови и буне даже до самог имена изчезнула, које гдигди јеште над је два приметним развалинама одержава. Многа села стоју от обитателеј остављена и друга места, на којима су се ови населила, носу их име”.

Гроф Боа Ле Конт који је био у Србији 1834 поред осталог вели, да је у то време Београд имао око 18.000 становника, Ужице и Шабац по 12–13.000, Смедерево око 4.000, Пожаревац нешто мање, а Крагујевац око 2 до 3.000, док Јоаким Вујић путујући кроз Србију 1826 пише да Смедерево „може имати до 300 домова, от којих понајвише јесу трговачки и мајсторски дућани који су с различити европејски и восточно страни хеспаци напуњени”.

Ми немамо довољно података о београдском водоводу и канализацији. Поменули смо о томе, говорећи о Београду из доба аустријске владавине од 1717–1739, али Београд је имао водовод и канализацију још много раније. О разним каналима на које се наилазило приликом копања темеља у староом Београду до 1878 говори и Сретен Л. Поповић¹⁾ Он помиње о каналима у Кнез Михаиловој улици, код „Грчке Краљице”, код Реалке, код универзитета итд. Из горњег града ишли су многи канали у варош, а био је један који је излазио на Зерек као читав ходник.

Није нам познато чему су служили ови канали, али је несумњиво да их је било водоводних, канализационих и, вероватно, и тајних ходника, којима се могло, у случају потребе, доспети у град.

За време Турака пред устанак и за српско време после устанка Београд се снабдевао водом према Милићевићу²⁾ из два ћериза (водовода). Први је добивао воду у врх Булбулдера. Ту је био озидан и затворен резервоар. Његова вода је ишла преко Палилуле, кроз Митрополитову башту, преко Скадарске улице на Чукур-чесму која се налазила испод садашњег Првеног крста до 1862. Ова чесма била је дубоко у земљи, па се у њу силазило низ неколико камених степеница. Друга чесма је била ка граду, Сакачесма. Сакачесма била је нешто северно, испод Југовићеве Велике школе, на раскршћу Господар Јевремове и Вишњићеве улице. Доцније је иселјена

на углу Јованове и Дубровачке улице. Доцније се вода из тог водовода стакала на Тркалишту, па се оданде разводила на Дунавску страну Београда.

Чруги водовод је примао воду из Малог Мокрог Луга, где су тако зване римске чесме, а држало се да му је глава у брду Липовици више Малог Мокрог Луга. Водовд је био отворен. Одавде се вода спроводила у резервоар код Дома за напуштену децу, а разводила се у јавне чесме на Савској страни.

Овај водовод ишао је преко Симићева мајура, поред војне болнице, поред Двора па Теразијама на „Руског цара”, одатле на Делиску чесму и на „Грчку краљицу” у град. Делијска чесма била је пред садашњом кућом Николе Спасића, а доцније је измештена преко пута уз плац Академијски.

Вода из Мокролушких извора спровођена је вероватно каменим лагумима или земљаним цевима. Да би вода добила јачи пад за даљи ток, Турци су на извесним отстојањима зидали куле, на које су водоводним цевима узводили воду. Такве куле су биле на Теразијама, код „Руског цара” и „Грчке краљице”. Највиша је била кула на Теразијама. Она је била на пространој чистини, удаљена од околних зграда и виша од њих. Те су куле називали Турци *Теразије за воду*.

Осим ових водоводних чесама било је самосталних чесама и бунара — тако је позната Тоскина чесма у Поп Лукиној улици с горње стране. Њу је градио неки Тоска.

Није познато да ли је чесма пред Језремовцем (Ботаничком баштом) била самостална или је добила воду из првог ћериза.

На Чубури налазила се стублина из које је текла лепа изворска вода, а испод ње била је бара, где су ловци ловили патке. Доцније је место стублине усађено буре. *Извор се звао Чубура*.

Доцније кад је подигнут 1891 водовод с Белих Вода код споменика Кнеза Михаила направљена је спона овог старог водовода с новим, али вода из старог водовода пуштала се у нови само кад би владала велика несташница у води.

*

За ове вароши турског доба, нарочито пред крај турске владавине Србијом и док су још Турци живели у њима после ослобођења, тачно је мишљење Јована Цвијића³⁾ о варошима турско-византијског типа: „И у Европи је злочест утицај великоварошког живота на становништво, и махом дегенерира оно, које се у варошима кроз неколико генерација задржи. Међутим, у варошима турско-византиј-

¹⁾ Сретен Л. Поповић, Путовања 144.

²⁾ Милићевић, Цртице за ранију слику Српске историје, годишњица Николе Чупића Књ. XXII стр. 25.

³⁾ Јован Цвијић Балканско Полуострво и јужно-словенске земље I стр. 314.

ског вариетета и ако су оне мање, ти злочести и деструктивни утицаји исто су тако јаки као у европским центрима мада су друге врсте. Становништво ових чаршија несумњиво дегенерира; по чаршији се виде згурени и измоздени типови физичке изнурености. Томе су на првом месту узроци; претерана збијеност чаршије, оскудица сваке хигијене, седећиви начин рада и, најзад, разноврсни рафинмани. Последњи су често карактеристика старих изнемоглих култура, и рафинмани ових вароши су јамачно у вези са старом византијском цивилизацијом. Плодност се исцрпи или врло ослаби, ако не буде укрштања између старог становништва и придошлица са села. Вароши се одржавају поглавито сталним долажењем Словена, који су изгледа нарочито подли у првој и другој генерацији. Услед тога се збијало све јаче славизирање вароши; то се на пример на Скопљу, Штипу, Велесу да корак по корак пратити од почетка XIX века, а у новије време је исти процес био захватио и Солун. У неколико је томе узрок и оскудица сигурности у селима, што је сељаци нагонило да се насељавају у варошима."

VII

После престанка турске власти, турско становништво се почиње селити из Србије, а у вароши се досељавају Срби. Прво су се враћали они, који су пред турском силом 1813 напустили Београд па затим су се насељавали сељаци најпре као трговци, а затим, кад су се изделиле задруге, те осиромашиле породице и смањила се земља за обраду, и на занате, па и у најам. Ове вароши су већ биле изграђене. Нови досељеници, Срби, нису имали ни довољно капитала ни нарочите потребе у својој још слабо развијеној привреди и просвећености, да их подижу по новом плану и савременијим схватањима.

Несумњиво да су трговина и рациност, за последње две године турске владавине потпуно умртвљене, понова живахнуле, поивреда се почела опорављати. Поред староседелаца, који су се вратили или сељака који су се преселили, у веће вароши су се почели досељавати и странци, у првом реду Срби из Аустрије, али и друге народности. Међу њима је било много пустолова и људи који су сматрали Србију земљом обетованом, где ће моћи олако, без великог труда живети, али било их је и вредних занатлија, предузимача и школованих људи, који су дошли да поштено раде и помогну земљи, да се што боље развије и да што пре постигне културне успехе у свима правцима. Доносили су они са собом и нов начин живота, уносили у српске патријархалне односе новости, па и више захтеве у погледу становања, исхране, одевања, забаве. Истина, да су они пустолови утицали и неповољно. Почео се развијати и кафански живот, нава-

лило је и развратно женскиње, доносили нарочито венеричне болести, унело се и много лажне културе, извештачености, смешног помодарства.

Овај развитак вароши у ослобођеној Србији за владе Кнеза Милоша врло је исцрпно обрадио Тих. Ђорђевић,¹⁾ па се тој слици нема шта ни додати ни одузети. Такав развитак несумњиво је имао врло значајна утицаја и на здравствено стање. И ми ћемо на другом месту о томе више говорити. Овде само да поменемо, да је овај нов варошки живот био врло погодно тле за ширење акутних заразних болести и туберкулозе. И ако се хигијенски живот мењао, па донекле и поправљао, ниска просвећеност, појачано саобраћање, већа мешавина све је то утицало и на јаче ширење ових болести.

Као што се у селима стицала својина узимањем и крчевином, слично је било и у варошима. Земљишта, напуштена или слободна, изван изграђеног дела вароши, дељена су од власти онима, који су се желели населити или онима које су власти силом насељавале. И то је имало утицаја на подизање и развијање градова у Србији. И у самом Београду земљиште се добијало деобом пустог земљишта.

Кнез Милош 1836 пише љубазном брату Генерал-мајору Јефрему Обреновићу,²⁾ да је одобрио неким абацијама, да се насељу у Савамали и тамо себи дућане подигну. „Ми смо њима допустили и казали да ћете им Ви места поделити, и сваки на свом да прави себи дућан и кућу. За ове дућане определио сам онај сокак савамалски, који се почиње с механом Пере Чаопапића с једне, а с механом неког Грка Антона с друге стране, па до пута с калдрмом, који га зачељава”.

По овом наређењу се одмах почело размераваати и радити. Инжењери су израдили тај сокак, али су нашли да „близу к бари спада и много ближе него што га сад пут води, тако скоро у бању, да за дућане и куће унутра не би имало нуждна места на обрежитој сувој земљи, но већ ако би се насипало или подизало”. Кнез Милош је на овај извештај дао ново упутство. Тако већ 20 априла 1836 извештава Јефрем Кнеза: „Сад сокак тај на горњу страну правим путем, кад сте нам заповедили да буде, размеен је и готов, и људи долазе и моле да им се места дају да јацију извлаче и почњу себи помало дућане и куће градити. Осим абација и други се јављају, и молимо за одговор, којима ћемо сад у сокаку реченом места дати; а исто сокак стари куд и јест и у долњем реду може остати осим новог горњег.”

¹⁾ Тих. Р. Ђорђевић, Вароши у Србији, Гласник географског друштва књ..... 74.

²⁾ Тих. Р. Ђорђевић, Архивска грађа за насеље у Србији, С.Е.З. XXXVII.

Кнез Милош је већ после два дана одобрио, да се могу делити места у новом и у старом сокаку абацијама и другима, „где који воли и може, само нека инжењер премери плацеве и нека назначи места где се бине градити имају, а где им капије за улазак остати морају.”

Тако је постала абацијска махала, данас улица Краљице Наталије. По Милићевићу¹⁾ Кнез Милош је иселио абације из београдске вароши, изделивши им плацеве на својој њиви, да би сељацима лакше било долазити абацијама у дућане, а и да мајстори стекну своје куће, па да не плаћају Турцима кирије. Тако је, по Милићевићу, Кнез Милош учинио и са ковачима и населио их на Теразијама.

Београд,²⁾ наслеђен од Турака, био је у највећем опадању. Тамо где је данас Скардарска улица била је Циганска мала с прљавим и опалим колибицама. Ка Батал џамији су се шириле баруштине обрасле шезаром, на читавом простору, где је данашњи Коларац, Југословенска банка, Поенкареова улица све до Скопљанске улице. Тај простор је служио као сметиште и био је пун ђубрета и прљавштине. Савску падину од улице Краља Милана и Теразија низ Милоша Великог и Балканску улицу сачињавало је сеоско насеље Савамата. Готово сва имања у Сава-мали припадала су Кнезу Милошу. Ту је Кнез Милош мислио да подигне касарне и друге зграде за вајску, јер је било прилично заклоњено од турских топова. Куниберт тврди да је већ тада намеравао, да у Сава-мали подигне нову варош. Због тога је наредио управнику полиције, Цветку Рајовићу, да савамалце у року од године дана исели у Палилулу, где им је дао бесплатно земљиште с наредбом да им се да бесплатна грађа из народних шума.

У Савамали су биле обичне куће од слабог материјала, плетаре облепљене блатом, али

¹⁾ Годишњица Николе Чупића, 51, 1903. Милићевић Цртице за ранију историју српске престонице стр. 25.

²⁾ Михаило С. Петровић, Београд пре 100 година, 1830.

савамалци су се нерадо решавали да се иселе. Кад је прошао рок за исељавање а они то не учинише, Кнез Милош страшно ражљућен, нареди без одлагања, да се одлука изврши. Он пошље и своје момке те су са савамалцима срушили оне њихове страћаре и затим их запалили.

Овај догађај употребљен је против Кнеза Милоша од његових противника и означен као акт страховитог варварства.

Кнез Милош се још од почетка своје владавине почео врло озбиљно бринути око подзања вароши у Србији. О тој његовој бризи постоји врло много успомена. Тих. Р. Ђорђевић објавио је о томе значајан материјал у „Грађи”³⁾ Планове за подизање нових или регулацију старих вароши, за просецање нових улица, за нивелацију и за све остало што је било потребно за унапређење вароши, па и деобу слободног земљишта и планове за подизање нових кућа радили су инжењери. И у колико је било ново основаних варошица и вароши све су подизане по плановима и упутствима ових инжењера. Горњи Милановац, Пожега, Лешница, Кладово, Рашка и неке друге варошице израђиване су по оваквим плановима.

Старе вароши су се морале преуређивати према тим плановима, па су се и куће морале преправити по новим прописима.

Тако је Кнез Милош наредио да се куће у Јагодини морају ћерамидом покрити па је 20 јуна 1820 наредба поновљена с тим „да који није до сад покрио свој дом с ћерамидом или даском, да има до 2 месеца покрити, и који не би хотио, да му се кућа из темеља развали”.

Већ после месец дана погорели су неки дућани у Јагодини, те је наредба обновљена, да сваки своју кућу, сламом покривену, сад ћерамидом и даскама покрије, и који би се противио да му се кућа открије и откривена остане, док је по заповести не покрију.

³⁾ Тих. Р. Ђорђевић, Архивска грађа за насеља у Србији. Насеља 22 (Српски етнографски зборник књ. 37) Б. 1926.

(Наставиће се)

Глиша Елезовић,
начел. Минист. просвете у п.

Турски споменици за историју Београда и Србије

(Наставак)

У тугри: Махмуд син Абдула Хамида хана — победилац вазда!

Поштованом овлашћенику, славном маршалу, закону света, проницавом управљачу јавних послова, употпуњивачу праведним судом важних народних посала, проширитељу зграде царства и среће, укрепитељу стубова среће и славе, миљенику надареном вишњег владара, валији Румелије и мухафизу Београда, моме везиру Али паши — нека би му вишњи бог учинио славу трајном!

Кад стигне високи царски белег, нека буде знано да си садржајем писма које је од стране твоје, који си поменути везир, стигло, известно: Ма да је према моме узвишеном наређењу, било нужно да се један час пре настане на довршењу изградње београдске тврђаве, да још нису организоване и доведене разне врсте радника из места одакле је то могуће, да би се употребили на подизању поменуте тврђаве. Известан број њихов одређен је из кадилука Смедеревског санџака, известен број из кадилука Крушевачког санџака, а исто тако известен број из кадилука: Ваканоз (или: Атаноз), и Макоз(?), и Иршова(?), и Доманда(?). Али пошто је наредба за организовање 260 душа зидара из битољског кадилука тек сад стигла: у Смедеревском санџаку будући дрводеља и зидара нема, то их није могуће ни додати; они што су купљени из Крушевачког санџака пошто су повучени на градове Ђуприју и Ниш, додати их поново ван њихове је снаге. А горе споменута четири кадилука ма да се не убрајају у санџаке Румелиски и Смедеревски, као мубашир одређен је и тамо послат један од чокадара великог везира. Па како дрводељски радници из нишкога кадилука нису довољни ни за оправке својих градова, то ни отуда неће бити могуће да се радници доведу. И пошто ће летња сезона у пола проћи, док одређени радници из Битоља стигну, то се посао неће ни ове године свршити па ће бити потребно да остане за пролеће идуће године. Бина емину пак, Неџибу — нека би му се слава увеличала! аконто новца није дат.

И за то што си писао о свему томе и молио да се одреде радници из места одакле се лако могу извадити, кад се обратило архиви, и пошто се добио извештај из главног рачуноводства о томе да је било одређено из кадилука поименце споменутих 562 зидара и дрводеље да се употребе у поменутом граду. За њихово отпуштање и довођење у поменуте градове изашли су и послати примерци мојих светих заповести, а помену-

том бина емину да је у месецу реби ел евелу ове благословене године¹ издато 15.000 гроша. Упитан је за мишљење о даљем потребном поступку угледни државник царства ми, инспектор градозидања, хаџи Мехмед Саид — нека би му висост трајна била! кад ми је писмено поднет реферат да би требало да изађе моја света заповест о томе да треба ти да по своме нахођењу и умењу одредиш раднике који ће се из подесних кадилука покупили и употребити на раду у поменутој тврђави. За издавање потребних светих заповести (подерано), пошто се сада нема времена (или можда: није време за то) за давање аконта, као што је поменути инспектор известио, донесена је одлука (подерано) да ти организујеш и одредиш раднике, а да би изашла заповест, њихов распоред-списак да пошаљеш на моја Врата среће. Пошто је такав мој ферман, ова моја високославна заповест је изашла и послата нарочито по (име није попуњено).

Према томе, кад стигне, као што је написано, кад из дотичне моје свете заповести будеш ствар разумео, да би све силе уложио да према мојој царској заповести да приступиш организовању радника који се имају употребити (подерано) у поменутој тврђави (подерано) из (подерано) кадилука и да би се написале свете заповести један час пре њихов списак пошаљеш на моја Врата среће, изашао је мој високославни ферман. Заповедам да, кад (празно) са мојом светом одлуком, да поступиш према високој садржини (подерано) према којој се ваља управљати. Тако да знаш. Ослони се на свети белег.

Написано 24 дана месеца шабана, године 1233.

У месту заштићеном Константинову Граду.

На полеђини два потписа у парафу нечитко и муhasebe-i-L.

XXXVI

31-X-1818 (1 мухарем 1234)

Београдски везир Али паша бујурудлијом наређењу чачанско-пожешком кадији и мутеселиму и кнезовима и првацима раје да за годину 1234 која почиње са месецом мухаремом носиоцу бујурудлије, порезнику помогну да се од сваког раје обвезника, непропуштајући ни једнога једи-

¹) Реби-ел-евил 1233 год. почео 9-I-1817 год. по нашем рачуну.

нога, наплати по три гроша на име цизије за мирију и по 2 паре на име писарине.

(Ориг. у архиви С. к. а. под бројем 692-6 међу списима кнеза Васе Поповића).

Б. п.

Уточишту закона божија, господину наибу Чачка са Пожегом — нека би му се знање увећало!

И славном међу себи равнима и вршњацима, мугеселиму Али бегу — нека би му се вредност увећала!

И кнезовима и угледним претставницима раје — нека би (једна реч се није могла прочитати)!

Извештава се да са настанком светога мухарема, који се рачуна као почетак године ове 1234 године, пошто је потребно покупити закониту цизију од обавезне раје, то је потребно да је одређени скупљач, притежалац бујурудије (име није попуњено) у поменутом кадилуку, с тим да не изостане и да се не прећути ни једна једина особа, од сваког раје обезвешаника покупи и наредбу у целости изврши наплативши за рачун државне касе (мирије) по три гроша и по две паре на име писарине. У циљу да се о томе побринете и постарате и да се од истраживања више од тога и од вршења насиља и додијавања и нападања чувате и клоните, са дивана Дијар Бекира¹ и одбране Београда написана је и изашла ова бујурудија и послата по (име није попуњено). Кад, ако бог вишњи да, стигне, треба, као што је казано, да се управљате према бујурудији и да по њој поступате и да се нисте усудили и да се клоните од поступка противнога.

Тако је заповеђено.

1 мухарема, године (1)234.

Изнад текста, с десне стране утиснут је овални печат величине 40 м.м. × 30 мм. и у њему у четири поља по ободу турски натпис који у преводу гласи:

1. Мој успех зависи само од Бога.
2. Бог је мени довољан. Красан је он заступник!
3. На бога се ја ослањам.
4. Свој посао ја богу предајем.

У средини: Раб божји Алија — 1214²).

На полеђини је неко написао српски: Пожешка, чачанска, карановачка.

XXXVII

6-I-1819 (9 реби ел евела 1234)

Ферман султана Махмуда II београдском мухафизу Али паши: наређује се да он предузме израду два чето-каика за одбрану Београда, тро-

¹) Тако у оригиналу, вероватно што је Марашлија ове године имао у „арпалук“ вилает Дијар Бекир у исто време био мухафиз Београда. Т.ј. да је управљао Дијар Бекиром посредно, а београдским пашалуком непосредно.

²) Овај број свакако означава хиџриску 1214 год. која је текла од 5-VI-1799 до 25-V-1800 год. по нашем рачунању, кад је вероватно Марашли Али паша постао везир.

шак да узме из цизије и државних муката које су њему поверене, па по свршеном послу ради ликвидације да пошаље детаљне рачуне издатака Порти.

(Ориг. у Народној библиотеци у Београд, бр. 118)

Б. п.

У тугри: Махмуд син Абдула Хамида хана — победилац вазда!

Поштованом овлашћенику, славном марашлу, закону света, проницавом мишљу управљачу јавних послова, праведним судом употпуњивачу важних народних послова, проширитељу зграде царства и среће, укрепителу стубова среће и величине, миљенику надареном вишњег владара, београдском мухафизу, моме везиру Али паши — нека би му вишњи бог учинио славу трајном!

Кад стигне високи царски белег, нека буде знано да си ти који си поменути везир садржином писма које је од твоје стране стигло на моја Врата среће, известио да једна од две шалупе, за чију си израду ти био назначен, довршена спуштена у воду. Да је друга због зимске сезоне која је наступила одложена за пролеће. Да је трошак за израду шалупе спуштене у воду премашао суму од 20.000 гроша. Да су и четокаици дограјали и стари, те се ни оправком не би могли оспособити за употребу. Да је пристаниште испод Доњег града поменуте тврђаве за смештај шалупа и чето-каика од пре неколико година запуштено, па иако је могуће очистити га, за то што би се место где леже бродови засуло песком од првог надоласка Дунава, то је издато наређење да се приступи прокопавању пристаништа на ширини Саве. И због тога што си писао и молио, ако буде донесено узвишено решење да се и чето-каици изнова граде заједно са шалупом чија се израда одложила до пролећа, да се одреди један способан бина емин или да се изда довољна сума новаца за поменуте трошкове, кад се обратио архиви, отуда је извађено да је издата моја света заповест од средине цемази ел ахара, године (1)231 која садржи овлашћење теби дато да се пређе споменуте две шалупе намењене одбрани Београда саграде како би у случају потребе биле употребљене, а њихови трошкови да буду исплаћени од стране мириске и кад буду готове да се одбије од рачуна цизије и осталих муката које су теби поверене уз обавезу да стварни рачун буде поднесен на моја Врата среће. Кад је упитан за извештај о потребном од уважених мужева узвишенога ми царства, управник (емин) мога царског бродоградилшта, понос међу славнима и поштованима, Мехмед (једна реч није се могла прочитати) — нека би му слава трајна била! известио је: да за израду такве врсте шалупа и чето каика није потребно одређивати нарочитог бина емина, будући то није какав крупан објект. Ако буде наређено да се граде изнова и четокаици, као што си писао и молио, њихов трошак као и онај од шалупа ваљаће да се по свршетку обрачуна од рачуна цизије поменутих муката. Од сагласности моје узвишене воље зависи да се изда моја света заповест управљена теби да поради обрачуна њихових издатака детаљне рачуне упутиш на моја Врата среће. После таквог реферата у том смислу

је донесена моја узвишена одлука односно издавања моје узвишене заповести. У циљу да уложиш све силе поступајући тако, издата је моја заповест. Нарочито је ова моја високославна заповест изашла и послата по ... (није попуњено име).

Према томе, кад стигне и кад будеш обавештен да је израда поменутих чето-каика препуштена твоје чојству, потребне издатке, онако као и шалупе, после њихове израде обрачунаће се од рачуна цизије и поменутих муката које су твоје маршалству поверене. У циљу да свим силама прионеш и како ти знаш и умеш кад буду израђене солидно и јако, ради ликвидације упугићеш и послати детаљне рачуне издатака на моја Врата среће, изашао је мој високославни ферман. Заповедам да, кад стигне моја света наредба, поступиш у овом питању на горе означени начин а у смислу узвишене садржине срећно изашле ове моје свете високославне заповести, којој се треба покоравати и према којој се ваља управљати. Тако да знаш. Ослони се на свети белег.

Написано 9 дана месеца реби ел евела, год. 1234. У месту заштићеном Константинову Граду.

На полеђини два потписа у парафу нечитко и: muhasebe:il.

XXXVIII

3-IV 1819 (7 џемази ел ахир 1234)

Помоћник мухафиза београдског, Ахмед Решид обор кнезу кадилука чачанског. Извештава га да је бујурулдија за наплату порезе на ситну стоку за тек. год. дата Мехмеду кавасу, да је разрезано на сваку казу да плати по 250 гроша на име поменуте порезе, (Ориг. у С. к. а. бр. 7339)

Боже помози!

Верном нам пријатељу, обор кнезу чачанског кадилука. После упита за здравље јавља се:

Бујурулдија за порез на ситну стоку за ову годину дата је Мехмеду кавасу и испослата. Поменута пореза разрезана је на сваки кадилук по 250 гроша. У смислу споразума учињена са уваженим Хоџа¹ Милошем, нека се похита да се поменутом кавасу пре-
да одређена пореза у износу 250 гроша.

7 џемази ел ахира, године (12)34

Написао сејид Ахмед Решид
садашњи помоћник² београдског мухафиза

У мухуру: Ахмед Решид

XXXIX

8-VII-1819 (15 рамазан 1234)

Неки повереници (биће какви нижи чиновници на В. Порти) београдском везиру: извештавају га да је његово писмо односно аустриског заузећа Смедеревске аде узето у поступак и аустриски посланик је писао темишварском генералу да се повуче са тог острва.

(Ориг. у Народној библиотеци у Београду, бр. 59)

Срећни добротворе, господару мој,

Писмо вашег маршалског господства које говори о заузећу Немаца аде познате под именом Смедеревска ада, преко пута од смедеревског града, приспело је и поднето је В. Порти. Његовој садржини посвећена је милостива пажња. По обичају предмет је упућен на надлежност Реис-ул-китабуз. О томе је писано немачком посланику при средишту које правду дели. По њихову закону и пропису донесена је одлука. И да би се ствар довела у ред поменути је посланик у свом одговору Њ. Е. великом везиру известио да је писато темишварском генералу да се са поменутог острва повуче.

Сад је тај његов одговор послат В. Е. Кад, ако вишњи бог да, В. Е. буде о томе обавештена, предмет ћете тај у потпуности разумети из писма Њ. Е. великог везира. У то име остајем на служби Њ. Е., нашег господара.

15 дана рамазана, године (12)34

Испод текста писма утиснута су два различна мухура и на њима се натписи нису могли прочитати. У оном с десне стране као да се назире име: Ибрахим а у другом Али.

XL

23-VIII-1819 (2 зилкаде 1234)

Ферман султана Махмуда мухафизу Београдском Али паши: потврђује пријем комисиског пописа у граду Београду и по градовима на његовој територији о налазу ратног материјала и топова и наређује да препоручи онима којих се тиче да тај материјал чувају од квара и растурања. (Ориг. у Народној библиотеци у Београду бр. 20)

У тугри: Махмуд син Абдула Хамида хана — победилац вазда!

Поштованом опуномоћенику, славном маршалу, закону света, који својом проицавом памети уређује јавне послове, који правим расуђивањем оправља важне послове народа, који укрепљује зграду царства и добре среће, који учвршћује стубове среће и славе, миљенику надареном од највишега владара, београдском мухафизу, моме везиру Али паши — нека би му вишњи бог учинио славу трајном! И најчувенијем међу кадијама муслиманским, првоме међу вођама једнобожаца, мајдану врлине и поузданог знања, који уздиже свештена знања и веру, наследнику наука пророка и божјих посланика, миљенику надареном владара помоћника, нашем господину београдском кадији — нека би му се врлине умножиле!

И одабранима међу себи равнима и друговима, заменицима топчибаше и џебхеди баше — нека би им се вредност увећала!

Кад стигне високи царски ферман, нека буде знано: У смислу издате моје свете заровести да ми на моја Врата среће пошаљеш потписане спискове о налазу муниције у слагалиштима и топова у сместиштима како оним који се налазе тако и оних којих нема у граду Београду и градовима на његовој територији и за то што си ти поменути везир актом који је стигао

¹ тако а не к/да како би ваљда требало.

² У ориг. *kefhuda*.

³ У оно време високи државни чиновник који је одговарао данашњем министру спољних послова,

на моја Врата среће известио и написао да је у смислу моје царске заповести да је извршен у поменутиим градовима комисиски законом прописани преглед муниције у магацинима и по њиховим топханама и да си потписане спискове са назначењем количине нађенога и ненађенога поднео, пошто су прибављени подаци из архиве и пошто је тражено мишљење и од државника узвишенога ми царства, бившег директора мога царског арсенала за муницију, команданта Ахмеда — нека би му слава трајна била! Упитан о потребном известио је: да би се у случају потребе знало колико има ратног материјала, пошто се поменути списак заведе како гласи па потом да се изда моја света заповест управљена на тебе у којој би се имало изложити стање ствари. У смислу напомене главног рачуноводства, поменути се списак има да заведе у главном рачуноводству. Пала је моја царска одлука да издам моју свету заповест. И тако је поменути списак заведен у поменутом одељку, а за тебе је уз писмо наређено да се изда ова висока наредба у којој је ствар изложена и послата по ... (име није написано).

Према томе, кад стигне на описани начин, кад ти буде познат садржај ове моје свете заповести, поступићеш како буде потреба изискивала и настаћеш и препоручићеш и објаснићеш онима којих се буде тичало да поменути ратни материјал чувају од квара и растурања.

И ти који си кадија, и ви који сте заступници топчибаше и дебхеџибаше, и ви ћете поступити и управљати се према мојој светој заповести.

Издао је мој високославни ферман. Заповедам кад стигне ... са мојом светом одлуком у овом предмету да поступите у смислу срећно изашле ове моје узвишене свете заповести којој се треба покоравати и према којој се ваља управљати. Тако нека знате. Ослоните се на свети белег.

Написано 2 дана месеца зилкаде, године 1234.

У престоници (богом) чуваној Костантинову граду.

На полеђини два потписа у парафу: нечитко и: muhasebe:il.

XLI

9-IX-1819 (19 зилкаде 1234)

Ферман султана Махмуда II београдском мухафизу Али паши: наређује се да са спроводником послату муницију за тврђаву Ђуприју на Морави прими, у тврђаву унесе и чува, а пријем потврди према списку који му је уз ферман по спроводнику послат.

(Ориг. у Народној библиотеци у Београду, бр. 112.)

Б. п.

У тугри: Махмуд син Абдула Хамида хана — победилац вазда!

Поштованом опуномоћнику, славном маршалу, закону света, проницавом управитељу јавних послова, употпунитељу важних народних послова поузданим расуђивањем, проширитељу зграде царства и среће, укре-

питељу стубова славе и величине, миљенику надареном свевишњег владара, садашњем мом београдском везиру, Али паши — нека би му вишњи бог учинио славу трајном!

И првome међу кадијама и судијама, мајдану врлине и речитости, нашем господину кадији (није попуњено име) — нека би му се врлина увећала!

И првome међу себи равнима и вршњацима, који је од стране оцака моје царске Топхане одређен за мубашира да спроведе ниже означени ратни материјал — нека би му се вредност увећала!

Кад стигне високи царски белег, нека буде знано да све до сада није био послат ратни материјал топхански, иако је раније за тврђаву Ђуприју на Морави тражен и спремљен. Сад је донесена моја висока одлука да се утоварена на лађу и испошље до пристаништа у Ибраили, па одатле утоварена на дунавским чамцима упуту у поменути тврђаву.

Према томе, ти који си именовани везир, кад на ту страну срећно стигне ратни материјал излучен из моје царске Топхане, праћен мојом светом заповести којој је приложен његов списак, изашао из главног рачуноводства, потписан и мухуром потврден, (једна реч није прочитана), по савјету његову са списком примићеш и смести га у Топхану споменуте тврђаве и чувати, а о његову доласку актом ћеш извести. У сврху да уложиш све своје старање, донета је моја наредба и нарочито за то је изашла моја високославна заповест и по споменутом мубаширу послата.

Према томе, као што је изложено и у списку забележено и објашњено, кад стигне поменути ратни материјал за тврђаву Ђуприју на Морави, који је издвојен из ратног материјала моје царске Топхане, и предат њеном мубаширу па упућен утоварен на лађу до пристаништа Ибраиле, а одатле утоварен на дунавске чамце, све ћеш силе уложити да га од мубашира примиш, у поменути тврђаву сместиш и чуваш, а о доласку известиш моја Врата среће.

И ти, који си поменути мубашир, ти ћеш такође (поменути ратни материјал), за чији се спроводник одређен, мирно и здраво однети у поменути тврђаву и предати.

О предаји ћеш узети потврду и акта, па ћеш вратити. Чуваћеш се и клонити да штогод противно томе урадиш.

И ти који си поменути кадија, у смислу да и ти тако исто поступиш и управљаш се према мојој светој заповести, изашао је мој високославни ферман. Заповедам кад (није попуњено име) са мојом светом наредбом стигне, у овом питању, као што је казано, да одмах поступиш у смислу високе садржине срећно изашле ове свете високославне заповести, којој се треба покоравати и према којој се ваља управљати. Тако да знате. Ослоните се на свети белег.

Написано 19 дана месеца зилкаде, године 1234.

Заштићени Костадинов град.

На полеђини два потписа у парафу нечитко и: muhasebe:il.

(Наставиће се)

Др. Ј. Ранковић

Избор кметова у Београду 1845 године — Смена првог деловође општине града Београда

Општинску управу у Београду, по „Закону о устројенију општина“ од 13 јула 1839 сачињавали су: главни кмет, који је у ствари али тек од 1841 био председник општине, и два кметовска помоћника. До краја 1841 управитељ вар. Београда у исто време је био и председник Примирителног Суда у општини.

Раније смо већ изнели да су, како кметове, тако и „општинаре“ бирали еснафи и виђенији грађани, и та заједница еснафа и грађана звала се „Обшество“. Оно је у својим рукама држало сав привредни, културни и политички живот. Оно је бирало кметове и смењивало их кад је хтело. Први закон о општинама и даље је дао право том Обшеству да врши избор општинских часника. Али, из традиције, оно није хтело трпети већу власт од себе и зато је оно и даље држало власт у својим рукама, а, кад би се неко одупро, он је био смењен.

Обшество је бирало и већи број кметова но што је то закон допуштао. Вероватно због тога да би била задовољена села: Сававала и Палилула. Као кмет палилулски помиње се 1839 Урош Стојановић а остали кметови те године били су: Павле Нешић, Јевта Поповић, Георгије Попадић, Ђорђе Панић и Лазар Миљковић. Сви су они били на тим положајима и 1840 и 1841. У 1842, 1843 и 1844, поред ових, били су кметови, додати као нови: Димитрије Ђ. Врањанлија и Гавра Радовић. Год 1845 дали су оставке: Павле Нешић, Гавра Радовић и Димитрије Ђ. Врањанлија, а на њихова места изабрати: Глиша Јовановић, терзија, Стојан Делимарковић и Стеван Нешковић, магазиције.

Павле Нешић, Гавра Радовић и Димитрије Ђ. Врањанлија оставке су поднели с мотивацијом да им је годишња плата у 250 талира мала, а општинари траже да се и она сведе на 200 талира. На тај услов новоизабрани кметови су пристали. Изгледа да је био и други разлог што су кметови поднели оставке. Из представке грађана види се да су они поред смањивања издатака желели и да „уреднија Примирителног Суда са обшеством сношенија буду“. Из тога излази да су неки од кметова изгубили поверење београдских грађана.

У представци, грађани чине и једну врло фину алузију на ондашње политичке прилике. На једном месту се каже да ће радити „у колико круг слободе обшества досеже“.

Како је извршен избор тих нових кметова види се из следеће преписке која се налази у актима Државне архиве:

Високославно Попечителство!

„Из побуђенија и жеље да једанпут Обшество, трговине и сенафство наше, што скорије из зло у срећно своје положеније дође, предузели смо, како и Високославно Попечителство познати може, о томе свесрдно радити. У томе велику помоћ, са својим могућством учинити немогући, из високе милости наши отечественољубитеља очекујемо, а само малу, која у могућству нашем стоји, прибављамо. Ако ни у ланском прошенију, које смо у томе призренију са неколико стотина подписа снабдевене, Славном Управитељству (гди и сад стоје) за спровод к Високом Правитељству предали, помоћи се нисмо могли, сад се подпуно надамо, да ће нас Милостивјевша велика помоћ из Височајше милости Светлог и Милостивог Господара и Књаза нашег Алекс. Карађорђевића на вручену нашу молбу, скорим временом обрадовати.

Тако у мањем деланију, као што смо промишљивости своје за нужно нашли, и из Високе милости с прошенијем одобрење добили, и како ћемо о томе скорим временом и штатуте свршити и Високославном Попечителству на потврђење поднети, тако исто, поред други ствари, у присуствију г. управитеља учињени закљученија, и ово за нужно и полезно нашли и закључили јесмо да секретара и членове Примирителног суда са друге из обшества нашег изабрате способне људе заменимо, с платом понизимо и тако из произицајућег отуда остатка, персонал већи, ако нужа показала буде установити, обдржавати можемо.

Секретара нарочито одпуштамо и од дужности га 26 ов. мес. дрешимо зато, што је Обшество наше радо да страног поданиха више у дели своји под дужност не држи; и жели да својег земљака, на кога свагда и у свако одношеније поуздано повереније имати може, у речени дели и дужности постави, а членове зато, што тежи, да једно мањи трошак и друго да сношенија примирителног суда са обшеством уреднија буду.

Од постојећи пак членова, који би се Обшеству за способног и доброхотног видио, и на новоодређену плату пристао, може га Обшество у бирању и задржати; но оног који би Обшеству с неблагодарношћу и роптањем, противна изложенија чинио, као што се је један од њи изјаснио, да га Обшество у дужности свог деловодства донде држати мора док комисија дошла и одршила га не би; таковог оно само до 26 ов. мес. а даље не с платом и поверењем обдржавати може, како је и досад већ два пута у присуствију г. Управитеља њима казао.

Избор новог секретара и нови членова учини-
ћемо по Васкресенију, при којим свакоме ће се члену
дужност на једну а секретару на три године под обве-
затељством и опредељењем плате вручити; тако да
једну годину тачно по основима заведени правила
и општествени права и ползе стојеће дужности испу-
њавају, да до године не речеду: Обшчество ме дрешити
не може; но драговољно на промишљеније и закљу-
ченије Обшчества да пристати морају, с којима ће се
онда ако би који довољно способства и к опшчем
благу усердија у себи имао, са новим избором и за
другу годину опредељенија поступати.

Желећи дакле да по Високославног Попечитељ-
ства налогу, свако главно предпјатије на одобреније
и потврђеније поднесемо, предажемо сад исто нашег
Обшчества закљученије и покорњејше молимо да би
то одобрили и тако опшчеблагопредпјатије олакшати
милостиво благоизволили, и очекујући исто јесмо и
остајемо Високославног Попечитељства

Верно поддано Обшчество вароши Београда

11 априла 1845
у Београду

Богољуб Ђорђевић;	Никола Гушанац;
Ђурђан Петровић;	Георгије Петровић;
Миленко Живковић;	Цветко Павловић;
Благоје Ђорђевић;	Ђорђе Ђурић;
Ђорђе Попадић;	Коста Х. Лазић;
Димитрије М. Ненадовић;	Никола Јосифовић;
Манојло Стефановић;	Андрија Николић;
Танасије Каснар;	Никола С. Шоповић;
Риста Величковић;	Павле Петровић;
Ђира Кара Пешић;	Димитрије Милосављевић;
Вучко Божић;	Стеван Нешић;
Гаврило Вуковић;	Ђорђе Данић;
Вучко Комадина;	Јанићије Мијовић;
Хаџи Тома;	Јован Коларовић;
Јован Радаковић;	Јован Мијаговић.

Осим ове претставке и Општина је упутила По-
печитељству внуртени дела акт следеће садржине:

„Из досада добивени писмени предложенија, по-
знато је Високославном Попечитељству да се Обшчество
наше одважило радити како би се Обшчество, трго-
вине и еснафства у благостаније довело. У томе те-
женију, од части на покорњејше молбе високим вла-
стима Отчества нашег дате, помоћ очекује; од части
собом у колико круг слободе опшчества досеже, на
томе путу стојеће препоне диза и нуждне потребе на-
бавља. Тако је одобреније опшчественог заседанија
испросило а тако је у присуствију г. управитеља за-
кључило да деловодитеља Примирителног суда као стра-
ног поданика одрешити, и у место њега, другог способ-
ног земљака, у коме би потпуно поверење имати мо-
гло постави:

Обшчество је дакле тим намеренијем, истоме де-
ловодитељу двапут у заседанију, и најпосле у прису-
ствију г. управитеља решително јавило да он само
до 26 т. м. у опшчествени дела Примирителног суда
учествује у заседанију и своју плату имати може а
даље не. То је све од Обшчества пристојним начином
њему изложено, но он се је последњи пут (26 пр. мес.)
јасно изразио, да се он од свог места маћи неће,

докле год од Високославног попечитељства, које га је
као што каже, и наместило, од тога не одрешити!

Зато сад Високославно Попечитељство покорњеј-
ше Обшчество наше моли, да би тог деловодитеља
посредством Славног Управитељства од дужности у
Примирителном суду за благовремено решити и у-
далити милостиво благоизволило.

Очекујући исто остајемо:

28 априла 1845
у Београду

Верноодано Обшчество вароши
Београда Примирителног Суда
член Димитрије Ђ. Врањанлија

За деловодитеља
писар, Алекс. Здравковић

Обе ове представке имале су успеха, што се види
из следећег акта Управе вароши Београда:

Високославном Попечитељству внуртени дела

Управе вароши Београда
извешчије

„По високодопуштеном одобренију од 4 т. м.
ПН 2700, Управитељство ово овдашњој општини до-
зволило је да она може досадањег деловодитеља Дими-
трија Станимировића из службе досадање при при-
мирителном суду одпустити и на овога место друго
неко овдашње лице поставити; и овдашња је општина
вишепоменутог Станимировића из досадање службе
одпустила а на његово место је за сад привремено до-
садањег писара Алексу Здравковића наименовала, с ко-
јим се у покорности извештава Високославно Попе-
читељство да би управитељство још онај дан решење
општини саобшчило, но г. Управитељ је болесан и још
до данас није оздравио и Управитељство ово без ње-
говог упуствија вопросни налог овдашњој општини
саобшчило је.

№ 1096, 8 маја 1845 у Београду

Секретар,	За г. управитеља
Јел. Вукајовић	Член, подпоручник,
	Никола Костић

Убрзо за овим Општина је изабрала новог де-
ловођу, што се види из следећег акта који је Управа
вар. Београда упутила „Попечитељству внуртени дела”:

„Обштина овдашња као што је Високославном
Попечитељству познато, одпустила је досадањег де-
ловодитеља Димитрија Станимировића а на његово место
изабрала овдашњег трговца Ђорђа Петровића, који се
је већ те дужности примио по известију примирителног
суда овдашњег од 12 т. м. № 287 које се знања ради
у покорности јавља”.

№ 1243, 22 маја 1845 у Београду

Секретар	Управитељ вар. Београда
Ј. Вукајовић	подполковник,
	Ј. Вучковић

Мало је времена прошло па су и кметови изабрани, на место оних који су поднели оставке. О томе је Управа вар. Београда поднела овај извештај:

„У следству високог предписанија од 21 т. м. ПН 3096, Управитељство је ово у смислу уредбе од 23 марта 1840 КВН 221; Сов. № 287 о избирању кметова поступило и под председатељством члена свог г. Николе Костића у место одсуствовавшиг долуподписаног управитеља дало скупити осим опредељеног числа обштинара и неко число отменији грађана и по узамном согласију свију присуствовавши лица изабрани су једнодушно из средине обштинара на место оставку давши членова: Глиша Јовановић, терзија; Стојан Демарковић и Стеван Нешковић, магације, без да се и једно лице противно показало овом избору; те су данас ови новоизабрани членови положили заклетву

у присуствију протојереја овдашњег г. Димитрија Вујића и долуподписаног управитеља.

О извршењу овог, Управитељство ово покорно моли Попечитељство да би законим путем овај избор уваживши, по жељи и молби обштине, поменуца лица за членове Примирителног суда ове вароши признати изволело.

№ 1681, 28 јунија 1845 у Београду

Управитељ вар. Београда
подполковник,

Секретар,

Јелисије Вукајловић

Ј. Вучковић

Обштина је успела да јој се обе жеље остваре. Пада само у очи да су кметови прво положили заклетву па се тек онда тражило одобрење њиховог избора. После неколико дана и то је одобрење дошло.

Калдрма београдска у 1866 години

До пре десетак година ми смо у Београду имали рђаву калдрму. А шта да се каже за београдску калдрму пре 70 година? На ово питање даје нам одговор капетан В. Николић који је у неколико бројева „Световица“ за 1866-тој ствари писао.

Изнећемо неколико одломака из чланка Николићевог:

„Сумњамо има ли живе душе која је калдрмом београдском прошла, јал' пешке, јал' на колима, а да није узвикнула: аратости и таквог пута и такве калдрме!”

„Не треба изгубити из вида: прво, да је у Београду престолница неше земље; друго, да та иста престолница не завата више но од прилике пола сата у квадрату. При тим околностима дакле нема сумње да је прилично зазорно да су нам улице тако лоше урађене..

Ако узмемо површину Београда да износи 1/2 сата, а тако и јесте, то би ова у метрима имала 400.000 кв. метара. Од овог броја најмање је 3/4 покривено кућама, баштама и авлијама; остало би на пијаци и сокаке до 100.000 кв. метара и то за цело није много.

У нашој обштини сматра се за мучно и огромно дело питање калдрме, за које треба велика сума жутих дуката. Међутим, ако смемо молити за мало пажње, ми ћемо у час свести ту целу тако голему ствар на доста прост и јефтин посао — не кажемо опет сасвим „муфте.”

Писац даље предлаже да се набави шљунак, јер вели: „ми толико шљунка имамо да бисмо могли целој

Европи путове патосати а не видимо га и не употребљавамо.”

За радну снагу писац предлаже да се узме до стотину апсеника и неколико волујских кола. Чудно изгледа да није захтевао и кулучење грађана.

Даље каже:

„Калдрма (мисли на постојећу) не треба нимало да се квари, већ напротив врло простим начином поправити. Треба из мајдана навући шљунак и песак, шљунак и песак посути озго по калдрми у све рупе и рупице па маљем набити и имаћемо у целом Београду калдрму што но кажу равну као длан.

За време док се збира материјал може се обратити пажња на подизање тротуара, јер и ово је врло нужно, чега се можемо одма латити, пошто је то посао који се независно од осталог може отпочети.”

У даљем излагању каже:

„Постојећа калдрма у Београду треба да постане подлога насипу.

Ако се насипање буде вршило и у будуће онако као што се чини на насипу до Топчидера, онда насип не само ни за кога неће бити од вајде, но на против од штете.”

И завршава:

„Кад се дакле намерава насипати један пут, онда не треба никако изгубити из вида, да га треба ма којим начином утапати, својски и темељно, па посути одозго песком.”

Мисли овога капетана за оно доба, пре 70 год. биле су оригиналне и практичне. И данас су оне практичне за многе наше паанке.

Коста Д. Главинић.

б. претседник Београдске општине

Неколико успомена о раду одбора општине Београдске у времену од априла 1888 до краја 1890 године

Свечана комеморативна седница Николи Пашићу одржана 10-ог децембра т. г. у Београдској општини, на којој су данашњи београђани дали јасан доказ: да знају да цене људе који су својим преданим радом много допринели да се Београд, до пре 50 година у многоме погледу још „оријенталски“ град, поступно претварао у европски град, у данашњу престоницу велике и снажне Југославије, и да им за тај рад умеју бити и благодарни, изазвала је у мени сећања на људе који су са пуно пожртвовања сарађивали у стварању новог Београда, а и на прилике под којима је се тада радило. Та сећања довела су ме до одлуке: да један део истих, саопштим овим путем, преко часописа Београда, данашњим београђанима, и тиме им пружим прилику да сазнаду како имена тадашњих, највећим делом помрлих одборника општинских, који су својски помагали развитак нашега града, као и то: да се бар приближно упознаду са приликама под којима се тада радило у Београдској општини. Узгред, сазнаће данашњи београђани: колико је тих година било интересовање београђана за изборе општинске Управе.

*

Трећег марта 1888 године — дакле, пре 46 година — одржан је први општински збор по новоме закону о општинама, за избор 16 одборника и 14 одборничких заменика. Бирачко право имали су том приликом 1895 Београђана. Кандидата је било 111, а на гласање дошло је и гласало 212 гласача, дакле само 11,2%, а изабрати су, том приликом, за одборнике: 1. Јаков Бајлони, индустријалац, 2. Коста Д. Главинић, професор Велике школе, 3. Светозар Милојевић, начелник Министарства финансија, 4. Михајло Кр. Ђорђевић, начелник Министарства иностраних дела, 5. Милутин Ј. Марковић, касац, судија, 6. Светозар Карапешкић, трговац, 7. Годор Михајловић, трговац; 8. Ђорђе Новаковић, касац, судија; 9. Манојло Клидис, трговац; 10. Димитрије М. Ђорђевић, трговац; 11. Захарија К. Поповић, сајдија и јувелир; 12. Гргур Миленковић, инжењер Управе града Београда; 13. Миливоје Јосимовић, професор Велике школе; 14. Петар Видаковић, трговац (правник); 15. Милан Мостић, адвокат; 16. Марко Велизарић, професор гимназије.

За заменике одборничке: 1. Никола П. Михајловић, трговац; 2. Станко Петровић, опанчар; 3. Милорад Јанковић, трговац; 4. Димитрије Т. Вељковић, трговац; 5. Глиша Јосиповић, трговац; 6. Раденко Драговић, дрвар, трговац; 7. Јован Илијћ, воскар; 8. На-

стас Крстић, трговац; 9. Стеван Чупић, земљорадник; 10. Светозар Ботурић, кафеџија; 11. Хајим Азријел, трговац; 12. Никола Поповић, учитељ; 13. Коста Петровић, трговац; и 14. Танасије Ђ. Наумовић, казанџија.

Сви горе именовани одборници и њихови заменици, припадали су тада радикалној странци, и, од 212 предатих гласова добили су одборници 183 односно 128 гласова, а њихови заменици 151 односно 128 гласова. Од изабраних одборника добио је највише гласова Игњат Бајлони, (183) а најмање Марко Велизарић (129). Од одборничких заменика добио је највише гласова Никола П. Михајловић (151), а најмање Танасије Ђ. Наумовић (128).*)

Прва седница ново изабраног Одбора одржана је под претседништвом дотадањег указнога претседника пок. Жике Карабиберића (бив. банкара и трговца) 24 марта 1888 год. у 5^{1/2} часова поподне.

На овој првој седници, после положене заклетве решавана су 2 хитна предмета: 1. о исељавању једног дела „патролџија“ (ноћних чувара), којих је било укупно 100), из државне зграде у којој су дотле становали. Патролџије је плаћала и одевала Београдска општина. Њихово је одело било прилично живописно: Дугачка убрана бела платнена кошуља до колена, „тозлуци“ од шајка кестенове боје, који су допирали до колена, војничке „цокуле“ „фермен“ од шајка кестенове боје и црни калпак са кићанком, сличан калпацима, какве данас носе војници Краљеве гарде. „Патролџије“ су вршиле ноћну полицајску службу у Београду и били су под командом жандармерије. Одред патролџијски остао је још неколико година и после 1888 год., али се не сећам које је године укинут.

Друга хитна тачка дневно греда била је: Тражење г. Министра Народне Привреде да општина уступи држави 2500 м² свога земљишта на коме се има подићи зграда за рударске лабораторије.

Поводом саопштења овога тражења и обавештења које је потом дао претседник, добио је реч писац ових успомена и том приликом рекао: „Да у овом случају треба без поговора изаћи држави у сусрет, али да претходно ваља ствар добро проучити, па, тек после тога дати дефинитиван одговор. Овај је предлог у својен и изабрата је нарочита комисија за проучавање поменутог захтева.

*) Види „Београдске општинске новине“ бр. 11 од 3 априла 1888 год., стр. 91.

На овој I-вој седници, изабрани су одборници: Гргур Миленковић, бив. инжењер Управе града Београда; Коста Д. Главинић, професор Велике Шк. за чланове „комисије за израду регулационог плана Београда“ — на место ранијих одборника Фердинанда Розелта, бив. предузимача и Васе Дучића, бив. трговца.

На седници одржаној 29. марта 1888 године — другој по реду — претресано је питање „о оправци и одржавању друмова“ на атару Београд. општине, и, после дуже дебате, изабрата је нарочита комисија, којој је стављено у задатак да проучи то питање и што пре поднесе свој извештај. За чланове ове комисије изабрати су одборници и заменици: К. Д. Главинић, Гргур Миленковић бив. инжењер; Степа Јосифовић индустријалац; власник каменолома изнад Бајловог млина; Јаков Бајлони, бив. индустријалац, Милорад Јанковић, бив. трговац и Раденко Драговић.

На састанку одбора одржаном 30 маја 1888 год. изабрата је комисија за крштавање улица. Чланови ове комисије били су: Јован Бошковић професор Вел. школе; Панта Срећковић проф. Вел. школе; Андра Николић, тада проф. гимназије и Коста Д. Главинић проф. Вел. школе.

Као што се види овај посао поверен је 2-ици професора срп. језика; једном професору српске историје и једном инжењеру.

На сјоме првом састанку комисија је утврдила принципе којих се има држати при давању имена улица и ти су:

1. Што мање мењати већ постојећа имена која имају оправдања; 2. за називе улица употребити првенствено имена историјских, за народ заслужних и чувених личности; за тим имена наших река, планина и области; 3. да се нова имена групишу по могућству тако, да се у једном делу града находе имена личности, у другом река, области и планина. (Ово је учињено — онда — зато: да се становницима Београда и странцима, олакша изналажење појединих улица);

Држећи се принципа под 3, комисија је предложила: да се улицама у близини тврђаве даду имена људи из првог устанка, који су суделовали у првом ослобођењу Београда на „Првозваног Св. Андреју“ 1806 год. На пример, улици, која води од позоришта до данашњег Краљевог трга, дато је име Васе Чарапића, који је са својим људима нападао и заузео чувену „Стамбол“ канију, али том приликом тешко рањен, и брзо испустио душу. (Његово тело погребено је код цркве манастира Раковице). Улици која води од Краљевог трга, односно од зграде општинског суда у Горњу тврђаву, дато је име „Узун Миркова“, с тога, што је у томе правцу нападао тврђаву и у њу ушао Узун Мирко са својим бебарима. Са њом паралелна улица идући Дунаву, добила је име „Змаја од Ноћаја“. Улица од Митрополије до Узун-Миркове дато је тада име „Дубровачка“, с тога, што су, по историјским подацима, у томе добу биле за време владавине Деспота Високог Стевана магаци дубровачких трговаца. Делу те улице, од Узунмиркове до Цара Душана ул., дато је тада име: „Деспота Високог Стевана.“

Слично овоме, поступљено је и са наименовањем осталих улица, које или нису имале своје име, или су ова била безначајна.

Једна грешка, која је овом приликом учињена, а која је била неминозна, због тадањег политичког стања, поправљена је на „Св. Првозваног Андрију“ 1906, приликом прославе стогодишњице I ослобођења Београда од Турака. Тога дана одржан је у општинској сали свечана седница и том је, приликом, поред осталог, тадањи општ. одбор одлучио: да тадања Савска улица, од „Сава-капије“ на тврђави, па до жељез. станице, добије име „Карађорђева улица“ а то је, тога: што је тим правцем Вожд Карађорђе са својом војском дошао 1806 год. до тврђаве и у њу ушао. Доцнијих година, нарочито после ослобођења Београда и уједињења, није одржаван поменути принцип и давана су нозим улицама имена без икаквог система или су вршена делимична прекршавања улица тако, да се данас ни стари ни нови београђани не могу често да сете одмах, где се налази извесна улица.

Овом приликом сматрам за дужност, да преко-рим не само врло многе становнике данашњег Београда, већ и понека државна, па и општинска надлештва, за грех који чине тиме, што ул. Васе Чарапића погрешно називају само Васина. — У времену кад је овој улици дато њено право име, било је у Београду можда на 100-тину Васа, а у целој Краљевини Србији неколико хиљада. Али, био је само један Вас Чарапић, који је свој живот дао при првом ослобођењу Београда од Турака. 1806 па је, ваљда заслужио да му и данашњи београђани чувају, успомену. Ова се грешка свакодневно понавља и у неким огласима, који се објављују преко дневних листова и ако се и на кућним таблицама а не само на почетку и свршетку улице нахои и њено право име.

На седници одбора општин. од 30. априла 1888 године, писац ових успомена, тражио је као одборник: да се „Чукур-чесма“ што пре, бар ограда, пристојном оградом, ако се не може одговарајућим знаком да обележи место на коме се одиграо крвави и судбоносни догађај од јуна 1862 год., јер, оваква каква је сад, (1888 год.) служи као ругло и на срамоту општинске Управе и београдских становника. У исто време, тражио је: „да се чесма код Саборне цркве повуче иза регулационе линије, јер је остала скоро на сред улице“*. Одмах је одлучено да се „Чукур-чесма“ доведе у ред и она код Саборне цркве повуче иза регулационе линије.

На истој седници, тражио је одборник Светозар Карапеша бив. трговац, да се калдрмисне Топличин венац. Поводом овога тражења, писац Успомена рекао је: „Да није добро радити овако на парче“, већ да ће бити боље: да нарочита одборска комисија прегледа све улице, које би требало калдрмисати, па да после тога предложи Одбору улице које по њеном

*) Ова чесма, била је пре извршене регулације тога дела улице, оградена спреда гвозденом решетком, којом је у старој саборној цркви било одвојено одељење у коме су се жене молиле Богу, одвојено од мушкараца.

немају треба калдрмисати и да нарочито означи које од њих треба првенствено калдрмисати, којим редом и због чега.

У мају месецу 1888 год. тражило је Мин. Просвете и црквених послова од београдске општине: да му ова уступи потребно земљиште за уређење угледног врта (баште) београдске учитељске школе.

У јуну 1888 год. поднео сам образложен предлог о томе: на који начин треба вршити крпљење београдске калдрме (види стр. стр. 155 и 161 „Новина београдске општине“ од 1888 год.) У истоме месецу одржана је ванредна седница Одбора београдске општине, на којој је први пут претресано питање о грађењу новог водовода и канализације.

На одборским седницама одржаним у јуну месецу, прочитани су извештаји: 1. Комисије, која је проучавала питање нивелације Београда. Ову комисију сачињавали су: председник Милан Ј. Андоновић проф. Вел. школе; чланови: Миша Марковић начелник Дирек. држав. жељез.; Коста Д. Главинић проф. Вел. школе; Гргур Миленковић, инжењер Управе града Београда и Милош Р. Дамњановић, начел. министар. грађевина (унук Мише Анастасијевића „Мајор Мише“ народног добротвора). 2. Комисије, којој је било стављено у задатак да проучи питање грађења новог водовода. Чланови ове комисије били су: Миливоје Јосиповић, проф. Вел. школе; Никола И. Стаменковић, проф. Вел. школе; Коста Д. Главинић, проф. Вел. школе; Светозар Зорић машинс. инжењер; Д-р Лаза Пачу, шеф. општин. лекара; Др Марко Т. Лeko, држав. хемичар, и Анта Алексић, инжењерски официр у пензији.

На одборској седници, одржаној у 2-гој половини фебруара 1889 год. прочитан је реферат „Сталног техн. одбора за изградњу новог београд. водовода, о уговору за израду потребних планова за тај водовод, закљученом са О. Смеркер-ом, инжењером из Манхајма. (Чланови ове комисије биле су оне исте личности, чија се имена налазе горе под 2. с том изменом, што је ова комисија имала и свога председника у лицу Миливоја Јосиповића. (Види Београд. општин. новине од 1889 год. стр. стр. 41—44.).

У одборској седници, одржаној при крају фебруара 1889 год. поднела је свој извештај: „Општинска комисија за утврђивање грађевинске линије, — рејона Београда. Чланови ове комисије били су: Коста Д. Главинић проф. Вел. школе; Марко Велизарић проф. гимназије; Јов. Смедеревац инжењер; Јован Чех инжењер; Стеван Чађевић, инжењер; и Гргур Миленковић инжењер града Београда. (Види „Београд. општ. новине“ од 1889 године стр. 58.).

У „Дневном листу“, у јануару 1889 год. штампан је један напис „о општинским радовима“ са потписом „Томазеос“, у коме је писац, поред осталог, рекао и то: „да је вода луксуз.“

На одборској седници, одржаној 24 марта 1889 год. приликом дискусије о тако названом „великим општинским радовима“ рекао сам, између осталог и ово: „Још пре 7 марта тражио сам: да се изабере, нарочита комисија која ће се старати да се благовремено израде потребни планови за школске зграде, а потома није досада још ништа урађено.“

22 марта 1889 год. под № 1394 потврђен је код кварта Варошког уговор закључен између Београд. општине и инжењера Оскара Свракера о изради планова, предмера и прерачуна за нови београдски водовод, са подземном водом у Макишу.

На седници одборској од 4. маја 1889 изнео је пред општин. одбор пројект буџета за 1890 годину у коме је, Суд општин. поред осталог, предложио за одржавање свих паркова и засада динара 3000 (три хиљаде) а буџетска одбор. комисија, тражила је да се тај издатак сведе на 1500 (хиљаду и пет стотина дин.). После говора писца ових редака, у коме је доказивао да је и сума од 3000 дин. врло мала за озбиљан рад на томе пољу, примљен је предлог Општ. суда.

На састанку општин. одбора од 21. септембра 1889 год. отпочет је претрес предлога „о зајму за извођење великих општинских радова.“

У месецу септембру 1889 год. довршен је нацрт „Грађев. закона за град Београд“.

8 октобра 1889 године, одржата је нарочита одборска седница којој су присуствовали и грађани, не-одборници, ради саопштења „извешајта финансијског одбора“ о зајму који се има закључити за извођење „великих општин. радова“:

1. Новог водовода; 2 Варошке канализације; 3 Школских зграда; 4 Изменатања варошке кланице 5 Зграде за варошки суд; 6 Итропоа; 7 Кеа; 8 Осветљења; 9 Модерног калдрмисања; 10 Извршења најпотребније регулације улица; 11 Нивелисање улица.

За све, горе побројане радове, предложено је да се закључи зајам у износу од дванајест (12) милиона динара. Догле нечувена, за Београђане, величина општин. задужења.

Те године износио је целокупан дуг Београд. општине — код Управе фондова — 400.000 (четири стотине хиљада) дин. на који је плаћано на име интереса и камате, годишње по 28.000 дин.*

30 децембра 1889 године, на одборској седници одржаног тога вечера, положили су заклетву изборни председник почив. Никола Пашић и кметови.

У 1-вом бр. „Београд. општ. новина“ од 1 јануара 1890 год. штампан је један напис под насловом „Обележавање улица“ са шифром „P“ место потписа, у коме се, поред осталог каже и ово:

1 „Обележавање улица именима има више добрих страна кад се имена бирају са пуно смисла, и такво обележавање је за наше прилике најподесније;

2 „Имена улица су „галерија слика наше пажње и оважавања оних који за нас имају заслуга“.

3 „По начелу: „више очију више и виде“ било би добро да се извештај одбора за криптавање улица преда јавности да би сваки когод жели, могао рећи шта о томе мисли.“

7 јануара 1890 год. на поновном збору изабрано је нових 32 одборника и 16 заменика.

*) Према данашњој вредности новца си о би: дуг: 4,000,000 а ануитет: 28,000 дин.

Нови претседник пок. Никола Пашић, изабран на првом збору, одржаном у децембру 1889 год. ушао је у дужност 2 јануара 1890 год.

Нови одборници и њихови заменици, изабрани на накнадном збору 7 јануара 1890 год. положили су заклетву у четвртак 11 јануара 1890 год.

На једној од првих седница под претседништвом Николе Пашића, саопштен је извештај „Техничког одбора за извршење вар. водовода“ од 14 јула 1889 год. о завршеним претходним радовима са програмом за израду пројекта који се има што пре послати инжењеру О. Смеркеру, заједно са извештајем Д-р Макса Петенхоре о употребљивости макишке воде.

30 јануара 1890 године поднела је извештај Комисија за ограничење вароши.“ Чланови ове комисије били су: Мага Јовановић, одборник и тадањи управник управе фондова; Миливоје Јосимовић одк. проф. В. школе; Коста Д. Главинић одбор. проф. Вел. школе; Димитр. Најдановић одб. кафеџија; Раденко Драговић, одб. дрвар. трговаца. Раду ове комисије присуствовао је и Гргур Миленковић инжењер Управе града Београда. На предлог писца ових успомена и Миливоја Јосимовића, нарочито је наглашено у овоме извештају: „да би рејон требало обележити што ширим друмом који би почињао код железнич. сав. моста а свршавао би се на дунавској обали код „Дехановог имања“. „Простор иза овога друма у ширини од 500 м. да се што пре пошуми како би се добио око Београда један појас шуме ширине $\frac{1}{2}$ километра.“

Са незнатним изменама, примљен је овај извештај заједно са напоменом: да се простор ван рејона пошуми, како од Суда тако исто и од Одбора општинског на одборској седници одржаној 14 фебруара 1890 год. са 32 противу 4 гласа. Од ођбора усвојени „рејон“ ишао је, колико се сећам, следећим правцем: од сав. желез. моста на улици Милоша Великог, том улицом до улаза у онд. „лудницу“ — болницу за душев. болеснике — одатле, управно до Западног Врачара, на коме је се находио „војени сењак“, одатле у правој линији преко Запад. Врачара до уласка Београдске ул. у Краља Милана ул., Београдском улицом до „Тркалишта“ — садање Александрове ул. — одатле на „Ново гробље“ па даље на дунав. обалу.

На жалост, оних који су поменути извештај радили, а на још већу штету данашњих и будућих београдских становника, од свега што сам горе изложио, није остварено скоро ништа, иако се цело посао ограничавања грађевинског рејона Београда појасом шуме дубоке $\frac{1}{2}$ километара, могао онда извршити са неколико стотина хиљада динара. Скоро цео простор који је требао да се пошуми, био је онда ненасељен и највећим делом општинска својина. Улица Београдска и данашња Гробљинска, имале су само неколико чатрља.

Пошумљавање о коме овде пишем, могло је се потпуно извршити 1890 до 1892 године и, да је се у томе онда успело, Београд би имао данас између „центра“ и предграђа, од Саве до Дунава, шуму од 525 х. стару 40 година а дубоку 500 м.

Сваки онај, који зна: колика је здравствена и климатолошка вредност шума, не само за густо насељене градове већ и за сеоска насеља, увидеће лако, колики су грех однели на својој души они београђани,

а нарочито школовани људи, који су 1892 године омели пошумљавање непосредне околине Београда; једни из неразумевања и неоправданог тврдичлука, а други, школовани, који су овај неоспорно општекористан посао омели због необуздане партијске пакости.

Непосредна надзорна власт над Београд. општином, била је тада Управа града Београда, па и она носи велики део одговорности што општин. збор одржан 22 марта 1892 год. није одобрио да се и надаље наплаћује дотада постојећи општин. прирез од 28% од непосредне државне порезе — за 6—8 година, колико се сећам — ради стварања нарочитога фонда чији ће се приход употребљавати овако: у II полгођу 1892 год. 20% на подмирење редовних општин. издатака а 8% на откупљивање приватних имања ван варошког рејона; у 1893 и осталим годинама после ње да се сав прирез од 28% има употребити за откупљивање приватних имања ван варошког рејона и пошумљавање тога земљишта; прирез овај од 28% прибираће се сваке године све донде докле се означена потреба — пошумљавање — не подмири.

5/XII 1889 год. поднела је одбору општинском извештај „Комисија којој је било стављено у дужност да пропише правила за ново осветљење.“ Чланови ове комисије били су: Коста Д. Главинић; Д-р Марко Т. Лeko; Коста Петровић, одбор. (трговац); Милан Ж. Маринковић, одбор. (трговац).

На одбор, седници одржаној 6 априла 1890 год. изабрата је „стална комисија за вођење надзора над извршењем новог београдског водовода“. За чланове исте изабрати су: Никола И. Стаменковић професор В. школе; Коста Д. Главинић, одборник (професор В. школе); Тодор Селесковић, машински инжењер, Вој. техн. завода у Крагујевцу и Живко Милосављевић, проф. прав. факул. Вел. школе. Одмах после избора одређена је и награда овој комисији: претседнику (Н. И. Стаменковићу) 150 дин., а члановима 100 дин. месечно — јер ће радити свакога дана.

17 маја 1890 год. поднела је извештај „Техничко финансијска комисија (за зајам од 10 милиона динара).“ Та комисија била је састављена овако: Претседник Никола Пашић, претседник општине; Делогођа Коста Д. Главинић одборник; Чланови: Никола И. Стаменковић проф. Вел. школе; Д-р Лаза Пачу, шеф општин. лекара; Светозар Зорић, машин инжењер; Анта Алексић, инжењер; Д-р Марко Лeko; Миша Марковић, началн. железн. дирекције; Ђока Новаковић одборник-касациони судија; Пера Манојловић, директор Народне банке; Милован Маринковић одбор. директор гимназије; Марко Велизарић, одбор. професор гимназије и Светозар Карапашаић, одбор. — гвожђар-трговац.

Августа 1890 предала је Команда тврђаве општини београд. Калемегдан — Горњи и доњи, (који се, узгред да напоменем, данас погрешно назива мали и ако је по површини коју покрива два пута већи од горњега).

*) Овај извештај штампан је у целости у „Београдским општин. новинама“ од 1890 год. на стр. 166, а колико се сећам, општампан је и у засебну књигу.

www.unilib.rs октобра 1890 год. одобрен је први кредит за уређење Калемегдана у износу од 10.000 динара по усвојеноме плану; надзор над извршењем радова поверен је комисији састављеној од: Милорада Терзибашића, одб. трговца; Косте Д. Главинића, одбор. — проф. В. школе и Милана Капетановића, одбор. — проф. В. школе. По себи се разуме да та комисија није имала никакве новчане награде. Пок. Милан Капетановић израдио је бесплатно план за 2 киоска, који су се, до пре неколико година, налазила на улазу стазе која води од главне савске стазе ка водоскоку. Том приликом, доведен је горњи Калемегдан (доњи је уређен много доцније, тек у 1904 год.) у стање у каквом је био све до пре неоклико година.

Данашња главна савска алеа, отпочета је да се уређује у 1886 год. за време претседњиковања указног претседника Михаила Богичевића и, већи део борова који се и данас наводи на савској ивици, засађен је у то доба.

Да би се уређење овог новог београдског парка, извело што јевтиније, употребљени су за све земљане радове, осуђеници београд. казног завода, који је био смештен у горњој тврђави.

Наиме награде плаћала је општина за свакога осуђеника по 25 динар. пара. Управи казног завода, од које је суме трошен један део за побољшање њихове хране, а други део уношен је у онда постојећи фонд при Управи завода, — на име сваког појединог осуђеника који је радио — из кога је давано осуђеницима, при изласку из завода као његова уштеђевина.

Узгред напоменем на овоме месту: 1. да је прво засађивање горњег Калемегдана извршено између 1873—1875 године, у времену кад је командант београдске тврђаве био пок. Драгутин Жабарац, пуковник; 2. да је писац ових успомена, на одбор. седници од 8 октобра 1890 године предлагао: да се на савској главној стази, на њеном завршетку код зида тврђаве, подигне угледна рестаурација тако: да горњи део, саграђен за посетиоце, буде сав у стаклу, а његов под буде уздигнут изнад нивоа савске стазе за 2,5—3 м, ради лепшег погледа на Западни Врачар, бежанијску косу и долину Саве, а доњи део да се употреби за смештај кухиње, подрума и осталих потребних просторија. Овај рестуран требао је да се подигне онде где се сада налазе степени којима се силази у тврђавски ров.

Овај предлог већина одборника, међу којима је био знатан број кафеџија, није примила, а главни им је разлог за непримање био: што би због тог кафе-рестурана трпели велику штету гостионичари и кафеџије: „Српски Краљ“, „Грчка Краљица“, „Национал“ итђ.

15 децембра 1890 године отштампале су „Београд. општин. новине“ у својој рубрици „Дописи грађана“ је-

дан напис под шифром „Р“ у коме писац истога говори о немару Београд. општине према својим добротворима и вели: „немарност је у томе: (а и незахвалност) што у општинској дворници има пуно огледала са лепим и скупим рамовима, а нема слика општин. добротвора, па помиње Косту Хранисављевића, бив. полковника, који је завештао Београд. општини три хиљаде (3000) ₰ (дуката) у готовом; затим о Црнобарчевом фонду и некадањем Вучићевом поклону итд.

Тражи да се извуку из заборава завештања, да се о њима састави и утврди рачун, да се слике тих добротвора изложе у дворници и да се, на тај начин положи темељ фонду коме ће многи грађани радо остављати легате, кад има признања — кога дотле није било.”

Комисија којој је било стављено у дужност да проучи питање будућег осветљавања Београда, и предложи оно, кое ће, по њеном мишљењу, бити најбоље, поднела је крајем децембра 1890 год. свој извештај у коме је предложила да се уведе електрично осветљење. Сви чланови ове комисије којој је био претседник Никола Пашић, претседник општине, а чланови: Ђока М. Станојевић, професор Војне академије; Ђока Димитријевић, одбор. — апотекар; Марко Велизарић, одб. — проф. гимназије; Коста Д. Главинић, одб. — проф. В. школе; Јован Тадић, одб. — трговац; Ђока С. Новаковић, одб. — касациони судија; Мата Јовановић, одб. — управник Управе фондова и др. Марко Т. Леко, одбор. држав. хемичар. Претседник комисије и сви чланови осим Др. Марка Т. Лека, били су за електрично осветљење, а он је предлагао осветљење са светлећим гасом. (види Београд. општинске новине од 13 јануара 1891 године).

На понозном општинском збору, одржаном 19 маја 1891 год. изабран је за претседника општине Милован Р. Маринковић, значи да је до тога дана био претседник Београдске општине Никола Пашић, коме овом приликом кличем: хвала ти и слава ти, драги Никола Пашићу, који си и према мени као и према многим другима, увек био предусретљив, пажљив и врло, врло тактичан.

На завршетку да напоменем још и то: да је на општин. збору одржаном 19 маја 1891 гласало 856 бирача и да је тада гласало за Милована Р. Маринковића („Кума Милована“) 785 а за његовог против кандидата Драгутина Ј. Илијћа, књижевника, 71. На збору одржаном 3 марта 1888 год., дакле 3 године пре овога, гласало је само 212 бирача.

Београд
12 децембра 1936 год.

Предавање г. Душана С. Николајевића

Француска и Југославија

У Хришћанској заједници младих људи одржао је г. Душан С. Николајевић, претседник Културног одбора града Београда, ову реч на вечеру посвећеном Француској:

„Врло сам захвалан Хришћанској заједници младих људи што ме је позвала да на овоме скупу кажем неколико речи о значају француске културе и о потреби присних веза Француске и Југославије. Моја благодарност је у толико већа, што позив Хришћанске заједнице младих људи садржи толеранцију и тежњу да се у просторијама вашег дома чују разна схватања. Духовна и морална криза света после Рата врло је тешка. Избледели су многи симболи. Узалуд вичу многе старе пароле. Рат је разбио толике илузије које су грејале човечанство. Завладао је људском душом сплин. Тај сплин не увиђа да без религије не може човечанство да живи. Нема религије и нема једне више среће. Готово нико није срећан. Нису срећни ни они, које је привредна криза бацила у беду, ни они, ни онај мали број не-савесних профитера, који искоришћују послератни привредни поремећај. Сасвим је појмљиво да у таквој моралној кризи сви бољи људи осећају још јаче потребу религије. Сав смисао човека налази се у његовом приближавању Апсолутном. Не постоји само један пут који нас приближује великој мистерији вишег живота. И, независно од тога, да ли је мој пут онај исти којим иде Хр. з. мл. љ., ја желим да још једном одам сву дужну пошту широкогрудости с којом сам почаствован да вам на овоме скупу говорим... Треба опет подвући да само она култура, која је прожета религијом, креће истински људски прогрес. Артур Лабриола у своме делу *Сутон цивилизације* пише о економизму данашњег времена. Овај одлични зналац с правом сматра, да је економизам поништио све оне вредности које човека чине човеком. Зато Артур Лабриола велича мртву цивилизацију Маја. Она не беше економска, али је баш зато била спиритуална и дубоко религиозна. Бели људи истребили су црвенокошце, али оно што беше најбоље у мртој цивилизацији религиозних Маја

морало би васкрснути, ако потомци белих зворова, који уништише црвенокошце, желе да нађу свој смисао, свој став у васиони. Без религије, васиона је хаос. Лабриола је далеко од свих болесних мистика. Болесне мистике и ретроградна опирања спиритуализовању религије осуђене су на пропаст. Независно од мога става према религији хришћанској, ваш покрет је заслужио речи хвале зато што се труди да религију Учитеља из Назарета објасни као једну религију која не тражи патолошко чулно егзалтације, већ надањивања на човечанству и на бесмртности човечанства. Француски рационализам XVIII века много је нападан. Оспоравају му вредност изопачени мистици који верују једном сладострасном вером у чулно небо. Њихове екстазе верске, уколико их имају, такве су да би се могле, донекле, објаснити фројдизмом. Ви знате да фројдизам, *на крају крајева*, ништа друго не чини него прља човека. Француски рационализам уздиже човека.

Није истина да се наша мисао и наша вера не трпе и ви, припадници Хр. з. мл. љ., племенито се трудите, да извршите рационализацију хришћанске религије. Ја желим, да овога вечера, које је посвећено француском духу, нагласим могућност споразума између вашег, хришћанског рационализма, и рационализма француског, чија се снага налази у томе што је човечанска инспирација.

*

* * *

Сплин, који тако много господари послератним човечанством, може бити развејан само еланима оних на којима свег остаје. Ваш елан мора схватити истину, да прогреса у човечанству може бити само у толико уколико јединка носи у себи сав људски род. На свет је данас навалио сплин, и тај сплин је учинио врло много, да се на историјској позорници појаве колективи, или, како их тачно један писац зове, згуснуте масе. — Биле оне шовинистичке или комунистичке, згуснуте масе потиру јединку, а, самим тим, прелазе у ниски култ личности. Оне не увиђају сву своју ретроградност. Пиједестали, на којима њихове вође задовољавају своја згрчена цезарства,

колективи, згуснуте масе, хоће да пониште оно што је цивилизација човечанства с толико историских крвавих напора створила. И, што је још горе, ометају могућност изграђивања нових вредности и нових оријентација. Ви, омладина, треба, дакле, да својим спиритуалним еланом разгађате магле којима чулне побожности увијају човека и Бога, и ви, омладина, ваља да што пре повратите сзу важност начелу јединке, појединаца, начелу једнога човечанства које не сме бити маса. Ја сам слободан да вас потсетим на речи Хермана Кајзерлинга. У своме делу *Књига о личном животу* Кајзерлинг истиче да Хришћанство заступа индивидуалистички принцип. Заповест: „љуби ближњега свога као себе самога“, по Кајзерлингу, значи: поштовање свачије личности. Ако бисмо Кајзерлингу могли приговорити, да је хришћански покрет, као покрет робова Римске Империје, носио на себи печат онога што је било заједничко свима чије су се душе грчиле под силом интернационалне Империје, — етичка истина индивидуалистичког начела и спиритуалност те истине захтевају да ви, омладина Хришћанске заједнице, прихватите Кајзерлингово становиште. Добро сте урадили што сте ово везе посветили Француској, јер, крај свих политичких криза, Француска је земља у којој се данас највише поштује начело појединца.

Ја ћу скренути вашу пажњу на духовно дело онога који је у Светском Рату спасао Француску. Жорж Клемансо је написао једно дело, које, поред свих хаотичности, садржи величину подухвата, да човечанску инспирацију францускога рационализма измири с пречишћеним духовним аристократизмом. На супрот згуснутим масама, негативним колективима, Клемансо оставља човека као носиоца човечанства и као господара свих светова, васионе. У колективу људи су се ражаловали и згрчили. И тако згрчени, људи без достојанства људског прелазе у вулгарни култ својих вођа. Џон Биверс, у делу *Свет без религије*, сматра да у наше дане маса себе с материјалном радошћу понижава пред својим идолима. Сваки од тих идола, под утицајем те понижености згуснуте масе, уживљује се у своје „посланство“ и сваки од тих вођа маса, које прогуташе појединце, чак убеђено глуми по једнога Бога на земљи. Људи масе се везују један за другог. Утапају своје обездушене душе једну у другу и та маса бауља. Бауља пред оним кога је њен сплин извикао за вођу. Нема радости. Залази сунце. Сутон човечанства. Клемансо, надахнут човечанским француским рационализмом, хоће радост и мрзи све оне који бауљају. Жорж Клемансо хоће усправног човека чији ум продире у биће ствари. Ја верујем, да и омладина Хр. З. свим својим поштеним одушевљењем хоће усправног човека обасјаног животодавним сун-

цем. У Клемансовљевом делу човек је у почетку био згрчен, у бауљастом ставу. Чукао је на дрвету. Беше блиски род животињи. Сунце га је оборило на земљу. Човек се почео да креће. И да се усправља. Сунце разгађа магле лажних тајанстава и сипа радост. Човек се све више усправља. У *Вандејским фигурама*, Клемансо се сардонски смеје бауљалу Жакиљу.

Човек треба да је усправљен, и сасвим је разумљиво што је Жорж Клемансо, који је у свом систему усправљао човека, захтевао да, као мртав, буде у усправном ставу спуштен у вандејску, у француску земљу. Мени је драго што се ваши погледи на религију врло много слажу с француским рационализмом, и што ваша млада одушевљења жуде усправног човека. Кад је реч о Француској, онда вама, омладини једног здравог сељачког народа, ваља рећи да Француска, да та иста Француска, чији дух мисли велику мисао, чува и негује култ огњишта. Нећу вам говорити о Анри Бордо-у, његовим изванредно психолошким *Роквиљарима* и његовој *Кући*. Нећу да вам приказујем ни друга дела старе и нове француске литературе, где су синови Француске, земље малага поседа, на неодољив начин изражавали своју љубав према земљи, према огњишту.

Француски јавни живот стално је обнављан појединцима који су, долазећи из провинције, разбуктавали у својим грудима топлу ватру огњишта, а у очима чували пејзаж завичаја. Француз воли необуздано свој завичај. Ги де Мопасан осећа мирис завичаја и свом својом физиологијом жуди за завичајем. У завичају је огњиште, а спасилац Француске Жорж Клемансо осећа потребу да се све мале ватре са многих огњишта скупе, слију, запламене у једну велику ватру. Та ватра, на земљи, а животодавно сунце на небеском своду, и француски народ корача стално на челу цивилизације. Ви, синови нашег словенског сељачког народа, не заборавите здраву мистичну снагу земље и грејте се стално на сељачком огњишту нашега завичаја! Верујте ми, верујте у ово што вам говорим! Овај град постаје све више модеран град. Економизам, о коме говори Артур Лабриола; економизам и сплин све више падају и на наш главни град. Све се јасније испољавају црне оне негативне интернационалности коју тиранија новца шири око себе. Све је мање среће у нашем граду. Људи мисле да јуре за срећом и не примећују да је она остала иза њих. На хладноћи новца, на мразу негативно интернационалне вароши, вашим душама биће увек хладно, али кад се год стресете од оновчености американизованог града, ви се сетите мале и, ипак, бескрајно топле ватре нашега огњишта. Огрејани на њој, ви ћете се оспособити за борбу живота и ојектити вашу веру, да дух мора победити. Човек се може и мора усправити, а

југословенском престоницом морају струјати сунчани млазеви здравог живота душе нашег словенског сељачког народа и човечанске мисли!... —

*
* *

На завршетку ове кратке речи желим да још једном похвалим ваш усхит на француској култури. Она то заслужује. Мени изгледа основана хипотеза, по којој су латинска и грчка култура, преко Средоземнога мора, ушле у француску земљу. Ту, у француској земљи, нађоше оне своје место, а француски народ је, проживљујући обе културе, израдио своје, специфично своје облике. Недавно је Сигфрид, доказујући да је европска цивилизација дошла преко Средоземног басена, писао како храмови француски, особито на југу, почивају на римским темељима. Сигфрид је догао, да би се, ако би се они прокрпали, наишло и на грчке темеље. Француски народ ускладио је латинску и грчку културу, а том складу ударио свој печат. Зато је, мислим, рационализам XVIII века тако велика човечанска инспирација и зато су Французи више но и један народ нашли меру. Сјајна је реч и *gentil*. Нама је потребно да што интензивније осетимо сву ту складност француске културе. Благовторно делује француски дух. У својим психолошким истраживањима Америке, Кајзерлинг пише и о држави Лујзиани. Угледни мислилац истиче да се дух, који влада у овој земљи, битно разликује од духа других северних америчких земаља. Кајзерлинг то објашњава тиме што су у Лујзиани првобитно били настањени Французи. Иза њих је остао дух њихове културе. И док је дух поданика осталих северних америчких држава, у колико у њима живе англосаксонци, тежак и док су сви они склони сплину, догле у Лујзиани ведра спиритуалност све улепшава. Кајзерлинг се нарочито зауставља на тупој суморности америчког северног радника: налази оне исте речи за англосаксонску расу и њен дух које пише и Артур Лабриола. У Америци се радости живота налазе, по Кајзерлингу, само тамо где су Шпанци, који уживају готово неразумљиви култ Кајзерлингов, и у крају где беше моћан онај дух чији је смисао за проблеме људске душе и за лепоте и чије су потврђивалачке виталности и вас овде вечерас сакупиле. Ви показујете овога вечера најбољу вољу да споразумете ваш хришћански рационализам с француским рационализмом и да

у ваш дух унесете сву естетичност француске мере. Ви желите да будете пропагатори начела човека, једног, исто толико просвећеног колико и складног, човека. Та ваша жеља жели стваралачки мир. Мир међу народима је оно што осваја ваше душе. Он је данас у опасности. И, ако је икада мир требало да има своје пропагаторе, то је данас, када сви зебемо пред могућношћу једнога рата који би био раван смаку света. Ви правилно осећате да мир света може бити сачуван само ако сваки појединац у себи, кроз Бога у себи, појми сву неизмерну вредност општег мира. Једна дубока религија може једино спасти мир. Ви сте ту у праву и допустите ми да вас потсетим на бизарну опаску Артура Лабриоле. У своме, већ помињаном делу, пише он о Џингисхану. Освајач монголски могао је, у своје налег, ући и у Берлин и у Париз. И сигурно би покорио та два града да се није обратио себи, својој унутрашњости, и да у њој није одједном нашао мир. Џингисхан је, по Лабриоли, осетио мирољубивог будистичког Бога и Џингисханова религија је зауставила Џингисханов освајачки поход. Ви тврдо верујете у пацифистичку моћ религије и, уистини, спас људског рода би био ако би онај Бог, у кога ви не сумњате, отклонио један рат чије би страхоте уништиле све вредности прошлих цивилизација и све будуће цивилизације.

Сви бољи духови у Француској хоће искрено мир. Не сме се заборавити да је најбоље што је о миру Европи у последње време написано потекло из пера Француза, г. Едуарда Ерио-а.

Сви разлози, који су вам наложени да одржите ово вече, потпуно су оправдани, а ово вече је у исто време и враћање дуга који наш народ дугује Француској за све што нам је учинила у претешким часовима наше историје. Француски човек је тада братски пружио руку нашем човеку. Ја сам већ у једној другој прилици рекао, да ће крв француских војника, палих на Солунском фронту, вечно брзати жилама југословенског државног организма. Француска је огромно допринела да се запале поново топле ватре на нашим сељачким огњиштима. Нека греју те ватре и нека се све више усправља наш човек. И нека сви ваши напори буду упућени на то, да се ваш хришћански рационализам што више, што присније, спријатељи с оним што је бесмртно у француском духу. И што томе духу даје право на замашну улогу и у будућој културној историји човечанства.

Одлуке државног савета

I

Ошпусї из службе

„Градски службеник могао је бити уклоњен из градске службе на основу § 160 зак. о градским општинама само у року од три месеца после доношења одлуке по ст. 2 т. 2 § 159 овог закона.

— Одлука Државног савета бр. 22153/36 од 19-IX-1936.

Законом о градским општинама у духу самоуправе одређено је да градови (градско веће) сами како бирају тако и отпуштају градске службенике — § 95 т. 5 у в. § 102 о градским општинама.

Но од овог начела учињен је један тежак изузетак одредбом § 160 зак. о градским општинама. Овим прописом предвиђено је, да ће градски службеник бити уклоњен из службе кад то са важних државних интереса захтева надзорна власт. Према оваквој редакцији овог прописа, а како исти има императивни карактер, изгледало би да је та одредба трајног карактера и да би свака градска општина била дужна да увек уклони оног градског службеника чије уклањање са важних државних интереса захтева надзорна власт. Поред тога како само питање важности државних интереса спада у слободну оцену надзорне власти постоји службеник у таквом случају остао би без икакве правне заштите код евентуалне злоупотребе овог прописа. Овакво тумачење наведене одредбе § 160 зак. о градским општинама било се и појавило у пракси али захваљујући правилном схватању Државног савета, као највишег административног суда у овим споровима, поменутој одредби дат је њен прави значај. На име да је иста одредба могла имати примене само у једном временски ограниченом периоду трајања.

За овакво потпуно оправдано становиште истичу се ови разлози. Пре свега сама одредба § 160 Закона о градским општинама налази се у прелазним наређењима тога Закона. Већ самим тим њој је у начелу обележен привремени карактер са циљем да припомогне да се у једном одређеном периоду пређе са стања које је било уређено ранијим законима на стање које се уређује овим новим и првим јединственим законом о градским општинама за целу земљу. Поред тога у самом пропису § 160 после реченице: „Градски службеник биће уклоњен из службе кад то са важних државних интереса захтева надзорна власт”, стављена је завета и додата нова реченица: „којом приликом ће се донети и одлука по § 159”. Самим тим одређено је да су се

и одлуке по § 160 могле доносити само под оним условима и у њом року као и одлука по § 159.

Одредбом пак § 159 ограничена су извесна стечена права градских службеника. Ради прозођења ових ограничења предвиђено је да ће Министар унутрашњих послова у споразуму са Министром финансија уредити привремено до доношења општинских статута којем звању и положају државног службеника одговара звање градског службеника. А затим да ће се у року од три месеца по доношењу овакве заједничке одлуке Министра унутрашњих послова и финансија донети за сваког градског службеника одлука ради извршења ограничења која предвиђа овај законски пропис. Како је према томе предвиђен и рок у коме се има донети одлука по § 159 то су се и одлуке по § 160 зак. о градским општинама могле доносити само у оним року у коме и одлуке по § 159. Ово са разлога што је као што смо већ напред навели у § 160 изрично предвиђено да се „код доношења одлуке по том пропису има донети и одлука по § 159”. Дакле у истом року у коме и одлука по § 159.

Међутим, у пракси надзорна власт је у једном случају из Скопља на основу § 160 зак. о градским општинама захтевала да се уклони из градске службе градски службеник за кога је већ у року из § 159 сила донета одлука по том пропису. На овакву одлуку о уклањању из службе интересозани службеник жалио се управном суду, али је његова тужба била одбачена као недопуштена. Но Државни савет се није сложио са таквим гледиштем управног суда већ је решењем бр. 22153 од 19 септембра 1935 уважио жалбу овог службеника а одлуку управног суда поништио.

Образложење Државног савета у том решењу гласи:

„У ожалбеној одлуци Управни суд је узео, да § 160, Закона о градским општинама, на коме је заснована одлука и првостепене и другостепене власти, даје овлашћење власти да о отпуштању градског службеника одлучује по слободној оцени; да је тако поступљено и код отпуштања жалиоца Ђорђевића, — а противу тако донете одлуке по слободној оцени тужба на управни суд није допуштена. Стога је и његова тужба одбачена као недопуштена на основу чл. 19 тач. 3 Закона о Државном савету и управним судовима.

Овакво гледиште суда међутим није у сагласности са законом. Јер § 160 Закона о градским општинама налази се међу прелазним наређењима истог закона, којим се регулише прелазно стање од старог у оно које је одређено сталним одредбама овог закона, а већ по томе закључује се да је домаћа ове одредбе временски ограничен и траје само докле док се овај

прелаз изврши. А да је то тако говори и текст овог законског прописа, доведен у везу са предходним § 159, према коме се градски службеник има уклопити „кад то са важних државних интереса захтева надзорна власт, којом приликом ће се донети и одлука по § 159”, у § 159 Закона о градским општинама прописано је, да се и већ призната права градских службеника ограничавају и то: 1) призната права која не одговарају прописима важећим у време тога признања узеће се понова у разматрање и донети нова одлука по онда важећим прописима; и 2) призната права која су у противности са одредбама §§ 100 и 104 свешће се сходно тим прописима. Даље у циљу извршења овог наређења под (2) предвиђено је у другом ставу тачке 2) да ће Министар унутрашњих послова у споразуму са Министром финансија уредити привремено до доношења општинских статута којем звању државних службеника одговара звање градског службеника. Затим у трећем ставу тач. 2) прописано је: „за сваког градског службеника и пензионера донеће се одлука у смислу ових прописа у року од три месеца по доношењу одлуке из предњег става”. Овим је дакле одређен начин и рок ликвидирања прелазног стања градских службеника, а тиме и могућност примене ових прелазних наређења.

У § 160 Зак. о град. општинама, као прелазног наређења, није одређен рок његове примене, већ је везан за могућност примене претходног § 159. Одређујући да се приликом уклањања службеника има донети одлука по § 159 одређено је у ствари и временско трајање за могућност примене § 160 и то на начин предвиђен у § 159. Према томе одлука о уклањању градског службеника по § 160 може се донети само у време прелазног стања тј. до извршења првођења у року од три месеца по доношењу одлуке из става 2 тач. 2 § 159.

По истеку овог рока уклањање градских службеника по овом пропису није више могуће. Иначе да се законом хтело омогућити стално уклањање службеника по захтеву надзорне власти, како је предвиђено у § 160, овај би пропис био стављен међу његове сталне одредбе а не у прелазна наређења којима се одређује само прелазно стање.

У овом случају привремено уређење предвиђено у ставу 2 тач. 2 § 159 проведено је одлуком бана вардарске бановине II бр. 12.325 од 6 јуна 1925 год., а на основу овлашћења у Уредби о привременом уређењу звања градских службеника са звањима и положајима државних службеника. Према томе рок од три месеца по доношењу ове одлуке истекао је 6 септембра 1935 год., у коме је року извршено и првођење жалиоца Ђорђевића одлуком Градског поглаварства у Скопљу бр. 47963 од 17 августа 1935 год год. Тиме је прелазно стање, у колико се тиче жалиоца Ђорђевића свршено, па је тако исто престала, према напред изложеном, и могућност његовог отпуштања по § 160 Зак. о град. општинама.

Како је одлука о отпуштању жалиоцем заснована на § 160, који се пропис на њега као већ преведеног службеника, према наведеном, не може применити, излази, да је та одлука противна закону. И зато је управни суд тужбу имао уважити и оспо-

рену одлуку поништити. Пошто управни суд није тако поступио у својој одлуци, полазећи од погрешне претпоставке да се § 160 Зак. о градским општинама на именованог може применити, ожалбена одлука је противна закону, па се стога жалба морала уважити и његова одлука поништити.

II

Самоуправни прирез

„И службеници градских привредних предузећа (Електричне централе, водовода, кланице и др.) ослобођени су плаћања самоуправних приреза”.

— Одлука Државног савета бр. 4783/36 —

„Градско веће у Загребу одлуком бр. 181557/35 од 20 новембра 1936 год. закључило је, да се службеници градске електричне централе, градске планире, градског водовода и градске клоанице у Загребу ослободе од плаћања општинских приреза на њихове принадлежности. Ову одлуку градскога већа задржала је на основу § 134 Закона о градским општинама банска управа од извршења а са разлога: што је у противности са §-ом 97 ст. 2 Закона о непосредним порезима; што се овако ослобођење може заснивати само на једној позитивној законској одредби као што су то § 97 Чиновничког закона и § 111 Закона о градским општинама, као и наведени пропис закона о непосредним порезима. Даље је навела, да се одредба § 111 Закона о градским општинама не може применити и на намештенике градских предузећа јер ови стоје према градској општини у приватно-правном односу, где се градска општина појављује као предузимач а не као власт, дакле, као правно лице по приватном праву и према томе намештеници градских предузећа нису ни јавни, ни самоуправни службеници о којима је говор у §-у 111 Закона о градским општинама. — Државни савет нашао је да ожалбено решење не одговара закону са ових разлога:

По §-у 111 Закона о градским општинама, градски службеници плаћају самоуправне прирезе на своје принадлежности по истим прописима који важе за државне службенике. А према § 97 Закона о чиновницима, — на који упућује пом. пропис Закона о градским општинама, — принадлежности државних службеника и пензионера ослобођени су свих самоуправних приреза. Према томе од плаћања самоуправних приреза ослобођени су и принадлежности градских службеника, како активних тако и пензионера. — Међутим, наведени пропис § 111 Закона о градским општинама, као што се из цитираног види, не прави разлику између јавних и осталих градских службеника, као што је то у ожалбеној одлуци учињено, у погледу ослобођења од самоуправних приреза. Тамо где је хтео да прави разлику законодавац је то изрично учинио, као што то произлази из § 12 Закона о градским општинама у коме се изрично предвиђа, да су „јавни самоуправни службеници” чланови оне општине у којој је њихово стално службено седиште, као што је и у § 103 јасно подвукао, да заклетву полагају пред претсед-

ником градске општине само „градски јавни службеници” који су као такви означени градским статутом. Према томе, када закон у § 111 ослобађа плаћања самоуправних приреза „градске службенике”, онда је очигледно да се овде мисли на обе врсте службеника па ово ослобођење важи како за јавне градске службенике тако и за службенике градских предузећа, у којима се градским општинама, с обзиром на комерцијалну и техничку природу тих предузећа, јавља као подузетник а не као носилац власти”.

III

Учешће грађана код доношења градског буџета

„Неуважавањем жалбе-приговора на буџет појединцу се не вређа никакво право, нити интерес заснован на закону”.

— Одлука Државног савета бр. 25595/36 од 7 октобра 1936. —

Удружење трговаца за град и срез Вршац поднело је Државном савету тужбу противу решења Министра од 18 јуна 1936 год. бр. 6821 којим је одобрен буџет града Вршца за 1936/37 годину. У поднетој тужби Удружење је истакло, да је противу одлуке градског поглаварства у Вршцу, којом је усвојен градски буџет, поднело жалбу надзорној власти, у смислу § 143 Закона о градским општинама, да је надзорна власт и пре донете одлуке по овој жалби доставила буџет Министарству финансија на одобрење и да је затим одобрен спорним решењем. Сматра да је такво поступање противно закону и предлаже Државном савету да ово решење поништи.

Решавајући по овој тужби Државни савет је нашао, „да тужиоцу спорним решењем није ни могло бити повређено никакво право нити непосредни интерес заснован на закону, према чему не постоје услови за покретање спора, па стога и овој тужби нема места.

Према чл. 15 и 18 Закона о Државном савету и управним судовима тужбом појединаца или правног лица може се нападати само онај акт управне власти којим се непосредно вређа какво његово право или непосредни лични интерес заснован на закону, а такав акт овде не постоји. Градски буџет има исти значај као и месне уредбе, статут и правилници које градови могу доносити за своје подручје по § 90 Закона о градским општинама. Као што се месним уредбама или статутима уређују извесни односи у граду, тако се и буџетом утврђују градске финансије, а на начин специјално одређен у гл. VII, (§ 113—129) Закона о градским општинама. Према томе и месне уредбе и буџет претстављају нове и опште одредбе које се тек у будуће имају примењивати. Њима се према томе не вређа непосредно ничије право нити интерес; па ни тужилачког удружења, а без такве повреде не може се ни противу решења, којим се од стране власти одобрава предложени градски буџет покренути спор, с обзиром на одредбе чл. 15 и 18 Закона о Државном савету и управним судовима.

Учешће грађана у прописаном поступку за градски буџет допуштено је, и то у општем интересу, само у толико (§ 117, Закона о градским општинама) што могу стављати своје примедбе на предлог буџета, док само одлучивање како о предложеном буџету тако и стављеним примедбама припада градском већу. Допуштење грађанима да стављају своје примедбе на предлог буџета није дато у циљу заштите каквих њихових права, јер се буџетом о њима и не решава, већ у циљу доношења што свестранијег и правилнијег буџета с обзиром на њихове материјалне интересе и опште интересе града. Услед тога и неусвајање тих примедба не може представљати никакву повреду права оних који су их чинили, нити то може бити повод за покретање административног спора.

Повод за жалбу надзорној власти у смислу § 143, Закона о градским општинама, а затим и за покретање административног спора, могу бити само оне одлуке већа које оно доноси у примени Закона, градских уредаба или буџета, и тиме непосредно вређа какво право или лични интерес жалилаца заснован на закону, а не и оне одлуке којима се прописују градске уредбе или буџет, а тако и одлуке власти о одобрењу буџета, као што је овде случај, које немају непосредно правног дејства на појединца, па, дакле, ни на тужилачко удружење. Према томе и жалба коју је тужилачко удружење изјавило на буџет надзорној власти, у смислу § 143 Закона о градским општинама није могла бити запрека за даље спровођење буџетског поступка односно одобрења истог од стране Министра финансија, које је учињено спорним решењем.

Са ових разлога тужба се морала одбацити одлуком на основу чл. 24 тач. 4 Закона о Државном савету и управним судовима”.

Одредбом § 117 зак. о градским општинама предвиђа се да председник градске општине мора саставити буџет најдаље на три месеца пре почетка буџетске године и изложити га на општи увид грађанству за време од пет дана, што се мора објавити у граду на уобичајен начин. Истим прописом дато је право сваком члану градске општине као и сваком лицу које плаћа непосредни порез у граду да може ставити на предлог буџета своје примедбе. За овим председник износи предлог буџета са учињеним примедбама у року од даљих пет дана градском већу које има да расправи о буџету са учињеним примедбама и донесе одлуку.

Према даљем поступку из § 118 Закона о градским општинама буџет се са свима одлукама већа и примедбама учињеним на буџет шаље надзорној власти. Надзорна власт је дужна прегледати буџет и уверити се да су у буџет унесени сви они издаци који по овом или другим законима, или по неспорним уговорним обавезама падају на терет града, и то у оноликим изменама, колики су по закону потребни, као и да је у опште састављен по постојећим прописима, па ако је то учињено, онда га шаље министру финансија најдаље за месец и по дана пре почетка буџетске године. Ако, пак, у буџет није унесено све што треба и како треба, чини већу образложене примедбе. Ако градско веће не усвоји примедбе надзорна власт ће послати буџет са својим примедбама

Министру финансија најдаље на месец дана пре почетка године.

Према оваквом поступку, о примедбама грађана (чланова града одн. лица која плаћају непосредним порезу у граду) стављеним на пројектовани буџет одлучује градско веће које расправља буџет са учињеним примедбама и доноси одлуку. Но неусвајање тих примедба од стране градског већа не вређа се никакво право или лични интерес основан на закону и због тога странка која је ставила те примедбе не стиче право жалбе на вишу власт. Ово са разлога што буџет има карактер једног статута, уредбе и све док не дође до његове примене не може ни бити повреде чијег права. Примедбе које грађани могу да ставе на буџет имају само тај значај да градском већу а доцније надзорној власти па према томе и Министру финансија код дефинитивног одобравања буџета укажу на евентуалне недостатке у буџету. Због тога се буџет са свима одлукама већа и примедбама шаље надзорној власти. Надзорна пак власт не доноси никакву одлуку о буџету већ евентуално само ставља своје примедбе градском већу а потом га има одмах достављати Министру финансија на дефинитивно одобрење. Наравно да уз буџет надзорна власт треба да достави и све примедбе учињене на основу § 117 Зак. о градским општинама које као елаборат могу послужити Министру финансија код дефинитивног одобрења буџета.

Но у случају који се овде излаже Удружење трговаца за град и срез Вршац није ставило примедбе на буџет на основу § 117 Зак. о градским општинама. Већ је на основу ст. I § 143 Зак. о градским општинама поднело надзорној власти жалбу на одлуку градског већа о буџету. У ст. I § 143. Зак. о градским општинама заиста се предвиђа да се против одлуке градског већа може изјавити жалба надзорној власти. Али овај се пропис мора тумачити у логичној вези са чл. 15 16 и 18 Зак. о држав. сав. и упр. судовима по коме се само оних одлука управне или самоуправне власти може издати жалба на једну вишу одн. надзорну власт којима се појединцу вређа какво право или лична и непосредни интерес заснован на Закону. Видели смо да са буџетом то није случај.

Но § 143 Зак. о градским општинама садржи још једно специјално правно средство. Реч је о ст. IV овог прописа. Ту се предвиђа да против одлука градских органа опште природе (не појединачно личне) право жалбе, односно приговора има члан градске општине који налази да је одлука противна постојећим законима и законским наредбама власти. Код примене овог прописа ваља одмах истаћи да он изузетно од чл. 15 и 18 Зак. о држ. сав. допушта право жалбе у ствари приговора и противу једне одлуке општег карактера али тај се изузетак односи само на подношење жалбе. Што се тиче даљег правног средства тужбе управном суду одн. Др. Савету странка се, ако би јој жалба по овом пропису била одбијена, не би могла користити тим правним средством јер одбијањем њене жалбе противу једне одлуке опште природе њој се не вређа никакво право или лични и непосредни интерес заснован на Закону да би на основу чл. 15 и 18 Зак. о државном савету могла поднети тужбу управном суду одн. Државном савету.

Поред овога код примене § 143 ст. IV поставља се као начелно питање да ли се по томе пропису може изјавити жалба и противу одлуке градског већа о буџету одн. да ли појам „одлуке опште природе” обухвата и буџет. Да напоменемо одмах да се Удружење трговаца као странка у спору који је био предмет одлуке Државног савета, коју смо напред навели, није могло користити правом жалбе по ст. IV § 143 јер по том пропису жалбу може поднети само члан општине а члан општине је само физичко лице. Дакле не и правна лица као што је једно удружење.

Али питање је да ли се противу буџета може поднети у опште жалба по ст. IV § 143 Зак. о градским општинама. Као што смо већ напред навели за доношење буџета градских општина предвиђен је један специјалан поступак у § 117 и 118 Закона о градским општинама, па се већ с тога појављује питање да ли се код буџета може применити и поступак који се односи на остале одлуке опште природе из § 143 ако се схвати да се под тим одлукама може подвести и буџет. По поступку из § 117 буџет саставља претседник општине и излаже га на општи увид грађанству за време од пет дана, што се мора објавити у граду на уобичајени начин. Сваки члан града, као и свако лице које плаћа непосредни порез у граду има право ставити на предлог буџета своје примедбе. Претседник предлог буџета са учињеним примедбама износи у року од даљих пет дана градском већу које после расправе о предлогу буџета са учињеним примедбама и доноси одлуку т. ј. буџет. По поступку пак из § 143 Зак. о градским општинама (ст. IV). Противу предлога буџета од стране претседника општине јер и то је одлука градског органа право жалбе одн. приговора има сваки члан општине. Што значи да би по овом пропису сем примедба које на предлог буџета према § 117 може учинити сваки члан града као и свако лице које плаћа непосредни порез, сваки члан града имао још и право жалбе одн. приговора. О тим жалбама одн. приговорима требало би да решава градско веће док према § 117 оно код расправа о буџету расправља још само примедбе учињене на буџет. Поред тога по ст. IV § 143 и противу одлуке градског већа о буџету, јер је и то одлука градског органа, постојало би право жалбе одн. приговора. По тим приговорима одн. жалбама имала би да решава надзорна власт. Међутим, према § 118 надзорној власти доставља се буџет са свима одлукама градског већа и примедбама док ту нема у опште речи о жалбама одн. приговорима. Поред тога надзора власт према § 118 и не одлучује о буџету већ буџет одобрава Министар финансија. Сви ови разлози потврђују да се поступак из § 143 Зак. о градским општинама не односи и на буџет за који важи специјалан поступак из § 117 и 118 Зак. о град. општ. Ово гледиште заступа и г. Н. Оцокољић док супротно гледиште има г. Б. Франтловић („Полиција”, за 1934 г. стр. 714 и 810).

Најзад, поставља се питање да ли се на буџет може применити правно средство жалбе одн. приговора и због тога што буџет има карактер једне апстрактне одлуке опште природе (уредбе) којима се уређује извесан неодређен низ ситуација за у будуће док се пропис ст. IV § 143 односи само на одлуке опште природе за конкретан случај — подизање јавне зграде

www.школарс болнице. Ово гледиште заступа г. Јован Стефановић. Ово гледиште би било у сагласности и са самим законским текстом ст. § 143, Ту се на име каже „Противу одлуке градских органа опште природе (не појединачно личне). Самим овим објашњењем „не појединачно личне“ уједно је сужен појам таквих одлука. На име да то нису у опште све одлуке опште природе

(чак и уредбе, статуту, правилници) већ само оне одлуке опште природе које су везане за један конкретан случај али које нису појединачно личне, Дакле које се не односе само на једно лице већ на један неодређен број лица.

Александар Давинић,
референт Држ. савета

Плата председника градске општине

I

Претседник градске општине може имати месечну накнаду за вршење дужности у облику годишње или месечне плате и ако није донет градски статут који, према § 83 став 2 Зак. о град. општинама, треба да одреди ту накнаду. У недостатку статута величину накнаде одређује градско веће.

Док § 83 Зак. о град. општинама у ставу 1 прописује, да је служба претседника општине почасна, докле у ставу 2 предвиђа, да се претседнику градске општине град. статутом може одредити стална накнада за вршење дужности у облику годишње или месечне плате.

Поставља се питање, да ли претседник градске општине може имати ову накнаду, у случају ако градски статут, који треба да је одреди, још није донет.

Градско веће општине града Призрена одлучило је, да се претседнику градске општине издаје стална месечна накнада у износу од 2.820.— динара и да иста одлука замењује статут до његовог доношења. Ову одлуку већа задржала је Банску управу у Скопљу од извршења, на основу § 134 Зак. о град. општинама, јер је нашла да је иста у противности са § 83/2 Зак. о град. општинама, који прописује да се ова накнада може одредити статутом, а да у односном случају није било статута. На одлуку Банске управе изјавило је градско поглаварство жалбу Државном савету, у смислу § 134 Зак. о град. општинама, који је својим решењем бр. 8611/36 од марта 1936 год. уважио жалбу и поништио одлуку Банске Управе, дајући за своје решење следеће разлоге:

„У § 83 Зак. о град. општинама предвиђено је је у начелу да је служба претседника градске општине почасна, дакле бесплатна. Али и поред овога у другом ставу овог прописа остављено је, да се претседнику може статутом одредити стална накнада за вршење дужности у облику годишње или месечне плате. Доношење пак статута, у коме би се ова накнада имала предвидети, стављено је у дужност (§ 148) новоизабраном градском већу по одредбама овога закона и то у року од године дана. Када ће се пак избори општинских већа по овоме закону обавити (§ 145) остављено је да Министар унутр. послова одреди. Како ови избори још нису обављени, то и рок за доношење статута није истекао. Док се и то не изврши остаје и у погледу накнаде претседнику градске општине оно стање које је постојало пре закона о градским општинама.

По претходном закону о општинама од 1903 год., који је важио и за Призрен, плату претседника одређује (чл. 85 тач. 14) општински одбор. И кад је у овоме случају општ. одбор одн. град. веће ову плату одредило, онда је то у сагласности са законом и није било места задржању дотичне одлуке од извршења на основу § 134 Зак. о град. општинама, пошто иста иначе није противна закону. Најзад, у одлуци град. већа наглашено је да иста замењује статут до његовог доношења, те је тиме удовољено и пропису закона о град. општинама.”

Као што се из цитираног образложења види, Државни савет признао је претседнику градске општине право на сталну накнаду за вршење дужности и у случају ако статут из § 83/2 Зак. о град. општинама није донет, под условом да је величину те накнаде одредило градско веће. Одлука градског већа о сталној накнади претседнику може, према решењу Државног савета, да замени статут који још није донет зато, што није постојала могућност за његово доношење, пошто је доношење статута стављено у надлежност новоизабраних градских већа, која још нису бирана. Прописом § 51 тач. 10 Фин. зак. за 1936/37 год. створена је могућност за доношење статута о сталној накнади претседнику градске општине и пре избора градских већа, јер овај законски пропис предвиђа да статуте и уредбе о организацији, чије доношење предвиђа зак. о град. општинама, до нових избора могу доносити и садашња градска већа, у колико је потребно да се организација службе у градовима саобрази прописима тога закона.

II

О забрани грађења по § 118 грађ. закона

Позивајући се на § 118 Грађевинског закона општина може забранити свако грађење само тамо где је већ започета израда новог или измена постојећег регулационог плана; а кад је нови регулациони план израђен или постојећи измењен, општина може, на основу истог зак. прописа, забранити новоградње или преправке постојећих зграда само у толико у колико би тиме било отежано извођење израђеног односно измењеног регулационог плана.

О забрани новог грађења говори § 118 Грађевинског закона који гласи: Приликом израде новог или измене постојећег регулационог плана општина може за-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

бранити нова грађења. Новоградње или преправке постојећих зграда могу се дозволити само у толико у колико неће отежавати извођење новог регулационог плана. Ове дозволе општина може давати на основи пројектованог регулационог плана и то само по претходном одобрењу надлежне власти. Подручја на које се забрана протеже и време трајања забране, које не може бити дуже од 2 године, има се јасно означити и огласити.

Прометна Банка, а. д. из Београда поднела је молбу Градском поглаварству у Београду, да јој се изда дозвола за подизање фабричне зграде за ваљаоницу лима на њеном имању на Дунавском крају — описатом у изводу из земљишних књига бр. 1431 катастарске општине Београд 1. По овој молби, Градско погл. у Београду донело је под ГОБр. 4312 од 25 септембра 1935 год. одлуку, да се Прометној банци не одобри подизање зграде за ваљаоницу лима на њеном имању на Дунавском крају. Ову одлуку, којом је одбијена молба пом. банке, Поглаварство је засновало на извршној одлуци градског већа од 30 августа 1935 год. (објављено у службеним општинским новинама) бр. 40 од 19 септембра 1935 год., којег дана је ова одлука добила и обавезну снагу по којој се, поводом израде нове регулације у вези са пројектом железничког чвора, а на основу § 118 Грађев. закона, забрањује за време од две године свако подизање нових и оправка постојећих зграда на земљишту које се налази на десној обали Дунава, — од улаза у Доњи град до Панчевачког моста, где је и банчино имање намењено за зидање пом. зграде.

Против ове одлуке Град. поглаварства Прометна банка изјавила је жалбу Министру грађевина, који је жалбу уважио и својим решењем бр. 30135 од 28 октобра 1935 год. поништио пом. првостепену одлуку Град. поглаварства, наводећи као разлоге, да је банка испунила све услове који се по закону са техничке стране траже, да се одлука градског већа од 30 августа 1935 год. о забрани зидања на десној обали Дунава не може применити и на спорни случај, јер је по банчиној молби била донета мериторна одлука пре него што је забрана зидања ступила на снагу и најзад, да забрани зидања на основу § 118 Грађев. закона у спорном случају није имало места с обзиром на дату обавезу Прометне банке да неће тражити никакву накнаду, ако би се односно зграда због регулације морала рушити или сећи, која би се обавеза увела и у књигу Грађевинско-правних обавеза у см. § 113 и 114 Грађев. закона..

Градско поглаварство у Београду нашло је да је на његову штету овим решењем Министра грађевина повређен закон, зато је тужбом на Државни савет тражило поништај пом. решења.

Државни савет је нашао, да је оспорено решење Министра грађевина противно закону, као такво га је поништио и то са следећих разлога:

„За питање спорно у конкретном случају, да ли се по закону могло забранити тужилачкој банци да на свом имању на Дунавском крају подигне одн. зграду, меродаван је § 118 Грађевинског закона, на коме је заснована и одлука градског већа о забрани зидања од 30 августа 1935 год., а на основу које одлуке је Поглаварство одбило банчину молбу за дозволу зидања.

§ 118 ст. 1 Грађевинског зак. предвиђа: „приликом израде новог или измене постојећег регулационог плана општина може забранити нова грађења. Новоградње или преправке постојећих зграда могу се дозволити само у толико у колико неће отежавати извођење новог регулационог плана.“ У духу прве реченице цитираног законског прописа општина је овлашћена да забрани свако зидање за време израде новог или измене постојећег регулационог плана, а у смислу друге реченице истог прописа, кад је већ израђен нов регулациони план односно измењен постојећи, општина може да дозволи новоградњу или преправку постојећих зграда само у толико у колико то неће отежавати извођење већ израђеног новог регулационог плана односно измењеног постојећег регулационог плана. Дакле, две су битне чињенице за које закон везује забрану сваког новог грађења односно дозволу новоградње или преправке постојећих зграда, и то: само започета израда новог или измена постојећег регулационог плана може да оправда сваку забрану зидања у одређеном року, односно новоградња или преправка постојећих зграда не може се дозволити само ако би тиме било отежано извођење већ израђеног новог регулационог плана односно измењеног постојећег плана. Што значи, ако још није приступљено изради новог или измени постојећег регулационог плана, у § 118 нема ослонаца за забрану новог грађења. Кад је пак регулациони план израђен односно постојећи измењен, може се по § 118 одбити само она дозвола новоградње или преправке постојеће зграде, која би отежавала извођење тог израђеног односно измењеног плана. Ако нема отежавања у извођењу израђеног или измењеног плана, не може бити ни забране. Градско веће је донело своју одлуку о забрани зидања на десној обали Дунава од 30 августа 1935 год. на основу § 118 Грађев. закона, „а поводом израде нове регулације у вези са пројектом железничког чвора“. На основу ове одлуке Градског већа Град. поглаварство није дозволило тужилачкој банци подизање одн. зграде, што значи да подизање ове зграде није допуштено по § 118 због израде нове регулације у вези са пројектом железничког чвора. Међутим, у погледу ове битне чињенице — израда нове регулације — за коју закон везује забрану новог грађења, постоји контрадикторност у актима предмета. Док Градско веће у одлуци о забрани зидања на десној обали Дунава, као и Град. поглаварство у својој одлуци о спорном питању, правдају забрану зидања одн. зграде израдом нове регулације у вези са пројектом железничког чвора дотле се у уверењу издатом тужилачкој банци од стране истог Поглаварства — Техничка дирекција ТДБр. 25079 од 31 јула 1935. год. тврди, да је односно имање Прометне банке, на коме треба да се подигне зграда, изван резервације за железничке потребе, а да регулациони план за земљишта испод пруге, у која спада иста регулација извести доцније, кад се реши питање кеја и пристаништа, као и намење тога земљишта. Према томе кад је Министар грађевина, по жалби заинтересоване банке, доносио одлуку као другостепена управна власт у спорном питању, он је имао претходно утврдити, да ли постоји или не постоји израда регулационог плана у смислу пом. зак. прописа, па према томе и одлучити, да ли се тражена дозвола може по

закону издати или не. Министар у оспореном решењу није тако поступио, већ је одмах приступио мериторној расправи спорне ствари, не отклањајући истакнуте контрадикције и непотпуности у наведеној чињеници, која је од решавајуће важности за спорно питање. На тај начин приликом доношења оспорене одлуке повређене су обавезне форме поступка, услед чега таква одлука не може опстати по чл. 26 Зак. о Држав. савету и упр. судовима, па је на основу овог законског прописа и поништена."

Државни савет је поништио министрово решење на основу чл. 26 свога закона, а тај пропис говори о ништењу решења управне власти због противуречности у погледу утврђених чињеница, због непотпуно утврђеног чињеничког стања од стране управне власти или ако се у управном поступку није водило рачуна о обавезним формама поступка. Значи, дакле, да Државни савет није мериторно расправљив спорни случај, није пресудио да ли је пом. Банка имала право на тражену дозволу односно да ли је у закону имала основа за ускраћење исте. Државни савет је поништио министрово решење са тог разлога, што је утврдио да у актима предмета постоји контрадикторност у погледу чињеница важних за одлуку по спорном питању тражене дозволе. Ма да се овом пресудом ништи министрово решење из формалних разлога, та пресуда је интересантна и може се рећи начелна за питање примене § 118 Грађевин. закона, јер садржи тумачење овог прописа и поставља границе за његову примену. Управна власт, извршујући обавезну пресуду Државног савета, дужна је да спорни случај расправи у смислу објашњења садржаног у тој пресуди.

Тамо где започне израду новог или измену постојећег регулационог плана општина, према пресуди Државног савета, може на основу § 118 Грађев. закона да забрани свако грађење у законом одређеном року. А кад је регулациони план израђен односно измењен општина може да забрани само оне новоградње или преправке постојећих зграда које би сметале извођењу тог израђеног односно измењеног регулационог плана. Према томе, по § 118 Грађев. закона не може бити забране новог грађења и тамо где није започет рад на изради новог односно измени постојећег регулационог плана, нити се могу по овом пропису забранити новоградње и преправке постојећих зграда које не отежавају извођење тог израђеног односно измењеног регулационог плана.

III

Надзор министра грађевина по закону о недржавним пушевима

Поред општег надзора, који по § 130 Закона о градским општинама врши Министар унутрашњих послова над градским самоуправама Београда и Панчева, постоји и специјални надзор Министра грађевина по закону о недржавним путевима над радом оних градских самоуправа у погледу општинских путева са њиховог подручја. Зато одлука градског већа ових општина о

проглашењу општинског пута, и ако је одобрена по § 134 Зак. о град. општинама од стране Мин. унутрашњих послова као опште надзорне власти, подлежи и оцени Министра грађевина као специјалне надзорне власти по закону о недржавним путевима.

Одлуком Градског већа града Београда Обр. 38201/35 проглашен је за општински пут II реда пут Дедиње—железничка колонија, који иде улицом Генерала Хаџића од улице Лисичији Поток до улице Владе Марковића у железничкој колонији у Раковици, па улицом Владе Марковића и Срзентићевом до улице Пере Велимировића. Ову одлуку већа одобрио је Министар унутраш. послова по § 134 Зак. о град. општ., пошто је у року од 8 дана по достављању није задржао од извршења. Исту одлуку је веће по службеној дужности доставило на одобрење и Министру грађевина, који је није одобрио, о чему је издао решење бр. 39529/35, на које је решење Градско поглаварство града Београда поднело тужбу Државном савету, а Савет га поништио пресудом бр. 16.404 од 7 септ. 1936 год., са ових разлога: „Није се могао уважити навод у тужби Поглаварства, да Министар грађевина није био надлежан за оцену одлуке Већа о проглашењу општинског пута, па ни за њено одобрење, пошто је иста постала извршна по § 134 Зак. о град. општинама — Министар унутрашњих послова као надзорна власт није је задржао од извршења у року од 8 дана како му је достављена. Ово са разлога, што је по прописима закона о недржавним путевима — §§ 4, 44, 46, 48, 60, 66 и 69 — Министар грађевина надзорна власт у погледу општинских путева на подручју општина Београда, Земуна и Панчева. Наведени законски прописи увек везују за надзор, пристанак или одобрење Министра грађевина, све што се тиче општинских путева на овим подручјима, а што је на подручјима бановина подчињено надзору и одобрењу бана. Такав је и спорни случај — проглашење општинског пута II реда на подручју општине Београда. За одлуку по овом питању надлежно је, сходно § 6 пом. закона, Веће градског поглаварства у Београду, али та одлука већа подлежи оцени и одобрењу Министра грађевина, као врховној грађанској власти, који по прописима закона о недржавним путевима има право надзора над општинским радом у погледу општинских путева на подручју општина Београда, Земуна и Панчева.

Дакле, поред општег надзора, који по § 130 Закона о градским општинама врши Министар унутрашњих послова над градским самоуправама града Београда, Земуна и Панчева, постоји и специјални надзор Министра грађевина по закону о недржавним путевима над радом ових градских самоуправа у погледу општинских путева са њиховог подручја. Према томе, постојао је законски основ за оцену одлуке Већа о проглашењу пута од стране Министра грађевина, и ако је та иста одлука постала извршна по § 134 Зак. о град. општинама.

Шта се тиче само законитости одлуке Већа о проглашењу односног пута за општински пут II реда, Државни савет налази:

Према § 5 Закона о недржавним путовима: „Општински путеви I реда јесу они путеви, који су од важности за читаву општину. Сви остали јавни путеви урачунавајући и оне, који служе првенствено за привредне сврхе појединих група интересената, јесу општински путеви II реда“. А по § 6 истог закона: Уврштавање јавних путова у ред општинских путова I или II реда, као и напуштање ових вршиће општински одбор уз одобравање надлежног бана.”

Министар грађевина издао је објашњење под бр. 30670/35 о томе како треба тумачити § 6 Закона о недрж. путовима и према томе објашњењу: „Као општински путеви имају се сматрати само оне улице — путеви, који везују град-варошицу са појединим другим општинама и насељима, а као њихов почетак има се сматрати граница Грађевинског реона дотичног града-варошице”.

У конкретном случају Министар грађевина није се сагласио са одлуком градског већа о проглашењу улице Бенерала Хаџића за општински пут II реда само са тог разлога, што пом. улица не испуњава услов цитираног објашњења — да се налази ван грађевинског реона да би могла да се прогласи за општински пут II реда.

Министар грађевина није имао основа у закону да не да сагласност на озу одлуку Већа што она не одговара његовом последњем тумачењу § 6 Закона о недржавним путовима, датом под М.Г.Бр. 30670/35. Ово са разлога, што ово тумачење поставља услове за проглашење пута које односни законски прописи не предвиђају, а Министар грађевина није законом овлашћен на аутентична тумачења пом. зак. прописа из закона о недржавним путовима. Овакво тумачење пом. законског прописа представља прекорачење овлашћења датог Министру грађевина § 69 Закона о недржавним путовима, јер се ово овлашћење односи на доношење прописа о техничкој страни извршења пом.

закона, а не садржи и овлашћење за Министра грађевина да даје обавезна тумачења и објашњења појединих прописа односног закона”.

Одлуке већа Градског поглазарства у Београду о проглашењу општ. путова подлеже надзору Министра унутр. послова као опште надзорне власти из § 130 Зак. о град. општинама и специјалном надзору Министра грађевина по зак. о недржавним путовима. Општи надзор Министра унутр. послова по зак. о град. општинама не искључује специјални надзор Министра грађевина по зак. о недржавним путовима, нити је без основа, што једна одлука већа о проглашењу пута, одобрена од Министра унутр. послова по § 134 као надзорне власти из § 130, подлежи и оцени Министра грађевина као специјалне надзорне власти по зак. о недржав. путовима. Јер Министар унутр. послова, одобравајући одлуку већа по § 134, испитује само да ни одлука није противна постојећим законима, законитим наредбама и да се њом не прекорачује делокруг рада, а надзор Министра грађевина као врховне грађевинско управне власти поглавито се састоји у испитивању одлуке већа са те стручне грађевинско-правне стране. Зато је за једну одлуку већа о проглашењу општ. пута, као у изнетом случају, поред одобрења Министра унутрашњих послова као надзорне власти по зак. о град. општ., за њено извршење потребно и одобрење Министра грађевина као надзорне власти по зак. о недржавним путовима. Градско веће заштићено је од прекорачења надзора који врши Министар унутр. послова овлашћењем да поднесе жалбу Државном савету — § 134 Зак. о град. општ., а против евентуалног прекорачења права надзора од стране Министра грађевина пружа му се заштита у подизању тужбе на Државни савет.

Љубомир Ж. Јевтић,
секретар државног савета.

Друштвена хроника

Честитка председника града Београда г. Владе Илића о слави Њ. В. Краља Петра II и Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла

Поводом Крсног имена славом овенчаног Краљевског Дома Карађорђевића, Св. Андреје Правозваног, председник Општине града Београда, г. Влада Илић, у име целокупног грађанства Београда и своје, упутио је Њ.В. Краљу Петру II и Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу топле честитке ове садржине:

ЊЕГОВОМ КРАЉЕВСКОМ ВЕЛИЧАНСТВУ КРАЉУ ПЕТРУ II

Београд

У поданичкој оданости и верности према Вашем Краљевском Величанству и славној династији Карађорђевића молим Ваше Величанство да изволи на дан Свога Крсног Имена примити најшойлије жеље целокупног грађанства и моје за срећу Краљевског Дома, нераздвојено везану за најредак и срећну будућност Краљевине Југославије.

Председник
Општине града Београда
ВЛАДА ИЛИЋ с. р.

ЊЕГОВОМ КРАЉЕВСКОМ ВИСОЧАНСТВУ КНЕЗУ НАМЕСНИКУ ПАВЛУ

Београд

О Крсном Имену Вашег Краљевског Височанства хишам да у име свих грађана преситнице и у име своје изразим Вашем Височанству најшойлије жеље за срећу и дуге живош Вашег Височанства и Вашег Узвишеног Дома.

Председник
Општине града Београда
ВЛАДА ИЛИЋ с. р.

Београд је свечано прославио Дан Уједињења

Велики народни празник, Дан Уједињења Срба, Хрвата и Словенаца у велику и моћну Краљевићу Југославију, први децембар, Београд је прославио свечано. У београдским богомољама свих вероисповести одржана су свечана благодарења. Кроз београдске улице, које су биле искићене државним заставама, осећала се нарочита живост. Београђани, свих слојева и свих вероисповести, у свечаним одељима хитали су у своје верске храмове, да се помоле Богу за дуг живот младога Краља Петра II, за добро и напредак снажне Краље-

вине Југославије, те да тиме искажу, да ће увек и свагда чувати свети аманет Витешког Краља Александра I Ујединитеља, чије су последње речи биле: „Чувајте Југославију”!

Свечано благодарење у Саборној цркви

Једна чета пешадије Краљеве гарде, са заставом и музиком била је постројена пред Саборном црквом. Свечано благодарење било је заказано за 11 часова. До тога времена у цркву су већ били стигли: председник Краљевске владе г. др. Милан Стојадиновић, са

члановима владе, министрима: г.г. др. А. Ко-рошцем, арм. ђенералом Марићем, Суботићем, М. Кожулом, др. Врбанићем, Стошовићем, др. Калуђерчићем, Јанковићем, Бехменом и Ђорђевићем.

Почасна места у цркви заузели су: на једној страни командант Београда арм. ђенерал г. Војислав Томић са ђенералитетом, а на другој претседник града Београда г. Вла-да Илић са потпретседником г. Драг. Тодо-ровићем и градским већницима.

Од страних претставника на нашем Дво-ру благодарењу су присуствовали: француски посланик г. гроф де Дампјер; енглески г. Камп-бел; немачки фон Херен; италијански г. Ин-дели; турски г. Али Хајдар; белгиски г. гроф де Ромре де Вишне; чехословачки г. Гирса; пољ-ски г. Дембицки; грчки г. Бибика-Розети; бу-гарски г. Карацов; чилеански г. Гарцес Силва; дански г. Мирнер; швајцарски г. Штајнер; аустријски г. Хенк. Поред посланика са стра-не, благодарењу су присуствовали и сви вој-ни аташеи страних држава који се налазе на дужности у Београду.

Поред осталих великодостојника у цркви су били: арм. ђенерали г.г. Велић и Милова-новић, чланови Врховног војног савета; ко-

г. Јанковић, потпретседник Народне Скупшти-не г. Чвркић; врховни државни тужилац г. др. Пеић; претседник Државног савета г. Сага-дин; вицегувернер Народне банке г. Ловче-

Претседник Краљевске владе г. др. Милан Стојадиновић са г.г. Министрима на вратима Саборне цркве после обављеног свечаног благодарења.

вић, као и многе друге угледне личности и претставници свих београдских националних, витешких, културних и хуманих организација.

Тачно у 11 часова у цркву су дошли и за-узели почасна места Краљевски Намесници г. др. Раденко Станковић и др. Иво Перовић.

Одмах затим отпочело је свечано благо-дарење.

Свечану службу служио је лично Њ. Св. Патријарх Господин Варнава са епископима: г.г. Симеуном и Викентијем, и викарним епи-скопима г.г. Савом Трајлићем и Викентијем Продановим, и четрнаест свештеника. На јек-тенија одговарао је хор Првог београдског пе-вачког друштва.

Говор Њ. Св. Патријарха Господина Варнаве

По завршеном благодарењу Њ. Св. Па-тријарх Господин Варнава, одржао је веома леп говор, у коме је подвукао значај на-родног јединства. Њ. Св. Патријарх је између осталог рекао:

„Наше Уједињење остварило се не по на-шим људским делима, него по милости Бо-жијој. Ми се можемо уздати у себе, ми мо-жемо стати један пређ другој, али милост Божија је над нама свима и она нам указује пут да је ово јединство неопходно потребно у границама велике и моћне Југославије, а све остало што налази као сметња и камен сјотицања, има да се уклони са васколиком љубави Срба, Хрвата и Словенаца, за њихово добро, за добро наших будућих покоље-ња и за добро наше велике и моћне Југосла-вије...

Краљевски Намесници г.г. др. Раденко Станковић и др. Иво Перовић излазе из Саборне цркве после свечаног благодарења.

мандант Краљеве гарде ђенерал г. Станко-вић; претседник Академије наука г. др. Бог-дан Гавриловић; претседник Касационог суда

Наш народ је по својој природи мирољубив. Кад год Срби, Хрвати и Словенци дођу у везу једно ближе с другим, они се осећају да су једнаки. Бој је један, милостива је Божија воља над свима деловима нашег народа, који једнако говоре, који се не деле већ зближују.

Наш народ не да никоме преимућство неће се сви морамо потчинити вољи Божијој и у својим молитвама остати браниоци Уједињених Срба, Хрвата и Словенаца. Ми не смејемо један другога понижавати, ми треба један с другим да живимо у оној искреној братској љубави и у вери, и у оним данима када наш народ очекују многи и многи нерешени проблеми.

Под мудрој владавином династије Карађорђевића и наших великих синова, и Срба, и Хрвата, и Словенаца, ја чврсто верујем да ће Господ дати силу и мудре и премудре људе, који ће све пребродити и учинити да сачувамо нашу драгу отаџбину, да будемо заштитници мира и љубави не само у својој отаџбини неће и у међународном склопу приликом решавања многих и многих проблема. Када је у питању данашње човечанство, кака је у питању само мир тога човечанства, многа питања се могу у току времена мирно, мирољубиво и братски решавати.

Говорећи на данашњи дан, као и сваке године, упућујем тојле молитве, са свима архијерејима и свештеницима, које се уједињују са молитвама осталих претставника верских у нашој Југославији, да нам Господ Бој да силу и моћ да издржимо сва искушења, а све у славу и величину оне велике, духовне и моралне моћи нашег народа, наше узвишене и заслужене династије Карађорђевића, уз коју ћемо пребродити све невоље како унутрашње тако и спољашње. Ја кличем: Нека живи наш Краљ Петар Други!"

Крај говора Њ. Св. Патријарха пропраћен је бурним и одушевљеним клицањем Њ. В. Краљу Петру II, Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу и целокупном Краљевском Дому.

Благодарење у осталим београдским богомољама

Као Саборна црква тако и остали храмови свих вероисповести били су дупке пуни.

У католичкој цркви Христа Краља благодарењу, које је отпочело у 9 и по часова, присуствовали су: изасланик Њ. В. Краља коњички пуковник г. Жарко Мајсторовић; потпретседник Београдске општине г. Драг. Тодоровић, папски нунције Монсењер Палегринети; министри: г. г. Суботић и Војислав Ђорђевић, као и претставници свих државних установа и многобројних београдских друштава. Службу је служио консултор г. Петар Влашић.

У евангелистичкој цркви чинодејствовао је бискупски викар г. др. Нико Калођера уз асистенцију г. Томе Шољана. Присуствовали

су: изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Тончи Кокаљ, а у име Краљевске владе министар трговине и индустрије г. Врбанић.

Претседник Општине града Београда г. Влада Илић и чланови Краљевске владе излазе из Саборне цркве после благодарења.

У синагози Бет Израел благодарење је отпочело у 10 часова. Службу је служио врховни рабин г. др. Исак Алкалај, уз асистенцију свештенства сефардског реда. Певао је хор Српско-јеврејског певачког друштва. Присуствовали су изасланик Њ. В. Краља капетан г. Никола Павловић, министар г. др. Шефкија Бехмен, као и многе угледне личности из редова београдских јевреја.

У синагози ешкенаског реда благодарењу су присуствовали: изасланик Њ. В. Краља коњички капетан г. Костић, министар г. Ђура Јанковић и изасланици државних установа, као и многобројно грађанство. Чинодејствовао је рабин г. Игњат Шланк, уз асистенцију надкантора г. Арнолда Грусмана.

У Бајракли-џамији је Дан Уједињења прослављен врло свечано. Свечана дова отпочела је у 12 часова. Служио је имам г. Хацић, који је пре дове присутнима одржао један веома леп говор о значају народног јединства. Њ. В. Краља заступао је капетан г. Никола Павловић, а Краљевску владу министар г. Драгиша Цветковић. Присуствовао је велики број грађана исламске вероисповести.

Свечана соколска академија у дворани Коларчевог народног универзитетa

Дан уједињења београдски соколи су такође прославили веома свечано.

У свима београдским соколским друштвима одржана су предавања о значају народног јединства.

У дворани Коларчевог народног универзитета одржана је свечана соколска академија, којој су присуствовали: изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Милорад Радовић; председник Општине града Београда г. Влада Илић; изасланик Њ. Св. Патријарха; изасланици министарстава и разних београдских друштава, као и старешине свих београдских соколских друштава са својим члановима.

Присутне је поздравио једним веома лепим говором старешина Соколске жупе Београд, ђенерал г. Стаја Стајић.

На крају академије соколи су положили завет овим речима:

„Заклињем се да ћу остати веран југословенском државном и народном јединству и идеји заједнице свих Словена!”

Затим је свечаност завршена словенском химном „Хеј Словени”, уз дуготрајно и одушевљено клицање Њ. В. Краљу Петру II, Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу и снажој и слажној Краљевини Југославији.

Њ. В. Краљица Марија отворила је Свесловенски вашар Кола српских сестара

Као сваке тако и ове године Коло српских сестара, на чијем се челу налази вредна и неуморна председница г-ђица Мирка Грујић, приредило је Свесловенски вашар ручних радова и живописних везова у дворани Дома Кола српских сестара. Ову јединствену и веома успелу изложбу отворила је лично Њ. В. Краљица Марија.

у живописним народним костимима, штићеница Кола српских сестара, које су је дуго и срдечно поздрављале клицањем:

— Живела Краљица Марија!

Пошто је Њ. В. Краљица заузела почасно место, председница г-ђица Грујић поздравила Ју је речима:

Њ. В. Краљица Марија на Свесловенском вашару Кола српских сестара.

Тачно у пет часова по подне, уз интонирање химне, у дворану је дошла Њ. В. Краљица Марија, коју је са чланицама управе Кола српских сестара дочекала председница г-ђица Мирка Грујић и предала Јој леп букет плавих љубичица. У пратњи дворских дама, г-ђе Хаџић и Сршкић, капетана г. Погачника и чланица Кола српских сестара, Њ. В. Краљица Марија прошла је кроз редове девојака

— Велика ми је част да поздравим Ваше Величанство и да Вас умолим да отворите нашу изложбу.

Пошто је отворила изложбу Њ. В. Краљица прво је приступила столу г-ђе Августе др. Милана Стојадиновића, па затим столовима г-ђе Љубице Марић и Врбанић, са којих је откупила сребрну пепелару и кутију за шибице. Са руског стола Њ. В. Краљица откупила

је једну лутку у народном оделу и једну лепу кутију од дрвета. Са стола г-ђе Караџовић. В. Краљица откупила је једну минијатурну обрамицу са народним шарама и једну лепу вазу од керамике. Пошто је са великим интересовањем и допадањем прегледала витрине чланица Кола српских сестара, Њ. В. Краљица је са столова г-ђе Петковић, Радојковић и г-це Фотић откупила једну гарнитуру за чај, а са стола г-ђице Милеве Тодоровић старински мангал и шест сребрних иконица.

У босанској кавани коју је уредила г-ђа Ђукњић, Њ. В. Краљица била је послужена црном кавом.

У одељењу хрватских везова из Масосовина, где је била дежурна г-ђа Јела Поповић, Њ. В. Краљица се дуже задржала, и из тога одељења откупила је један леп столњак и три дрвене кутије, а из витрине г-ђе Љубице Крећлић откупила је један живописан народни костим.

У одељењу у коме су се продавала одела за сиромашну децу, дежурне су биле г-ђе Јелка Михаиловић, Зорка Д. Лазаревић, Павиће-

вић и Станка Глишић. Од њих је Њ. В. Краљица откупила два одела за дечка и девојчицу, а из витрине г-ђе Ђурић и К. Јовановић откупила је једну лепу блузу. Код стола г-ђе Пешић, на коме су били изложени наши специјалитети за јело Њ. В. Краљица се такође задржала.

За столом који су аранжирале чехословачке госпође ствари су продавале г-ђе Покорни, Баћкић и Мали. И са овога стола Њ. В. Краљица откупила је неколико лепих ствари од дуваног стакла.

Пошто је са интересовањем разгледала сто г-ђе Дембицки, Њ. В. Краљица се понова вратила у прочеље дворане, где је провела време у разговору са епископом г. Иринејем Ђирићем, г-ђама Перовић, Августом Стојадиновић, Марић, Врбанић, Петковић и г-ђама страних посланика на нашем Двору: Караџов, Ромре де Вишне, Кемпбел и Дампјер.

Око шест часова, уз бурно клицање присутних, Њ. В. Краљица је напустила Свесловенски вашар.

Добротворну продају друштва „Српска мајка“ свечано је отворила Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга

Друштво „Српска мајка“, које стоји под највишом заштитом Њ. В. Краљице Марије, приредило је у дворани Официрског дома, у недељу 8 ов. м. веома успелу добротворну продају, коју је свечано отворила Њено Краљевско Височанство Кнегиња Олга.

Управа друштва, на чијем се челу као претседница налази г-ђа Мила П. Лазаревић, уложила је много труда око ове приредбе, на којој су узели учешћа сви пододбори „Српске мајке“ из целе државе.

На приредби је имала свој сто г-ђа Августа Стојадиновић са супругама осталих министара и чиновника Министарства спољних послова. Такође су у организовању и продаји ствари узеле учешћа и госпође страних посланика на нашем Двору.

Поред тога што је ова приредба имала хумани карактер, јер се од прихода са ње издржавају и помажу незаштићена и напуштена деца, као и сиромашне мајке, она је имала и један национални уметнички значај, пошто су

се на приредби могле видети многе народне уметничке творевине, које наш народ својом руком и уметничким даром ствара, у облику разних живописних везова, ткања и дрвореда.

На добротворној продаји друштва „Српске мајке“ и овога пута биле су највеликодушнији купци. Њ. В. Краљица Марија и Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга, које су, и поред тога што су откупиле велики број ствари, дале Друштву и велике прилоге.

Приликом отварања продаје присутни су срдечно и дуготрајно клицали Њ. Кр. Вис. Кнегињи Олги и целоме Краљевском Дому:

— Живели!

Пошто је Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга са великим интересовањем и дивљењем разгледала изложене ствари и откупила оно што јој се допало, Она је нешто пре шест часова, уз бурно клицање „Живела!“ напустила дворану Официрског дома и одвезла се у Бели двор на Дедињу.

Материце у Двору

Сиромашни али одлични ђаци средњих школа из свих девет бановина били су гости Њ. В. Краља Петра II и Материце провели у Двору. —

Празник Материца у Двору је прослављен веома свечано. Овој лепој свечаности, као гости Њ. В. Краља Петра II, присуствовао је и велики број сиромашних али одличних ученика средњих школа из свих девет бановина, као и велики број сиротне деце из Београда. Свечаност је отпочела у великој дворани Старога Двора у три часа по подне. У то време око две стотине сиротне деце, ђака београдских основних школа, као и Краљеви гости, гимназисти из свих девет бановина, већ су били заузели своја места.

Тачно у 3 часа у дворану су ушли: Њ. В. Краљ Петар II, Њ. В. Краљица Марија, Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга, Краљевићи Томислав и Андреј и Кнежевићи: Александар и Никола.

чеку и помоћи коју нам обилато указујеш. Желимо из дубине наших искрених срдаца срећан и дуљ живот Вашем Величанству, Његовом Величанству Краљу Петру Другом и свему Дому Карађорђевића. Живели!"

Последње речи мале Негославе присутни су пропратили дуготрајним срдачним клицањем:

— Живела Краљица Марија! Живео Краљ Петар Други! Живео Краљевски Дом!

Затим је Њ. В. Краљицу поздравио момак Двора г. Богдан Воркапић у име дворске послуге, чију је децу Њ. В. Краљица такође богато обдарила.

Њ. В. Краљ Петар II., Њ. В. Краљица Марија, Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга, Краљевићи Томислав и Андреј, и Кнежевићи Александар и Никола за време извођења програма на дан Материца у Старом Двору.

Појаву чланова Краљевског Дома, уз интонирање химне, раздрагани малишани дочекали су бурним и одушевљеним клицањем:

— Живели!

Чим су чланови Краљевског Дома заузели своја места, Њ. В. Краљици Марији пришла је сирота ученица IV разреда основне школе, мала Негослава Момировић и везала је тробојком. Затим је мала Негослава поздравила Њ. В. Краљицу овим речима:

„Мила Краљице, добра мајко наша. Ми сиромашни ђаци из Београда срдачно Ти захваљујемо на Твом свагдашњем старању о нама и на овако срдачном материнском до-

После поздрава изведен је успео забавни програм, који су деца са великим интересовањем и допадањем пратила.

По завршеном програму мала Негослава опет је пришла Њ. В. Краљици и одршила је. Онда су чланови Краљевске породице прешли у салон, где су млади Краљевићи и Кнежевићи разделили сиромашној деци кесице са посланицама и Својим фотографијама. Свој сиромашној деци Њ. В. Краљица се одршила и тиме, што је свако дете од Ње добило на поклон и пар обуће, чарапа и по један топао џемпер. Радост обдарене дечице је неописива, и овај дан остаће у њиховом сећању као најлепши дан који су проживела у својим младим животима.

WWW.UNILIB. За време док су се деца гостила за богатим трпезама, Њ. В. Краљица Марија обишла је сваки сто, где се задржавала у разговору са раздраганим малишанима.

На крају, пошто се поздравила са присутним, Њ. В. Краљица, Њ. В. Краљ Петар II, Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга, Краљевићи и Кнежевићи, у пратњи дворских дама г-ђице

Њ. В. Краљ Петар II и Њ. В. Краљевићи Томислав и Андреј деле поклоне сиромашној деци на дан Материца у Староме Двору.

— Како ти учиш? упитала је Њ. В. Краљица једну малу девојчицу.

— Добро, Ваше Величанство, одговорила је мала.

Мирке Грујић, г-ђе Хаџић и Лозанић, гувернера Њ. В. Краља г. Јеремије Живановића и ордонанс-официра, уз бурно и дуготрајно клицање присутне дечице, напустили су Стари Двор и одвезли се у Двор на Дедињу.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

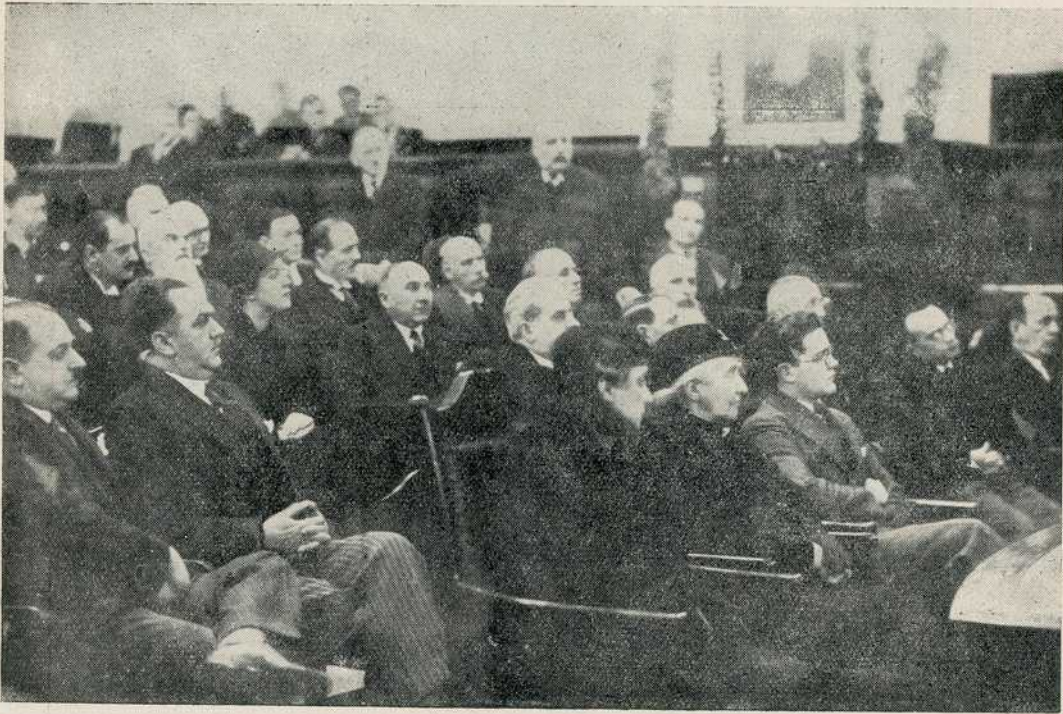

Комунално-политичка хроника

Комеморативна седница Градског већа града Београда поводом десетогодишњице смрти Николе Пашића

Цео живот и рад Николе Пашића прошао је у служби отаџбини. Најбурније доба наше историје испуњено је именом почившег Николе Пашића. Са пуно самопрегора и самоодрицања борио се он скоро педесет година само за народ и народна права. Борац за ослобођење и уједињење нашег народа, борац за народне слободе и народна права био је веран сарадник два наша велика Краља: Краља Петра Ослободиоца и Краља Александра I Ујединитеља.

седника Краљевске владе комеморативној седници присуствовао је Министар шума и руда господин Ђура Јанковић. Народну Скупштину претстављао је г. Стеван Ђирић, председник Народне Скупштине. Од министара комеморативној седници присуствовали су г. Душан Летица, министар финансија; г. Добривоје Стошовић, министар просвете; г. Светозар Станковић, министар пољопривреде; г. др. Нико Суботић, министар правде; г. Бранко Калуђерчић, министар пошта, телеграфа

Са комеморативне седнице већа града Београда у спомен Николи Пашићу: у средини г-ђа Ђурђина Пашић са кћерком и укуком.

Поводом десетогодишњице смрти великог политичара и државника Николе Пашића, који је у два маха био и претседник Београдске општине, Градско веће Општине Београдске одржало је комеморативну седницу у очи самог помена великоме државнику.

На веома свечан начин одржана је комеморативна седница у Градској већници.

Свечаности су присуствовали од стране породице покојног Пашића удова госпођа Ђурђина Пашић са ћерком госпођом Рачић и унуцима. У име прет-

и телефона и министри без портфеља г. Шефкија Бехмен и г. Михо Крек. Затим врховни рабин г. др. Алкалај; претседник Српске краљевске академије науке г. др. Богдан Гавриловић; управник Хипотекарне банке г. Војин Ђуричић; генерални директор Поштанске штедионице г. др. Милорад Недељковић; г. др. Коста Главинић, министар у пензији и један од најстаријих ранијих претседника Београдске општине, као и многи други поштоваоци покојног Пашића.

ГОВОР Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА

Пошто су у одређени час заузели своја места претседник Београдске општине г. Влада Илић и потпретседник г. Драг. Тодоровић — претседник г. Влада Илић отворио је седницу једним лепим говором у коме је евоцирао многе успомене које везују Београдску општину са покојним Пашићем:

„Данас, десет година после смрти нашега великога државника Николе Пашића, када смо се овде скупили да одамо заслужено признање његовој успомени, не треба заборавити да је његов дугогодишњи политички и јавни рад био, у два маха, изражен у животу Београдске општине. Први пут 1889—1890 године, и други пут, за десет месеци 1897, Пашић је био претседник Општине града Београда.

У пуном напону своје снаге, у четрдесет петој години живота, после једне и по деценије бурне политичке активности, Пашић је дошао на чело наше Општине. Било је то у доба када је Србија, 1888, добила свој слободоумни Устав и почела свој парламентарни живот. Тада је општинска самоуправа била једна од главних тачака политичког програма Радикалне странке, која је од Србије начинила једну од демократских и парламентарних земаља Балкана и Европе.

Створивши праву општинску самоуправу, Пашић се трудио свима силама да је као претседник општине искористи у конструктивне сврхе, посвећујући се решавању основних и животних комуналних проблема Београда, уз сарадњу неколико одличних одборника и стручњака од којих треба нарочито поменути пок. Др. Лазу Пачуа, пок. Др. Марка Лека и г. Косту Главинића.

Тада, пре четрдесет година, наша престоница није имала ни водовода, ни осветљења, ни канализације, ни одређеног рејона, — да о другим урбанистичким, естетичким и културним захтевима једнога модернога града и не говоримо

Своје стручно образовање добијено у иностранству, своју племениту амбицију да од наше престонице направи један европски град, сву своју добру вољу и разумевање широких и разноврсних потреба грађанства, Пашић је унео у свој рад као претседник општине.

Велики низ корисних реформа, израђених пројеката и послова у Београдској општини везани су за име Николе Пашића. Да споменемо само најглавније.

Године 1889 израђен је први нацрт Грађевинског закона за варош Београд, који је за своје време показивао много урбанистичког смисла и стручности. У вези с тим, решењем од 17 јануара 1890, претседник Пашић и седница Градског одбора одређују комисију за обележавање рејона града Београда. Већ на одборској седници од 4 фебруара исте године био је утврђен рејон Београда, који се тада граничио данашњом Хартвигом улицом.

Проблему воде у Београду посвећена је нарочита пажња. Већ у другој половини 1889 дефинитивно је утврђена употребљивост пијаће воде са Макиша и „Белих Вода“, којом се Београд и данас снабдева. Марта 1890 усвојен је пројекат о подизању Београд-

ског водовода, а 20 истог месеца збор београдских грађана одобрио је да Општина за ту сврху може направити зајам.

Прва рационална техничка изградња града Београда такође је почела иницијативом Николе Пашића. Тако је на његов предлог општински одбор на седницама својим у јануару и фебруару 1890 приступио планском калдрмисању београдских улица, њиховом регулсању и нивелисању.

Прво осветљење вароши изведено је за време Пашићевога рада у Београдској општини. Одлука о осветљивању вароши пала је 9 априла 1890, а у децембру исте године узето је у студију питање електричног или гасног осветљења. Треба се сетити да је Едисонов проналазак електричне сијалице био само пет година раније, и да су мишљења наших струч-

Претседник Општине града Београда г. Влада Илић говори на комеморативној седници о заслугама Николе Пашића у већу града Београда.

њака о томе да ли Београд треба осветљавати електриком или гасом била подељена, пошто су неки у то доба тврдили да је електрично осветљење штетно за очи и да чак доводи до слепила. Решено је међутим да се за Београд уведе електрично осветљење.

Пашићев рад у Београдској општини, у погледу хигијенском и здравственом, био је такође врло плодан. Решењем од 10 фебруара Пашић је уредио питање продаје животних намирница на београдским пијацама и забранио торбарење по Београду, које је било узело у то доба врло велике размере. Исте године израђен је програм о контролсању хране и других предмета од утицаја за здравље београђана, уз асистенцију тадашњих стручњака: Др. Лека, Др. Пачуа, Др. Михла, Др. Геца и Др. Рибникара. Исто тако је израђен план за подизање београдске кланице и купатила на Сави, а на седницама од 11 и 18 маја план за канализацију Београда, који су дали Др. Лекко, Др. Пачу, А. Алексић и г. Коста Главинић. Паралелно с тим сахрањивање мртваца одузето је од приватних лица и почело се обављати у општинској режији.

У погледу естетичком, културном и социјалном, Пашићева иницијатива у то време била је врло плодна. Тако ћемо само узгред поменути, да је данашње угледно шеталиште Београда, наш Калемегдан све до августа 1890 било једно просто поље за вежбе војника, а тада је Пашићу пошло за руком да Општина уреди Калемегдан као градски парк и стави га на расположење београдском грађанству.

Те плодне 1890 године у животу наше Општине проучено је школско питање и утврђен план за подизање основних школа. Истовремено је решено да Општина помаже установљавање дечјих забавишта и установа за заштиту дјеце.

Исте године извршено је наименовање београдских улица. Иницијативу је дао кроз олштинске новине наш знаменити државник и књижевник Чедо Мијатовић својим чланком „Обележавање улица“. У комисији за наименовање били су наши познати просветни и научни радници: Андра Николић, велики родољуб Панта Срећковић, Коста Главинић и др.

Пашић је нарочито, и поред свега настојавао да се реши питање преустројства општинске администрације и лично је присуствовао седницама одређене комисије, водећи рачуна да се службеничко питање што правичније уреди.

Прекинут почетком 1891 године Пашићев рад у Београдској олштини наставља се 1897, али само од 1 јануара до нозембра исте године. Али и за то кратко време Пашићева управа учинила је много за напредак Београда у техничком, естетичком, хигијенском, социјалном и административном погледу.

Највећа пажња у то доба била је посвећена питању уређења Београдског водовода, који је знатно проширен, а изграђивањем великог броја јавних бунара у Макишу Београд је добио довољну количину здраве пијаће воде. У то доба под Пашићевим личним настојањем израђен је један детаљан технички план о томе како се поједине улице и крајеве Београда имају изграђивати и какве се грађевине у појединим крајевима могу подизати.

За време ове друге управе Николе Пашића основан је Регулациони фонд у који су уношене суме од продатих плацева те је из сретстава овога Фонда општина куповала земљиште у регулационе сврхе.

Најзад и за време првога председничкога и овога доцнијег, Пашић је имао симпатије и разумевање за интересе широких слојева грађанства старајући се о сузбијању скупоће животних намирница, о указивању помоћи социјално незбринутим, помажући истовремено сваку приватну иницијативу у корист општег добра.

Овако плодан и заслужан рад нашега државника чији су напори поштено служили народу, који је вођен славном Династијом Карађорђевића, дошао до свога Уједињења, заслужује да га се Београдска општина, на данашњој комеморативној седници сети са захвалношћу и да великоме покојнику из захвалних груди ускликне:

Нека му је слава и светао спомен у нашој средини!“

После говора, председник г. Влада Илић дао је реч градском већнику г. др. Јовану Мијушковићу, који је у име Клуба градских већника Југословенске

Радикалне Заједнице, као претседник истог, одржао комеморативни говор о Николи Пашићу. У своме обимном, пуном историских документација, говору г. др. Јован Мијушковић је, између осталог, рекао:

ГОВОР Г. ДР. ЈОВАНА МИЈУШКОВИЋА

„Говорити о животу Николе Пашића, значи прећи нашу политичку прошлост за читаво пола века. Биографија Николе Пашића, поклапа се по свима страницама његовог бурног и сложеног живота са историјом нашега народа последњих пет деценија. Исто онако као што је бурна и хучна наша прошлост, ових педесет година, исто је тако буран живот Николе Пашића. Он је деценијама исписивао странице наше политичке

Г. др. Јован Мијушковић, већник града Београда претседник Клуба већника Југословенске радикалне заједнице у Београду.

историје и морамо признати, оне су од најзначајнијих. Ти успеси јесу у почетку скромни, да доцније буду све већи и већи, обилнији и пунији. Он их је исписивао борбом за грађанску слободу унутра, и борбом за слободу и уједињење нашега народа изван граница Србије.

У борби за грађанску слободу, успео је да прикупи и организује огромну већину народа предатне Србије, а за ону другу борбу, борбу за ослобођење и уједињење имао је уза се, не само цео народ у Србији, него и цео југословенски народ. У тој је борби увек на челу, довршио је исту са успехом, и на оба фронта сломио противника и унутра и споља.

У тешкој унутрашњој борби ваљало је прећи често пута не само тешки него и смртоносан пут, од апсолутистичке монархије до праве парламентарне демократије. У тешкој политичкој борби и у сукобу са два последња Обреновића и због Зајечарске буне и Ивањданског атентата, Пашић иде у тамницу, пролази

Кроз две дуге и тешке емиграције; али се је из затвора и емиграције враћао увек као несаломљив борац са озвученим венцем мучеништва. —

У спољној борби, ваљало је размаћи границе предратне Србије од Тимока до Марибора, од Ристовца до Ђевђелије, од Дрине до Јадрана, а од Београда до Суботице, историјског града цара Јована. И један и други успех дело су Николе Пашића. Колико је било тешко остварити ослобођење, исто толико је тешко било одржати ову велику творевину коју је историја предестинирала српском народу под вођством једног од највећих синоза са аманетом да је изврши. То је могла постићи само необична умна снага и џиновски замах једног Николе Пашића.

Личност Пашићева много је занимала наш и страни свет, и то не само ради њега, него и ради Радикалне странке. Он је своју политичку каријеру започео оснивањем једне велике народне странке. И не само што је био вођа те странке и њен творца, већ је и до дана смрти остао њена персонификација, њен идол и њена вера. Први пионир Радикалне странке, у елитном друштву Пера Тодоровића, Светомира Николајевића, Косте Таушановића, Аце Станојевића, Јована Ђаје, Раше Милошевића, Љубе Дидића, Стојана Протића, Пера Велимировића, Гиге Гершића и др. остаје увек на челу странке, постојано, исто онако као што је доцније кад је странка дошла до изражаја, био стално на врху државне управе. Та елита око Николе Пашића блистала је својим умом, речитошћу, темпераментном борбом, али је Пашић увек духовни вођа Радикалне странке. Нико није знао нити могао да људе тако веже за себе као Никола Пашић. На скупштинама партијским он би обично ћутао а прву реч водио би Пера Тодоровић, који је речју умео да одушеви људе, боље него ли и један из тога набројеног елитног круга радикалних првака, јер је био један ретко даровит говорник, али кад би дошло до одлука, ипак сви су гласали за предлог Пашића који је ћутањем, или са мало речи, умео да сугерира своје мисли скупу. Његова је личност носила нечега необичног, управо нечега мистичног. Он је био скоро за свакога и проблем и недокучива тајна. Његови поступци не могу се оцењивати обичним мерилом, јер као сваки велики човек, Пашић је претстављао једну загонетку, на коју је тек на крају, историја нашла одговор. Пашић је једна од најмархантнијих личности на Балкану. Његова фигура улива поштовање и једино мисаоно, интуитивно, инстинктивно осећање широких народних маса, схватило је његову недостижну висину и зато га је слепо следовала, пуна вере да је његоза судбина у сигурним рукама највећег Балканца и пратила је и суделовала у бурну прошлост и бурне догађаје, са дубоким уверењем исказаном у кратко верују „Зна Баја шта ради”. —

Од ране младости овејани револуционар, духовни атрибут сваког великог Балканца, он је остао као такав до најдубље старости. Сфорца, велики италијански писац каже за Пашића „он је од сељака наследио и сачувао непоколебљиву упорност, смисао за стварност, љубав према родној тлу, ћутљивост”. — У правом народном смислу речи он је био видовит, као онај Дева из Хајдук Станка, оличење сељачке

даровитости, јер је имао необичан божји дар да осети и предвиди догађаје који долазе и да се у њих унесе. Разне политичке догађаје и у земљи и ван земље посматрао је са великом тврдоглавом истрајношћу и трпељивошћу, а то су опет особине џинова који надмашују људе и време. — Филозофски ценио је целисходност ових појава, и стојички тражио је најзгоднији тренутак да их искористи и стави у службу својих намера. Чекао је истина који пут дуго, веома дуго, али каткад умео је, ако треба, да одмах интервенише и да одмах створи раније припреману судбоносну одлуку. И баш у томе одлагању, и савезу времена, чекању и ћутању, лежао је његоз сигуран успех. Он је умео да ћути и чека више него ико на Балкану. Избегаво је да тражи праскаве ефекте из страха да му се главни циљ не измакне, те уместо тренутног ефекта, он је увек давао историјске резултате. Нико није умео тако виртуозно, да пронађе начин како ће најбоље успети као Никола Пашић; али исто тако нико није умео наћи најсретнији пут како ће у критичном моменту отступити, само што његово отступање није значило пораз, нити коначан узмак, већ тражење згодније позиције, одакле ће другом приликом, кад њему буде згодније, противника, боље погодити и сирвити. —

Пашићево је дело стварање српске демократије. Од „црвеног барјачета” до смртога ропца, радио је Пашић на изграђивању једне демократске државе, јер му је она требала за онакве историјске подвиге, какве нам је историја натурала последњих 50 година, а једино демократска држава била је способна да те задатке најсретније изврши. Пашић је осетио да великих и историјских дела не може бити све дотле, док народ у својим најширим и најсиромашнијим делозима не осети везаност, припадност и љубав према државној целини. Не само генерал и официр, него уопште и последњи војник, било на фронту било у позадини, треба да зна и да је свестан зашто се бори и зашто се жртвује у име државе. Пашић је удахнуо животну снагу предратној Србији помоћу демократизма. Он се за исту борио истрајно, предано и мушки и успео је да окупи око себе цео народ за велика обрачунавања која су дошла, и из којих је никла оза наша велика држава. Кроз ту демократију и заједничким духом прожету Србију, Пашић се спремао да приђе остварењу свога главног задатка, уједињењу и ослобођењу. Од мале предратне Србије створио је један дом, једну задругу, чији је заједнички морал, једино могао да пружи оне невероватне примере снаге и отпора, какав је дао наш народ. Овај снажни храст постепено је пуштао свој чврсти корен и снажне жиле у душу и срце народа, и зато је могао да одоли снажним олујама, које су протутњале овом земљом и преко нашег народа. Зато је народ имао у њега неограничено поверење и веру у најтежим данима спољних удара, верујући да ће, вођен срећном звездом, Николе Пашића, јер бог преко појединачног спасава народе, које воли, ипак имати срећан исход. И Албанска голгота која би срушила сваког другог у народу није убила веру у Николу Пашића. Оружани народ осећао је божјом интуицијом да је и ово један од оних узмака Николе Пашића који су заиста мучни и крајње тешки, али опет оних иза којих долази сигуран успех и коначни триумф. —

Пашић је рођен на Св. Николу 1845 г. у Зајечару у породици чији су претци дошли из Македоније у Србију пре равних триста година. Та је породица основала насеље Звездан у близини Зајечара. Ради краткоће пређимо преко његовог школовања. Његова складна физичка снага и развијеност уливали су респект код свих другова у гимназији. Вредноћа, уредан живот, другарство, осигуравали су му најугледније место међу друговима. Његово објективно мишљење било је много јаче развијено, него евентуално лично нерасположење. У сукобима између својих другова он је био арбитер и његово мишљење сматрало се као праведна соломонова реч, и зато је увек остао за своје другове непоколебљиви ауторитет. Као питомац одлази у Швајцарску, добивши као одличан ђак државну стипендију. У Цириху Пашић се налази са осталим српским омладинцима који су били у Швајцарској на студијама или као политички емигранти. Швајцарска је тада била гњездо политичких слобода које су одатле преносене по целој свету. Ту се Пашић упознаје са чувеним руским револуционаром Бакуњиним, и са њим имао честе састанке, али се Пашић, као чисти национални револуционар с њиме разликао, у извођењу социјалне револуције. Пашић је заступао гледиште да се прво има извести национално ослобођење, а тек по томе може се говорити о социјалној светској револуцији. Лепо каже на једном месту у својој студији о Пашићу Сворца „један руски сањар могао је врло мало да утиче на сина српских сељака, решеног да тражи снагу националне организације у једном систему сељачке демократије који ће да осигура повољне социјалне услове једној земљи малих сопственика каква је Србија“. И чим се 73 године вратио Пашић у своју отаџбину одмах са својим друговима који су се школовали у Швајцарској започиње борбу противу реакције. Читав јавни и политички живот био је спутан Уставом од 1869 г. а о народним слободама није могло бити речи. Борбу води Светозар Марковић у „Раденику“, а кад се у земљу враћа и Пера Тодоровић интимни друг Николе Пашића они покрећу књижевни лист „Рад“ са политичком тенденцијом. У томе листу Пашић најактивније сарађује, а тако исто и у другим листовима, који су ширили слободоумне идеје, оштро пишући противу тадање реакције. На челу омладинског покрета стоји Пашић заједно са Пером Велимировићем и да би се могли потпуно посветити раду на извођењу политичких и економских реформа и Пашић и Велимировић дају оставку на државну службу. Дох се Пашић бавио у Херцеговини за време херцеговачког устанка 75 године, у Крагујевцу се одиграва чувена афера са „Црвеним барјачетом“. Тај омладински покрет са слободоумним идејама успева да на општинским изборима у Крагујевцу однесе победу. Влада тај покрет назива комунистичким и затвара скоро све Пашићеве другове, те је тако покрет растуран и силом режима у зачетку угушен. Приликом те победе, да би истој дали што већи значај, Пера Тодоровић са још неким омладинцима спреми црвени барјак, на коме се први пут јавила реч „Самоуправа“ која као што знамо у себе обухвата, све напоре и готово цео програм Радикалне странке. Кад се Пашић вратио из Херцеговине зате-

као је скоро све другове у затвору. Оставши скоро сам, издаје лист и сам руководи покрет. И тако мало по мало радикалне идеје све више улазе у народ, покрет се шири невероватно брзином. Носиоци тих идеја све више задобијају народно поверење а с тим и глас политичара, који су успели да за кратко време продру у народну душу да схвате његове жеље и потребе.

Пашић први пут улази у скупштину као посланик свога краја — Зајечара 1879 год. И ако је у Скупштини било старијих радикалних посланика, он као интелектуалац заузима природно, без икаквог намећања, прво место. Све интерпелације, предлоге, говоре противу либералних министара и њихових поступака, покреће он у име опозиције, као најмеродавнији. У тој скупштини одмах заузима место првака, успева да међу својим једномишљеницима и другозима заведе ред и дисциплину, тако да се никакав посао није могао покретати, бе зранијег споразума у Радикалном клубу а који га је без поговора следио. Тек новембра 80 године, бивају амнестирани сви радикали осуђени због црвеног барјачета, и враћају се избегли емигранти у отаџбину, приступа се правој организацији Радикалне странке у народу. Организација посланичког Радикалног клуба, као и организација Радикалне странке у народу јесу велика дела Николе Пашића. Пашић је већ сада вођа странке и у Скупштини и у народу. Странка о сваком питању жели да чује шта ће рећи Пашић, а особито се водило рачуна шта треба да се напише у партиском органу „Самоуправа“ по појединим питањима која заседају у рад Народне скупштине. О појединим питањима Пашић је сам лично писао, и давао Пери Тодоровићу да то „очешља“ како вели Раша Милошевић. Последња реч, одлучујућа, свакога чланка, ма ко га је писао, морао је издржати критичке погледе Николе Пашића. И при писању и при говору главно му је била садржина, мало је пажње обраћао стилистици или граматички. Свака његова мисао била је јака, и ако би коме изгледала непотпуна. Изгледа као да је нешто у замаху пропустио и омогућавао онима којих се тиче да погоде шта је хтео рећи. Своје говоре није писао, говорио је обично по белешкама остављајући онима који говор бележе, да то дотерају у бољој стилистици. И ако његова ораторска особина није била велика, нико олет није за собом могао повући масе као он, јер он води за све време живота, не само своју странку него и целу земљу кроз читав низ година и кроз безброј политичких догађаја.

Нови орган Радикалне странке „Самоуправа“ од 8 јануара 81 године доноси са потписом Пашића „Програм Народне радикалне странке“, да би рад радикалних народних посланика и правац свога рада били под контролом народа. Програм садржи идеје о унутрашњем благостању о слободи, о државној независности и о уједињењу свега српства. Тражи промену Устава, реформе у администрацији, финансијама, судству, просвети, војсци; оснивање Савеза балканских народа, пошто се претходно буду споразумели са Бугарском и Црном Гором. Тражи се проширење личних и имовних права, слобода штампе, слобода збора и

договора. Од тада Радикални покрет има одређени став према Владоцу и према ненародном режиму.

Краљ Милан вата се у коштац са Радикалном странком и наређује у три маха изборе у времену од 80—82 године, само да би се ослободио неколико непоћудних радикалних посланика, желећи да народ место њих друге пошаље. Али је сва мука остала узалуд, и народ се није дао похолобати, јер је народ стално бирао у Народну скупштину исте радикалне посланике.

Године 1883 избија позната Тимочка буна, а повод за побуну била је владина одлука, да се народу одузме оружје, које је имао он код себе још од последњих ратова за ослобођење 76 и 78 године. Утврђена је чињеница да Тимочка побуна није дело Главног одбора Радикалне странке, бар не директно дело, већ проста последица несносног политичког и економског стања у тим крајевима. Али је ипак преки суд, у Тимочној буни тражио као творце радикалне вође. Међу осуђенима на смрт био је Пашић, Пера Тодоровић, Раша Милошевић и други. Многи су били и стрељани. Пашић је на време побегао преко Земунског моста, и остао је у емиграцији пуне две године и враћа се у отаџбину тек после абдикације Краља Милана. Његов повратак у Србију, био је прави триумф. У то време извршени су слободни избори и Радикална странка пожелела је највећи успех за Ванредну Народну скупштину. Пашић је изабран у Београду, постаје Претседник Народне скупштине, која под његовим руковођењем доноси закон о слободној штампи, о смањењу бирачког цензуса, и о укидању смртне казне за политичке кривце. После пада кабинета генерала Саве Грујића, Пашић образује владу 11-П-1891 год. Као Претседник владе и Министар Спољних послова Пашић прати младога Краља Александра Обреновића у Русију у посету Цару Александру III. Та је посета ударила камен темељац Радикалној спољној политици, да се у својим спољним односима има наслављати на Русију и њене савезнике. Краљ Милан бојећи се да народна скупштина не изабере Пашића за Трећег Намесника, на место умрлог Косте Протића обара Пашићев кабинет и доводи Авакумовића. Избори од 1892 год., изведени су под највећим терором, и тада је крв проливена у Горачићу, па и поред свег терора Влада није добила ништа више мандата него радикали, који су гоњени као дивље звери. Ти су избори познати под именом „П-ата карте”.

Године 1893 Краљ Александар Обреновић врши државни удар 1. IV. збацује намесништво и узима власт у своје руке и доводи на управу кабинет Лазе Докића кога је Пашић са своје стране препоручио. На изборима те године радикали понова добијају огромну већину и Пашић бива изабрат за Претседника скупштине. Године 94 пада радикална влада, и политичка ситуација креће се непарламентарној форми и преко ноћи враћа се стари Намеснички Устав од 69 са свима законима који из њега произилазе. За све време ван парламентарне владавине радикали су ван закона. Ивандански агентат се искористио да се оправда проглашење опсадног стања у Београду. Велики број радикала бива ухапшен и реакција искористио да се опрости ових највећих непри-

јатеља. Међу ухапшенима био је и Никола Пашић и осуђен је на пет година тамнице. Овако блага казна јесте последица енергичне интервенције Русије и што је Влади достављено а тужи и Краљу Милану да се Пашићу не сме ништа догодити.

После 29 маја 1903 год. на престо избором за Краља Србије долази Кнез Петар Карађорђевић и враћа се Устав од 88 год. Већ 1906 Пашић образује Владу и узима два портфеља: Министарство унутрашњих дела и Министарство грађевина. Дошла је епоха која ће да крунише све напоре и славни живот Николе Пашића. Свако време у историји једнога народа тражи свога човека. И код нас то доба зове Николу Пашића, да му он позајми свој лик и удари свој интелектуални печат. Први период непрекидне борбе читавих 30 година, за политичке унутрашње слободе, са успехом је завршен. Он се сматра као припремање и поступно отивање, за нешто велико, које се наслућивало које је морало доћи, и које се желело да дође. Тај је период, кад је народ ваљало обавештавати и учити о уређењу других и срећнијих народа и држава, кад га је ваљало просвећивати, васпитавати и политички припремити за један нов живот, какав имају срећнији народи. Долазак Краља Петра на престо, и његова дубока приврженост слободи и уставности, учинио је, да се све народне енергије не троше у међусобној борби, између власти и народа, него да се скупе и повежу, и уједине, ради унутрашњег јачања. У томе времену извршена је под вођством Николе Пашића морална и материјална припрема, да српски народ оствари своје вековне националне жеље; успело се да се војнички земља спреми, да се привредно подигне, да се изграде нове железничке пруге и путеви и да се земља ослободи туђинског утицаја. То је све учинио Никола Пашић благодарећи родољубљу и увиђавношћу Краља Петра, једног од најслободоумнијих Владоца, што их је наш народ имао. Царински рат са Аустријом политичко је дело Николе Пашића и његове тврде решености да се Србија ослободи туђег политичког и економског турства. Та је победа подигла благостање земље, дала маха привреди и младој индустрији, јер су отворени нови путеви за извор.

Пашић је имао дубоку веру у Србију и та је вера била искрена, као вера сина у честитост своје мајке. Наслонио се на Русију са целокупном Радикалном странком и скоро је побожно упирао очи на велику православну Матушку, чије дубоке и искрене симпатије није било лако задобити, по готову не, кад се узму у обзир да су балкански политичари у својој немоћи били подложни силом прилика, да мењају често своје политичке оријентације, да се то могло граничити и са издајом. Ову политику није Пашић водио само из интереса, јер је он доказао и делима своју велику љубав према Русији, и као према савезнику и као према брату. Везавши Србију за велики брод Русије, тек онда Пашић спрема припрему за извршење великих националних задатака. Победници у оба Балканска рата ми смо се морално оквалификовали да поведемо коло Општег југословенског уједињења.

Пашић је као политичар био врући заговорач идеје: Балкан балканским народима. И као рођени Балканац према њему гајио је несребичну љубав и пуну

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

оданост. Он га је волео свом бујношћу расе, он га је волео са свим његовим манама и греховима. Он је знао да Балкан није такав својом кривоци, већ силом историске неминовности. Преко њега хујали су ветрови и олује и са Истока и са Запада и ту су се на његовом тлу укрштале и домили. Његово вулканско тле било је стално попрштито великих најезда и тешких борби, које су оставиле дубоке бразде и на земљи и на његовим народима. Балкан је пун страсти, сироз и често дивље али те особине одају и моћ стваралаштва само треба те силе умети искористити у акцији позитивној и конструктивној. И Пашић је ту стваралачку моћ, тај пркосни став Срба искористио и употребио да оствари његову слободу и његову велику државу. Хтео је да путем увођења демократије изравна оне разорне површине балканског инстинкта, који су нам оставили туђинци, бијући се преко нас и лажно за нас. Буђење и дизање Балкана није ишло у интерес оних сила, које су хтеле да преко њега чине продор на Исток, и зато сва сретства употребљавају да се равнотежа Балкана омете. Утицај тих сила, нигде није нашао на јачи отпор него код малене Србије под вођством Николе Пашића. Снажењем једва проширене Србије после Балканских ратова, њена улога Пијемонта, коју јој је Усуд наметнуо, и непрекидан ход ка сталноме напретку, сметали су Аустрији. Рат је прихваћен и отпочео са свима страхотама, али се Пашић и ту није изгубио. Његова је искрена вера била у победу и савезнике и доживео је слом наших непријатеља и славни исход рата, уједињењем Срба, Хрвата и Словенаца. Његова је заслуга за наше озако размакнуте границе, његова је заслуга за устав, који гарантује све политичке слободе и даје једнака права грађанима свих вера и народности. Истина је, да се Никола Пашић у својим политичким концепцијама у решавању нашег унутрашњег проблема држао српске линије, али не како су му малициозни политикани подметали и са српске и хрватске стране да је хтео хегемонију Срба у овој држави. Он је заиста дебело подвлачио чињеницу стваралачког генија Србије, чије су се народне масе тада налазиле у елану државотворног и националног стваралаштва. И како лепо Милорад Симић у једном своје чланку каже: „Та хегемонија по замисли Пашића не би била вечна, него само дотле, док масе и интелигенција осталих делова овога народа не сазру за стварање и док се у њих не пробуди стваралачки нагон за изградњом заједничке националне државе. Укратко Пашић је био велики Словен а разумљиво је, што је био у исто време и поносит Србин.

Као државник који је пред својим очима гледао само државне интересе, он је по некад и људе третирао као фигуре на шаховској табли; прихваћао их или одбацивао хладно и немилосрдно, јер је то захтевао интерес земље. У тешким и многобројним кризама после уједињења. Пашић је остао ненадмашан мајстор наших политичких комбинација, он није био један од оних кнежева мудрости који под тешком ситуацијом, погну главу и ништа даље не виде. Пашић је напротив имао у себе неограничено поуздање, дубоку веру и истрајност. Могу се догађаји превртати и извртати како се хоће, али се Пашић из тих догађаја не може елиминисати. Пашић је испреплетан са

сваким покретом за слободу и права народа, као и са оним на ослобођењу и уједињењу. Нашао се ту, затекао их, или не, он плива по таласима народних покрета, а ако их нема он их ствара, главно је он је ту. Некада је пропадао у те таласе да се опет појави онамо, куд би га они изнели. Некада је излазио из тих борби, политички рањен, али његова ауторитивност, његова вера у снагу народа, учили су га да потражи тамо позерење, јер је његова демократија почивала на освештаном принципу, да је народ „извор и утока власти“.

Мало је ко, код нас претстављао тако потпуно политичког човека као Пашић. Он је био политичар и државник и по свом темпераменту, и по својим схватањима, па чак и по своме нагону. У свима манифестацијама јавног живота он је морао своје место обележити, и у свакој државној грани дати пуну меру.

Да завршим. Пашић је био инспиратор и иницијатор великих догађаја, и кроз све те најважније, увек је био на челу своје земље. Управо можемо га назвати инкарнацијом свих тежња нашега народа, јер је нашао стваралачки дух у једном младом народу, у његовом одушевљеном полету, за велика попрштита, победе и успехе. И онда када је народ водио толико је умео да прозре настојање народних маса, да је неуком оку изгледало, као да он само послушно извршује његове жеље. Пашић није био књишки зналац, нити неки научник доктринарац, он је Богом надахнути политичар, министар, државник визионер.

У данима плача и патње, он је умео да сачува ону хладну управо религиозно мирну веру у будућност српског народа. Он је једини смео као вођа да поведе један народ преко снежних неприлазних брда у непознате путеве, можда у мрак, који прети да буде гробница; али је његова вера у снагу народа, вера у савезнике, вера у срећан исход рата, била је безгранична.

И онда, кад су сви били опијени победом и на све заборавили, он једини није имао време да се радује. Он је и онда мислио на народ и на његово државно уређење. Отуда оно огромно поверење што му га је народ свесрдно увек давао, јер је знао да може бити спокојан док Никола Пашић бди и мисли за њ и државу. Са министарске фотеље пошао је кући, да се мало одмори и ту га је нашла смрт. Умро је на државном послу, исто као сељак што умире при ралу, верујући да са радом доноси највећу срећу народу и нашој заједничкој отаџбини. Он ће остати за сва времена као великан нашег народа, јер је претстављао у истини један велики национални капитал, учинио је многа велика дела своје народу и заједничкој држави за које ће му потомство остати вечито захвално, док је нашег народа и док се буде писала историја Балкана, јер је од себе дао сву своју генијалност, за његов данашњи мир.

Нека је вечита слава и хвала неимару наше државе великом Николи Пашићу.”

Затим је претседник господин Влада Илић, закључујући свечану седницу позвао све присутне да одаду пошту великом државнику Николи Пашићу. Слава му!

На сам дан десетогодишњице смрти великог државника, приредила је његова породица свечани помен у Саборној цркви.

Тачно у десет часова помен је почео. Тог момента дошли су Краљевски Намесници г. др. Раденко Станковић и г. др. Иван Перовић. За то време у цркви су се већ налазили чланови породице покојног Пашића удова госпођа Ђурђина Пашић, син г. Р. Пашић са децом, гђа Рачић са децом, унуци и остали чланови породице. Чланови владе на челу са претседником г. др. Миланом Стојадиновићем налазили су се до Краљевских Намесника.

Помену су даље присуствовали: претседник Сената г. др. Мажуранић, претседник Народне Скупштине г. Стеван Ђирић, претседник Београдске Општине господин Влада Илић и потпретседник г. Драг. Тодоровић. Многи чланови Сената, већи број чланова посланичког клуба Југословенске Радикалне Заједнице, велики број угледних Београђана и скоро сви страни посланици на нашем двору.

После свршеног помена, Његова Светост Патријарх Варнава одржао је врло леп говор, у коме је изнео цео живот и рад покојног Пашића у најбурније доба наше историје.

После тога је на гробљу одржан кратак помен, на коме је чинодејствовао владика г. Венијамин са још неколико свештеника. Помену на гробљу присуствовали су поред породице и сви чланови владе, претседник Народне Скупштине г. Стеван Ђирић, претседник Београдске општине г. Влада Илић и потпретседник г. Драг. Тодоровић са члановима Месног одбора Југословенске Радикалне Заједнице. После помена, господин др. Милан Стојадиновић је на гробу одржао говор о покојном Пашићу, као вођи Радикалне партије.

После свршеног помена у пратњи потпретседника Београдске општине и потпретседника Месног одбора Југословенске Радикалне Заједнице г. Тодоровића госпођа Пашић је напустила гробље.

Узети десетогодишњице смрти почившег Николе Пашића извршено је и откривање спомен-плоче, коју је Месни одбор Југословенске Радикалне Заједнице поставио на кућу, у којој је велики политичар провео последње године свога живота.

Освећењу спомен-плоче присуствовали су сви чланови Месног одбора Југословенске Радикалне Заједнице. На прозору куће за све време била је присутна удова госпођа Ђурђина Пашић са породицом. По отсвираној молитви, потпретседник Месног одбора г. Драг. Тодоровић, потпретседник Београдске општине открио је спомен-плочу, на којој је урезан овај напис:

„10 децембра 1926 г. у овом дому умро је Никола П. Пашић, вођ народне Радикалне странке и велики државник Србије и Југославије.

На дан 10 годишњег помена, у знак дубоке народне захвалности ставља ову плочу Месни одбор Југословенске радикалне заједнице за Београд, Земун и Панчево”.

Затим је стари Београдски прота г. Никола Божић, извршио освећење спомен-плоче и у неколико речи, дубоко узбуђен, одао пошту сени великог државника. После прете г. Божића, говорио је г. Драги Тодоровић, потпретседник Београдске општине.

Окренут госпођи Пашић, с импровизоване говорнице, господин Тодоровић је рекао:

У отсуству претседника Месног одбора Југословенске Радикалне Заједнице за град Београд, Земун и Панчево г. др. Милана Стојадиновића, а у својству потпретседника Месног одбора откривам ову спомен-плочу у знак дубоке народне захвалности великом сину нашег народа, вођи и државнику почившем Николи Пашићу. Није потребно да вас потсећам на велике заслуге које је имао почизши Пашић за стварање ове државе, за њен развитак и стварање наше велике и уједињене домовине Југославије. Није потребно ни да вас потсећам на све оне напоре и тегобе на које је поч. Пашић у том своме раду наилазио.

Признање почившем Пашићу, за тај рад данас је једнодушно. Данас нема ни једног сина ове земље који не признаје заслуге његове за народ, Краља и државу. Хоћу да вас замолим да сви пред очима имате овај пут, којим је ишао овај велики син нашег народа и позивам вас да кликнемо сложом: „Нека је слава Николи Пашићу!”

По завршеној свечаности чланови Месног одбора Југословенске Радикалне Заједнице на челу са господином Драгим Тодоровићем отишли су у дом госпође Пашић да је поздраве.

Поводом комеморативне седнице, коју је Градско веће Београдске општине одржало на дан десетогодишњице смрти Николе Пашића — претседник Београдске општине господин Влада Илић примио је од госпође Ђурђине Пашић, писмо ове садржине:

— Господине Претседнице,

Сматрам за дужност да се у име своје и у име деце своје захвалим и Вама и господи већницима на великој и особито топлој пажњи и пошти према сени мога супруга Николе Пашића, учињеној у говорима на свечаној седници Градског већа, 9 ов. мца. и присуством на свечаном помену и прекади гроба његовог о десетогодишњици као и присуством у Саборној цркви и стављањем аутобуса на расположење публици.

У исто време користим прилику да Вам ставим на расположење 5000 (пет хиљада динара) с тиме да се о Св. Николи — 19 о. м. Крсној Слави, имендану и рођендану мога супруга, подели најсиромашнијој деци — подједнако оба пола — а првенствено оној, којој је такође Св. Никола Крсна Слава, и то у оделу и обући.

Да изволите бити тумач ове моје захвалности и господи већницима, ја користим и ову прилику да Вас уверим о своме поштовању.

У Београду, 12 децембра 1936. Ђурђина Н. Пашић

Сећање на почившег великог државника Николе Пашића, евоцирано на сам дан његове смрти, после пуних десет година, остаће урезано у срца целог народа, чији је велики вођ био.

М. Мар.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Социјална хроника

Акција за зимску помоћ у Београду у току прошле и на почетку ове зиме

Акциони одбор за зимску помоћ, који стоји под Високим Претседништвом Њ. Кр. Вис. Кнегиње Олге, одржао је 11 новембра т. г. своју прву седницу на почетку друге године свога плодног и корисног рада. Овом састанку, који је одржан у кабинету претседника Општине града Београда, г. Владе Илића, присуствовале су обе потпретседнице: г-ђа Августа М. Стојадиновић, супруга претседника Краљевске владе, и г-ђа Олга В. Илић, супруга претседника Општине града Београда; члан Акционог и претседник Цен-

виши саветник; и секретар оба Одбора г. др. Ђура Ђуровић, помоћник директора Општег одељења О. г. Б.

На овоме првом састанку дискутовало се о раду на прикупљању зимске помоћи за зиму 1936/37 године, па је решено да се одмах приступи организацији рада, чији ће правац, углавном, остати исти као и прошле зимске сезоне. Обе потпретседнице, г-ђе Августа М. Стојадиновић и Олга В. Илић, заједно са претседником Општине града Београда, г. Владом Илићем, примили су се да и ове зиме пожртвовано раде да се зимска помоћ не само оствари, него да се још и повећа према прошлој години, како ове године зимска помоћ не би мимоишла никога коме је она потребна. Овоме ће у многоме допринети и једна новина коју је ове године Акциони одбор за зимску помоћ увео, а то је штампани извештај о раду Акционог и Централног одбора за зимску помоћ у 1935/36 години, који је уредио г. др. Ђура Ђуровић, секретар оба Одбора и помоћник директора Општег одељења О. г. Б. Из овога обимног извештаја, који је штампан као књига на десет штампаних табака, види се колико је ко прошле зиме за београдску сиротињу приложио, јер је у њему штампано име највећег и најмањег приложника, као и на шта су прилози утршени и коме је све помоћ у новцу, храни, огреву, оделу и обући дељена.

У извештају се каже да укупна сума прилога у новцу износи 1,371,890,85 динара. Од појединаца и предузећа примљено је укупно 625,192,25 динара. Прилози појединаца су се кретали од 0,75 пара до 100,000 динара. Највећи прилагач је Њ. В. Краљ Петар II, који је дао 100,000.— динара. Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга, са Своје стране приложила је 20,000.— динара. Предузећа и остали појединци, према томе приложили су 505,192,25 динара. Међу предузећима највећи је прилагач Народна банка са 25,000.— динара; Београдска берза са 15,000.— динара; Општинска штедионица са 12,000.— динара; француско друштво „Борски рудници“ са 10,000.— дин. итд. Имена свих прилагача уредно су објављивана у дневним листовима.

Прилог од Општине града Београда и Радничке коморе укупно износи 301,757,60 динара, и то од Општине 201,757,60 а од Радничке коморе 100,000.— динара.

Помоћ од државе, која износи укупно 355,000.— обухвата помоћ од Министарства социјалне политике и народног здравља и других државних надлештава 200,000.—, од Народне скупштине 130,000.— и од Сената 25,000.— динара.

Њено Краљевско Височанство Кнегиња Олга, Претседница Акционог одбора за зимску помоћ.

тралног одбора за зимску помоћ г. Влада Илић, претседник О. г. Б.; преставник Министарства социјалне политике и народног здравља г. др. Марио Крмпотић,

су настрадале од поплаве. Затим је помоћ у новцу дељена још у два маха. Једном на дан 8 фебруара 1936 год., подељено је на 164 туберкулозне породице са 500 чланова 15.690.— динара. Друга подела била је пред Ускрс сиромашним породицама које имају болест у кући. Таквих породица било је 134 са 407 чланова, којима је подељено 13.930.— динара.

Укупно у новцу подељено је помоћи у суми од 214.000.— динара.

Помоћ у одећу и обући, каже се у извештају, није била ни издалека онолика колико се очекивало. Подељено 105 дечјих зимских капута, 275 дечјих мушких одела, 213 женских хаљиница, а само једно дете добило је мушку блузицу. 310 деце добило је капе (качкете и бере), њих 388 чарапе и њих 494 ципеле. Затим је подељено за децу, која нису горе урачуната, 44 пара зимских патика и 72 ћебета (покривача) за бебе.

Одраслима је подељено: 1.202 пара разне обуће, 72 пакета разних ствари, 23 женска огртача и 14 пари половних мушких одела.

Помоћ у огреву дељена је сиротињи све три категорије, али првенствено породицама које имају децу, које имају болест у кући и, најзад, оним породицама чији су чланови изнемогли услед старости, болести, онеспособљења и томе слично. Поред добивених 221 м³ дрва, Акциони одбор набавио је још 2.177 м³ дрва, те је тако располагао са укупно 2.398 м³ дрва. Угаљ што је добивен на име помоћи замењен је код Градске општине за дрва. Сиротињи у Београду подељено је 2.184 м³ а сиротињи у Земуну 214 м³. У Београду су сиротињи дрва доношена у кућу, а у Земуну се сиротиња сама морала старати за превоз.

Помоћ у исхрани сиротиње вршила се преко Централног одбора за зимску помоћ. Из извештаја овог одбора види се да је помоћ у храни дељена преко пет кухиња. Кујну бр. 1 организовао је и водио II Пододбор Црвеног крста, и она је била смештена у згради Мушког радничког склоништа, у улици Милоша Поцерца бр. 4. Ова кујна почела је да ради 15 децембра 1935 год. а престала је да ради 14 априла 1936 год. Радила је 122 дана. За то време издала је 134.356 оброка, просечно сваког дана по 1.101 оброк. Кујна бр. 1 потрошила је за то време 304.439,87 динара. Просечна цена једног оброка била је 2,27 динара.

Кујну бр. 2 организовао је и водио IV Пододбор Црвеног крста. Она је била смештена у згради што је за ову сврху дала Општина у улици Краља Александра бр. 69. Ова кујна била је отворена 22 децембра 1935 год., а затворена је кад и остале кујне 14 априла 1936 год., Радила је укупно 115 дана и за то време поделила 143.891 оброк хране. Просечно дневно дељен је по 1.251 оброк. За ову количину хране утрошено је 309.126,87 динара, што просечно на један оброк износи 2,15 динара.

Кујну бр. 4 организовао је Централни одбор за зимску помоћ и она је била смештена у улици Јове Илића бр. 8, за чији је смештај Централни одбор плаћао 550 дин. месечно, или укупно за целу сезону 1.925 динара. Кујна бр. 4 отворена је 5 јануара а затворена 14 априла 1936 год. Радила је укупно 101 дан, и за то време издала је 106.627 оброка, просечно сваки дан по 1.056 оброка. У новцу и намирницама за издржавање ове кујне утрошено је 233.561,91 динар, што просечно по оброку износи 2,19 динара.

Кујна бр. 5 отворена је на Чукарици у Трговачкој улици бр. 58. Она је отворена 5 фебруара а затворена 14 априла 1936 год. Радила је свега 75 дана, и за то време издала је 46.840 оброка. Просечно је делила 642 оброка дневно, а на то је утрошила у новцу и намирницама 111.875,66 динара, што значи да је просечно један оброк коштао 2,39 динара.

Као кујна бр. 3 вођено је Друштво „Насушни хлеб”, који је по картама Централног одбора издао од 15 децембра 1935 до 14 априла 1936 год. 72.000 комада хлебава, или просечно дневно по 600 хлебава. На ову помоћ у насушном хлебу утрошено је 138.960 динара, или по просечној цени по једном хлебу 1,93 динара.

Дакле, као што се види према извештају Акционог одбора, у току зиме 1935/36 год. београдској сиротињи издато је на име помоћи у исхрани 431.714 оброка хране, што је коштало 965.594,31 динар.

У закључном делу извештаја се каже:

„Пошто је ова зима (1935/36 год. Пр. Ур.) била врло блага сва примљена средства нису утрошена. Као што се види из прегледа прихода и расхода остало је неутрошено 211.804,74 динара. Са овом резервом могу се учинити благовремено све припреме за наступајућу зиму, првенствено за исхрану сиротиње. Организација зимске помоћи није извршила своју дужност у сезони у којој је делала него је обезбедила материјалну основицу и за рад у наступајућој сезони.”

На почетку ове зимске сезоне Акциони одбор за зимску помоћ упутио је апел београдском грађанству, у чијем се заглављу налази посвета, речи првом апелу Акционог одбора Њеног Краљевског Височанства Кнегиње Олге, којим се позивају имућнији грађани и грађанке града Београда да притекну у помоћ својим суграђанима у беди и невољи.

Претседник Општине града Београда, г. Влада Илић, са своје стране упутио је на 12.000 адреса писмо којим се такође позивају имућнији Београђани да београдској сиротињи притекну својим прилозима у помоћ.

Апел Акционог одбора за зимску помоћ и писмо претседника Општине града Београда, г. Владе Илића, отштампани су у службеном органу града Београда, „Општинским новинама”, бр. 50—51 од 26 децембра 1936 године.

Св. М.

Скупштина Уније за заштиту деце

Југословенска унија за заштиту деце, која врло активно ради под почасном Претседништвом Њеног Величанства Краљице Марије, претставља врховну институцију целокупне координиране акције на дејој заштити у нашој краљевини. Зато је потпуно разумљиво интересовање које је у великом степену показано у нашој јавности за гл. годишњу скупштину Уније, која је одржана крајем прошлог месеца у Београду.

Главна годишња скупштина Југословенске Уније за заштиту деце одржана је у свечаној сали Дома Црвеног крста у Београду, у присуству изасланице Њ. В. Краљице Марије, дворске даме госпође Еле Хаџић.

Скупштини на којој су учествовали и делегати из целе државе, присуствовао је и велики број званичних преставника државе и самоуправа. Претседника Београдске општине господина Владу Илића заступао је истакнути градски већник г. др. Илија Бацковић. Били су присутни претставници свих министарстава. Поред чланова Главног одбора госпође Наке Спасић, Лепосаве Петковић, Мирке Грујић, Vere Краљ. Намесника Перовића, Зорке Влајић, Виде Новак, др. Катарине Макарељ, Миле Лазаревић, Милене Атанацковић, Персиде Продановић, Јеле Демајо, Јеле Спасић; господе Васе Лазаревића, др. Милоша Ђ. Поповића, проф. др. Александра Костића, др. Бранка Маучевића, др. Ота Фетиха, проф. Божидара Зечевића, др. Милана Петровића, Владе Павловића, Слободана Ж. Видаковића, Антона Скале, др. Љубомира Олића, др. Франје Горшића и других; нарочито су запажени делегати Материнског удружења; Кола Српских сестара, словеначког друштва „Скрб за младано“; словеначког Кола југословенских сестара; друштва за Заштиту девојака; Београдског женског друштва; друштва „Српска мајка“; „Дома Слепих Краља Александра“; Удружења наставника школе за дефектну децу; Јеврејског женског друштва; претставници бановинских одбора Уније за заштиту деце; Централног уреда за заштиту деце Београдске општине; Родитељских комитета; Дома ученица; Лиге против туберкулозе; Дечјих обданишта; друштва Мајке Јевросиме; секције за дечју медицину Српског лекарског друштва итд. Преко 150 друштава учлањено је у Унију за заштиту деце и она су највећим делом била заступљена на овој годишњој скупштини.

Скупштину је отворила I потпретседница госпођа Нака Спасић поздравивши изасланицу Њ. В. Краљице Марије и предложивши да се упуте топли поздравни телеграми Њ. В. Краљици Марији, затим претседнику краљевске владе господину др. Милану Стојадиновићу и Министру пошта господину др. Калуђерчићу.

Поздравни телеграм почасној претседници Њ. В. Краљици Марији примљен је дугим и једнодушним овацијама највећој Мајци, Мајци Њ. В. Краља Петра II

По пријему поздравних телеграма, функционер Уније г. Предић прочитао је врло обиман извештај главног одбора Уније о раду Уније у 1935—1936 години.

У овом годишњем извештају подвучено је, између осталог, и:

„Југословенска унија за заштиту деце спроводићи у нашој земљи у живот принципе Женевске декларације о правима детета, настоји у првом реду да у свест нашег народа усади осећање, да је старање за децу од највеће важности за будућност народа и државе и да то уверење дође свуда у јавном раду до изражаја. Унија пропагира и помаже координацију рада друштава за заштиту деце и прикупља сретстава за материјално помагање деце преко учлањених организација.

У спровођењу програма нарочита је пажња посвећена ширењу организације, приредби Дечјег дана и раду око организације нашег учешћа на првом Балканском конгресу за заштиту деце који је одржан у Атини.

Одобрени су правилници бановинских секција у Београду, Љубљани, Новом Саду, Сплиту, Сарајеву, Бања Луци, Загребу, Нишу, Цетињу и Скопљу.

У Југословенској унији за заштиту деце учлањено је 151 друштво, од којих су 123 редовни а 28 ванредни чланови. Број чланова по Бановинским секцијама је следећи: на подручју Управе града Београда 46; у Вардарској бановини 17; у Врбаској бановини 2; у Дравској бановини 10; у Дринској бановини 17; у Дунавској бановини 13; у Зетској бановини 8; у Моравској бановини 19; у Савској бановини 11 и у Приморској бановини 8.

У току 1935/36 год. учлањено је 23 нова члана и то: Савез сокола Краљевине Југославије, Дечје обданиште „Света Тројица“ у Београду, Дечје обданиште Кола Српских сестара у предграђу Краља Александра, Дечје обђаниште „Св. Николе“ на Душановцу, Кола српских сестара: у Ужицу, Крагујевцу, Пожаревцу, Пећи, Крушевцу и Котору, Подружница Женског друштва у Врању, Дечје склониште у Битољу, Бановински дечји дом у Љубљани, Добротворна задруга у Книну, Дечји дом у Мостару, Руско добротворно друштво у Новом Саду, Женско добротворно друштво у Бару, Друштво милосрђа у Земуну, Обданиште Женског хришћанског покрета у Нишу, Коло Српских сестара у Ђаковици, Српска женска добротворна задруга у Вуковару, Друштво југословенских жена у Брчком и Пододбор госпођа Кнегиње Љубице у Приштини.

Дечји дани приређени су ове године од 3—9 маја са девизом „Подигнимо здрав подмладак“. По свима школама одржана су у томе времену предавања по тој теми, према брошури коју је издала Југословенска унија у 10.000 примерака, латиницом и ћирилицом. Министарство просвете и Министарство трговине и индустрије препоручили су да се дечји дани спроводе по свима школама.

У недељу 3 маја приређене су дечје манифестације у престоници и по другим местима Југославије. У Београду је у поворци узело учешћа неколико хиљада деце, од оне из забавишта, обданишта, школа и појединих домова до омладине соколских и скаутских организација. Мања деца ишла су камионима украшена цвећем и заставама, у костимима те су претстављала разне алегоричне слике. Деца су носила натписе којима се траже повољнији услови за духовно и физичко васпитање нових генерација. Друштва која се баве заштитом деце скупљала су тога дана доброволне

прилоге у целој земљи у корист деце. Половина прикупљеног новца остајала је друштву које је прилоге купило, а друга половина достављена је Унији за Фонд Витешког Краља Александра I Ујединитеља.

У дому „Српске мајке“ у Београду награђена су најбоље однегована деца наградама и дипломама, а целе те недеље даване су повојнице новорођенчадима. У Дому „Материнског удружења“ награђене су мајке које су најбоље однеговале своју децу. У обданишту „Св. Тројице“ и обданишту на Булбулдеру награђивана су најбоље однегована деца, а у Дунавском обданишту заслужне и узорне мајке.

Централни уред за заштиту матера, деце и младежи у споразуму са Одељком за штампу и културну пропаганду Поглаварства града Београда организовао је за време Дечјих дана културно-хигијенску пропаганду за подизање здравог подмлатка, низом предавања која су одржана по разним крајевима већином на периферији, сматрајући да ће тамо бити приступачна ширим слојевима грађанства. У Централном дечјем уреду и саветовалиштима такође су награђена најбоље однегована деца.

Поред предавања, која су одржана у Београду и по разним градовима унутрашњости, по обдаништима, школама и народним универзитетима, одржана су предавања и преко Радио-станице Београд. Сва та предавања била су већином о хигијени и исхрани одојчади и мале деце као и о проблему социјалне заштите детета.

На иницијативу претседништва и Канцеларије Савеза градова Краљ. Југославије градске општине свесрдно су помогле извођењу Дечјих дана. Поједина Градска поглаварства издала су у томе циљу преко 160.000 динара.

Њено Величанство Краљица Марија и Њ. Краљевско Височанство Кнегиња Олга дале су награде за најбоље однеговану децу, а награде су дали и појединци као и уредништва београдских листова, која су и путем штампе припомогла приредби Дечјих дана.

Часопис „Народни подмладак“, који је почео излазити 1935 године, изашао је и у овој години у 2 свеске и 9 броја. У часопису су отштампана и предавања са I Југословенског конгреса за заштиту деце у Београду а приказан је и I Балкански конгрес за заштиту деце у Атини. Часопис се слао свима друштвима за заштиту деце, као и свима хуманим удружењима, затим свима средњим и стручним школама као и појединим претплатницима. Уредници часописа су чланови главног одбора Уније г. г. Др. Милош Ђ. Поповић и Слободан Ж. Видаковић. Југословенска Унија за заштиту деце као врховна колективна организација за свестрану заштиту деце има да кроз свој стручни часопис идеолошки расправи све актуелне проблеме дечје заштите. Зато часопис „Народни подмладак“, који је лепо примљен од стране стручне критике и стручних кругова, треба да постане инструктивно-иницијативна платформа за расправу и искристалисање свих питања за најрационалнију акцију у решавању дечје заштите а у исто време часопис „Народни подмладак“ има да буде огледало делатности свих друштава за дечју заштиту. Зато Унија за заштиту деце много помаже на активну сарадњу свих учлањених друштава,

као и на њихову помоћ да се заједнички проблем за дечју заштиту што више пласира у све крајеве наше отаџбине.

Поштанске марке „за нашу децу“. Приликом Дечјих дана Југословенска унија је ове године први пут издала своје поштанске марке. Марке су са ликом Њ. В. Краљице Марије у серијама по вредности од 0.75+0.25 дин., 1.50+0.50 дин., 1.75+0.75 дин., и 3.50+1.— дин., тако да је вредност једне серије износила 10 динара. Те марке биле су у промету до 31 августа ове године до кога дана је од продаје истих остварено око 190.000 динара у корист Југословенске уније.

I Балкански конгрес за заштиту деце у Атини одржан је од 5 до 10 априла 1936 године. На томе конгресу су претресана ова питања: 1) Заштита здраве и нормалне деце на Балкану. 2) Здравствена заштита деце на Балкану и 3) Заштита малолетних радника на Балкану.

Поред претставника наше земље у Атини су били претставници Бугарске, Грчке, Румуније и Турске, а било је и других делегата.

Унијин Фонд Витешког Краља Александра I Ујединитеља, који је намењен да помогне подизање и усавршавање установа које служе заштити деце, издао је у току године помоћ следећим установама и друштвима за њихове дечје установе: Енглеско-Југословенском дечјем санаторијуму у Сремској Каменици 3000 динара, Дечјем склоништу „Св. Никола“ у Битољу, за набавку инвентара 3000 динара; Народној женској задрузи у Сплиту, за подизање склоништа за напуштену децу 2000 динара, Женском хришћанском покрету у Београду, за набавку инвентара за обданиште 2000 динара; Материнском удружењу у Сомбору, за подизање материнског дома 2000 динара; Народној женској задрузи у Сплиту, за набавку инвентара за забавиште 2000 динара; Друштву „Кора хлеба“ и дечјем обданишту у Новом Саду, за набавку кварц лампе 2000 динара; Друштву за помагање ђака руске основне школе у Београду, за набавку инвентара за летовалиште 500 динара; Народној женској задрузи у Сплиту, за склониште за напуштену децу 2000 динара, Материнском удружењу у Сарајеву, за набавку инвентара за матерински дом 2000 динара; Бачком дому друштва Кнегиње Љубице у Новој Вароши, за набавку инвентара 1000 динара; Родитељском комитету руско-српске женске гимназије у Београду, за набавку инвентара за летовалиште 1000 динара; Женском хришћанском покрету у Нишу, за обданиште 3000 динара. Одобрена је помоћ од 2000 динара Друштву „Јутарња зарја“ у Трбовљу и тако даље.

У координираној акцији приватне иницијативе и јавних фактора, Унији пружа пуну сарадњу, поред министарства, и Савез градова Краљевине Југославије преко своје стручне Канцеларије. Исто тако уз стручну сарадњу Уније, Комунални биро канцеларије Савеза градова вршио је и у току ове године успела научна и статистичко-анкетна проучавања о социјалним, здравственим и културним приликама живота наше деце по градовима. На основу прикупљених изворних података, Шеф канцеларије Савеза градова спремао је уз сарадњу стручних претставника Уније како потребне социјалне студије, тако и графичке и табеларне пре-

гледе-анализе здравственог и социјалног стања деце у нашим градовима. Крајњи резултати ових социографских проучавања објављени су у току 1936 год. у статистичком изводу у београдским листовима, а шеф Канцеларије Савеза градова приказао је господи претседницама југословенских градова (приликом скупа претставника градова 19-IX- 1936 г. у Дубровнику) графичке прегледе и мапе о висини моралитета деце по нашим градовима. Тај графичко-статистички материјал, коме су г. г. претседници градова поклонили своју пуну пажњу, имао је индикативан карактер: где и у коме је граду Југославије нарочито потребно појачати акцију на дечјој заштити и пре свега, дати што издашнија комунална сретства за спровођење једне планске дечје заштите у дело.

Главни одбор Уније благодари управи Савеза градова на сарадњи и подвлачи да је координација овог рада најбоље јемство, за пун успех акције на пољу дечје заштите.

Југословенска унија за заштиту деце пустила је у продају 200000 срећака лутрије у корист сиромашне деце. Срећке се продају по цени од 10 динара а главни згодитак је дар Њеног Величанства Краљице Марије, поред већег броја других згодитака од вредности. Ова лутрија треба Југословенској унији да повећа материјална средства потребна за рад на остварењу постављених задатака.

Годишњи извештај Надзорног одбора поднела је г-ђа Перса Продановић. Извештај главног и надзорног одбора, као и завршне рачуне и предложени буџет, скупштина је примила једногласно.

Затим се прешло на врло живу и плодносну дискусију по свима актуелним проблемима из дечје заштите. Г. др. Бранко Муачевић (Осијек) критикује секцију Загреб и тврди да се та секција Уније није довољно афирмирала. Г. Лазаревић говори о раду Београдске секције Уније. У секцији Београд учлањено је преко 80 држава, те је у пуној мери извршена координација рада. Подвлачи разумевање и топао пријем на који је код претседника Београдске општине Господина Владе Илића наишла Унија у погледу решења питања уличне деце у Београду. У најскоријем времену око 60 уличне деце биће збринуте у једном дому, кога ће створити Београдска општина. Проф. Д-р Ал. Костић износи узроке недостатка кооперативног смисла код бановинских и локалних секција Уније. Г-ђа Лепосава Петковић документује рад наших жеља на дечјој заштити. Д-р Милан Петровић говори о финансиским приликама Уније. Г-ђа Нака Спасић подвлачи значај Балканског конгреса дечје заштите, који ће се 1938 год. одржати у Београду. Подвлачи да је претседник Београдске општине Господин Влада Илић показао пуно интереса за питања и циљеве Уније, па ће и приликом Балканског конгреса изаћи Унији у сусрет, као што је Атинска општина помогла приликом конгреса у Атини. Д-р Ђура Јовановић говори о ваздешној деци у Дунавској бановини. Д-р Љуб. Вуловић образлаже потребу учешћа претставника стручних установа у раду Уније. Говори такође о породичној зарази туберкулозом, као и о питању школском. Туберкулозни учитељи успостављају највећу опасност за ученике, али се о томе не води

рчуна. Д-р Фетих и Јагодић (претставници словеначке секције Уније) поднели су цео низ предлога о законској заштити шегрта, о здравственој заштити школске деце, о домовима за душевно заосталу децу; о оснивању обданишта поред индустријских предузећа; о установљавању саветодавних тела за избор позива, нарочито за шегрте итд.

Г. Д-р Милош Ђ. Поповић, поднео је врло обиман и статистички документован референт о проблему дечје заштите у односу на закон о деци. Подвукао је, да је гл. одбор Уније изабрао г. г. проф. Д-р Матеју Амбрашића, Слободана Ж. Видаковића и Д-р Милоша Ђ. Поповића да израде предлог за доношење закона о заштити деце, а да он својим рефератом жели да подвуче сву тежину социјалних прилика под којима наша деца живе, као и да докаже потребу низа радикалних мера на пољу дечје заштите и социјалне политике уопште. Износи статистичке анкетне податке комуналног бироа Канцеларије Савеза градова о моралитету наше градске деце, као и о станбеним и исхранбеним приликама те градске деце. Даје обимне податке о економским приликама на нашем селу. Тражи закон о заштити све деце и увођењу социјалног пореза за дечју заштиту. Реферат г. Д-р Поповића саслушан је са пажњом. Д-р Милан Петровић, на реферат г. Д-р Поповића, пледира да се место предложених радикалних метода иде еволутивним путем у питању дечје заштите. Г-ђа Д-р Марија Гајић-Ваје говори о потреби једног савременог закона о дечјој заштити и о осигурању сретства за његово извршење. Подвлачи потребу најшире социјалне акције организоване дечје заштите у борби против туберкулозе јер је још увек сваки четврти дечји гроб детета умрлог од туберкулозе. Истиче значај комуналне дечје заштите. Госпођица Милена Атанацковић на крају свога говора саопштава скупштини да је у предлог финансиског закона унето овлашћене да се закон о заштити деце из 1922 год. измени према садашњим приликама. Треба ауторитетом Уније настати да се то прими од законодавних форума.

На скупштини је извршен избор једне трећине чланова главног Одбора, те сада гл. одбор Уније сачињавају: претседник проф. Д-р Јосип Шиловић, сенатор и б. бан (Загреб); потпретседници г-ђе Нака Спасић и Лепосава Петковић и проф. Д-р Матија Амрожић. Секретари проф. Божидар Зечевић и проф. Антон Скала. Благајник Д-р Милан Петровић. Чланови гл. одбора г-ђица Мирка Грујић, г-ђе Зорка Влајић, Вера Перовић, Милена Атанасковић, Мила Лазаревић, Олга Богдановић — из Београда; Даринка Базала (Загреб), Душанка Вићентијевић (Скопље), Д-р Десанка Ростовић (Загреб) Вида Новак (Љубљана) Д-р Катарина Макфел (Нови Сад), господа: Васа Лазаревић, Д-р Милош Ђ. Поповић, проф. Д-р Александар Костић, Слободан Ж. Видаковић, Д-р Александар Стефановић, и Д-р Љубомир Олић — из Београда; Д-р Јован Ненадовић (Нови Сад); Д-р Бранко Муачевић (Осијек); Д-р Марин Ивић (Сплит); Д-р Ото Фетих (Љубљана), проф. Д-р Ернест Мајерхофер (Загреб) итд. У надзорном одбору госпође Перса Продановић, Јела Спасић и господа Д-р Хранисалав Јоксимовић (Скопље) и Д-р Фрања Горшић... —

Урбанистичка хроника

Г. проф. Херман Јанзен у Београду

На путу из Анкаре за Берлин посетио је прошлог месеца Београд, г. Херман Јанзен, архитект и професор Техничког факултета у Берлину. Професор Јанзен је једна од највиђенијих фигура на урбанистичком пољу Немачке и припада оснивачима модерних урбанистичких праваца, који се више заузимају за здраво и хигијенско решење града него за његов репрезентативни изглед. Помоћу безброј одличних регулационих планова (преко 70 само за Немачку*), професор Јанзен је стекао име које је прешло и преко граница државе. После добивене награде на међународном конкурсима и расписаног поновног ужег конкурса између њега и једног француског урбанисте за израду регулационог плана за Анкару (Турска), проф. Јанзену се додељује упадљиво боља прва награда, чиме добија да регулише нову турску престоницу.

Као човек од акције и огромног искуства, са паролом: „Радије код извесног покушаја не успети и из грешке учити, него се заносити са идејом по нереалним сферама“, проф. Јанзен је после дугог рада у тишини брзо избио на површину својим зрелим новим идејама. Тако он пропагира што мање раскрсница да би се умањила и могућност евентуалних саобраћајних несрећа. Због тога су блокови дуж саобраћајне улице поређани по својој дужини а (не по својој ширини, чиме се добија мањи број улица) обротно од силних препречних улица дуж наше саобраћајнице Цара Николе II ул.). Проблем станбених квартота решавао је до детаља и старао се да их увек

Г. професор Херман Јанзен

што више одстрани од великог саобраћаја. Он смело предлаже да бочне мање улице немају лак приступ са велике саобраћајнице већ да су отсечене тротоаром који иде дуж главне улице и који се код споредне улице не прекида. Кола која морају да уђу у споредну улицу, помучиће се мало да у њу уђу, или ће улазити само са друге стране, али баш због те муке ће саобраћај у њој бити сведен на најнужнију потребу, а велика улица ће остати мирнија са бокова. — У своме конкурсном раду за Велики Берлин, он обраћа пажњу на себе нарочито због жеље да што више подвуче потребу места за спорт и одмор (паркови и остале слободне површине). Заступа гледиште да је добро и здраво постављени станбени крај од пресудне важности по економско подизање краја и остаје стално веран тој својој замисли. „Убрзани темпо нашег доба захтева стварање његове противредности“, и становање због тога мора бити идеално решено.

Многостраност Јанзенова на техничким, социјалним, здравственим и урбанистичким проблемима, огромно искуство и животни успеси, начинили су од њега човека, који још са неколицином људи, данас воде прву реч у урбанизму.

Његова посета Београду, била је тродневни прекид и одмор од једног дугог пута Анкара—Берлин.

Сем тога за сваког архитекту Београд је привлачан град а за једног урбанисту као Јанзен претставља фини проблем ако не и посланицу. Као што у хирургији има тежих случајева где је потребна добра рука, тако и Београд треба добре стручне руке па да испадне добра светска варош. За три дана колико је боравио код нас, проф. Јанзен није детаљно могао да уђе у суштину проблема, али у разговору са њим имао сам прилике да осетим да завиди Београду на географском положају, али да се на уређењу његовом мора још много и озбиљно радити. Као сразмерно млади, модерни град, Београд треба стручне руке да би се његово изграђивање правилно упутило.

Г. професор Јанзен је за време свог боравка посетио и председника Општине г. Владу Илића.

арх. Драг. Поповић

* Важнији планови за: Nürnberg, Hagen, Fürth, Wiesbaden, Kottbus, Berlin, Emden, даље за: Madrid, Bergen Bielsko (Пољска) и Ankar-у.

Осма изложба нових књига Библиотеке и Музеја Општине града Београда

Да се читаоци што боље упознају с новим књигама које се откупљују за Општинску библиотеку, или које Библиотека добија на поклон, одржавају се редовне изложбе нових књига, које су у исто време и најлепша и најплеменитија пропаганда добре књиге. Резултати нису никад изостајали. После сваке изложбе нагло се повећавао број читалаца, као и број нових чланова који су се уписивали. Осим тога овакве су изложбе и најочигледнији доказ интереса што га сама Општина посвећује својој Библиотеци.

Досад је приређено седам изложби књига, часописа и дневних листова, међу којима и посебне изложбе књига за најмлађу децу, т. зв. књига слика, у којима илустрације играју нарочиту улогу.

Књигама, које су ове године набављене из буџетом предвиђеног кредита, посвећена је нарочита пажња не само у погледу избора, већ и опреме књиге и појединих актуелних питања. Укупно је из овогодишњег кредита набављено 738 књига за одрасле, децу и омладину. Поред тога су сви наши књижари и ове године, као и ранијих година, поклонили Библиотеци знатан број књига, међу којима су ванредно велико место заузимају уџбеници за основне и средње школе. Позната књижара Геце Кона А. Д. поклонила је Библиотеци укупно у овој години 230 књига; Свесловенска књижара поклонила је укупно 170 књига. Од књига на страним језицима, највећи број је поклонила француска књижара Субр., 50 књига. Том приликом господин Субр упутио је Библиотеци и Музеју посебно писмо у ком је изразио жељу, да овај његов поклон што више послужи учвршћивању француско-југословенског пријатељства.

Руска Државна Комисија поклонила је Библиотеци за Омладинску читаоницу 108 уџбеника, који служе у руским основним и средњим школама. Тај је поклон нарочито драгоцен и обзиром на чињеницу, да руски уџбеници по свом саставу спадају међу најбоље и што се тим омогућује младим посетиоцима Библиотеке, да се и преко школских књига постепено упознају с духом и културом великог руског народа.

Академија Наука поклонила је Библиотеци још прошле године на заузимање Господина Претседника Културног одбора О. г. Б. г. Душана С. Николајевића сва своја издања, укупно 219 књига. Будући те књиге досад нису излагане, јер до ове године нису могле бити укоричене, то су овом приликом први пут изложене и то као засебна целина.

Изложба је отворена посебном приредбом, која је овој културној манифестацији дала нарочито свечан

карактер. У петак, 27 прошлог месеца, у 5 часова поподне, велики број престонишког грађанства испунио је велику читаоницу Библиотеке, која је за ову приредбу била нарочито преудешена. Програм је, поред уводне речи Претседника Општине града Београда господина Владе Илића, обухватао предавање Претседника Културног одбора О. г. Б. господина Душана С. Николајевића, затим концертни део у коме су, поред радничког хора Електричне централе „Никола Тесла“, као учесници били предвиђени поједини истакнути уметници, пријатељи наших установа, који су и досад драговољно учествовали у свим њиховим приредбама.

Кад су гости Библиотеке испунили целокупну дворану, ушао је Његова Светост Патријарх Господин Варнава, који је овом приликом први пут посетио ове културне установе града Београда. Његову Светост дочекали су на улазу: Претседник Културног одбора г. Душан С. Николајевић, проф. Унив. г. Милан Нешић, већник и члан Културног одбора О. г. Б., и управник Музеја и Библиотеке г-ђа Др. М. Илић Агапова. Дочекан од стране свих гостију с најдубљим поштовањем, Његова Светост се у пратњи споменутих лица одмах упутио на изложбу, где је као познати и велики љубитељ књиге, показао свој високи и значајни интерес за изложена дела.

Од госпoде страних посланика свечаности су присуствовали опуномоћени Министри Немачке Алберт М. Херен, Белгије гроф Шарл де Ромре де Вишне, пољске Роман Дембицки, чехословачке Вацлав Гирса.

Господин потпретседник Драг. Тодоровић дошао је на свечаност са својом госпођом. Опуномоћеног Министра Француске грофа Робера де Дампијер, као и опуномоћеног Министра Италије Марија Индели, који су били спречени да дођу лично, заступали су њихови изасланици.

Изложба је била подељена у две велике групе, тако да су у већој сали Библиотеке биле изложене књиге за одрасле, а у мањој, која се поред ове налази, књиге за децу и омладину. Књиге су биле смештене на нарочитим столовима за излагање, које је Библиотека добила благодарећи сусретљивости Директора Дирекције Трамваја и Осветљења г. инж. Боре Поповића. У средини једне и друге сале, сасвим засебно, била су смештена библиофилска и луксузна издања. На зидовима, у одељењу дечјих и омладинских књига видели су се плакати, за које је везан рад Дечје и Омладинске Библиотеке, као и нови ванредно успели плакат ак. сликара г. Балаша, који је нарочито рађен за ову изложбу. Сав у живим бојама, симболички је

WWW.UNILIB.BS
 престављао дечу тежњу и љубав за књигом: у средини плаката огромна књига са ознаком VIII изложбе, а поред књиге, у облику силуете дечак и девојчица, који стоје као у зачараном кругу. Поред слика наших великих препородитеља, оснивача наше новије културе и југословенске мисли: Вука Караџића, Владике Раде, Проте Матеје Ненадовића, Штркосмајера, заузимали су места слике наших истакнутих савремених дечјих и омладинских писаца: Десанке Максимовић, чија је позната дечја књига: „Срце лугке спаваљке” инспири-

ког позоришног уметника Милорада Гавриловића. Портре старог Београђанина рађен је према једном оригиналу, ког је устачолама љубазно ставио на располагање бивши претседник Општине града Београда г. Коста Глазичић. И у једној и у другој сали, због што веће прегледности и што бољег сналажења посетилаца, све су књиге биле сређене по одговарајућим групама.

Спречен изненадним и неодложивим пословима Господин Претседник Општине града Београда није

Г. Душан С. Николајевић, претседник Културног одбора града Београда говори на VIII изложби књига Библиотеке града Београда. Десно Њ. Св. Патријарх Господин Варнава и потпредседник Београдске општине г. Драг. Тодоровић.

сала нашу ак. сликарку г-ђу Бегу Вукановић, великог пријатеља деце и омладине, за ванредно успео плакат; Бате Вукадиновића, познатог издавача једног од најмилијих савремених издања дечје и омладинске књиге „Златна књига”; Гвида Тартаље; Чика Андре и других наших књижевника, који су с пуно успеха и љубави своје књижевно деловање посветили деци и омладини.

Плакат, који је за изложбу одраслих такође радио г. Балаш, налазио се у минијатури и на позивницама као и програмима изложбе. Поред овог плаката истицао се и плакат г. Божицара Рађеновића на ком је, поред књига, као стародревни симбол, стајала сова Паладе Атене. Осим фотографија наших истакнутих књижевника, којима се ова изложба нарочито везала за Београд, истицала су се и два ванредно интересантна портрета: портре Београђанке и Београђанина у градској ношњи из прошлог века. Портре Београђанке поклонила је установама наша позната првакиња Народног позоришта г-ђа Лена Гавриловић, која је Библиотеци и Музеју досад поклонила много својих драгоцених породичних успомена, које су везане за уметничко деловање Старог Господина, нашег вели-

могао доћи на свечаност. С тога је у његово име поздравну реч одржао г. Претседник Културног одбора О. г. Б. г. Душан С. Николајевић. Саслушан као и увек у највећој тишини, наш велики књижевник и неуморни пропагатор и заштитник културе г. Николајевић рекао је у својој уводној речи: —

УВОДНА РЕЧ ПРЕТСЕДНИКА КУЛТУРНОГ ОДБОРА Г. ДУШАНА С. НИКОЛАЈЕВИЋА

„У отсуству Господина Претседника, који је у последњем часу спречен да отвори ову свечаност, — ја сам слободан да вас поздравим, да изјавим захвалност и његову и Градскога Поглаварства свима вама и онима који предано раде у културним установама Београдске општине. Нарочиту благодарност изјављујем Његовој Светости Патријарху Господину Варнави. Својим високим присуством он је и овога пута показао живо интересовање за развитаку југословенске Престонице. Уверен сам да ће част, коју Његова Светост указује нашим напорима, дати још више замаха нашим жељама да Београд и на културном пољу предњачи свима југословенским градовима.

Не могу, а да са свом топлином не истакнем дубок интерес, који грађанство Београда у свакој прилици указује нашим културним установама и њиховој тежњи, да нарочито београдску омладину придобије за књигу. Кроз љубав према књизи, омладина нашег града постаће свесна оних великих задатака који њу у најскоријој будућности нестрпљиво очекују. Књига је данас једини прави истински пријатељ и покретач свих племенитих активности. Човечанство данас пролази кроз своје тешке кризе. Страховито уништавање човечанских начела и вредности људских, а, добрим делом и неправична подела добара, учинише да је једна оловна криза притиснула свет. Јавио се у човечанству сплин. Овај сплин врло је опасан, и он, нагонски склон колективизму, уништавању јединке, прети да унесе хаос у душу света. Јављају се покрети маса чија тешка колосалност пада свим својим бременом на оно што је човека, што је појединца чинило бољим чланом људске заједнице. У таквом времену књига, дела великих и непролазних песника људске душе добијају још већу вредност. Књига постаје огромна мисија. Ми се старамо да кроз наше скромне културне установе прође што већи број наших омладинаца, који ће, окрепљени душевно на творевинама књижевних мајстора, разумети сву опасност што је у себи носи сплин, тако страховито распрострањен и од кога се људи најмање могу спасти преко колективистичких покрета. Ти покрети, ма какве пароле они истицали, у ствари су враћање ружној примитивности, која је гушила јединку, индивидуалност. У истинској литератури, омладинац осетиће у себи човечанство; разумеће, да он, оплемењен и преко бесмртних песника људских продуктовањем; појмиће омладинац сасвим добро, да човечанство не чине групе, него да у човечанство чине појединци, који осећају људску заједницу.

Ја желим да ме омладина добро разуме. Са свих страна и из разних побуда њу врбују. Она треба да својим одушевљењем окрилати оно, што би ваљало оставити прошлости. Њу, да употребим једну вулгарну реч, хватају разни демагози, који иза паролу било националнога социјализма, било комунизма, крију своја згрчена, кукавна цезарства. У свету владају данас сплин и примитивни култ личности. Хоће се пошто пото да направе боговима они, који не крећу, него бацају једно истинско, право човечанство.

Ја опет тврдим, да се разгони сплин и да се вулгарном култу личности учини што пре, на срећу људског рода, крај, потребно је, да сви ми, а нарочито омладина, потражимо лека. Болесно време у коме живимо довело је дотле, да несоцијални типови, који уз то немају нимало душе и духа, са гледишта једне лажне колективистичке социјалности, проглашавају непролазне, вечне узлете човечанске као нешто застарело и реакционарно. Истина је, да човечанство не може живети бољим животом; истина је, да људски род не може имати ни тренутке среће, ако не буде верно ономе што је људски дух кроз појединце, и, насупротив реакционарствима заведених колектива, стварао, тежећи да се приближи мистеријама живота, смрти, земље и неба.

Југословенски народ има богату душу. Наш народ није никада у својим дубинама заборавио да,

крај свих пролазних економских криза, душа располаже својим вечним правом да борави на висинама. И југословенски народ осећа непогрешиво, да једна виша социјалност, неупрљана и пречишћена хуманост може потицати само од онога који је, прекаљен у боловима, понео у себи, општено и недемагошки, бол оних, који пате не само економски, него и под оскудицом душевних добара.

Наша Библиотека не може вам отворити богату ризницу свих, толиких душевних добара која једина могу спасти данашње човечанство. Па, ипак, наша Библиотека располаже једним бројем оних књига, које вас могу упутити на човечанске путеве. Одзив, ова лепа посета коју сте нам ви сви, наши драги зnanци, поклонили, улива храбрости нашој вери, да ће наше културне установе напредовати. Наша Библиотека биће све богатија, а наша читаоница биће све тескобнија. Ми је морамо проширивати, а сви ви, нарочито омладина, ширите ваше видике, како бисмо били што достојнији душе и духа југословенског народа! И како бисмо пребродили очајну кризу, сплин данашње епохе, и како бисмо из наших душа изгнали све што је ниско. Сплин и његови вулгарни култ личности баца сенку на прогрес, али ви треба, ви, омладина, да једнога дана нашу отаџбину обогатите великим напретком.

Поздрављен срдачним и дугим аплаузом, г. Николајевић прешао је затим на своје пуно дубоких филозофских размишљања предавања: „Вечно питање у филозофији Мигуела де Унамуну“.

ВЕЧНО ПИТАЊЕ У ФИЛОЗОФИЈИ МИГУЕЛ ДЕ УНАМУНО

предавање господина Душана С. Николајевића

У својем предавању Господин Николајевић је у главном, сажето, рекао оно, што је у прошлом броју нашега часописа већ објављено, али је Господин Николајевић и повукао паралелу између шпанске концепције и словенске. Мигуел де Унамуну, веран шпанској религији, осећа реалитет тела. По њему, као опште, по шпанском религиозном схватању, бесмртност душе је у исто време и бесмртност тела, у коме је та душа краткотрајно на овој земљи боравила. Унамуну је чулан. „Слатка неизвесност“, о којој он тако радо говори, могла би се објашњавати пре преко фројдизма него преко метафизике. Ипак је — каже Господин Николајевић — једна страхоба то што учи Мигуел де Унамуну. Нагон вечности је ружан ако појемо за Атаназием, који је на Никејском концилу проповедао неумирање тела. Ма колико да нагон земље, земаљског живота, не трпи мисао о пропадању, нестајању нашега тела, оно, што је најдубље у нашем спиритуалном бићу противи се једној концепцији, да тело остаје и да после наше смрти живи. Оно спиритуално, које се буни на све покушаје нашега тела да, док боравимо на земљи, изгубимо везу с великим мистеријама, једино је у стању да нас учини необичним путницима на овој планети.

У даљем току предавања г. Николајевић говори о односу нас, балканаца, према мртвима.

Ми сахрањујемо наше мртве. Из љубави према онима, који нам за живота њиховог беху тако драги,

ми нећемо да улазимо у то шта бива са њиховим телима. Ми знамо какав се процес врши под земљом, али ми нећемо на то да мислимо. Њихов земаљски лик остаје и на одру, али иако тај земаљски лик чувамо у нашој души, не спречава нас да смо начисто с тим да је над нама једно небо где нема места телима. У шпанској религији тело и душа су насвагда спојени; у нашем бићу земља и небо нису од исте грађе. Ја мислим, да је величина на страни нашој, балканској, балканско-словенској. Не само ми, балкански Словени, него су Словени, уопште, чисти у своме култу мртвих. Ја вас морам и овом приликом потсетити на, сигурно, најграндиозније место светске књижевности. То је Толстојев опис смрти кнеза Андреје у *Рату и Миру*. Шта је ту Толстој дао? С оним истим реализмом, којим је сликао живог у свима његовим манифестацијама; са живогним реализмом Толстој је описао процес умирања кнеза Андреје. Физиологију и психологију тога умирања, али је Толстој, истовремено, појмио да је само нестајање физичкога Андреје пут у један свет, који је над нама и који нема ничега заједничког с тим Андрејем, у колико је овај и телом боравио на земљи. Старозаветници осећали су реалитет тела, а шпански католицизам је реалитет тела, једнога чулног Бога извео до крајњих граница чулности. Толстој је у своме генијалном реализму старозаветно осећао тело, али је Толстој кроз свој опис смрти Кнеза Андреје, кроз тоњење тога човека у надчулни свет, пречистио хришћанску концепцију од свих старозаветних чулности. Шпанац Мигуел де Унамуно, ипак, крај свих својих софизама, верује до апсурдности у једно чулно небо.

Наука Унамунова нашла је своје сатанске потврде у експесима грађанскога рата, који данас бесни у Шпанији. Ваде се лешине из земље и живи људи садистички муче мртваце. Уништен је култ мртвих на најгрознији начин. Култ мртвих, који је увек један велики дар живих и један благослов живима, може постојати само дотле док ми, чувајући ликове земаљске наших покојника а не мислећи на процес, који се врши у земљи, верујемо, да ће само оно што је било добро и од духа у њима, на неки, нама, смртнима, недокучив, начин, живети вечно. И такав, колико је то могућно, пречишћени култ мртвих увиђа да је у човечанству најсоље дух тога човечанства. Онај дух што се буну на ругобе земље и који тежи да се приближи апсолутном. Човечански дух зна да не може никада угонети у апсолутно, али је његов неодрживи нагон да буде близу апсолутнога, божанског. Мигуел де Унамуно брани једну религију, која је свога Бога учинила чулником и која је тога Бога мучитељски разапела на крст. После крста васкрсло је — како кажу — тело тога Бога. Ми се питамо: зашто је било потребно да васкрсне тело онога који је позван да буде само душа и дух? Под учењима, да је бог и телесник, шпанска инквизиција је мучила људска тела исто онако, као што је био мучен Бог, у име чије је она вршила злочине. Мучећи људска тела, шпанска инквизиција је хтела да спута људских дух, тежњу, божанску тежњу тога духа да се приближи апсолутном. Мигуел де Унамуно велича Лојолу. Унамунова критика инквизиције не буну се искрено противу свих изопачености и недела,

која је та инквизиција починила над људским духом. Зато је разумљиво, што је он данас теоријски носилац шпанске реакције. Ми не знамо, ко ће тренутно победити у Шпанији, али знамо да, ако би и победила шпанска реакција, људски дух неће престати да цезне за својим висовима. И, исто тако, знамо да ће словенска раса, баш зато што је кроз своје генијалне појединце разумела потребу људске душе, да буде верна само себи, да ће једино она, словенска раса, бити у стању да изведе свет, човечанство, из овога сплина под којим данас стење. Кад буде дошла та чудесна ера целог људскога рода, на страни словенскога духа биће и они, који се данас у Шпанији боре противу реакције и теорија Мигуела де Унамуна.

У даљем разлагању Господин Николајевић скренуо је пажњу слушаца на однос Мигуела де Унамуна према Ничеу и према Достојевском. Између Мигуела де Унамуна и Ничеа постоји заједница. Ничеово учење о вечном повраћају ствари признаје бесмртност тела. Ниче је веровао да је он, такав какав је, са својом душом и својим телом, вечан. Нагон живота, који код Ничеа беше и болесна раздражљивост и помрачење света апсолутности, мешају се у Ничеовом патолошком учењу о вечном повраћају ствари. Мигуел де Унамуно одбацује Ничеово антихришћанство, али Мигуел де Унамуно би да један Христос, који се грчи у агонији, непрекидно живи и душевно и телесно... Однос овога Шпанца према Достојевском је доста чудан. И Достојевски је чулник. Он је сажалење извео до краја, а сажалење је излив чулности. Кроз ту чулност, Достојевски је имао неку необјашњиву везу са шпанским католицизмом. Ја се плашим да ме погрешно не разумете. Рећи, да Достојевски, велики песник словенофилске и православне Русије, има заједничког са шпанским католицизмом, изгледа на први поглед готово јеретично тврђење. Херман Кајзерлинг је у *Спектруму Европе* сасвим магловит када тражи додирности између Русије и католичке Шпаније, али је изванредно занимљив проблем **католички момент** у Достојевској сапатничкој екстази. Достојевски је сажалеви сладострасник. Његова полна анималност трансформисала се у сажаливу љубав према свима пониженима, а нарочито према — блудницама. Његово хришћанство је његова еротика, и ту се појудник сапатње додирује са чулностима шпанског католицизма. Његов Велики Инквизитор, ипак, је његова слабост пред католичком Шпанијом. То је Мигуел де Унамуно инстинктивно осетио. Оно, што Мигуел де Унамуно није разумео, то је да тај Достојевски који у животу беше подложен чак и ружним чулностима, кроз све оно што је православна Русија утиснула у његове атавизме и кроз своју генијалност, истовремено и трансформира своју чулност, и уништава све оно чега се тако жудно држе и његова полност и шпански католицизам. Његове сажаливе сузе су врло много појудне, али је тај исти Достојевски, као православац и као геније, поништио тело блудница. Снагом свога православања и силом своје генијалности, он је у својој уметности створио и чисту блудницу Соњу и Настасју Филиповну. Геније је убио телесника. Имао је Достојевски у животу своје физиологије и ружних гадних чулности, али је девојчица у причи о Великом Инквизитору — мртва. — Та

мртва девојчица, то је смрт онога, што је телесног Достојевског чинило чулником по прописима религиозне филозофије Мигуела де Унамуна.

Достојевсков Христос је васкрсао из мртвих девојчицу, али је грандиозност Достојевскове генијалности то, што ми осећамо да се она враћа животу са једном чистотом коју јој је смрт поклонила.

На крају предавања Господин Николајевић враћа се опет на основни проблем филозофије Мигуела де Унамуна и на балкански култ мргвих. Завршава предавање тиме, што позива омладину да се инспирише на великим словенским људима од духа и апостолима слободе људске савести.

Његова Светост Патријарх Господин Варнава, пошто је с највећим интересом саслушао и уводну реч и предавање г. Николајевића, задржао се на свечаности за време певања Радничког хора, а затим се удаљио, изражујући топлим речима своје задовољство над активношћу установа. Његову Светост испратили су до аутомобила г. Претседник К. О. Душан С. Николајевић, г. проф. Нешић и г-ђа Др. М. Илић-Агапова.

У концертном делу раднички хор „Никола Тесла”, којим диригује талентовани хоровађа г. Рафајло Блам, отпевао је Радничку молитву и једну народну песму; г-ђа Татјана Конради отсвирала је две Шопенове мазурке; г-ца Марина Шуминска, млада и талентована уметница Народног позоришта, с префињеним уметничким осећајем играла је најпре Гавот од Глика а затим с много темпрамента Шпански плес од Машковског; истакнута чланица Народног позоришта г-ца Мица Бошњковић, много вољена наша уметница, отпевала је три ванредно лепе песме из свог богатог репертоара народних песама. Велики аплауз и велико допадање изазвале су и овај пут својим певањем наше познате концертне певачице г-ђа Њура Бошковић-Јовановић и г-ђа Нађа Ал. Дојчиновић. Велико и ванредно пријатно изненађење на овом концерту приредио је својим учествовањем г. арх. Ђура Бајаловић, већник Општине града Београда, познати и много вољени уметник на флаути, чије је ванредно осећајно свирање саслушано у најдубљој тишини. Уметник је на клавиру пратио г. Д. Конради, члан Народног позоришта, чењени пријатељ културних установа града Београда, који се увек добровољно одазивао молби и суделовао у свим њиховим музичким приредбама. Након завршеног концертног дела, г. Претседник Културног одбора Душан С. Николајевић отворио је изложбу. Први су изложбу разгледали страни посланици и њихови заменици, изражујући своје нарочито допадање, што виде у коликом је броју на изложби заступљена књижевност њихових народа у оригиналу. Сви остали гости, претставници појединих друштва, истакнути и виђени педагози, књижевници и љубитељи књиге као и стални чланови Библиотеке, прегледавали су изложбу задржавајући се ванредно дуго у сваком одељењу и поред сваке групе књига.

*
* * *

Изложба је била отворена од 28. новембра до 3 децембра, од 9 часова ујутру до 6 часова на вече,

без прекида. Велико интересовање нашег грађанства за књигу како одраслих, тако и деце и омладине, показало се у пуној мери и на овој изложби. Од девет часова ујутру па до шест часова на вече, изложба је непрестано била пуна заинтересованих посетилаца. Ниједна група књига, ниједна књига није остала незапажена. За шест дана, колико је била отворена, изложбу је укупно посетило 1.300 лица. Последњи дан изложбе био је трећег, тако да се управо морало осетити извесно жаљење за том лепом изложбом, која се затварала, да би се књиге сместиле у рафове и отуд издавале читаоцима... Није било посетиоца, који на изложби није забележио коју књигу. Већина је правила велике и дугачке забелешке, како би, чим се Библиотека отвори, могли први доћи на ред, да једну или другу књигу узму на читање. Било је посетилаца, који су по неколико дана узастопце долазили на изложбу, први пут сами, да доцније дођу у друштву својих познаника, да би их онда они сами, већ зналачки, спроводили кроз изложбу и упозорили на поједина изложена дела. Чиновници, који су били додељени на рад на изложби, непрестано су давали разне информације посетиоцима: о условима уписа, радном времену Библиотеке, чланарини и др. На одговор чиновника да чланарина не постоји, и да Библиотеци није циљ зарада, већ искључиво пропаганда добре књиге у што шире народне слојеве, и да старијим, студентима, деци, и осталим као својим члановима омогућити да дођу до потребне књиге, посетиоци су изражавали своје жаљење што раније нису знали о Општинској библиотеци и њеном раду.

Из свих ових разговора могла су се извести разна запажања, која у крајњим консеквенцијама потврђују већ досад стечено искуство о потреби оваквих изложби, као и о могућности врло интензивне културе књиге. Једни су се посетиоци нарочито интересовали избором књига, други поделом на групе, трећи дечјим одељењем и радом Библиотеке с децом уопште. Већину је посетилаца нарочито радовао богат избор књига, које сваком читаоцу омогућује, да добије књигу из ма које области желео.

Да књига може сугестивно да делује, било својим насловом, било опремом, показало се и овом приликом, само наравно у позитивном смислу. Многи стари чланови Библиотеке, који су иначе читали само једну врсту књига, на пр. лепу књижевност, кад би проšli поред неке друге групе, погледали би књиге површно, док им поглед не би остао на извесној књизи, макар да је припадала групи књига, која дотад није привлачила њихов интерес. Узели би је онда оклевајући, као из површне радозналости, да се онда на њој задрже дуже времена и забележе најзад њен број у свој бележник, да би је, кад Библиотека започне свој редован рад, могли потражити и тиме свој духовни хоризонт проширили једном научном области више.

Било је нарвно и жеља појединих посетилаца, да Библиотека набави те и те књиге, које већ посетиоци специјално интересују, о чему Библиотека увек води рачуна, те приликом набавке књига узима и те књиге у обзир.

Широм на интерес посетилаца на изложби дечјих и омладинских књига, највећу су пажњу код деце и омладине привукла дела Хенрика Сјенкјевића, Карла Маја, Кеснера. Пред целокупним Киплинговим делима, која је Библиотека набавила у жељи да што већем кругу омогући што боље познавање овог великог енглеског писца, који је освојио срца омладине широм целог света, млади посетиоци стајали су као у некој недоумици. „Је ли могуће, да је један једини човек тако много написао“ — запитао је један интелегентан дечко, који је пажљиво ишао од групе до групе књига, као да би хтео меморисати и очима обухватити све што је видео... Дивне, у луксузној и уметничкој опреми енглеске класичке књиге Мотјер Гоосе с финим илустрацијама Џеси Вилкомс Смит и Ричарсона и исто тако дивно опремљена књига Килдин, коју је за децу у форми Пероових бајки написала румунска Краљица Марија, а дивно и уметнички илустровао Јоб, биле су предмет нарочитог интереса. Сваки је млади посетилац желео бар мало да књиге задржи у својим рукама... Најмлађи су се, као и увек, највише задржавали пред књигама-сликама, које београдска деца зову „књиге с великим словима“... Лепе и уметничке илустрације, које помажу фантазији, да лакше предочи извесне ситуације и описе текста, одувек су привлачно деловале на децу. За то ова врста дечје литературе и тражи, да јој се посвети што већа пажња са стране издавача, писаца и родитеља, као и овакових изложби.

Од наших писаца, који су својим делима били заступљени међу омладинским књигама, нарочиту је радост изазвала чињеница, да је Библиотека у овој години набавила и сва она класична дела наших домаћих писаца, која су Библиотеци недостајала, или која је није имала у целости: Сремца, Шеное, Кумичића.

У одељењу за одрасле, централно место пажње изложених књига била су поједина луксузна издања наша и страна, која су се налазила на средини сале; затим издања Академије Наука. Међу луксузним издањима истицала су се издања Народног дела, издања Ларуса и разне уметничке монографије с репродукцијама. Међу класичним и ретким издањима нарочито треба споменути ванредно опремљена целокупна дела Ефрајма Лесинга, која је Библиотеци поклонила ак. сликарка г-ђа Бета Вукановић; библиофилско и ванредно укусно опремљено издање нове књиге госпође Једене Димитријевић на француском језику „Ин визион“, као и ново издање Геце Кона А. Д. „Антологија народне поезије“ од Др. В. Витезице.

Изложба је затворена 3. XII. Редован рад у Библиотеци и Музеју отпочео је у среду, 9. ов. мес. Први дан отварања Библиотеке, након ове изложбе, забележен је рекордан број посетилаца, као и број издатих књига. У све три читаонице, читаоници одраслих читалаца, дечјој и омладинској, било је тај дан 400 читалаца; издато је 350 књига и то већином из групе новонабављених и књига добијених на поклон.

Посебну захвалност дугују ове културне установе Претседнику Општине града Београда господину Влади Илићу, као и целом Културном одбору на челу с господином Претседником Душаном С. Николајевићем, чије осећање значаја и важности културних институција и активности Општине на културном пољу, одговара његовом општем високом схватању културе и њене улоге у образовању и васпитању и најширих грађанских слојева.

Д-р М. Ил.-Аг.

Дани књиге

Као последњих неколико година тако је и крајем 1936 године, од 6 до закључно 10 децембра, Удружење пријатеља уметности „Цвијета Зузорић“ организовало „дане књиге“, изложбу и продају југословенских писаца, у просторијама Уметничког павиљона на Малом Калемегдану под покровитељством министра просвете г. Добривоја Стошовића. Изложба је отворена на свечан начин 6 децембра у 11 часова у присуству лепог броја књижевника, научника, новинара, издавача и осталог грађанства. Многобројна издања наших писаца — само Издавачко и књижевско предузеће Геца Кона а. д. изложило је око осам стотина својих издања — заузимала су места у великој дворани на столовима, распоређеним дуж зидова и на средини дворане. Изложили су, између осталих, своја издања Српска краљевска академија наука, Српска књижевна задруга, Удружење универзитетских образованих жена, Задруга професорског друштва, Удружење „Цвијете Зузорић“, Издавачко и књижевско предузеће Геца Кона а. д. и још нека издавачка предузећа и издавачке књижарнице. Пада у очи да на изложби нису узели учешћа извесна издавачка предузећа и издавачке књижарнице. О куповини књига старале су се,

као продавачице уз столове, чланице „Цвијете Зузорић“ и госпођице из одбора удружења. Истакнути песници, романописци и драмски писци навраћали су на изложбу, задржавали се дуже или краће време у дворани и са великим задовољством давали своје аутограме на купљеним књигама.

У малој сали Уметничког павиљона Државна штампарија је приредила изложбу својих издања, од најстаријих публикација до највећих својих књига, и штампарске вештине.

Разноврсна публика за ових пет дана изложбе посећивала је обе дворане — улаз је био слободан и бесплатан, — с интересовањем се задржавала поред столова и пултова, прегледала разна издања па их, долимично, и куповала са 20 до 40 процената попустом од обичне цене.

Да би се привукао на изложбу што већи број грађанства и продао што већи број изложених књига, удружење „Цвијете Зузорић“ је приредило и неколико атракционих тачака: чај, лутрију и, уз малу улазницу, књижевне вечери. Програм књижевних вечери је био пригодан и имао тенденцију да буде актуелан и за-

нимљив. Тако је на првом књижевном вечеру, одржаном 6 децембра, г. Велимир Јанковић читао свој есеј „Друштво и књига“, г. Сениша Кордић своје афоризме, г. Тодор Манојловић своје песме, г. Петар С. Петровић одломак из свога романа „Млади Курјак“, а г-ђа Дара Милошевић, чланица Народног позоришта, рецитовала песме Милана Ракића. — На другом књижевном вечеру, 7 децембра, г. Божидар Ковачевић је читао своје песме, г. Живко Милићевић говорио је о „Кapiји слободе“, роману Стевана Ј. Јаковљевића, г. Стеван Ј. Јаковљевић читао одломак из тога свог романа, г. Никачевић, члан Народног позоришта, рецитовао стихове појединих наших савремених песника, а г.г. Раденковић и Новаковић, чланови Народног позоришта, извели једну сцену из најновије комедије Бранислава Ђ. Нушића „Др“. — На трећем књижевном вечеру, 9 децембра, г. Сибе Миличић је читао своје песме, г. Момчило Милошевић једну своју приповетку, г-ђа Паулина Леба Албала говорила о теми „Социјални моменат у нашој савременој приповеци“, г. Светислав Петровић читао свој есеј о Алексан Шантићу, а говорни хор студентског друштва „Самопомоћ“ рецитовао песму Алексе Шантића „Сејачи“. — На четвртом, последњем књижевном вечеру, 10 децембра, г-ђа Исидора Секулић је говорила о збирци књижевних есеја Момира Велковића „Портрети и скице“, која је добила последњу награду друштва „Цвијете Зузорић“, г. Момир Велковић читао свој есеј о Милану Ракићу, г. Густав Крклец говорио о најновијој збирци песама Мирослава Крлеже „Петрица Керенпух“, г-ђа Деса Дугалић-Недељковић, чланица Народног позоришта, рецитовала стихове Десанке Максимовић, а чланице и чланови Народног позоришта г-ђе Стокић и Милошевић и г.г. Раденковић и Живановић извели неколико сцена из новог и још неиграног комада Милана Ђоковића „Један човек мање.“

На овој изложби и продаји књига домаћих писаца највише успеха је имала Државна штампарија, јер је од продаје својих издања сакупила нешто преко девет хиљада динара, потом Издавачко и књижевско предузеће Геца Кон а. д., које је продало својих књига за суму од седам хиљада динара. Остали издавачи морали су се задовољити мањим, куд и камо мањим приходом. Толико, видљиво и опипљиво, издавачи. А какве вајде су видели од ових „дана књиге“ наши писци?

Још пре овако мршаваг резултата поједини посетиоци су стављали разне, па и добронамерне и умесне, примедбе о оваквом приређивању изложбе и продаје дела домаћих писаца, о приређивању ове изложбе и затвореном локалу, у току циглих пет дана и само у Београду. Стога је на сјоме месту и тражење књижевника Десимира Благојевића у „Правди“ од 13 децембра да „дани књиге не буду само разибрига и разонода залуднога, доконог женског света, већ да, попут какве свечаности, опште и народне, приређивач с данима књиге изиђе на тргове, на улице, булеваре, да уђе у позоришта, биоскопе, каване и све дворане где се, иначе ради забаве, претстонички свет скупља.“

Међутим није на одмет ни оваква манифестација југословенске књиге какву, у ограниченом обиму, последњих година приређује удружење „Цвијета Зузорић“, под утиском толиких говора и писања о кризи наше домаће књиге. А познато је да тему о слабој проћи домаће књиге последњих година претресају књижевници на својим састанцима и књижари на годишњим скупштинама својих удружења; о њој су многи, звани и незвани, писали и још повремено пишу, у књижевним и стручним часописима, и о њој су неки дневни листови организовали цео низ интервјуа и приредили читаве анкете. Тако је пре годину и по дана и „Политика“ отворила анкету у својим ступцима, позвавши извесне наше књижевнике да одговоре на ова питања: „Колико наши писци зарађују од свога књижевног рада? Може ли се код нас од књижевног рада живети? Какви су односи између наших књижевника и издавача? Како се може помоћи нашим књижевницима и књижевности?“

Онај који бар мало познаје ове ствари није ни могао очекивати ништа друго него да ће књижевници у својим одговорима једнодушно констатовати немогућност да живе од свога књижевног рада и слабу проћу домаће књиге. Али у изналажењу кривице за такво стање и у тражењу излаза из такве ситуације међу њима већ су се појавила различна мишљења. Ипак већина њих свалила је сву кривицу на издаваче, обеђујући их да их при издавању књига не руководе културни већ меркантилни обзир.

Писац ових редова био је у незавидним ситуацијама да изда о своме „руху и круху“ две свеске својих књижевних приказа и тринаест мањих свезака својих превода стране белетристике. Стога му се неће моћи приговорити да говори о овим стварима, не познавајући њихову суштину. Далеко од књижевних групација, уколико их данас у нас има, он је исто тако далеко и од Издавачких предузећа, са којима није имао нити има икаквих веза. За књижаре, продајце књига, такође га и не вежу никакви обзир, јер ни са њима, сем неколицине у Београду, нема никаквих односа. Стога је његово мишљење о разлозима слабе проће домаће књиге потпуно непристрасно, плод властитог посматрања и искуства и изречено на овом месту, поводом недавних „дана књиге, једино у жељи да се ствари поставе на своја права места.

По томе мишљењу главни разлог слабе проће домаће књиге јесте немар наше читалачке публике према њој. А њен немар јесте последица више разних узрока.

Сами писци — природно је почети с њима, — не чине ништа да њихова дела нађу што већу проћу код читалачке публике. Они мисле да су учинили све када напишу више или мање добро дело и нађу издавача са што повољнијим условима. У таквом случају они приме хонорар и десетак примерака штампаног дела. Хонораром запуше неке од многих рупа у своме буџету, јер су махом, толиког материјалног стања, књиге раздају, са својом китнастијом или упрошћенијом посветом, пријатељима и рођацима и потом важно пролазе улицама, очекујући и благонаклоно примајући већином ласкаве и неискрене усме-

не похвале пријатеља и ишчекујући оцене и белешке у часописима и новинама, које ће бити повољне или неповољне већ према томе, да ли ће их инспирисати симпатијом, равнодушности или антипатијом уредника и критичара према аутору. У тим свечаним данима појаве њихове књиге писцима ни на ум не пада да помогну издавачу и ангажују своје рођаке, пријатеље и познанике за продају свога дела. Многи од писаца вероватно ће реагирати на ово: Та није наше да још продајемо књиге, па макар оне биле и наша дела, која су други, професионални издавачи усто, издали. Разуме се, да то не би било потребно, да је прођа домаће књиге повољна, онаква каква треба да буде. Али ми видимо, да се сви туже да су књижевне прилике у нас врло тешке и ванредне. Па кад су врло тешке и ванредне онда ништа природније но очекивати па и тражити и од писаца већи и ванредни напор. А у шта би га они могли природније и корисније уложити но у проплагавање и растурање својих рођених дела. Увек добронамерни, ми претпостављамо, да њима није свеједно, колико примерака једног њиховог дела ће се распродати, другим речима, колико лица ће га прочитати с већим или мањим интересовањем и задовољством. Јер нисмо склони веровању да је њима главно да поједино своје дело утрапе издавачу и дигну за њ хонорар, а да су равнодушни према томе, да ли ће се она с временом продати што значи читати или ће доспети у какав магазин и после неколико година бити продане на килограме, као стара хартија, пиљарима и касапима.

Задржавши се још на питању шта писци чине за прођу домаће књиге, ми ћемо поставити још и ово питање: Шта, осим самога аутора, други писци чине за прођу једне добре домаће књиге? Какав став узимају уредници наших часописа и новина и наши критичари према домаћој књизи? Ми смо већ изнели своје мишљење и говорили о томе, да се у појединим часописима води чудна политика прећуткивања појединих наших писаца, и нових књига, тако да се добија утисак да је таквим часописима циљ да ометају рад појединих књижевника и прођу појединих књига. Није редак случај да се о безначајним књигама пишу више или мање похвалне белешке па и прикази, а добра дела чак се и не региструју акамоли приказују у виду бележака и реферата. Непристрасном посматрачу често пада на памет помисао као да постоји жеља да се прећуткивањем појединих старијих угледних књижевника даје читалачкој публици сугестија да су они већ пресахли, да су уморни и безвољни за даље стварање и да се за њих не треба више интересовати као за савремене ствараоце. Све што су могли дати они они су већ дали, а и то што су дали није богзна шта, и сада их треба оставити да на миру дотрају своје дане, лишене сваког стварања.

Не мање тежак је положај младих писаца. Млади писци, издавши, већином под врло тешким околностима, прву збирку својих приповедака или песама, нестрпљиво и грозничаво прелиставају књижевне листове, загледају у књижевне рубрике оних дневних листова, који их ваде, у нади да ће наћи у њима ма и најмање белешке о својим књигама, и страшно се разочарају, када виде како пролази недеља за недељом а за то

време тек ако по који књижевник хроничар, као од беде, процеди неколико махом мало повољних и охрабрујућих речи о њиховим делима, а по који дневни лист само региструје појаву њихових првенца. Међутим о таквим младим писцима — реч је о онима у чијим почетним радовима се назире или више, мање већ појављују извесне списатељске способности, — увек треба рећи по коју лепу реч, потврдити да су њихова дела запажена и да је уочено понешто добро у њиховим првим радовима, па им тиме дати потстрек за даље усавршавање. Овако пак, прећуткивање појаве њихових првих збирки доводи младе писце до уверења да су и у књижевном свету уобичајене благонаклоности старијих и моћних, које са њима, непознатим новајлијама, не указују. И шта да раде такви млади писци с овако горким осведочењем но да хватају везе у књижевном свету и надају се да ће им оне помоћи да буду боље среће, ако успеју да за коју годину издају другу књигу својих радова.

Стога ко да замери младим писцима што се одмах на почетку свога књижевног стварања опредељују за ову или ону књижевну групу, покрет, котерију, лист. Јер неоспорно је — и може изгледати и пародоксално — да прећуткивање дневне, текуће критике, поред свега онога што се код нас стално после рата наглашава, да немамо ауторитативне текуће критике, критике коју би читалачка публика примала са поверењем и поводила се за њом, — ипак значи велики минус за поједино почетника. Ако се до данашње наше текуће критике много и не држи ипак она може с временом на време заинтересовати па по каткад стварно и заинтересује читалачку публику за појединог новог писца или по коју нову књигу. А када текућа критика, и оваква каква је сада, спонтано прихвати једног почетника и са више или мање лепих речи пропрати његову књигу, њему више и не треба. Јер његова појава је запажена, констатовано је да он књижевно живи и ради, а то је најбољи пут до читалачке публике и редакција књижевних листова.

Најзад многим писцима може се, не без разлога, поставити и овакво питање: Ако су издавачи несолидни, спекуланти и гледају само своју зараду, зашто сами писци не издају своја дела? Са њихове стране одговор ће бити једнодушан: Несташница материјалних средстава. Међутим наши писци нису професионални писци. Као што знамо, то су махом људи који имају друга, редовна занимања, они су већином делом професори, чиновници, и стални сарадници великих дневника, дакле људи ако не са великим а оно сигурним и сталним месечним приходима. Па када се многи од њих задужују зато што подижу куће или иду преко ђета у бање и на приморје, зашто не подићи десетак хиљада меничног дуга, сам издати своје дело и потом целу зараду метнути у џеп а не делити је, и то још, по њиховом мишљењу, неједнако и неправилно, са издавачем. Међутим огромна већина писаца не поступа тако, а не поступа тако стога, што унапред врло добро зна, каква је тешкоћа издати данас једно белетристично дело у две, три хиљаде примерака и доиста га продати. Пред писцем, који би и нашао средстава за штампање свога дела у властитој режији, одмах се испречује проблем: преко кога извршити продају толиких примерака

једне књиге? Да ли се, сем десетине књижара који би примили књигу у комисион, он има толико познатика и пријатеља, који би били вољни да му продају изван број књига? Па ако их има у довољном броју и они му учине ту услугу једанпут, да ли ће му учинити и другипут и трећипут? Ето ту је камен спотицања за све оне писце који би хтели да сами издају своја дела. Па када они виде такву тешкоћу па и непромисливост препреку код себе, зашто не веровати да и по неки издавачи у појединим — подвлачим, појединим, а не свима — случајевима брину тек нешто мање бриге.

Није тешко уочити да наши књижари издавачи и издавачка предузећа — да пређемо сада на њих — доста не поклањају довољно пажње и не показују довољно љубави према нашој оригиналној књизи и нашим писцима (Било да је говор о писцима или издавачима или часописима и новинама увек је реч о већини, а изузетима — част и признање). Ако није тако, онда нека нам издавачи наведу само један пример онакве громогласне рекламе којег домаћег дела каквом пропацирају прођу многог страног преведеног дела. Читаоци се сећају честих великих огласа у дневним листовима, који звучним речима препоручују не само доста значајна дела но понекад и мало савремена и мање вредности страна дела и који толико опсене многе грађане, да им често просто наседају и претплаћују се на таква увек скупа дела, који им мало користе, али која мора после месецима да отплаћују.

Природно је претпоставити и очекивати да се преко књижара врши продаја сваке књиге, оригиналне или преведене, без обзира на то да ли ју је издао књижар, издавачко предузеће, каква установа, писац, преводилац или неко сасвим друго лице. По тврђењу г. Геце Кона, у нашој држави има 1800 књижара. Али каквих? Кад би они доста били књижари па хтели и умели продати само по један примерак сваке добре наше књиге, куд би нам био крај! О односу између наших књижара с једне стране и књижара издавача и издавачких предузећа с друге стране овом приликом не мислимо говорити, али, углавном, разабиремо њихове нити. Оно што хоћемо овде да подвучемо, а што непосвећени можда и не претпостављају, то је она слаба воља ако не и зловоља, са којом по неки књижари чак примају и у комисион — о куповини за готов новац нема ни говора! — издања самих писаца и преводилаца. Звучи мало невероватно гврдња, да и усред Београда има таквих књижара, који чак неће да приме ни у комисион добре књиге које су издали сами писци или преводиоци. Ту слабу предусретљивост индиректно потврђује и сам г. Геца Кон. Говорећи пре годину и по у „Политици“ о томе, да се чак и г. Бранислав Нушић тужи на издаваче, г. Кон каже: „Г. Нушић је, као што сви знамо, поводом неког свог јубилеја, пред неколико година, под именом одбора за издавање својих књига, издао серију својих књига. Кад је потхват потпуно пропао...“ Ми на голу реч верујемо г. Кону да је то јубиларно издање популарног хумористе и комедиографа нашег пропало, јер је, с обзиром на наше књижевске прилике, морало пропасти, а доцније издање г. Кона потпуно успело, успело толико да он већ спрема и друго издање целокупних дела г. Бранислава Нушића. Само, ми

бисмо волели погледати у администрацију издања јубиларног одбора и у администрацију тога издања г. Геце Кона и утврдити једну једину чињеницу: како су се књижари односили према издању тога јубиларног одбора а како према издању г. Геце Кона, који сем Нушићевих дела има и толико других, потребнијих издања: уџбеника, закона, правних дела, књига за децу. А да не говоримо у његовим многим повереницима, који су се, с правом, као и повереници других великих издавачких предузећа, размилели по целој земљи.

Колико књижари неће да пропацирају прођу издања самих писаца и преводилаца види се и из тога што они боде извесну политику излагања нових књига у својим изложима. Колико пута сте читали у новинама белешке о којој новој књизи песама или приповедака, коју је издао сам писац. Међутим такву, доста добру или баш добру, књигу често нисте могли видети готово ни у једном књижевском излогу, и то не стога што писац не би то хтео но стога што књижари нису вољни да је изложе ни за цигли један дан. Они ваљда мисле, да је са њихозе стране доста што су примили у комисион десетак примерака такве књиге. А шта мари што они такве књиге метну на таква места у својим радњама, да ће их публика тешко или никако моћи запазити. Ако пак књижари и приме у комисион издања писаца и преводилаца па се деси још и то чудо, да продају неколико примерака, каква мука за власника док дође до обрачуна са неким од књижара. Али када прође по неколико месеци, док се, тешком муком, изврши обрачун за десетак књига, даних у комисион по некој књижари усред Београда, какву предусретљивост и савесност може очекивати грешни писац или преводилац од оног малог и мало образованог књижара негде са крајњег нашег југа или севера?

Као што се види, за слабу прођу домаће књиге што значи за немар наше публике према домаћој књизи кривица делимично пада и на књижаре, који се или уопште не баве продајом домаћих белетристичких књига или, ако их имају на продају, немају ни воље ни начина да успешно протурају бар по који примерак поједине добре домаће књиге; на страну, усто, чињеница да понеки од њих, као комисионари, немају коректне пословне односе са писцима и преводиоцима као издаваоцима својих дела и превода.

Када је реч о томе да домаћа књига у нас нема прође, онда чујете читав низ оптуживања. Књижевници оптужују издаваче због спекулације и немара према лепој књижевности и домаћој књизи и читалачку публику због тога што не показује довољно интересовања за домаћу књигу; издавачи, опет, окривљују писце што нису довољно савремени и занимљиви и публику која више воли биоскопе, ногометне утакмице, коњске трке, дансинге и каване но добру књигу наших књижевника; појединци из публике, опет, бацају кривицу на своје тешко материјално стање, на писце који пишу слаба, неинтересантна и несавремена дела, на издаваче који мисле само на своју што већу зараду, на критичаре, који не објективно и пристрасно приказују појдине писце и књиге, тако да је због тога наша текућа критика без ауторитета и потребне убедљивости, и на уреднике

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.часописас, који су лишени одређеног правца уређивања и добре воље према многим писцима.

Међутим после свих оваквих и сличних оптуживања зло остаје непромењено: прођа домаће белетристичне књиге није видела па никад неће ни видети никаквог стварног напретка ни од каквих пребацавања и оптуживања.

У основи тачно је то да данашња наша читалачка публика не тражи много домаћу књигу. Али је тачно и то да она не тражи много никакву књигу а купује ону књигу, која јој се угура у руке и за чије се плаћање, ма колико велико и несразмерно вредности књиге оно било, обвезе. Оно што сам већ рекао на једном месту поводом дана књиге, одржаних 1935 године, понављам и сада, тврдо уверен да сам у праву: Слаба прођа домаће књиге може се најсигурније не само ублажити но с временом и отклонити издавањем периодичних библиотека, које треба да у јефтиним свескама донесе најбоље радове наших савремених књижевника. Само такве библиотеке не могу заснивати своју прођу на књижарима, јер је очевидно да они, какви су сада, нису у могућности да брзо или икада распродају коју хиљаду примерака једне књиге, него на повереницима, у свима мало већим местима. Као што чланови појединих добротворних друштава натурују појединцима карте за добротворне концерте и забаве без обзира на то да ли их ови мисле да посећују или не, и као што продавци натурују публици сваковрсне лозове и срећке, иако се она не нада згодицима, тако и повереници треба да натурују сваком интелегентном познанику издање једне такве јефт

тине и добре библиотеке. Појединци ће испрва нерадо узимати књиге, после ће их прелиставати, покушати читати, па ће по коју књигу и прочитати. И многи ће с временом осетити извесну потребу, задовољство и забаву, коју му пруже поједино дело, тако да ће му књига постепено постати добар и потребан друг. А када се на тај начин добре домаће књиге буду могле сигурно распродати, онда ће и наша књижевност оживети и добити јачи замаха, књижевници ће ведрије гледати у будућност и имати више полета и задовољства при стварању већих, бољих и трајнијих дела, а издавачи више воље и сигурнији изглед у материјални успех својих издања.

Последњих година нека издавачка предузећа најочитије су показала, да је продаја преко повереника а уз потпору вешто састављене и честе рекламе по новинама најбољи и једино могућан начин да не само јефтина но и скупа књига врло добро пролази. Што су издавачка предузећа овако с успехом продавала махом преводе страних дела то не значи да на овај начин организована продаја домаћих дела не би имала исто таквог успеха.

А све дотле док се наша оригинална дела буду продавала овако како се у огромној већини сада продају: чекањем да је публика сама тражи по књижаарама, прилике ће остати непромењене; овакве какве су последњих година, те ће превлађивати сусталост, потиштеност и резигнација и код књижевника и код књижара издавача и немар и неинтересовање публике за домаће писце и њихова дела.

Владимир Ђ. Бабић

Основна школа „Св. Саве“ у Београду

У Београду на Савинцу грађани су покренули питање подизања једне модерне основне школе на место садашње, која је недовољна, и нехигијенска, и која не одговара ни најобичнијим условима за обитавалиште наше нејаке деце, а камо ли да би се у њој могла вршити модерна настава. Образован је Одбор за подизање нове Народне школе, у који су ушли најагилнији грађани тога краја. За председника Одбора изабран је Д-р Милорад Станојевић, начел. Министарства у пензији и градски већник, за председника Момчило Сокић, адвокат и народни посланик, а за секретаре Душан Илић и Радомир Поповић учитељи.

После одржаних неколико конференција, цео одбор посетио је г. председника Београдске општине г. Владу Илића, и изложио му је све невоље ове школе на Савинцу и у том смислу поднео му је једну преставку. У тој преставци се између осталог каже: да су околности и прилике под којима се настава врши страшне. Полу-дневна настава је још и срећна околност ове школе, јер ова иде само на штету интелектуалног развића нашег подмлатка, док је за морално и физичко развиће ове деце благодет што мање задржавање у просторијама ове школе. Училишнице формално испуштају из зидова и патоса некакакв за-

дах да је то тешко и одраслим здравим људима да га поднесу; неке учионице су у вези са клозетима, подрумом и шупом са дрвима, наставници немају своје канцеларије, већ се окрећу у часовима одмора по ходнику или морају да седе по учионицама, зграда школе је стара и окренута у северо-западном правцу тако да сунца и ваздуха нема, а преко свега тога у овој се школи одржавају и часови за шегрте и калфе. Мешање деце из основне школе од 7—11 година са шегртима и калфама иде на уштрб здравља и морала наше нејаке деце. „Када је почетком 19 века вели се у преставци, у Прусској почео да пристиже све лошији квалитет регрута за војску, онда је генерал фон Хорн, тадашњи министар војни у Берлину, повео анкету и нашао је, да је фабрика узрок свим тим недаћама. Донето је прво социјално законодавства (1833 г.) да се спречи фабрични рад малој деци. Резултати тога су били извршни. Ако би се код нас повела једна таква анкета, онда бисмо пронашли да је и школа извор свима нашим недаћама. Наша деца на Савинцу стално оболевају од разних болести, и нарочито заразних: дифтерије, шарлаха, ангине, заушача. Услед тих болести реконвалесцентност и анемија су сталне појаве, као први услови за туберкулозу. То су све појаве опште фи-

вичне дегенерације и моралне декаденције. Ни најгоре фабричне просторије Западне Европе нису у оваквом жалосном стању као што је ова наша школа која носи име српског првосвештеника Св. Саве, једно велико и светло име нашег народа”.

У преставци се даље наводи да је кроз 17 послератних година вођена једна нерационална и несистематска комунална политика, „јер је утрошено више на гробља него на школе, више на погребне него на лечење, више на гробнице него на болнице, више на смрт него на живот”. „Треба видети на Новом гробљу непрегледна поља дечјих парцела па ће нам бити јасно све у животу. Кроз призму парцела дечјих гробова можемо видети не само незадовољство и нерасположење, муке и патње породица данашњег друштва у Београду, већ се може назрети и будућност нашег Београда. Кад то уочимо, и кад се у то уверимо, онда ће нам бити јасно шта нам ваља радити и, да се без сарказма изразимо, шта нам је јефтине: да ли да подижемо и одгајамо здраву и крепку децу на понос родитеља и отаџбине, или да их, ако остану после школовања жива, водамо по болницама, санаторијумима и лечилиштима. У питању основне и средње наставе, као и наставе у грађанским и продужним школама мора се учинити један снажан преокрет. Нека кошта шта кошта, јер је боље плаћати за здравље и живот, него за болест и смрт”.

У поменутој преставци грађани Савинца моле г. претседника општине:

1) да општина одмах предузме потребне кораке и мере да се што пре подигне једна велика и лепа школа Св. Саве, која би била не само здрава, већ и репрезентативна основна школа Београда као пандан новом спомен-храму, који ће се овде у непосредној близини у најскоријем времену подићи. Св. Сава као наш Светитељ добија нов Спомен-храм, нека и наш први Просветитељ добије и Спомен-школу у престоници свога народа, који има да служи њему за славу, а његовом живом народу на понос и напредак.

1) У том циљу би требало одмах предузети припремне радове експропријације, снимања и израђивања планова, како би се већ идуће године могао отпочети са зидањем ове школе;

2) да се занатска школа одмах одвоји од ове школе и да се у ту сврху за шегрте и калфе нађу

засебне просторије, где ће се њихови курсеви одржавати и

3) да се приступи изградњи зграда за грађанске школе у Београду, како би наша деца, која не могу или неће да посећују средњу школу, могла продужити своје школовање и васпитање до поласка на који стручни или привредни посао.

Стручан извештај, који је г. претседнику Илићу поднела стручна комисија по питању ове школе, констатује све ове жалосне чињенице о неупотребљивости ове школе за вршење наставе, те је г. претседник обећао делегацији грађана, да ће са зидањем нове школе отпочети можда још ове године.

Тим поводом Одбор грађана за зидање ове школе Св. Саве одржао је састанак грађана, на коме је, после одржаних реферата, донета резолуција, да се изјави захвалност г. претседнику Београдске општине г. Влади Илићу, на његовој предусретљивости, доброј вољи и обећању да ће се у најскоријем времену отпочети са зидањем ове школе. Тако исто закључено је, да се умоли г. претседник Влада Илић, да ова народна школа Св. Саве буде примерна и репрезентативна школа Београда и да садржи: поред 20 учионица и 2 одељења за забавиште још и погребне просторије за наставничко особље (мушко и женско), за школског лекара и амбуланту, салу за цртање и певање, салу за гимнастичке (соколске) вежбе, одељења за радионицу, за ручне радове, трпезарију, кујну и оставу за сироту децу, купатило са тушевима, евентуално базен за пливање, одељење за читаоницу и библиотеку, као и велику репрезентативну салу за школске и националне свечаности, предавања, ђачки биоскоп, разна поучна, научна и педагошка предавања и приказивања.

Збор грађана сматра да Св. Сава и по својој историјско-националној важности у прошлости, и по својој васпитној улози и мисији за будућност нашег народа заслужује, да се једна оваква школа веже за Његово светло име.

Господин претседник Београдске општине дао је потребна наређења општинском стручном особљу и припремни радови за зидање ове школе, већ су у току.

Др. М. Л. С.

Седница Претседништва Савеза градова

28 децембра т.г. одржана је у Загребу конференција претседништва Савеза градова Краљевине Југославије. На конференцију је отпутовао из Београда претседник Општине града Београда г. Влада Илић са директором Општег одељења г. Божом Павловићем. Из Љубљане је дошао претседник г. др. Јурај Адлешић са секретаром др. Гразелијем а од стране Загреба седници је присуствовала пословна управа Савеза градова: в.д. претседника г. Теодор Кауфман, гл. секретар г. др. Емин Богдановић и секретар г. др. Мијо Мајер.

Седница претседништва трајала је цео дан, и са исте издато је следеће саопштење за штампу:

„На седници која је одржана пре и после подне исцрпен је цео дневни ред како га је примила пословна управа Савеза градова. Седницу је отворио г. Кауфман и поздравио у првом реду присутне претседнике града Београда и Љубљане као и остале присутне, и замолио г. Владу Илића да преузме даље вођење седнице.

Као прва тачка дневног реда поднесен је извештај о раду пословне управе Савеза градова после редовне главне годишње скупштине која је одржана 20 септембра 1936 на Цетињу. Тај је извештај примљен до знања.

О извршењу одлуке скупштине Савеза градова о издавању сопственог гласила, одлучено је да пословна управа изради основе правилника и проучи сва техничка и финансиска питања у погледу издавања листа. С тим у вези усвојене су главне смернице и принципи о уређењу листа. Осим тога усвојене су главне линије за израду Правилника о организацији и пословању Канцеларије Савеза градова у Београду. До израде основе правилника стављено је у дужност пословној управи да одмах приступи мерама за личне и административне промене, које су се показале неопходно потребне за што успешније даље пословање

савезне канцеларије. У том смислу донесене су конкретне одлуке.

Поведена је расправа о изради статута о организацији градске управе, о пословнику за градско веће и статута за градске службенике. Одлучено је да при изради ових статута буде успостављена што ужа сарадња о измени мисли између градова Београда, Загреба и Љубљане, па да се и осталим градовима пружи могућност коришћења израђених пројеката. Београдска општина израдила је већ основу за ове статуте, а делимично и љубљанска од којих је Савезу уступљен по један примерак. Пословна управа Савеза израдила је угледни статут за градске службенике, који је већ достављен оним градовима који су га тражили.

Нарочита пажња обрађена је буџетирању градских општина, па је после свестране и исцрпне расправе одлучено да се половином јануара одржи конференција финансиских стручњака градских општина у Београду у циљу лакшег и једнообразнијег поступка приликом израде буџета. Тој конференцији, председаваће, у име претседништва Савеза г. Влада Илић, претседник Београдске општине, а пословна управа замолиће г. министра финансија да на ту конференцију пошаље своје стручњаке.

После реферата г. др. Адлешића, претседника Општине града Љубљане, о разговорима које је водио у Прагу овога месеца о оснивању градова словенских земаља одлучено је да Савез градова Краљевине Југославије и даље предузима све радове око остварења идеје тога Савеза као и Савеза градова држава Мале Антанте. Вођење тих послова поверено је директору Београдске општине г. Божу Павловићу.

После седнице претседништва Савеза градова претседници су разгледали канцеларије градских предузећа”.

Књижевни прикази

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ: ПО ЗАБАЧЕНИМ ОСТРВИМА

Једни напуштају за извесно време своју средину и крећу на пут зато што желе да се одморе, разоноде, отклоне какав душевни притисак, ублаже тежак утисак какве личне или пословне трагедије, опораве се после какве теже болести и са доста слободног времена и са доста чекова у џепу проведу дуже или краће време у непознатим крајевима. Они после понекад, у часовима доброг расположења, приповедају својим блиским познаницима и пријатељима о оном што су на своје путовању по непознатим крајевима видели и чули.

Други опет путују зато што хоће да се одморе и промене средину и потом пишу о виђеном, да би и они који немају могућности да иду онамо где су они били, сазнали штошта о тим новим пределима и осетили драг и карактеристичне особине нама непознатог света и краја.

Међутим трећи путују искључиво зато што желе да опишу пут у непознате крајеве и упознају с оним што су чули и видели што шири круг својих сународника. Они су унапред распоредили време и напрегли чула са живом жељом да уоче, сазнају и забележе што више карактеристичних и значајних појава, предмета и догађаја у овим пределима и срединама. Њима није до одмора и разоноде; напротив, такво напрегнуто и непрекидно путовање веома их умара и исцрпе; али они имају амбицију да даду добар и занимљив путопис, и зато сва њихова напрезања и nelaгодности на путу имају свога оправдања и разлога.

Међутим била оваква или онаква побуда појединих путописаца, неоспорно је, да су добри и занимљиви путописи у сва времена и код свих културних народа били пријатна и радо тражена лектира. Јер доста није мало задовољство, не крећући се из своје тихе и удобне собе, читати живописне и узбудљиве описе живота великих хучних градова, описе дивљих предела, егзотичних крајева и дивних природних појава и пустити својој машти да оно што прочитамо дочара у лепим привиђењима и сликама. А како је код нас мали број добрих путописа и путописаца и врло ограничен избор превода добрих путописа страних писаца, то су нам не мало задовољство причинили и путописи г. др. Михаила Петровића.

Као члан једне научне експедиције г. др. Михаила Петровић, професор београдског универзитета и познати научник светскога гласа, последњих година проводио је извесно време у неколиким океанима и тада добро отворио очи да не пропусти ништа од оног што, вероватно, у своје веку више неће видети. А како огромна већина нашег света никад неће видети оно што се њему дала прилика да види, он је дошао на срећну мисао, да стави на хартију у облику путописа понешто од оног што је видео и сазнао на тим путовањима а што може занимати шири круг оних који немају додир са пословима научних експедиција. Олуца

је он неочекивано и одједном постао последњих година не само један од најплоднијих наших путописаца но и један од ретких савремених писаца наших који уживају велику благонаклоност „Српске књижевне задруге“. Јер „С. К. задруга“ је издала први његов путопис „Кроз поларну област“ 1932 године у свом редовном колу, други „У царству гусара“ 1933 године у своје „Поучнику“, трећи „Са океанским рибарима“ 1935 године у своје „Савременику“ и четврти „По забаченим острвима“ ове године у своје „Поучнику“ (страна 294; повезано; цена 40 динара).

Као и у прва три путописа, г. Петровић је и у овом, четвртном и, по његовим речима, последњем путопису свом узео за предмет свога проучавања, запажања описивања живот на мору и у мору, овога пута у јужном Атланском океану и јужном Индијском океану, у којима је, као и у свима другим океанима, и много веће обиље живота но што је на копнима“ и у којима је вероватно „са својим сретствима за селекцију и развијање првих организама била колевка живота на земљи“.

По своје редовном занимању професор математике што значи значајне прецизне науке, у коју се улаже сва пажња и где нема места површности и непотпуности, ако хоће с успехом на њој да се ради, г. Петровић је и на овом свом путовању стално имао напрегнуту пажњу за све што се на њему „може видети, чути и брижљивим распитивањем сазнати“ и способност да све јасно и читко опише и предочи читаоцу. Зато путопис доиста пружа што је могуће потпунију слику овог интересантног, помало чудног и сасвим новог краја и живота у њему. Писан без књижевних претензија, једноставним и јасним изразом, и овај, можда ипак не последњи, путопис г. др. Милана Петровића заслужује да га што већи број наше публике прочита на своје велико задовољство и не мињу практичну корист.

ЖИЛ ВЕРН: 20000 МИЉА ИСПОД МОРА

Кадгод би се до недавна повела реч о нашој дечјој књижевности, могла се чути непристрасна реч само о томе, да наша дечја књижевност није ни богата ни разноврсна ни занимљива. И по квалитету оригиналних дела и по квалитету и броју преведених дела за њу се пре могло рећи да је оскудна и једнолика но богата и разноврсна. То је долазило отуда што се наши виђени књижевници готово никако нису бавили дечјом књижевношћу. Док су, на пример, код Руса један Толстој, Тургењев, Чехов и Куприн, да не спомињемо писце осталих народа, видно сарађивали на дечјој књижевности, неки од њих уређивали дечје листове и писали и преводили читаве књиге за децу и младеж, код нас се за последњих неколико деценија нашао тек покоји виђенији књижевник који се у већој мери и са несумњивим успехом бавио дечјом књижевношћу. Змај је све до данас остао једини и изузетни пример, да је један прворедни песник наш добар део свога живота и рада посветио стварању дечје књижевности и уређивању и издавању једног дечјег листа. Због тога што су наши ваљани књижевници покла-

њали врло малу пажњу дечјој књижевности, код нас се и одомаћило уверење, разуме се, сасвим погрешно, да на дечјој књижевности треба да раде само наставници, они који су и иначе, по своме знању и животном опредељењу, у сталном додиру са децом и младежи и који су се нарочито спремали да се баве њиховим васпитањем и образовањем. Стога су наставници и били годинама готово једини сарадници наших дечјих листова и писци тањких свешчица за децу и младеж, и стога је наша дечја књижевност све до недавна била тако сиромашна, једнострана, одвећ поучна, „наравоучителна“, а тако мало занимљива за оне којима је била намењена. Тако су се наши дечји писци били ограничили углавном на то, да на један сух и мало занимљив начин пишу приче о доброј и рђавој деци и помало досадно певају једнолике стихове о птицама и домаћим животињама. Из тога круга стварања ретко када да су излазили. Стога наука у свима својим гранама готово никако није ни била заступљена у њиховим саставима.

Међутим последњих година посвећују све већу пажњу и дају све већу важност дечјој књижевности поједини виђенији књижевници извесни велики издавачи наши. Тако је пре шест година, Издавачко и Књижевско предузеће Геца Кон а. д. у Београду покренуло дечју библиотеку и „Златну књигу“ са жељом да

основцима и ђацима најнижих разреда средњих школа даје не само права књижевна дела но и занимљиву и забавну лектуру са здравим етичким погледима. Досадашњих шездесет свезака „Златне књиге“ доиста представља леп избор добрих превода класичних дела и занимљивих оригиналних радова, лако приступачних нашим малишанима. Поред страних класика дечје књижевности: Диксиса, Скота, Браће Грим, Жила Верна и других срећемо и наше талентоване писце: Милицу Јанковић, Десанку Максимовић, Јелену Билбију, чика Андру и друге.

Једна од најновијих свезака „Златне књиге“ (број 61; страна 160; илустровано; повезано; цена 15 динара) доноси познати авантуристички роман Жила Верна „20000 миља испод мора“. Врло жива и бујна пишева машта води мале читаоце кроз морске дубине и упознаје их са неслућеним тајнама подморског света. Причање је лако, пријатно и често поетично, тако да је читаочева пажња стално везана за описе толиких лепих и страшних авантура и у непрекидном очекивању оног штаће доћи. Нема сумње, ово је једна од оних књига које се читају без предаха и лако не испуштају из руку. А када се преврне и последња њена страна, жајали се што јој је крај тако брз.

Владимир Ђ. Бабић.

САМОУПРАВА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ГРАДОВА

У вези неопходне потребе за новелацију закона о градским општинама, а поводом књиге „Самоуправа југословенских градова“, у којој су објављени и резултати анкета Канцеларије Савеза градова по питању закона о градским општинама, Пословна управа Савеза градова из Загреба упутила је свима градовима — члановима Савеза градова овај акт:

„Г. Слободан Ж. Видаковић, шеф одељка за штампу града Београда и шеф сталне Канцеларије Савеза градова у Београду, који је нашој градској и општинској јавности врло добро познат као писац многих успешних а и с највишим научним наградама награђених дела са подручја комуналне, нарочито комунално-социјалне науке, написао је и издао опет једну врло значајну и од пуне вредности књигу: „Самоуправа југословенских градова“. У тој књизи залаже се г. Видаковић на познати, њему својствени, живи и убедљиви начин, најодлучније за онакву самоуправу какву ми сви у Савезу градова желимо, тј. у једну руку слободну од сваког реакционарног туторисања државних власти, а у другу руку за радну самоуправу, пуну полета и живе делатности за унапређење свих економских, социјалних и културних интереса грађана.

Ова књига г. Видаковића у великом свом делу истиче (са многим властитим студијама и образложењима) предлоге Савеза градова за измене и допуне у Закону о градским општинама, како их је усвојила Главна скупштина Савеза градова, као и предлоге и мишљења појединих градова, а поред тога износи и своја засебна мишљења и своје конкретне предлоге, од којих су многи врло интересантни и безусловно заслужују да се о њима озбиљно мисли и свесрдно расправља. Међу осталим истичемо овде предлог о уво-

ђењу установе Збора свих општинских чланова као неке врсти југословенског комуналног референдума и надлежног форума за вршење надзора над пословањем градске управе, као и за одобравање најважнијих одлука градског већа; затим, предлог о концентрацији надзора над градовима у стручном Аутономном одбору при Самоуправном одељењу Министарства унутрашњих послова, који Одбор би био састављен од органа државне власти, претставника Савеза градова и Савеза организација градских и општинских службеника, као и интересованог града; предлог о обавезном минималном комунално-социјалном програму сваког појединог града; предлози о колегијалном систему градске управе против монархистског; о незваним кандидатским листама; о женском бирачком праву; о обавезном гласању; о хонорисаној служби градских већника; о смањењу пренесеног делокруга; о оснивању комуналних академија; о сталним коморама за градске и општинске службенике итд. итд.

Књига „Самоуправа југословенских градова“ је данас врло актуелна, с обзиром на неминовно потребне измене и допуне у Закону о градским општинама, које ће се морати у најскорије време извршити, па зато најтоплије препоручујемо свима члановима — градовима да ту књигу набаве у што већем броју и да њену набавку препоруче својим службеницима. Ово у толико пре што је и морална обавеза градских општина да једну овакву успешну комунално-публицистичку акцију најживље помогну. Цена је књизи 25.— динара.

Главни секретар:
Д-р Богдановић с. р.

В. д. Претседника:
Т. Кауфман с. р.

Савез градова Краљевине Југославије,
број 604/1936 год.

Комуналне вести и белешке

Праг пре 150 година

Ко познаје данашњи Праг као престоницу укресле најнапредније славенске државе, са близу милион становника, са технички савршено уређеним саобраћајем и уопште са у сваком погледу технички најсавршенијим комуналним животом који, под мудром управом приматора др. Карела Баксе из дана у дан све даље одмиче на свима пољима, свакако ће са интересовањем прочитати одломке које дајемо о изгледу Прага пре 150 година, кад је данашња престоница Чехословачке Републике била тек главни град Краљевине Чешке, притешњене у Аустријском Царству и све већма спутане у својим правима.

Праг је од вајкада био угледан европски град. Безбројне монументалне грађевине и данас су сведоци не само значајне историје, већ и старе културе. Срећнији од Београда, Праг није четири столећа био потпуно искључен из тока западњачког развоја просвећености и урбанизма.

Па ипак, колика разлика између данашњег и ондашњег Прага.

Године 1786 састојао се Праг из четири независне општине: Храдчана, Мале Стране, Старог места и Новог места. Новом месту припадао је у погледу општинске управе и Вишеград, иако је овај стварно био такође засебан град.

„...Имена улица, вели се у једном напису из онога доба, исписана су на два језика, чешки и немачки.

„Сад су све куће нумерисане (т. ј. по староаустријском начину, не по улицама, већ скроз, у једној истој нумерацији за цео град. — прим. п.); раније великаши нису допуштали да се и на њихове палате стављају бројеви; на то су пристали тек пошто је Јосиф II наредио да се на његов двор на Наџацима стави број 1”.

Храдчани су 1876 године имали свега 196 кућа, док их је Мала страна имала 538.

О Малој страни вели се у малочас цитираном опису:

„...Улице су јој, поглавито због положаја града, неравне, а местимично још и веома тесне, те је кретање по њима често врло неудобно”.

„...За прелаз преко Влтаве постоје, поред места (старославног Карловог моста пр. п.) још и три скеле, од којих свака може да прими по четрдесет и више особа. За превоз се плаћа по пола крајцаре од особе.

„Осим тога постојала је још и четврта скела у Новом месту, и то на такозваном Подскалу. Ова је скела била удешена и за превоз кола. Незгода јој је била што је пристајала већ ван града, на отвореном

пољу, због чега сте се овом скелом могли служити само до затварања градских капија”.

За Старо место наш хроничар вели да се 1786 године састојало из 932 куће, те да су му „улице биле тесне и мрачне”.

Међу тадашњим саставним деловима Прага највеће је било Ново место, са 1242 куће и, како вели наш хроничар, „лепим, широким и светлим улицама и монументалним градским капијама”. Јеврејски град („гето”) бројао је 400 кућа. За њ се у нашем извору вели да је по његовим тесним сокацима преко целог дана „владала невероватна живост, услед чега су улице биле још бларавије но што би иначе биле”.

Ново место било је некад одвојено од Старог места дубоким ровом. Из описа којим се служимо, видимо да је тога рова 1786 године већ највећим делом било нестало; могао се познати само на једном месту, „недалеко од Урселинског самостана”.

Поменуто предграђе Подскал састојало се „поглавито из разних магацина и дрвара”, док је такође поменути Вишеград имао 66 кућа.

Наш нам хроничар прича да су баш речене године 1786 (године смрти Фридриха Великог, чији је генерал Шверин три деценије пре тога, у почетку Седмогодишњег рата, на јуриш био заузео Праг) вршене велике преправке на чувеној Староместској општинској палати.

„...Зграда сад добија и трећи спрат, те се модернизује једна од њених фасада. Скидају се мали торњеви са стране...”

Хроничар, затим, детаљно описује уметнички мезансаат сат-куле. Истиче да сат „показује и дан, месец и годину, да нарочито истиче недеље” и да је „чак у стању да показује и покретне празнике”, те затим описује уметничке фигуре које су се кретале око сата — „костур који је ходао брзим корацима, погсећајући да треба мислити на смрт, па лик старца који вам климањем главе казује о пралазности свега земаљског и др.”.

„Сат, каже се даље, избијао је часове на италијански начин, тојест од један до двадесет и четири”.

Хроничар, уздржавајући се властитог мишљења о тој појави, констатује да је 1786 године у Прагу било знатно мање цркава и капела приступачних публици но што их је било десет година раније, кад им је број износио — двадесет. Било је прошло већ шест година од смрти царице Марије Терезије, па је њен син, рационалиста Јосиф II очигледно и у Прагу добро био користио тих шест година за привођење у дело својих реформи које није могао да изводи за живота

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

своје мајке која му је била дала функцију „сувладара”. У првом је реду био затворио многе манастирске цркве.

Цео тадашњи Праг имао је нешто преко 75.000 становника, дакле број становника данашњег Сарајева.

Оскудевао је у великим трговима. У Новом месту постојала су два већа трга — Сточни трг и Коњски трг. И један и други били су, вели наш хроничар, „неравни и до зала Бога лоше калдрмисани”. Најугледнији трг у целом Прагу биле су још увек историјске Староместске намјести.

У нашем извору се одушевљено говори о дивном изгледу који је пружао град са околних висова:

„... Пуцао је видик на недогледно море кућа, из кога су се, као бродски јарболи, дизали безбројни црквени торњеви. Кад гледате овај огроман град, не бисте рекли да је могуће да он нема много више од сто хиљада житеља”.

„Кад зађете у периферијске улице, међутим, наставља мало даље, мислите да сте у неком селу. Али изглед се брзо мења, у колико се више приближујете средишњим деловима Прага.

„Највећа живост влада око Карловог моста. На њему у свако доба дана има пуно пролазника. Исто тако су и скеле увек пуне публике. У крајевима око моста окупило се све што се у Прагу бави трговином и занатима... У тим крајевима је стога увек врло тешко наћи празан стан. Може се рећи да куће у крајевима око моста одбацују бар двоструко већу ренту него оне у осталим квартовима”.

Веома нам симпатично звуче речи хроничара о природним лепотама прашке околине. Треба имати на

уму да је у оно време, крајем XVIII столећа и у земљама старе и непрекидне културе било још врло мало разумевања за појмове које данас означавамо скупним изразом „туризам”. У времену кад је Гете објавио свој чувени „Путопис из Италије” било је у Средњој и Западној Европи и међу интелигенцијом врло мало људи који би пристали да се усну на неку високу планину ради лепог изгледа.

Извор којим се служимо, а који носи наслов „Расматрања једног путника о Прагу” нарочито се топло описују чари острва на Влтави, — Стрелеч код острва (Стрелачког острва) и Малих Бенатки (Мале Венеције):

„... Долазите из бучног града, у коме не можете видети баш ничег сеоског, па се одједном нађете у дражесном сеоском пејзажу, да бисте рекли да сте бар педесет миља удаљени од града... На једном од тих острва подигнуто је лепо мало купатило, у коме се под кровом за само 6 крајцара можете окупати у чистој речној води... На другом острву налазе се стрелиште и Стрелачки дом који је сав искићен стрелачким трофејима својих чланова...”

На завршетку налазе и кратка политичко-историјска расматрања о Чесима. Ту наилазимо и реченицу која би могла да важи за све славенске народе онога доба:

„... Да се Чеси нису међусобно сатрли у верским борбама, постали би несавладљива нација”.

М. Озеровић.

Школске општине у градовима

Пословна управа Савеза градова упутила је свими градовима — члановима Савеза градова Краљевине Југославије, следећи упитник по питању једнообразне организације школских општина у нашим градовима.

„Покренуто је питање једнообразне организације и пословања школских општина у градовима, у смислу одредаба Закона о народним школама од 5 XII 1929 год. По том Закону школска општина је самостално имовинскоправно лице, са засебном имовином, у коју спадају у првом реду све школске зграде и целокупно непокретно школско имање (§ 37). На све непокретно имање мора се школска општина убаштинити, тј. такво имање мора бити у земљишним књигама укњижено на име школске општине, односно школска општина мора добити на своје име потврђену судску тапију. Школском имовином (непокретном и покретном) управља месни школски одбор (§ 131). Школска општина дужна је градити и одржавати школске зграде (§ 23 и 30) на свом земљишту, које јој даје управна општина (§ 22) Школска општина набавља за школу намештај и учила (т. 2 § 23) и огрев (т. 3 § 23) и подмирује све стварне потребе око издржавања школа т. 7 § 23) итд. Свака школска општина мора имати свој буџет (§ 25), кога саставља школски одбор (т. 2 § 127) и који је само формално саставни део буџета управне општине (града). Школска општина мора имати своју засебну школску благајну (§ 41), под надзором школског одбора (т. 3 § 127), која има

крајем сваког месеца добити од управне општине најмање једну дванаестину од одобреног буџета (§ 130). Новац школске благајне мора се засебно улагати (ст. 4 § 129). Орган школске општине није општински одбор (градско веће), него засебни школски одбор (§§ 123 и сл.). Претседник школског одбора у градовима је претседник градске општине (§ 125), он претставља (са пословођом) званично школски одбор (§ 128), он је за благајну школског одбора наредбодавац, и сваки документ о примању и издавању новца мора оверити претседник и благајник, први као наредбодавац, а други као извршилац (ст. 1 и 3 § 129). Напокон школски одбор изриче казне због неоправданог изостајања од школе (§ 61).

Из свега овога јасно произилази да су управна (градска) општина и школска општина две самосталне и међусобно одељене имовинскоправне и управне јединице, и да се према томе управа имовине школске општине, и њено новчано пословање морају водити одвојено од управе имовине градске општине и њеног новчаног пословања (у засебном књиговодству), а претседник градске општине да не врши као такав односне радове у школској општини, него у нарочитој функцији претседника школског одбора.

Како организација и пословање школских општина не одговара у свим градовима поменутих одредбама Закона о народним школама, част нам је умолити чланове Савеза градова да нам изволе одговорити на ова питања:

1) да ли је школска општина у Вашем граду самостално организована са засебном имовином, и да ли је целокупно непокретно имање школске општине у земљишним књигама укњижено на име школске општине, односно да ли школска општина има на то имање потврђене судске тапије, или се сва та имовина још води на име градске општине?

2) да ли се о школској имовини води засебан инвентар, одвојен од инвентара градске општине?

3) да ли имовином школске општине управља искључиво школски одбор или органи градске општине?

4) да ли о подизању, оправкама и преправкама школских зграда одлучује школски одбор или градско веће?

5) да ли школски намештај, учила, огрев итд. набавља школски одбор или градско поглаварство?

6) да ли школска општина има засебну школску благајну, која ради одвојено од пословања градске благајне, са засебним књиговодством?

7) да ли школски одбор надзире пословање школске благајне?

8) да ли школска благајна добива крајем сваког месеца из градске благајне најмање једну дванаестину од одобреног школског буџета?

9) куда се улаже новац школске благајне?

10) да ли се списи о административном пословању школске општине (нарочито расписи лицитација, издавање радова и набавака, налози за исплату итд.) уводе у засебни регистар (деловодни протокол) школског одбора, или у главни регистар (деловодни протокол) градског поглаварства?

11) да ли казне због неоправданог изостајања од школе изриче школски одбор или градско поглаварство?

12) има ли Ваш град можда какав нарочити предлог за измене или допуне у Закону о народним школама?

Савез градова
СБр. 644/1936
Загреб

Главни секретар:
Д р. Емин Богдано вић с. р.

В. д. Претседника
Т. Кауфман с. р.

Белешке

„ШКОЛА Д-р ЉУБА СТОЈАНОВИЋ”

Школски одбор за град Београд на својој VIII редовној пленарној седници од 10 децембра 1936 године, ценећи заслуге на пољу сузбијања туберкулозе члана Школског одбора и Градског већника г. Д-р Љубе Стојановића, бившег дугогодишњег претседника Лиге против туберкулозе, на предлог г. Мишковића Милана, члана Школског одбора, донео је акламацијом уз бурно плескање ову одлуку:

„Да се умоли Г. Министар просвете да прву отворену школу на чистом ваздуху за слабуњаву децу у Престоници назове именом Д-р Љубе Стојановића, лекара и дугогодишњег претседника Лиге против туберкулозе.”

НОВЕ ЦЕНЕ ХЛЕБУ НА СУШАКУ

Градско поглаварство на Сушаку прописало је нове цене хлеба. Нове су цене нешто више од досадашњих.

УСПЕХ ЉУБЉАНСКОГ ГРАДСКОГ ЗАЈМА

Закључено је уписивање љубљанског градског 6% облигационог зајма од 20.000.000 динара.

Успех уписивања одличан је. Према још непотпуним подацима, уписано је 37.114.000.— дин., што значи да је уписано 189% тражене своте.

Уписано је:

Обвезница од по	10.000 дин.	3085 ком.
„	5.000	831
„	1.000	2109

ПРОГРАМ РАДА СОФИЈСКЕ ОПШТИНЕ ЗА 1937.

Софијско градско поглаварство завршило је израду програма инвестиционих и регулационих радова за 1937 годину.

Наставиће се рад на уређењу и улепшавању појединих угледнијих крајева престонице.

Програм за 1937 предвиђа, између осталог, преуређење Борисове градине, нарочито дела овог парка који се налази одонуд према Дипломатском тенис клубу као и преуређење Фердинандовог булеварна на отсеку између улице грофа Игнатијева и Нанзеновог булеварна.

РАД БУГАРСКОГ САВЕЗА ГРАДОВА

На иницијативу бугарског Савеза градова састала се у Софији конференција свих претседника бугарских градских општина.

Конференција је саслушала детаљан експозе о финансијском положају бугарских градова, па је затим израдила програм заједничке акције за решавање појединих актуелних питања комуналних финансија.

БРОЈ МОТОРНИХ ВОЗИЛА У БЕРЛИНУ

Према службеној статистици, на дан 31 октобра 1936 било је у Берлину у саобраћају укупно 175.876 пријављених моторних возила, што према стању пријављених возила на дан 30 септембра претставља повећање од 1426 возила, док се у септембру број пријављених возила према стању 31 августа повећао за 1.118.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Из детаља ове статистике види се да се број извесних категорија возила (аутобуса, таксиа и тежих мотоцикла) услед приличног броја одјава (због поодмаклог доба године и попуштања излетничког промета) смањило, док се на против број других категорија (приватних аутомобила, камиона, трактора итд.) знатно повећао, те изазвао знатно повећање укупног броја моторних возила у сравњењу са стањем 30 септембра.

Интересантно је стање моторних возила у Берлину, нарочито сравњено на дан 31 октобра, са стањем 30 септембра 1936;

Врста возила	Пријављено (у промету) на дан 31 X 1936	Више и мање у сравњењу са стањем 30 IX 1936
Мотоцикла (тежих типова)	30.382	мање 495
Аутобуса	9.5	мање 5
Ауто-таксиа	3.018	мање 1
Камиона	26.413	више 883
Приватних аутомобила	84.352	више 930
Трактора (уличних)	2.842	више 36
Мотоцикла (локалних)	27.930	више 78

У октобру је издано 2815 нових дозвола за управљање моторним возилима, од тога 370 дозвола дамама.

Куриозума ради да поменемо последње остатке прошлости: Број фијакера са коњском запрегом смањило се за 1 и износио је 31 октобра 46 у Берлину.

ИЗАСЛАНСТВО ГРАДА ПАРИЗА У ЧЕХОСЛОВАЧКОЈ

Ових дана посетило је Праг изасланство градског већа града Париза.

Француске госте дочекао је прашки приматор г. др. Карел Бакса, проф. др. Петар Зенкл и цело прашко Градско веће.

Приређен је у Градској палати свечан пријем париских гостију који су тога дана после подне обишли важнија прашка градска предузећа. Увече приређена је у Народном дивадлу гала-претстава у част Парижана (давала се „Либуша“).

У четвртак су претставници француске престонице били у аудијенцији код председника Чехословачке Републике г. др. Едуарда Бенеша; увече тога дана приређен је у француском посланству свечани пријем у част претставништва града Прага. Тога дана је и приматор Бакса у своје лично име приредио свечани пријем.

ПРЕД ИЗМЕНОМ БУГАРСКОГ ЗАКОНА О ОПШТИНАМА

Бугарски министар унутрашњих послова г. Красновски примио је уредника софијске „Зоре“ и дао му је краћу изјаву о раду стручног одбора који

ради нацрт измена и допуна у бугарском закону о општинама.

Министар је изјавио да одбор коме је на челу г. Кожухаров, главни секретар Министарства унутрашњих послова, веома интензивно наставља рад.

„Одбор, рекао је министар, жури да би што раније извршио постављени му задатак.

„Сад се ради поглавито на изменама и допунама у одредбама о сеоским општинама.

„Кад одбор буде бар углавном донео одлуку по битним начелним питањима која се постављају, моћи ће да вам ставим на расположење детаљније податке о новом закону“.

РАД ТУРСКЕ СРЕДИШЊЕ ОПШТИНСКЕ БАНКЕ

Недавно је одржана редовна главна скупштина турске Средишње општинске банке, под претседањем г. Сејфи Орана, председника Главне контроле.

Из годишњег извештаја се види да се ова банка, чији је главни циљ кредитирање турских градских општина, у свом раду ослања поглавито на сарадњу Државне банке и Пољопривредне банке.

У току послевне године, банка је издала појединим турским општинама зајмове у укупном износу од 1,423.735 милиона турских лира, док су наплаћене отплате за пристигле рокове ранијих зајмова износиле 219.181 турских лира.

Осим тога се преко ове комуналне банке, створене иницијативом Савеза градова, врши расподела приноса од 10% од укупних државних царинских прихода који део, према турском законодавству припада градским општинама, за њихово привредно, културно и грађевинско подизање.

Кретање те десетине царинских прихода намењене комуналним потребама било је у току последње три године следеће код Средишње општинске банке:

Године	Пријемно од царинске власти	Ефективне издано општинама	Задржавано на име амортизац. је општ. зајмова
	(Милиона турских лира)		
1933	3,65	3,06	0,50
1934	3,38	2,54	0,79
1935	3,95	2,65	1,31

Чиста добит банке за минулу пословну годину износи, по извршењу законских одбитака 170.041 турских лира, од чега је градским општинама уступљено 40% т. ј. 68.016 лира.

У предавању г. Душана Николајевића Француска и Југославија поткрала се на два-три места једна иста штампарска грешка: уместо Џингис-кан изишло је Џингисхан.

ОПШТИНСКА ШТЕДИОНИЦА И ЗАЛОЖНИ ЗАВОД ГРАДА БЕОГРАДА У СОПСТВЕНОЈ ЗГРАДИ У БРАНКОВОЈ УЛИЦИ БРОЈ 2

*Прима улоге на штедњу и повољно укамаћује. -
За улоге код штедионице одговара Ошштина
града Београда неограничено и неогриво. - Издаје
касице за дечију штедњу. - Есконшује менице са
9¹/₂% годишње камате. - Даје хипотекарне зај-
мове са 8% год. камате. - Прима у zaloју: хар-
тије од вредности, злато, сребро и остале дра-
гоцености и ствари као ручну zaloју. Најлабује
без икаквих трошкова рачуне за ушрошену елек-
тричну енергију, водовдне и остале ошштинске
шаксе. - Најлабује шаксу за одржавање гроб-
ница и обнову њиховој закуја. - Штедионицом
ујравља самостални УПРАВНИ ОДБОР*

ШТАМПАРИЈА

ДРАГ. ГРЕГОРИЋА

БЕОГРАД

Страхињића Бана 75

Телефон број 26-516

ПРИМА НА ИЗРАДУ
СВЕ ШТАМПАРСКЕ
ПОСЛОВЕ - ЦЕНЕ И
ИЗРАДА ИСКЉУЧУЈУ
КОНКУРЕНЦИЈУ

*Сваки најредак у произ-
водњи и употреби, све зна-
ње и сва искуства, што
су их од године 1866 стекли
специјалисти наше орја-
низације која обухвата
цео свет, примењују се
код фабрикации наших*

GARGOYLE

МАЗИВА

*и дају им онај квалитет,
који гарантује сигуран и
- економичан погон. - -*

STANDARD-VACUUM

OIL COMPANY OF JUGOSLAVIA INC.

ЗАГРЕБ

БЕОГРАД

СТРУГАРА

» **МАКИШ** «

ТРГОВАЧКО ИНДУСТРИЈСКЕ БАНКЕ

БЕОГРАД
Карађорђева 51

Телефон банке 26-627

Телефон стругаре 26-816

ЛИФЕРУЈЕ :

на вагоне и шлепове сав грађевински и столарски материјал од чамовине и боровине.

ИЗРАЂУЈЕ :

сваковрсне сандуке за паковање трговачке робе.

ТРГОВИНА МЕТАЛНОМ
И ТЕХНИЧКОМ РОБОМ

ДУШАН МОЈИЋ

БЕОГРАД

Карађорђева ул. 71
Телефон: 30-220

Има увек на сироваршћу и продаје по најповољнијим ценама: БАКАР, КАКАЈ, ЦИНК, АНТИМОН, МЕСИНГ, ОЛОВО, НИКЛ, АЛУМИНИЈУМ у свима облицима, димензијама и величинама.

КУПУЈЕ И ПРОДАЈЕ СВЕ СТАРЕ МЕТАЛЕ

ИНДУСТРИЈА

ГВОЖЂА Д. Д. ЗЕНИЦА

ПРОИЗВОДИ:

Све врсте ваљаној гвожђа. - Конструктивне челике угљеничне и ниско легиране у и-стим профилима као ваљано гвожђе. - Рудокојне шрачнице од 5-12.5 ки-м и сав прибор. - Ваљану жицу. - Све врсте вучене жице. - Све врсте жељезних жичаних ексера. - Преузима у мех. радионици све врсте радова.

ПРОДАЈНИ БИРОИ:

Комерцијални биро југославенских жељезара - Загреб, Маршићева улица 14. Комерцијални биро југославенских фабрика гвожђа - Београд, Чика Љубина 1.

Угаљ »РЕСАВА«

НАЈБОЉИ И НАЈЕКОНОМИЧНИЈИ ДОМАЋИ УГАЉ
СА ПРЕКО 6.000 КАЛОРИЈА

I Комадаст салонски угаљ без задаха, са 5% до 6% пепела, н части димњаке и цеви, за централна, етажна и обична собна грејања, као и з штедњаке по кухињама. — Вагонска испорука по солидним ценама за сва мест у Југославији. — Детаљна испорука властитим камионима и у цаковима од п 50 кгр. смештено у купчев подрум, и то:

У Београду и Земуну: Са рудничког стоваришта у Београду ул. Маршала Пилсудског 57. Тел. 24-985. — У Новом Саду: Дрвара Васе Мишића Темеринска 79. Тел. 22-15. — У Панчеву: Дрвара Јосифа Раде Син, Капетана Ара чића 2. Тел. 2-09. — У Нишу: Стовариште Андрејевић-Вучковић, Пашићева 51-а Тел. 1-32. — У Скопљу: Стовариште Адама Гргуровића, улица Бели Орао 6

II индустријски угаљ, равни и сортиран (решетан-ровни, ситан, гра шаст, орашаст, коцкаст и комадаст). — За парне котлове (са стабилним и помичним ростовима, са ручним и аутоматским ложењем), циглане, газожене, плинаре, парне плугове и вршалице. — Висока калорична моћ, 5% до 6% пепела, 0.7% укупног сумпора. Дугачак пламен, не лепи се на решетке ложишта, не пали се на гомили, те је способан и за дуго лагеревање.

Ради даљих обавештења обратити се на: **ДИРЕКЦИЈУ РЕСАВСКИХ РУДНИКА** — Београд, Јована Ристића 21. Пошт. фак бр. 190. — Телефони: 22-859, 26-520, 24-985, 20-950. Делеше: »РЕСАВА«

ТЕХНИЧКИ БИРО

ИНЖЕЊЕРА **ЛАЗ. Д. КОСТИЋА**
БЕОГРАД, Чика Љубина 11 — Тел. 22-096

БИРО ЗА ПРОЈЕКТОВАЊЕ И ИЗВРШЕЊЕ
ТЕХНИЧКИХ ГРАЂЕВИНА НА СУВУ И ВОДИ.
ГРАЂЕВИНЕ ВЕЋЕГ ОБИМА, ПУТЕВИ, ЖЕЛЕЗ-
НИЧКЕ ПРУТЕ, КАНАЛИЗАЦИЈЕ ВАРОШИ.

СТАЛНА ИЗЛОЖБА:

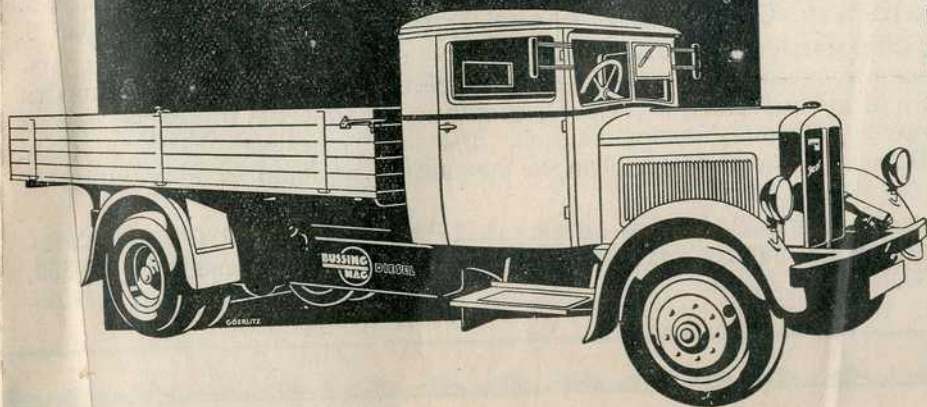
Штедњака-шпархейта. — Зефир и Ирске пџеви. — Кухињско посуђе у емајлу, алуминиуму и ROSTFREI челику. — Једаћег прибора-есцајга у кром ник. челику, аљаку и сребру. — Окова за грађевине и намештај. — Алаша за индустрије и сва занайсџива. — Лампи FEBUS за осветљење, бензински и пџетролејски од 200 и 300 свећа. — Рударске карбијске лампе оригинал »Seipel«. — Алаша за рудокоје, све врсте. — Трећера свих профила. — Бешонској јвожђа свих димензија. — Цеменџа. — Гипса све врсте. — ЦЕНЕСОЛИДНЕ.

АВРАМ ФИЛИПОВИЋ И БРАТ - БЕОГРАД

КРАЉЕВ ТРГ 11 (ДО ОПШТИНЕ) -- ТЕЛЕФОН 22-600 И 25-307

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

BÜSSING NAG DIESEL

На свима путевима

сусрећете опробане

Бисинг - Наг - дизел

теретњаке. Сопственици су им задовољни, јер су погонски трошак и трошкови одржавања минимални; а возачи су поносни на свој

Бисинг - Наг - дизел

на кога се увек могу поуздати.

Бисинг - Наг - дизел

теретњаци и аутобуси су неуморни, мало троше, неосетљиви, издржљиви и дуготрајни.

Од 1,5 тоне до 10 тона теретњаци и аутобуси у свима величинама.

НА СТОВАРИШТУ ИМА ЗАСТУПСТВО :

АУТО - ПРОДАЈА - БЕОГРАД, БРАНКОВА 30. ТЕЛ. 25-493